ÜSKÜDAR

KÜLTÜR, SANAT VE MEDENİYET DERGİSİ 14

Savaş ve Medya

■ 15 Temmuz'un Ayakkabıları

■ "Gül Yetiştiren Adam" Rasim Özdenören

ÜSKÜDAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI 1984

Üsküdar Turizm ve Tanıtım Ofisi Açıldı

Editörden

Merhaba...

Sizleri Üsküdar Dergisi'nin on dördüncü sayısında buluşmanın memnuniyet ve heyecanı içerisinde selamlıyoruz.

Bu sayımızda bir ana dosya konusu ve birçok yan konularla birlikte huzurundayız. Ağırlıklı konularımızı savaş ve medya arasındaki ilişki ve hayatımızdaki yansımaları oluşturmaktadır. Bu manada savaşın medyaya yansıması, savaş, politika ve kaos, savaş ve barış arayışı, son aylarda gündemimizi meşgul eden Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ve küresek etkileri, medyanın tarafgirliği incelenen konular arasındadır.

Hem Üsküdar'a, hem de Türk toplumuna hizmet etmiş hocalarımız, yazar ve sanatçılarımızı kaybetmenin hüznü içerisindeyiz.

Uzun yıllar Üsküdar'da ikamet eden, Üsküdar Belediyesi'nin güzel bir kütüphane açtığı Mehmet Genç'i, Üsküdarda hocalık yapan Fahri Duran, talebeleriyle hususiyetle ilgilenen İstanbul Üniversitesi hocalarından, Üsküdar'da mukim Mustafa Seçkin, masallarıyla çocukların gönlüne taht kuran Mevlana İdris ve Yedi Güzel Adam'ın en son hatırası Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören'i rahmetle anıyoruz.

Osmanlı medeniyetinin müstesna bir temsilcisi olan alem seyyahı Evliya Çelebi'nin haritacılığı, Evliya Çelebi Araştırma Merkezi ve eserinde kullandığı dil dergimizdeki bir diğer dosya konusu oldu. Önceki sayılarımızda olduğu gibi bu sayıda da Türkçemizi ele aldığımız yazılarımız mevcut. Bu sayımızdaki Türkçe konumuz felsefe imkanları ve hareketliliği.

Hem Üsküdar'ın hem Türkiye'nin manevi dünyasına, tarihine ve kültürüne dair yazılarımız derginin diğer bir ağırlık noktasını oluşturuyor. Bunun yanında fikir, sanat ve edebiyat kokulu yazılarımız da bu sayıyı zenginleştiren ve değerini arttıran çalışmalar olarak dergimizde yer almaktadır.

Bizi sizlerle buluşturmak için, samimiyet ve sabırla gayret eden Üsküdar Belediye Başkanımıza ve mesai arkadaşlarına teşekkür ediyor, yeni sayımızda buluşmak niyazıyla hepinizi kemali hürmet ve muhabbetle selamlıyoruz.

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

ADINA SAHİBİ
Hilmi Türkmen

YAYIN KURULU
Ahmet Emre Bilgili
Beşir Ayvazoğlu
Coşkun Yılmaz
Erhan Afyoncu
Hayati Develi
İskender Pala
M. Fatih Andı
Mustafa S. Küçükaşcı
Özkul Eren
Yunus Uğur

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
M. Fatih Andı • Coşkun Yılmaz

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Mesut Meyveci
Hüseyin Hilmi Erdem

EDİTÖR
Serkan Osmanlıoğlu

GRAFİK TASARIM
Özkul Eren

FOTOĞRAF
Coşkun Yılmaz
Üsküdar Belediyesi Arşivi
SMEY Arşivi

GRAFİK UYGULAMA
SMEY
Bülent Avnamak

2022-1

BASKI
Hat Baskı Sanatları
Litros Yolu 2 Matbaacılar Sitesi A Blok No: ZA 5
Topkapı-İSTANBUL
Tel: 0212 567 77 66 - 674 58 56 • Faks: 0212 613 75 96
www.hatbaski.com

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

İLETİŞİM
Üsküdar Belediyesi
Kültür İşleri Müdürlüğü
Mimar Sinan Mah.
Çavuşdere Cad. No: 35
Tel: +90 216 531 30 00
Web: www.uskudar.bel.tr
e-mail: uskudardergisi@uskudar.bel.tr

"Dergide yayınlanan yazılara şu linkten ulaşabilirsiniz:
https://independent.academia.edu/UskudarDergisi"

İçindekiler

24

Beşir Ayvazoğlu

Taraklı'dan Göynük'e, Göynük'ten Eyüpsultan'a

34

Coşkun Yılmaz

"Gül Yetiştiren Adam" Rasim Özdenören

64

Erhan Afyoncu

Tokat

04 **Bir Resim Üç Yorum**
Ayşe Böhürler, M. Fatih Andı, Coşkun Yılmaz

10 **Fânî Üsküdar'ı Ebedîleştirmek… Süheyl Ünver'in Resimlerinde Tarihî Bir Semtin Temsili**
İsmail Kara

49 **Özden Örmenin Sosyolojisi: Özdenören'in Denemeciliği ve Fikri Mirası Üzerine**
Ahmed Fatih Andı

53 **Üsküdar'dan Bir Fahri Hoca Geçti**
Mehmet Hadi Duran

55 **Şiirler, Masallar ve Çocukların Muzip Adamı Mevlâna İdris Zengin**
Erol Erdoğan

60 **Mütebessim Çehre, Derin Sükût: Hocam Mustafa Seçkin**
Coşkun Yılmaz

70 **Savaşta Gözümüzle Gördüğümüze İnanabilir miyiz?**
Mustafa Göleç

77 **Savaş: Vaat ya da Lanet**
Ahmet Okumuş

111 Paul Delmotte

Ukrayna: "Beyazların" Savaşı

122 Zekeriya Kurşun

Seyyah-ı Alem Evliya Çelebi'nin Haritacılığı ve Haritaları

83 **Savaş, Politika ve Yeni Dünya Düzensizliği**
Hüseyin Etil

88 **Ezeli Savaş, Ebedi Barış**
İsmail Yaylacı

94 **Ukrayna Savaşı'nın Küresel Etkileri**
Hasan Kösebalaban

100 **Medya ve Savaş: Ukrayna Savaşının Açığa Çıkardıkları ve Gizledikleri**
Ubeydullah Ademi

104 **Irak'tan Ukrayna'ya Savaş-Medya İlişkisinde Çarpıcı Değişim**
Zahide Tuba Kor

114 **Savaşın Örtülü Yüzü: Psikolojik Savaş**
Kadriye Alev

127 **Evliya Çelebi Araştırmaları Merkezi**
Musa Duman

130 **Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Secili Anlatım**
Hanefi Vural

134 **Mehmet Genç: Bir Âlimin Hayatı ve İlmî Serencâmı**
Abdullah Mesud Küçükkalay

146 **Üsküdar Modeli Bir Mekân: Mehmet Genç Kütüphanesi**
Mesut Meyveci

150 **Mekke'den Trablus'a Bir Devrim Hikayesi: 46.Yılında Çağrı'nın Mesajını Düşünmek**
Ahmed Fatih Andı

158 **Türkçenin Felsefe İmkânları**
Cengiz Çakmak

165 **Türkçede Felsefe Hareketliliği**
M. Ertan Kardeş

Bir Resim Üç Yorum

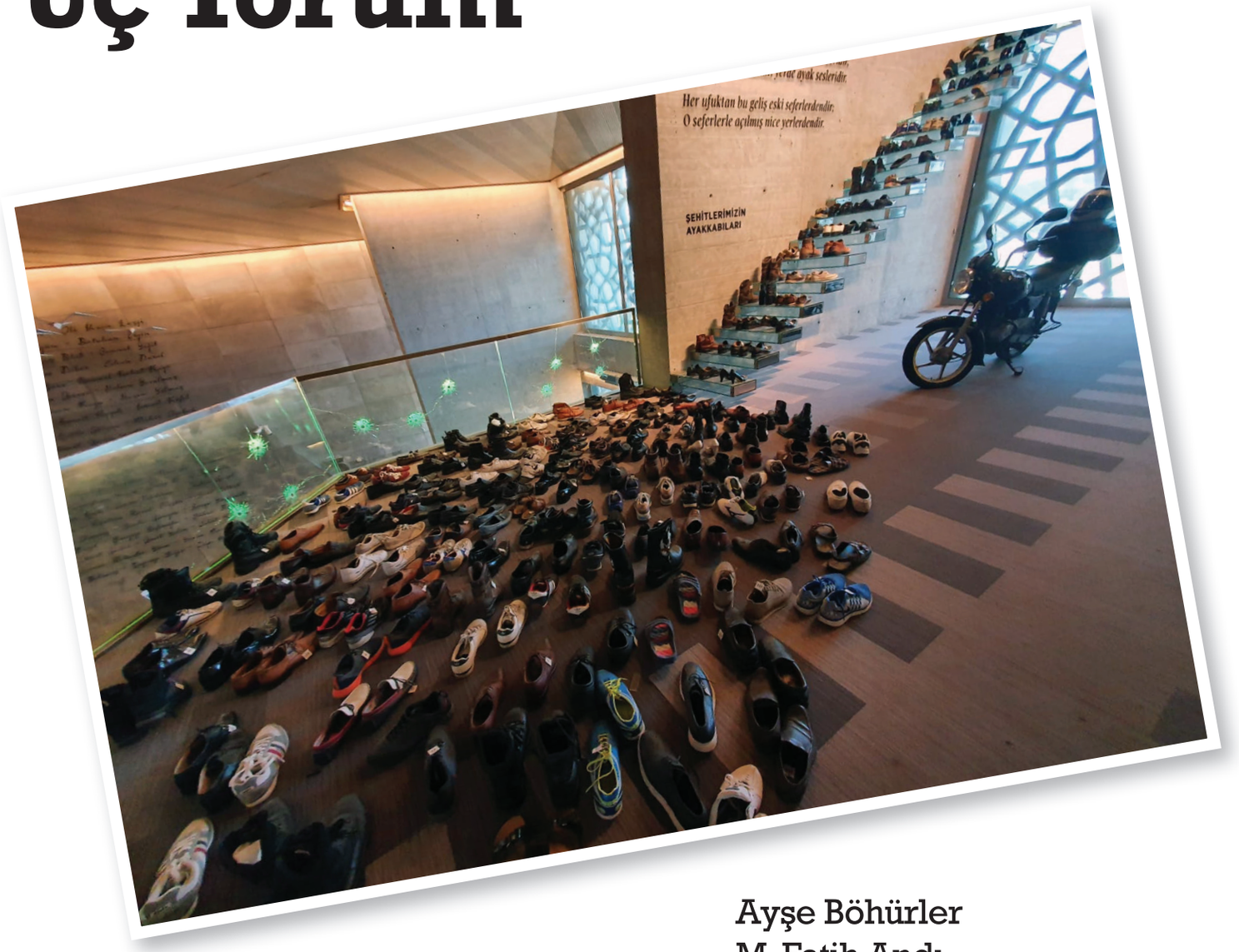

Ayşe Böhürler
M. Fatih Andı
Coşkun Yılmaz

Ayşe Böhürler

15 Temmuz'un Kadın Ayakkabıları…

"O meşum darbe gecesinde direnişin sultanlarıydı bu 10 kadın. Ayakkabıların arasında gözüm hep onlarınkini aradı. O cesur, mert, kahraman kadınların ayakkabılarını… O ayakkabılar bize uğruna can verdikleri bu güzel ülkenin kıymetini hatırlatıyor. Bakarken onları hep o cesur halleriyle hatırladım. Arkalarında kocaman kahramanlık hikayeleri bıraktılar."

Gölbaşı'ında şehit düşen Sevda Güngör'ün ayakkabısı acaba hangisiydi? Şehit ayakkabıları içinde O'na kaç numara verilmişti. Resminden giyimine özen gösteren, titiz bir kadın izlenimi veriyordu. Dumlupınar Üniversitesi Maliye Bölümü'nde okuduktan sonra sınava girerek özel harekat polisi olmuştu. 2016 yılında Gölbaşı'na FETÖ tarafından yapılan baskında şehit olduğunda 27 yaşındaydı, 11 aylık polisti…

Hafıza 15 Temmuz Müzesi'nde 215 şehidin ayakkabılarının yer aldığı fotoğrafa bakarken, kadın ayakkabılarına gözüm takıldı. Demet Sezen'in ayakkabıları da burada var mıydı? Gölbaşı Özel Harekat Daire Başkanlığı'nda şehit olduğunda 31 yaşındaydı ve ardından bir evlat bırakmıştı. Görev esnasında botlar giyiyordu eminim, eminim ki en çok onlarla rahat ediyordu. Güzeller güzeli, gamzeli yanaklarıyla bize gülümseyen Gülşah Güler gibi. Gülşah şehit olduğunda 24 yaşındaydı. Resim öğretmenliği okurken sınavla özel harekata katılmıştı. Bin kişinin katıldığı sınavda 60'ıncı olmuştu. Komiser yardımcısı Gülşah gece 12'ye kadar çarpıştı. Cesaretiyle herkesi kendine hayran bırakan şehit oldu…

Kübra Doğanay'da Gülşah gibi sınavla polis olanlardı. 23 yaşında şehit olduğunda 8 aylık polisti. Kararlı ve azimli bir yüz ifadesi vardı. Darbe gecesinden az önce PKK operasyonları dönüşünde Ankara'ya gelmişti. O gece şehit olanlardan Cennet Yiğit de 23 yaşındaydı. O da çok başarılı bir eğitim hayatı sürmüş, iki üniversite bitirmiş, ardından da polisliği seçmişti. 10 aylık polisti, çocukluk hayaliydi polis olmak. Sözlüsü "Görevine aşıktı." diye anlatıyordu Cennet'i. Darbede Gölbaşı'nda görev başında darbecilerin attığı bomba ile şehit oldu. Zeynep Sağır da Manisa'dan Ankara'ya eğitim için gelmişti. Şehit olduğunda 38 yaşında, 16 yıllık polis memuruydu. Ardında iki evlat bırakmıştı.

Peki ya Kastamonulu Ayşe Aykaç'ın ayakkabısı hangisiydi? Kadın terlikleri de vardı fotoğraftaki ayakkabıların

içinde. Acaba onlardan birisi onun muydu? 44 yaşındaydı, ev hanımıydı, kalkışmayı öğrendikten sonra hemen abdest alarak, namaz kılmış ve ardından da köprüye darbecilere hesap sormaya gitmişti. Daha köprüye ulaşmadan darbecilerin açtığı ateşle hayatını kaybetti. Dört çocuk bıraktı geride. Bir muhasebe şirketinde çalışan 51 yaşındaki Sevgi Yeşilyurt Boğaziçi Köprüsü'nde şehit olanlar arasındaydı. Malatyalı ev hanımı olan üç çocuk annesi 52 yaşındaki Türkan Türkmen'in ayakkabısı ya da terliği hangisiydi? Esenler'den yola çıkmış, darbecilerin işgal etmek istediği Atatürk Havalimanı'na doğru yürürken darbecilerin kullandığı tankın altında kalarak şehit olmuştu. Yıldız Gürsoy bir çocuğuna çaycılık yaparak bakıyordu. 42 yaşında Ankara'da Genelkurmay Başkanlığı'nın önünde darbecilerin attığı bombalarla şehit oldu. Bunlar sivil kadın şehitlerdi…

O meşum darbe gecesinde direnişin sultanlarıydı bu 10 kadın. Ayakkabıların arasında gözüm hep onlarınkini aradı. O cesur, mert, kahraman kadınların ayakkabılarını… O ayakkabılar bize uğruna can verdikleri bu güzel ülkenin kıymetini hatırlatıyor. Bakarken onları hep o cesur halleriyle hatırladım. Arkalarında kocaman kahramanlık hikayeleri bıraktılar.

Allah hepsinden razı olsun, gani gani rahmet eylesin.

M. Fatih Andı

Dün Değil Bugün, "Az Evvel" Kadar Yakın

Ne hızlı tüketiyoruz. Ve ne hızlı eskitiyoruz. Eskittiklerimizi de hızla unutuyoruz. Çünkü "günü yaşamak" temel hasletimiz oldu. Hafıza yapıcılarımız da günü kurtarıcı, ânı yaşatıcı imkân ve araçlara teslim. Bu yüzden "kimselerin vakti yok durup ince şeyleri anlamaya." Anlamaya, anlatmaya, hatırlatmaya ve yaşatmaya.

28 Şubat'ı yaşadık, bugün yaşanmamış gibi… Gezi'yi yaşadık, bugün yaşanmamış gibi… 15 Temmuz'u yaşadık, bugün yaşanmamış gibi.

Oysa bunlar daha dün diyebileceğimiz kadar yakın bize. Hâlâ çok yakın. "Az evvel" kadar yakın. Hele 15 Temmuz... Daha dün gibi değil, bugün gibi. Senaristleri

okyanus ötesinde olsa bile, aktörleri yahut figüranlarının bir kısmı içeride olsa bile, büyük kısmı hâlâ içimizde. Riyâkâr, sünepe görünümlü sinsi suratları ile aramızda "gül gibi" yaşamayı sürdürüyorlar. Bizi uyuta uyuta…

Uyuyoruz… Kimimiz umursamayarak, kimimiz yok sayarak, kimimiz tehlike geçti sanarak, kimimiz de meseleyi basit bir ihanet şebekesinin "kalkışma" veya "darbe" teşebbüsüne indirgeyerek… Gafletten bîgâneliğe, cehaletten safdilliğe her renk var bu yelpazede.

Durumun vehamet ve ciddiyetini hâlâ anlayan, anlamayandan az. Öyleyse anlayan, anlamayana anlatmakla mükellef. Her vasıta ile, her vesile ile… En çok da en güzel araç ve imkânlarla. Burada en kalıcı ve etkili anlatıcı ve taşıyıcı olarak devreye sanat ve edebiyat girmeli. Ama yaranın kanadığı damar tam da orası. Onu yapamadık, onu yapmıyoruz, belki de yapamıyoruz.

28 Şubat'ın ceberutluğunu bize kaç sanat eseri anlattı? Gezi'nin sokakları dolduran çirkefini sanatın hangi imkânıyla eleştirip reddedebildik? Ve 15 Temmuz… Bu topraklarda varlığımızı sürdürmenin ikinci bir milâdı demek olan 15 Temmuz imhâ ve istilâ teşebbüsünü kaç resim, kaç film, kaç ezgi, kaç metin anlattı? Olanlar, olması gerekenlerin kaçta kaçı?

Kısırız. Bin türlü sebeple kısırız. Tutukuz, kekemeyiz, "ahraz"ız.

Anlatabilseydik… Herkes de bilseydi ki, 15 Temmuz ne iktidar hırslısı üç beş askerin "herzevekilliği" ile gerçekleşmiş bir klasik askerî darbe teşebbüsüdür, ne de milletin kılcallarına kadar bir kanser uru gibi yayılmış bir sinsi hacıyatmaz topluluğunun sınırlı bir şımarık iktidar ve devlet şehvetidir. Bu olayı böyle görmek ve göstermek, hafife almak ve küçümsemektir. Bunu böyle yapan siyasal parti ve örgütler, STK'lar sinsi bir meşrulaştırma, en azından masumlaştırma gayretinde olsalar bile, mesele daha büyüktür ve vahimdir.

15 Temmuz istilâ teşebbüsü, bu topraklar için planlanan büyük ve etkileri küresel çapta bir oyunun tatbikata konulma hamlesi idi. Bu milletin, bu topraklarda var olup olmayacağının kader gecesi idi. Yıllar ve yıllar öncesinden hesapları yapılan, 1950'lerde zembereği kurulan, 1960'larda İzmir Kestanepazarı'nda güzergâhının yol haritası çizilen ve nihayet 15 Temmuz 2016'da nihâi hamleye yeltenen bir saldırı idi, bir gizli ve sinsi savaş idi, hadi en kestirmesinden söyleyelim, Haçlı emperyalizminin imha hamlesi idi.

İşte tam da bu noktada, 15 Temmuz istilâ ve imha hamlesi bizi bu topraklarda, bu güzelim Müslüman coğrafyasında vukubulan bir başka benzer imha savaşı ile bu pis saldırıyı birlikte düşünmeye sevkediyor: Çanakkale Savaşları… İkisi de benzer özellikler ve niyetler taşıyor, bu topraklardaki varlığımızı idame ettirebilme sahiplenişimize karşılık, vatanı milletinin elinden alma, bu coğrafyada bambaşka hesapların defterini dürme amaç ve niyetleri güden "karşı"mızdaki cephe mensuplarının aynılığı da bu benzeşmeyi pekiştiriyor. Tam da bir asır sonrasında…

15 Temmuz şehitlerinin ayakkabılarının fotoğraflarına baktım da dilime bunlar geldi.

Çünkü Çanakkale şehitlerinden bize kalan asker kaputlarının, çediklerin, yırtık postalların fotoğraflarını çok görmüştüm. 15 Temmuz şehitlerininki ile sesdeştiler, aynı macerayı, aynı direniş destanını bize anlatıyorlardı.

Bu ayakkabılar, bırakıp kaçanların değil, haykırıp direnenlerin sesini duyan kulaklara, hissedebilen kalplere sesleniyorlar çünkü.

Diyorlar ki, biz direndik, savunduk ve önledik. Bundan sonrasında sen bari farket, anla ve gör. Maşayı değil, maşayı tutan eli gör. Kuklayı değil, kuklayı oynatan kuklacıyı gör. Eğer görürsen, o günden bugüne çıkan seslerin frekansını daha iyi ayırt edeceksin; sahneyi, aktörü, senaristi tanıyacaksın; kim kukla, kim kuklacı, anlayacaksın.

Coşkun Yılmaz

15 Temmuz'un Ayakkabıları

Karşı dağlarda tutuşmuş gibi gül bahçeleri,
Koyu bir kırmızılık gökten ayırmakta yeri.[1]

Kim bilir kimin ne hatıraları vardır ayakkabılarıyla ilgili. Hatıra ve hatırasızlık. İnsan için ne kadar manidar ve ne kadar acı. Bir ayakkabı binlerce yıl kadar eski, an kadar canlı, binlerce yıllık istikbal kadar uzak tasavvurlara sevk eder mi insanı? Ve bir ayakkabı, "gün olur asra bedel" misali büyük acıları, sıkıntıları, hüzünleri, sancıları, ümitleri, sevdaları ve yiğitlikleri hissettirir mi insana?

Bu ayakkabılar, bu ülkenin gerçeği, insanımızın dramı, maruz kaldığı asırlık ihanetin belgesi, kurtarıcısı, hikayesi, hasbiliği, derdi, devası, aşkı…

Her birinde ayrı bir duygu, ayrı bir dünya gizli bu ayakkabılar, 15 Temmuz gecesi, en ağır silahlara bedenini, en acımasız kurşunlara aşkını, tanka, topa, tüfeğe, uçağa göğsünü siper edenlerin, "insan, insan dediğin bir kere ölür" diyenlerin, tankın altına boylu boyunca yatanlarındır. Her biri, belki de hiçbir kalemin tasvir edemeyeceği, hiçbir ressamın çizemeyeceği, hiçbir senaryonun canlandıramayacağı, sade kendisinin ve Rabbi'nin bildiği duyguların, ümitlerin, heyecanların, muratların taşıyıcısıdır. Her bakıldığında

1 Mısralar, Yahya Kemal'in Süleymaniye'de Bayram Sabahı şiirindendir.

“Her birinde ayrı bir duygu, ayrı bir dünya gizli bu ayakkabılar, 15 Temmuz gecesi, en ağır silahlara bedenini, en acımasız kurşunlara aşkını, tanka, topa, tüfeğe, uçağa göğsünü siper edenlerin, “insan, insan dediğin bir kere ölür” diyenlerin, tankın altına boylu boyunca yatanlarındır. Her biri, belki de hiçbir kalemin tasvir edemeyeceği, hiçbir ressamın çizemeyeceği, hiçbir senaryonun canlandıramayacağı, sade kendisinin ve Rabbi’nin bildiği duyguların, ümitlerin, heyecanların, muratların taşıyıcısıdır.”

ve hatırlandığında hıçkırıkları boğazlara tıkayan, gözyaşlarını yuvasına hapseden ayakkabılardır. Her birisinin ayrı bir hatırası, ayrı bir yaşanmışlığı ve yaşanamamışlığı, ayrı bir hikayesi vardır. Hafıza 15 Temmuz’da, şehit ve gazilerimize ait hatıralar arasında yer alan bu ayakkabılar, adımlanan ve adımlanamayan hayatların kalemi, defteri, kitabı, kelamı ve hatibidir.

Ne kadar duygulu, engin ve mübârek bu seher!
Kadın erkek ve çocuk, gönlü dolanlar, yer yer,
Dinliyor hepsi büyük hâtırâlar rüzgârını

15 Temmuz, binlerce yıllık mazimizi ve istikbalimizi yok etme girişimidir. Sadece bir darbe değil, bir işgal ve ihanet teşebbüsüdür. 15 Temmuz, hazırlıkları onlarca yıl geriye uzanan, iç ve dış mihrakların titiz işçilik ve stratejik planlamasıyla mankurtlaşan/ihanet şebekesinin mağlubiyeti, Cumhurbaşkanımızın rehberliğinde milletimizin ferasetiyle, birlik ve dirliğine sahip çıkışının destansı mücadelesidir. “Hafıza 15 Temmuz” ve “15 Temmuz Şehitler Makamı”, mimarisi ve planlamasıyla bir yönüyle binlerce yıllık mazimizi ve ruhunu bir yönüyle milyonlarca kilometre karelik tarihi coğrafyamızı, bir yönüyle de istikbalimize uzanmanın kapılarını aralayan, asıl mahiyetiyle 15 Temmuz’u bütün vahşeti, ruhu ve direnişiyle yaşatan en önemli “Şahit Mekan”dır. Dün, bugün ve yarındır. Unutmanın ve unutturmanın bedelinin, hatırlamanın ve hatırlatmanın beratı, hafızası, şahidi ve yaşatıcısı bir mekandır. İstanbul’un, günümüzü tarihe sırlayan 8. tepesidir. Burası, 251 şehidimizin en canlı hatıralarını yaşatmasıyla, en son teslim alınan ve İstanbul’un en çok şehit verilen mekanı oluşuyla İstanbul’un “Şehitler Tepesi”dir ve şehrin yeni muhafızlarıdır.

Bu ayakkabılar, 15 Temmuz’a istikamet verenlerin ölümlü sona, ölümsüzlük şuuruyla, toprağa son basışlarının ve sonsuzluğa uzanışlarının şahitleridir. Bu dünya hayatında yarım kalan yolculukların hasreti, erilemeyen muratların ahıdır. Her birinde bir hayat gizlidir.

Gecenin bitmeye yüz tuttuğu andan beridir,
Duyulan gökte kanat, yerde ayak sesleridir.
Bir geliş var!.. Ne mübârek, ne garîb âlem bu!..
Hava boydan boya binlerce hayâletle dolu...
Her ufuktan bu geliş eski seferlerdendir;
O seferlerle açılmış nice yerlerdendir.

Unutmak gaflettir, unutmak felakettir, unutmak ihanettir.

Hatırlamak mazidir, hatırlamak istikbaldir, hatırlamak hayattır.

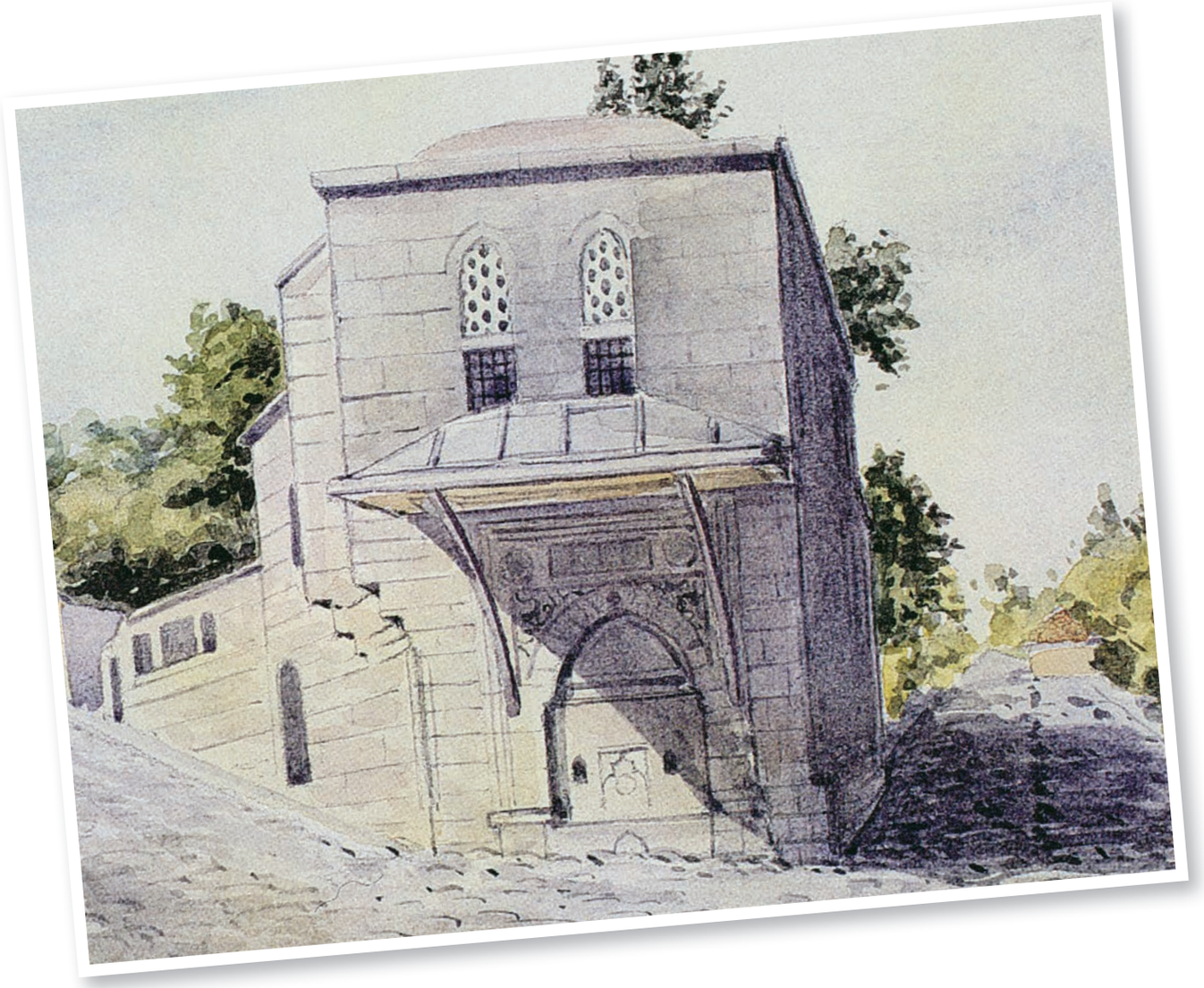

İsmail Kara

Fâni Üsküdar'ı Ebedîleştirmek...

Süheyl Ünver'in
Resimlerinde Tarihî Bir Semtin Temsili

"Üsküdar Süheyl Hoca'nın gözü gibi esirgediği, en küçük, en mütavazi unsurlarının bile elden kayıp gitmesinden dilhûn olduğu bir mübarek belde; mahalle hayatı, yaşama üslubu ve evleri, sokakları başta olmak üzere eski İstanbul'un o yıllarda birçok hususiyetini hâlâ içinde barındıran bir mekândır."

Esas mesleği tabiplik olan Süheyl Ünver'in (1898-1986) İstanbul'un tarihî semtleri ve Anadolu'nun tarihî şehirlerine dair suluboya resimleri ve karakalem çizimleri -ki tam adetleri maalesef henüz tesbit edilebilmiş bile değildir, şimdilik binlerle diyelim- birçok bakımdan önemlidir. Ehemmiyet sıralamasına hangi unsurları öne çıkararak başlamak uygun olur sorusunun cevabını tam bilmiyorum, muhtemeldir ki bu eserlere eğilen kişinin arayış ve ilgilerine göre bu öncelikler ve bakışaçıları, bunlara bağlı olarak değerlendirmeleri değişecektir.

Bu satırların yazarı da zaten resimle özel olarak uğraşan, bu sahayı bilen biri değildir. Sadece Çağdaş İslâm ve Türk düşüncesinin ve Cumhuriyet devrinde en geniş mânasıyla din ile siyaset-kültür-sosyal hayat ilişkilerinin bazı meselelerini daha iyi anlayıp kavramak ve ifade edip göstermek, mümkünse şerhetmek için görsel malzeme tanımlaması içine girebilecek bütün unsurlarla, bu arada resimlerle de bir miktar ilgilenmektedir.

*

Süheyl Hoca'ya ve Osman Nuri Ergin başta olmak üzere yakın-uzak çevresindeki birkaç/birçok "büyük" insana, sadece uzaktan ve iç dünyaları, "ince siyaset"leri hesaba katılmadan bakıldığı zaman Cumhuriyet ideolojisinin ana fikriyatı ve istikametleriyle neredeyse bütünüyle veya büyük ölçüde uyumlu gözükürler. Meselâ zaman zaman Atatürkçülük yapar, devrimleri müdafaa eder ve tekke-şeyh görmüş, el almış, gerçek âlimlerle, medreselilerle karşılaşmış ve hukuk geliştirmiş olmalarına rağmen tekkelerin, medreselerin kapatılmasını doğru bulur, bu karar ve icraatları beklenmedik bir şekilde savunurlar. Zahiren tutumları, tarz u mişvarları da öyledir[1].

1 İlgililer bu meseleye dair yazdığımız iki metne bakabilirler: "Bir zihniyetin temsilcisi olarak Osman Nuri Ergin", *Din ile Modernleşme Arasında* kitabı içinde, 7. bs., İstanbul, Dergâh Yay., 2020, s. 500-08; "Bir Cumhuriyet birçok Müslüman", *Cumhuriyet Türkiyesi'nde Bir Mesele Olarak İslâm 1* kitabı içinde, 9. bs., İstanbul, Dergâh Yay.,

Fâni Üsküdar'ı Ebedîleştirmek… Süheyl Ünver'in Resimlerinde Tarihî Bir Semtin Temsili

Bu dış görüntü onların gerçekliklerinin, zihin ve kalp dünyalarının ne kadarını temsil eder acaba? Bu sorunun tam cevabını bulmak için birkaç ömre sığmaz eserlerine, ikamesi mümkün olmayan kütüphane ve arşivlerine, birçok alana dair yapıp ettiklerine ve hususen takip ettikleri "ince siyaset"e, fikr-i takibe bakıldığında azametli olduğu kadar anlamlı ve daha da önemlisi katmanları, kademeleri olan bir manzara ile, istisnai bir insanla/insanlarla karşılaşılacağında şüphe yoktur. Tabiri caizse tek başına bir ordu gibi hareket ediyor ve dört bir koldan çalışıyorlar; kendi siyasetleri istikametinde meslek ve meşreplerini sürdürecek mütevazi görünümlü bir "çekirdek ordu" da kurmaya teşebbüs ediyorlar.

Özellikle büyük inkıtalara, ihmallere uğrayan ve çoğu kasıtlı, bir kısmı cehaletten, modalara uymaktan, devrimcilikten kaynaklı olarak kaba müdahalelere maruz kalan tarihî mirasın, yapıların, ilim, kültür, sanat eserlerinin, yaşama üsluplarının, var olma biçimlerinin, onların arkasındaki düşüncelerin, tasavvurların, zevklerin, anlayışların, inceliklerin devamlılıklarını yeni ve zor şartlarda bir şekilde sağlamak, kimse ile açık bir mücadele ve münakaşaya girmeden, mahviyetkâr bir üslupla bir hissiyatı ve fikriyatı ayakta tutmak, görülebilir, hissedilebilir kılmak için hususi bir misyon yüklenmiş kişiler olarak devamlı çalışıyor, çabalıyorlar…

Bu niyet, azim ve ameliyeye biraz daha kuvvetli anlam yüklemeye çalışılırsa yok edilenleri, elden kayıp gidenleri, üstü örtülenleri, hayattan çekilenleri hissettirmenin, devamlılıkları sağlamanın hissiyatını, fikrini, imkânlarını ve zeminini yeniden hazırlamak, yeniden kurmak da denebilir. Buna yumuşak fakat ciddi, etkili ve dayanıklı bir "muhalefet"; siyaset bilimi diliyle söylersek "dayanıklı pasif muhalefet biçimi" de diyebiliriz. (Muhalefetin sadece bağırmaya, sloganlara, açıktan muhalefete, el kaydırmaya indirgendiği bir ortamda demeliyiz). Hem de bazı bakımlardan içerden gözükerek/içerde durarak… (Kendileri muhtemelen "muhalefet" kelimesini bile hiçbir şekilde yanlarına yanaştırmazlardı).

İstanbul'un ve büyük tarihî şehirlerin 1910'lu yıllardan itibaren harpler, kaybedilen Osmanlı topraklarından kopup gelen fakr u zaruret ve hastalıklar içindeki muazzam göçler, siyasî-iktisadî yetersizlikler ve modernleşme süreçleriyle birlikte işleyen yeni belediyecilik ve iskân anlayışları, yeni yol-sokak, bina ve ev mimarileri, nihayet payitahtın düşman kuvvetleri, gavurlar tarafından işgali sebebiyle daha fazla bir ihmalle ve yaygın bir harabiyetle karşıkarşıya kaldığı bilinen bir husus olarak tekrar hatırlanmalıdır. (Bu yıllarda İstanbul'a gelen ve tarihî şehri dolaşıp çizimler yapan meşhur Fransız mimar Le Corbusier [1887-1965] bu harabiyet için 'çözüm ve çıkış yolu vadeden bir harabiyet' demişti).

1950'den sonra, DP iktidarlarıyla, Türkiye'nin eksen değiştirmesi ve kapitalist dünyaya yaklaşması politikalarıyla birlikte gittikçe artan yeni altüst oluşlar, sanayileşme, kalkınma, hâlâ devam eden çarpık şehirleşme ve büyük iç göçler arasında, İstanbul'un kendi insanları ve yöneticileri tarafından tekrar ve bazı bakımlardan daha vahim bir tarzda tahrip

2019, s. 233 vd.
Bu yazıya son halini vermek için çalıştığım sıralarda yayınlanan Ahmet Güner Sayar'ın *A. Süheyl Ünver'le Sohbetler* (İstanbul, Ötüken Yay., 2021) kitabında da bu paradoksal olan/paradoksal gibi gözüken meselelere dair çokça anlatım ve örnek bulunmaktadır.

edildiği bir döneme girilmişti. Dahası bütün bu icraatlar kalkınma, refah, zenginleşme, medeniyet, yol-su elektik, halka hizmet, demokratikleşme edebiyatı gibi halkta da müsbet karşılık bulan söylemlerle yapılıyor, yönetiliyordu.

Süheyl Hoca özellikle 1912 yılında İstanbul Şehremini olan meslektaşı tabip-cerrah Cemil Topuzlu'nun (1866-1958) belediyecilik anlayışına, bozucu ve tahripkâr icraatına karşı olduğu gibi bir tarafıyla muhafazakâr gözüken DP'nin yeni şehircilik anlayışına ve İstanbul başta olmak üzere tarihî şehirlerdeki imar ve iskân siyasetlerine ve icraatına da karşı idi, hep karşı oldu.

Demokrat Parti döneminde yol genişletmeleri sebebiyle yıkılan Mimar Sinan (evet Mimar Sinan) eseri Çapa'daki Kazasker Camisi üzerinden yaptıkları ve yazdıkları sadece bir örnek olarak zikredilebilir. (Nice mescit, tekke, türbe, çeşme, sebil, imaret, ev, sokak, mezarlık yıkılmıştı). Bu güzelim camiyi Süheyl Hoca yıkılmadan hemen önce "kurtarmak için" çizmişti. 29 Mart 1979 günü bu tablosunun kenarına yazdığı notlar arasında şu hazin cümleler ve tenkitler de var:

"(…) 1950'den itibaren uzun seneler 'ben kendime sabık başbakan dedirtmeyeceğim' diyen Adnan Menderes'in karakuşi emri ile [bu cami] yıktırıldı. Menderes'in emirleri etrafı perişan etti. Halbuki caddenin biraz [yukarıya] kaldırılması ile muhafaza edilebilirdi. Vakıflar'ca da [sökülüp] daha geriye aldırılması mümkün iken o da yapılmadı ve göz göre göre yok edildi.

Sene 1957. Bu resmi o zamanın üzüntüsü ile yapmam ne iyi oldu! Burasının elimizde yegâne hatırası [bu resim] kaldı. Bu saha içinde yalnız bu değil 29 tarihî eserimiz, Asım Sönmez hesabı ile ortadan kaldırıldı. Şimdi Fındıkzâde dediğimiz semtte, cadde üzerinde bir tekke vardı; Fındıkzâde Tekkesi. Fındıkzâde'nin meşhur sarıklı bir boycak [insan boyunda] mezartaşı vardı; hatta 1931'de resmini almıştım. O da yola katıldı. (…)

Ah o zamanın kültürsüz idarecileri!"[2].

Kaybolan, memleketin kötü bir talihi gibi göz göre göre ortadan kaldırılan, kayboluşunu bizzat gördüğü İstanbul varlıklarının, güzelliklerinin, hatıralarının acısı, hüznü ve ızdırabı onun yüreğini dağlamak, fikrini dağıtmaktadır. Teselli kaynağı ve yokluğa, yok edilmeye karşı varlık imkânı yine kendisi, kendi yaptıklarıdır:

"(…) Artık Boğaziçi sizlere ömür. Geçen asırda Boğaz sahilinde evler iki kattı. Sonra üçe döndü. Hele şimdi sayamazsınız. (…) Ama ben resme [yaptığım resimlere] 'bari sen susma' dedim. O yazmaz ama neler çizer! İşte onun dili o kadar".

"Artık benim eski İstanbul'um yok. Bu cihetle çok üzgünüm. Ama bir tesellim var; sevdiğim taraflarını kalemim ve fırçamla dile getirdim" (1956)[3].

Üstüste gelen her iki-üç büyük ihmali, değişimi, bozulmayı ve yıkımı da görmüş, derinden hissetmiş biri olarak Süheyl Hoca'nın sadece başkasının yaptıkları, kötü icraatı üzerinden yeis ve ümitsizliğe

2 bk. *A. Süheyl Ünver'in İstanbul'u*, haz. İsmail Kara-Salih Pulcu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay., 1996, s. 41.

3 Zikreden Ahmet Güner Sayar, *A. Süheyl Ünver*, İstanbul, Eren Yay., 1994, s. 560, 561.
Dostu Mürteza Elker'in ifadeleri de bu meyanda zikredilmeye değer: "[Süheyl Ünver'in] arayıp taradıkları her sahada, kimisi tarih ve sanatça değeri ile, kimisi şayan-ı temaşa tabiî güzelliği ile temayüz eden noktaları ve buralarda gerek Osmanlılık devrine gerek daha evvelki devirlere ait büyük küçük mimarî eser ve âbideleri gayet üstadâne ve sanatkârâne bir hazakatle ve hayret verici harika bir süratle yaptıkları, (hakikaten zengin ve rengîn bir koleksiyon teşkil eden) boyalı resimlerle tesbit ve tevsik buyurmuşlardır". Sayar, *age*, s. 559.

Fâni Üsküdar'ı Ebedîleştirmek… Süheyl Ünver'in Resimlerinde Tarihî Bir Semtin Temsili

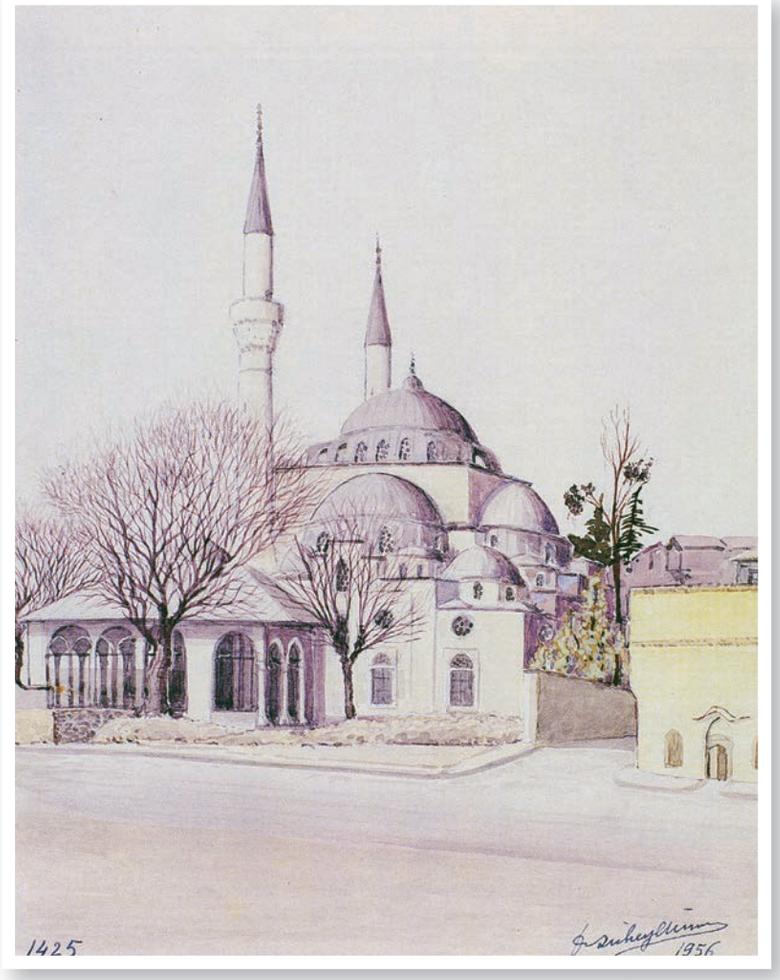

Resim 1

düşmesi, karamsarlık içine boğulması hayat anlayışına, mücadele biçimine ve meşrebine aykırı idi. Olanı, realiteyi bütün soğukluğu ve yıkıcılığıyla görmesine rağmen o ne yapabileceğine odaklanıyordu. Yıkıcılar yıksın, o yapacaktı… Birkaç önceliği (katmanlı bir "siyaset"i) takip ederek fasılasız bir şekilde resimlerini ve çizimlerini bir ibadet vecdiyle yapmas**ı**, bir vazife sâikiyle metinlerini mütemadiyen yazmas**ı**, arkadaşlarına, talebelerine ve çevresine işaretler verip yönlendirmesi, onları da harekete geçirmesi bu yapıcılığının tezahürleri idi.

Yakın talebelerinden Uğur Derman anlatıyor:

"Bir gün şöyle dedi: '(…) Öyle bir devirde geldim ki; çocukluk yıllarımda, Cemil [Topuzlu] Paşa'nın şehreminliği yıllarında Aksaray yolu açılırken Divanyolu'ndan Aksaray'a kadar yok edilen eserleri görmek ve bir şey yapamamak beni kahretmişti. Cumhuriyetten sonra da İstanbul yeni bir şekle girmeye başladığı zaman (1925), giden abideler karşısında ne yapabileceğimi düşündüm. Hemen 4,5x6'lık bir fotoğraf makinesi aldım ve devamlı olarak yıkılması beklenen yerleri tesbite başladım, İşte bu beni, yok olabileceği düşüncesiyle bütün kültür ve sanat mevzularını toplamaya sevketti'.

Bu şekilde, 'Yedi Tepeden' ismi altında, şimdi artık bulunmayan İstanbul'u gösteren pekçok eserin, abidenin hiç olmazsa fotoğrafları Hoca tarafından tesbit edilmiş ve izahlı olarak bugün Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki arşivinde yerini almıştır.

1955-1957 arası yapılan istimlâklerde de Hoca son derece huzursuz, elinde fotoğraf makinesi, suluboyası-fırçası, oradan oraya koşardı. Nerede bir abide yıkılıyor, onu tesbit edebilmek için… Çünkü Hoca'nın elindeki silahı oydu, yapabileceği başka bir şey yoktu. Hatta bütün prensiplerini bir kenara bırakıp devrin siyasileriyle bile bir defa görüşmüş, 'yapmayın, etmeyin, İstanbul'u mahvetmeyin' demişti ama mani olamadı"[4].

4 Uğur Derman, "Hatıralardaki Süheyl Ünver", *Ömrümün Bereketi 1* içinde, İstanbul, Kubbealtı Yay., 2011, s. 269 (ilk yayını: *Lâle*, 6-12, 1988).

Resim 2

Resim 3

*Resim 1, 2, 3. Süheyl Hoca'nın 7-8 yıl içinde, 1956-1963 yılları arasında yaptığı üç Mihrimah Sultan Külleyisi suluboya resmi o yıllar arasında olup biten bazı değişikliklere, tamirlere de işaret etmesi ve etrafını göstermesi bakımından önemli. Muhtemelen kendisi de güzelleştirmek yahut bazı işaretlerde bulunmak için bir miktar "müdahaleler" yapıyordur…**

* Resimler için bk. *A. Süheyl Ünver'in İstanbul'u*, s. 178-80.

İstisnai Bir Semtin, Üsküdar'ın Yüzleri…

Süheyl Hoca'nın Üsküdar tabloları, resimleri, çizimleri de diğerleri gibi onun bütün önceliklerini, arayışlarını ve siyasetini vermesi açısından dikkatle bakılmayı ziyadesiyle hak ediyor. Çünkü o resimler, o "belgeler" bugün sadece bir sanat objesi olmaktan ötede Üsküdar'ın (ve İstanbul'un yahut tarihî şehirlerin, mekânların) aslında ne olduğu, sonra başlarına neler geldiği ve şimdi nelerin, nasıl yapılması gerektiği hususunda da bize/görmek niyetiyle bakanlara bilgi, yorum ve hissiyat rehberliği edebilir, edecektir. Elinizdeki yazı da bu istikamette, Süheyl Hoca'nın, geleceği de hesaba katan Üsküdar'ını anlama ve şerhetme yolunda mütevazi bir deneme yapmayı amaçlamaktadır.

Bize göre Hoca'nın resimlerinde sanatın, zevkin ötesinde/yanında gözettiği öncelikler, hassasiyetler ve tercihler şöyle sıralanabilir:

1. Yarın ne olacağı hiç de belli olmayan "mevcut durumu, bugünü, ânı", âdeta son şahit gibi aynen tesbite yönelmek bu çalışmaların ilk ve öncelikli amacı gibidir. Bir tür resimle, çizimle kayıt tutmak, tarihî mirası kayıt altına almak gibi… Metinlerinde ve sohbetlerinde tevazu hırkasına bürünerek yazıp söylediklerini de bu meyanda zikredip hatırlayabiliriz:

"Hoca Ali Rıza Bey'den nasıl resim yapılırı öğrendikten sonra ressam olamayacağıma hükmettim. Yıkık dökük binaların resmini yaptım. Resmi bir vasıta telakki ettim ve de maziye olan bağlılığımı sürdürmek için dokümante resimler hazırladım. [Bazılarının] önce fotoğraflarının tesbit edip sonra resimlerini yaptım"; "Benim yaptığım resimlere bakılmaz. Ben sanat eseri yapmıyorum ki, doküman hazırlıyorum"[5].

5 A. G. Sayar, *A. Süheyl Ünver'le Sohbetler*, s. 197, 201. Aynı maksada matuf olarak Hoca'nın birçok fotoğraf çektiğini de biliyoruz. Muhtemelen çok az bir kısmını kitap ve yazılarında kullandığı, bazılarını hazırladığı konulu defterlere yapıştırdığı bu fotoğraflar yakın zamanlarda, şimdilik iki cildi yayınlanan bir yayına da konu olmaktadır: *Süheyl Ünver'in Objektifinden*, haz. Necdet İşli-M. Semih İrteş, İstanbul, Nakkaş Tezyini Sanatlar Merkezi

Fâni Üsküdar'ı Ebedîleştirmek… Süheyl Ünver'in Resimlerinde Tarihî Bir Semtin Temsili

Notlarından anlaşıldığına göre bu tesbit ve kayıt çalışmalarında en çok iki husus onu sanatını icra etmek/vazifesini yapmak için harekete geçirmiştir:

a) Biri gördüğü, tesadüf ettiği, hususi olarak yanına ("ziyaretine") gittiği eserin, manzaranın, binanın, sokağın, evin, çiçeğin, ağacın, çeşmenin, mezartaşının, eşyanın, suyun, koyların… güzelliği, cazibesi ve bizzat kıymetidir. Bazen de bu değer-kıymet unsurları Hoca'nın hayatı ve hatıralarıyla, duyduklarının, sevdiklerinin hatıralarıyla doğrudan irtibatlı hale gelmekte, o sayede ve o hatıra notlarıyla bir tarih, bir yaşantılar yumağı gibi daha muhabbetli olarak önümüze gelmektedir. Hatıraları hatırlamak da, görebilecek gözlere hatırlatmak da başlıbaşına bir kıymet, vazife, vefa ve zevktir, bir ahlâk ve üsluptur. (Onun için birkaç defa ve farklı zaviyelerden çizdiği sokaklar, evler, yapılar vardır)[6]. Çoğu tablosuna ve çizimine titizlikle (bazen ay ve günle birlikte) tarih koymuş olması da değişiklikleri takip açısından önemli bir imkândır. Ayrı tarihlerde birkaç defa çizdikleri ise değişiklikleri veya farklı zaviyelerin imkânlarını aktarması bakımından daha da kıymetli hale geliyor.

Çizmeye doyamadığı manzumelerden biri olarak ve "Mihrimahım" dediği Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi için 1956, 1962, 1963 yıllarında yaptığı suluboya tablolar bu gözle tetkik edilmeyi ziyadesiyle hak ediyor. (Resim 1, 2, 3).

b) Hoca'yı harekete geçiren ikinci sebep ise bu güzel manzumelerden ve kıymetli unsurlardan herhangi birinin harabiyete yüz tutması (eski tabirle "müşrif-i harab" olması), müdahaleye uğraması, terkedilmesi, yeni yol yapımı yahut genişletme projelerinde "sökülüp atılacaklar/taşınacaklar" arasında zikredilmesi, hatta "kör kazma"yla kaldırılıp yok edilmeye teşebbüs edilmesidir. Demokrat Parti yıllarında tarihî İstanbul'a yapılan ölçüsüz ve kıyıcı müdahaleler sebebiyle Hoca çok dilhun olmuş, bir o kadar da bazılarını "kurtarmak" için âdeta canhıraş bir koşuşturma ile çizerek, fotoğraflayarak çalışmıştır.

Bugün sadece Süheyl Hoca'nın çizimleri sayesinde "sahip olduğumuz", yerinde yeller esen yahut restorasyon adı altında bambaşka bir hâlete bürün(dürül)en, neredeyse kendisi olmaktan çıka(rıla)n, etrafıyla hiçbir anlamlı ve estetik irtibatı kalmayan "müzelik" birçok eser ve mekân vardır. Ama bunlar eldeki resimler ve çizimler sayesinde yeni bir hayatiyet bulabilirler; bu imkân kısmen veya tamamen eldedir. (bk. Resim 4).

İçindeki tarih kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla 1955-1965 yılları arasında hazırlanan *Karacaahmednâme* defterinde Süheyl Hoca'nın, Miskinler Tekkesi'nin burada neşrettiğimiz resmine de yer vererek yan sayfaya eski harflerle yazdığı açıklama notu bahsetmeye çalıştığımız arayışlarına da işaret eder:

"Miskinler Tekkesi. Karacahmed'de Bağdat Caddesi üzerinde ve pek haraptı. İçinde miskinlerin oturduğunu hatırlarım. Teyzezâdem Rahmi ile önünden geçtiğimde gördüm. [Haydarpaşa'da] Tıpta talebe iken imamı ile görüşüp epey bilgi edindim. Sonra lepraları [cüzzamlıları] Doktor Mazhar Osman bey [önce müdürü bulunduğu Toptaşı Bimarhanesi'ne naklettirdi ve sonra aklî hastaları] Bakırköyü'ne [Reşadiye Kışlası

Yayınları, 1. C., 2015, 2. C., 2019.

6 Süheyl Hoca'nın İstanbul'la ilgili suluboya ve karakalem resimlerini büyük ölçüde bir araya getiren *A. Süheyl Ünver'in İstanbul'u* kitabı ve diğer tarihî şehirlerle ilgili basılan eserleri tekrar çizilen bu tür resimler üzerinden de tetkik edilebilir.

*Resim 4. Karacaahmet'ten İbrahimağa'ya, Yıldızbakkal'a doğru giden yol (eski Bağdat yolu) üzerinde, sol tarafta, Karacaahmet Mezarlığı içinde olan Miskinler Tekkesi'nden bugün geriye sadece bir çeşme kalmış vaziyette. Süheyl Hoca bu bina ve mekânla tabip olarak da ilgileniyor ve burayı bir tür cüzzam hastahanesi olarak mütalaa ediyor. 1957 tarihli bu resmin altında da "Üsküdar Leprozerisi" ibaresini görüyoruz. Hocası ressam Ali Rıza Bey'in çiziminden istifade ettiğini de belirterek ve hususiyeti olan bodur minaresini atlamadan…**

** Resim için bk. *A. Süheyl Ünver'in İstanbul'u*, s. 232. Bu külliyeden günümüze intikal eden tek yapı olarak Miskinler Tekkesi Çeşmesi çizimleri için ayrıca bk. *age*, s. 230, 231.

barakalarına] taşıdı. Burası boş kalınca halk tahtalarını ve taşlarını söktüler. Yeri boşaldı. Servilerle çevrili idi. Şimdi orası yeni mezarlarla dolu. Önünde hattat Mustafa Râkım ta'lik hattıyla yazılı bir çeşme var. Duvarı hizasında durmakta. Tekkenin Sultan Mahmud zamanındaki kitabesi[ni] yine hattat Mustafa Râkım ta'lik yazısıyla (…) bir şekercide bularak Türk-İslâm Eserleri (Evkaf) Müzesi'ne cebinden masraf ederek kaldırmış olan Necmeddin Okyay hocamızı hayırla yâd ederim. Karşı [sayfa]daki resmini sulu boya olarak ressam Rıza Bey hocamın tablosundan bakarak çizmiştim. Tıp tarihimizin bu mühim âbidesinin temel taşları bile sökülmüştür. Hiçbir hatırası kalmamıştır. İçinde yatan yatırın acaip kılığa sokulan kabri duruyor. Burası boşalınca bir defa içine girmek nasip olmuştu. Planını çıkarmış ve resimlerini almıştım. [O çizimleri] burasının tarihinde neşrettim"[7].

2. Önceliklerin ikincisi tamamen yahut kısmen kaybolan, ortalıktan çekilen/çekilmeye yüz tutan, kendisinin tamamını yahut mamur halini göremediği yapıları, sokak, mahalle, ağaç, çiçek dahil olmak üzere her türden kıymetli unsurları yazılı yahut görsel eski kayıtlardan, kaynaklardan, minyatür ve gravürlerden yola çıkarak, onlar üzerinden tamamlamak ve "yeniden

7 bk. Süheyl Ünver, *Karacaahmednâme*, haz. G. Mesara-A. Kazancıgil-Y. Beyaz, İstanbul, Üsküdar Belediyesi Yay., 2011, s. 92. Benzer bilgiler ve tamamlayıcı malumat için ayrıca bk. Süheyl Ünver-Bedi N. Şehsuvaroğlu, *Türkiye'de Cüzam Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1961, s. 8 (Köşeli parantez içinde verdiğimiz bilgiler bu kaynaktan alınmıştır. Kitabın kapağında aynı resmin siyah beyazı yer almaktadır).
Süheyl Hoca notunda bahsettiği imamın kimliğini de kitapçıkta veriyor: "Miskinler Tekkesi'nin bir de lepraların namaz kılması için bir mescidi vardı. Burasının şeyhi anlamına sayılan müdürü de vardır. En son müdürü Haydarpaşa'da Tıp Fakültesi klinikleri imamı olan İzzet Efendi idi. Sorularımıza verdiği cevaptan [tekkenin] son günlerini öğrendik. (…) Cüzamlılar namaz kılarlar, müezzinlik yaparlar, lâkin ne okudukları anlaşılamazmış". *age*, s. 8-9.

Fâni Üsküdar'ı Ebedîleştirmek... Süheyl Ünver'in Resimlerinde Tarihî Bir Semtin Temsili

Resim 5

kurmak/yeniden inşa etmek", elbette yarın kurup inşa edeceklere yol göstermek arayışıdır. (Resim 5, 6, 7).

Sohbetlerinde kendisinin anlattığı bir resmin hikâyesi örnek olarak zikredilebilir:

"Epüp Nişancası'nda bir dergâh var. Şeyh Murad Dergâhı. Bundan 40-45 sene evvel Evkaf burayı imar edecekti. Olmadı. Şimdi mahv u perişan bir halde. Ben orasının 50-100 sene evvelki halini çizdim. Görseydiniz, hepinizin ayranı kabarır, [resmini] yapmak isterdiniz. Benim yaptığım resimlere bakılmaz. Ben sanat eseri yapmıyorum ki, doküman hazırlıyorum. Oraya sık sık gittim. XVII. asrın büyük zatı Abdülahad Nuri'nin dergâhı orada idi"[8]. Bu öncelik vesile edilerek düşünce tarihimiz açısından önemli bir hususun altı çizilebilir: Süheyl Hoca'nın yaşadığı dönemin eğitimli insanlarının kafasında din-tarih-gelenek giderek daha fazla birbirinden ayrıştırılan unsurlar olmaya doğru seyrediyordu. Bunun esas sebebi oryantalistlerin Osmanlı Devleti'nin, İslâm âleminin her zaman "geri" olmasının yahut şimdi fiilen gerilemesinin sebebini doğrudan dinle, İslâmiyetle, Müslümanlıkla ilişkilendirmelerine dayanmaktadır. Buna karşılık yeni Müslüman aydınların bu ağır yükü İslâmdan alıp dinin tarih içindeki anlaşılma ve yorumlanma biçimlerine,

8 A. G. Sayar, *A. Süheyl Ünver'le Sohbetler*, s. 201.

Müslümanlığa, tarihe ve geleneklere yüklemeleri ve bu ayrıştırma (hatta uzaklaştırma) yoluyla bir çıkış güzergâhı bulma arayışları idi. (Kaynaklara Dönüş hareketinin bu fikir ve siyasetle birebir irtibatı var). Bu hamleye tarihi/geleneği/Müslümanlığı feda edip İslâmiyeti (ve elbette inşa edilmeye çalışılan yeni Müslümanlığı) kurtarma düşüncesi ve atağı da diyebiliriz.

Cumhuriyet ideolojisinin -bir tür Yeni Selefî din anlayışına sahip çıksa bile- din-tarih-geleneği birlikte, birdi**ğe**rinin yerine ikame edilebilecek şekilde karşısına alması da, ortaya çıkışı daha öncelere giden bu anlayışı kuvvetlendirmiş ve aynı zamanda yine bu üçlü üzerinden teşekkül edip gelişen kendisine karşı bir muhalefete de kaynaklık etmişti. 1940'lı yılların ikinci yarısından

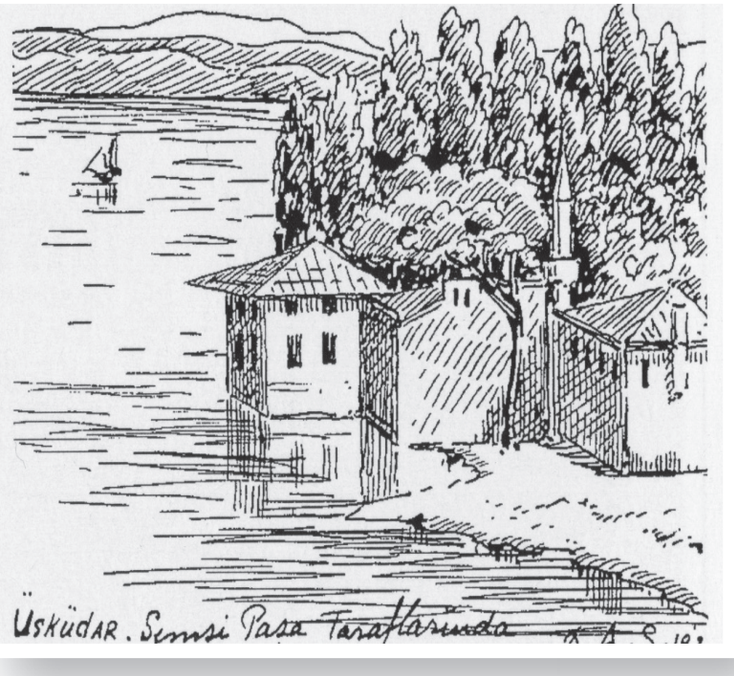

Resim 6

Resim 7

*Resim 5, 6, 7. Eski Salacak ve oradan denizin, karşıda Topkapı'nın, Sultanahmet'in, Ayasofya'nın manzaraları Süheyl Hoca'nın özel olarak ilgilendiği, sevdiği ve baktığı yerlerden biridir. Onun için kendisinin yetişemediği ama daha çok yabancıların çizdiği gravürlerde tesadüf ettiği Salacak sahillerini süsleyen bir kısmı debdebeli, bazıları mütevazi ama hepsi güzel yalıları, sahilsarayları, onların çevrelerini çizerek canlandırmaya çalışmış, belki de bunların bir gün tekrar ihya edilebileceğini düşünmüş, ümit etmiştir. Üste hakkında bir kitapçık da yazdığı Şerefabat Kasrı'nın XVIII. yüzyıldaki görünümü (resmin yapılış tarihi 1973), altta solda Salacak'tan bir köşe ve şimdi olmayan Fatih Camii (çizim tarihi 1926) ve Acem Köşkü, arkada minaresi gözüken cami hangisi acaba? (çizim tarihi 1929). İkisini bir de suluboya resim olarak yapmaya vakit bulamamış olmalı veya biz tesbit edemedik.**[*]**

* Resimler için bk. *A. Süheyl Ünver'in İstanbul'u*, s. 193. Yine eski Salacak'taki sahilsaraylardan Kavak Kasrı'nın suluboya çizimi için bk. *age*, s. 194. Hepsi İstanbul'u ziyaret eden yabancı sanatkârların çizimleri, gravürleri, kitapları üzerinden yapılmış çalışmalardır.

Fâni Üsküdar'ı Ebedîleştirmek… Süheyl Ünver'in Resimlerinde Tarihî Bir Semtin Temsili

Resim 8. Sultantepe'den Aziz Mahmut Hüdai'ye, Üsküdar'a ve Karşıya Bakış.
Süheyl Hoca anlatıyor: Tarih 21 Ekim 1944. "Bir akşamüstü Üsküdar'da Sultantepe'de bir hastaya çağrılmıştım. Bir konağa götürdüler, üst kata çıkıldı. Hasta manzaralı geniş bir odada yatıyordu. Pencereden dışarı gözüm iliştiğinde Üsküdar'ın ve İstanbul'un şahane seyriyle adeta büyülenmiş hale geldim.
*Hemen hastanın yanına gidip önce nabzını ve genel durumunu kontrol ettim. Baktım ki mühim bir şeyi yok. Güneş dönmek üzereydi. 'Bana bir iki dakika müsaade edin, camdan dışarı bir şeye bakmam lazım' deyip ufak bir kâğıda manzarayı hemen tesbit ettim. Daha sonra da doktorluk vazifeme döndüm". Bu tabloyu akşam evde suluboya çalışması olarak zevkle, neşeyle tamamlayacaktır.**

* Resim için bk. *A. Süheyl Ünver'in İstanbul'u*, s. 177.

itibaren ortaya çıkmaya başlayan milliyetçi-muhafazakâr-mütedeyyin kesimlerin pasif muhalefetinin din-tarih-gelenek üzerinden içiçe yürüyen bir muhalefet olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Süheyl Hoca'nın din ve tasavvuf anlayışı konumuzun dışında olmakla beraber onun sözkonusu etmeye çalıştığımız resim, çizim ve metinlerinde din-tarih-gelenek'in içiçe ve birbirinin yerine ikame edilebilecek şekilde yer aldığını ve birini öne çıkarmanın diğerlerini de öne çıkarmak mânasına gelebileceği fikrini taşıdığını söyleyebiliriz. Bu tesbitin doğruluk derecesi Süheyl Hoca'nın yine Cumhuriyet ideolojisine "muhalif" konumuyla ilişkilendirilebilecektir.

Zevk, Letafet, Sevgi, Estetik İçiçe…

3. İçiçe gelişerek vücut bulan bütün bu arayışları ve çalışmaları estetik bir anlayış ve letafet içinde, en kötü şartlarda bile ümit bahşeden bir tarzda[9] yapması üçüncü bir öncelik ve özellik olarak zikredilebilir. Süheyl Hoca'nın eserleri arasında bu önceliğe işaret edebilecek kanaatimce çokça resim ve çizim var. Ama harika hikâyesi de kayda geçtiği için birini örnek olarak verebiliriz. Sultantepe'den kısmen -1942-1962 yılları arasında oturduğu- Doğancılar'ı da içine alacak şekilde Aziz Mahmut Hüdai yakasına, Üsküdar'a, Salacak'a, oradan Boğaz'ın, Marmara'nın karşı tarafına, Ayasofya ve Sultanahmet'e bakan, 1944 tarihli bir çizim ve suluboya resim muhtemelen tesbit ve koruma amaçları taşımakla birlikte onun hayli ötesine geçerek latif bir minyatür çalışmasına dönüşüyor, minyatür tarzı üzerinden estetiği öne çıkarıyor. Artık manzara ve tabiat tam oldukları gibi değiller (o çok sevdiği ahşap

9 Tasavvufî terbiye de gören Süheyl Hoca ve arkadaşlarının, talebelerinin en bariz vasıflarından biri de her halükârda ümitvar olmaları ve son nefeslerine kadar ısrarla vazifelerini yapmalarıdır. Bununla beraber Hoca'nın emekli olduktan sonra bazı resimleri ve çizimlerinin kenarlarına yazdığı çok kıymetli açıklama ve hissiyat notlarında yitip giden, bozulan, tahrip edilen mekânlar, yapılar, unsurlar için birçok vahlanma ve tahassür ifadesi yer almaktadır. Bu notların epeyice bir kısmını *A. Süheyl Ünver'in İstanbul'u* kitabını hazırlarken kerimeleri Gülbün Mesara hanımefendi sayesinde görmüş ve bazılarını altyazı olarak kaydetmiştim. Bir örnek için bk. Resim 10, altyazı.
Başka örnekler de var: Sofular'daki küçük mescit ve çeşme resmi için yazdığı, "(…) Âh! Bu semti görseydiniz, ne güzeldi! İstanbul semtlerinde bunun gibi neler vardı! Biz bunları gördük ama yeni nesiller bunlarsız büyüyecek, ne yazık bunlarsız büyüyorlar. İleride bunların kıymetini nasıl bilecekler?"; Bayrampaşa Külliyesi ve çevresi tablosu için yazdığı, "1932 senesine kadar 22 yıl buradan geçerken külliyeyi ve bâlâhaneyi görür, seyrederdim. Artık bunlar kalmadı!"; Kadıköy İbrahim Ağa Camisi ve etrafı resmi için yazdığı, "Şimdi bu minare yerine güdükleştirilmişi, yani daha kısası yapılmış. Bu yeri çirkinleştirdi, eski pitoreskliği kaybettirildi. Ne yazık!" gibi notları için bk. *age*, s. 32, 50, 130.

*Resim 9. Mimarinin tabiata uyumunu ve bulunduğu mekânı daha da güzelleştirmesini göstermesi bakımından vasıflı bir çözümleme ve örnek olduğunu zannettiğim bu manzume elbette Süheyl Hoca'nın gözünden kaçmayacaktı. 10 Temmuz 1961 tarihli bu tablonun altında bilgi notu olarak sadece "Üsküdar Acıçeşme" yazılı. Bir mahalle/sıbyan mektebi burası. Üsküdar Toptaşı'ndaki fevkanî Kapıağası Yusuf Ağa/Divitçiler Sıbyan Mektebi ve çeşmesi…**

* Resim için bk. *A. Süheyl Ünver'in İstanbul'u*, s. 235.

evler, cihannümalar, elibelindeler, çıkmaz sokaklar ve diğer unsurlar bu resimde yok)[10], 1944 yılında o bölgede ağaçların bu yoğunlukta olması da herhalde mümkün değil.

Burada Hoca bir minyatür sanatkârı gibi şehrin bir parçasını tarihî yapıları üzerinden çiziyor ve yorumluyor gibidir. (Resim 8).

Şehrin, Üsküdar'ın mütevazi bir mahallesi içindeki mimari bir çözümlemenin, harika bir güzelliğin muhtemelen daha da güzelleştirilerek çizilmesi ve tarihe mal edilmesi açısından bir sıbyan mektebi tablosuna da bakılabilir. Üsküdar Toptaşı'ndaki fevkanî Kapıağası Yusuf Ağa/ Divitçiler Sıbyan Mektebi ve çeşmesi, Süheyl Hoca tarafından, çok büyük bir ihtimalle o yıllarda olduğundan daha mamur ve kusursuz bir şekilde, âdeta bir restorasyon çalışmasının bir parçası gibi resmedilmiş, çevre düzenlemesi bile yapılmıştır (Resim 9).

Bu yapı bugün de bir şekilde duruyor fakat çevresi bambaşka bir hâlete bürünürken sokakların kodlarıyla da oynandığı için güzelim eser "havada" kalmış, bazı bakımlardan suni bir karaktere bürünmüştür. İstanbul zaten suyu olmayan çeşme ve sebillerle dolu artık…

*

Hoca'nın resim ve çizimlerinde o sırada resmettiği manzarada var olan bazı "sevimsiz, zevksiz" yahut sakil düşen "ilinti, eklenti" türünden unsurlara yer vermediğini de hem tesbit hem de estetik letafet arayışları açısından hesaba katmak gerekiyor. Bu iradî hareketin en tipik göstergelerinden biri hem kendisinin hem de sadık talebelerinden Ahmet Yakupoğlu'nun (1920-2016), Boğaziçi hayranları olarak yaptıkları onlarca tabloda 1970-1973 yılları arasında inşa edilen Boğaziçi Köprüsü'ne asla yer vermeyişleridir[11].

10 Bu resmin siyah-beyaz fotoğrafını *Üsküdarnâme* defterine de yapıştırıyor ve kenarına, bize de yol gösterecek şekilde eski harflerle şu notu düşüyor: "Fikren Üsküdar'ı *çirkin binalarından kurtarıp istimlâk ile şöyle eski abidelerini bir park içinde tasavvur ederek* renkli olarak bu resmi yaptım" (vurgular bizim). bk. Süheyl Ünver, *Üsküdarnâme 1*, İstanbul, Üsküdar Belediyesi Yay., 2012, s. 86.

11 Boğaziçi Köprüsü meselesini Ahmet Yakupoğlu'na sormuştum, yüzünde beliren acı tebessümle "asla, nasıl olabilirdi!" mânasına başını sallamıştı.

Fâni Üsküdar'ı Ebedîleştirmek… Süheyl Ünver'in Resimlerinde Tarihî Bir Semtin Temsili

Resim 10. Harem'de Tekke, Hazire, Evler, Ağaçlar…
Bu tablo 1965 tarihli. 6 Eylül 1984 tarihinde, Kurban Bayramı'nın birinci gününde bu tablonun yanına Süheyl Hoca bazı notlar düşüyor: "Üsküdar'ın Harem İskelesi'nden geçerken herkes gibi sağına ve soluna bakmayanlar bu pitoresk tabii tabloyu göremez ki. Bir ünlü hisli ressamımız [Mustafa Nuri Bey] bunu çizmiş. Halen tanıtılmadığı için bu resim kimsenin bilmediği İstanbul Şehir Müzesi'nde, belki de teşhirde. [Mustafa Nuri Bey'in tablosunu] Aradık [bulduk], ince sanatlı harikasıyla önünde ayakta durduk. Yerinde de inceledik. Bu örnek [mekân ve tablo] yeniden dirildi. Doyulmaz bir köşe. Ressam gibi buraların güzellik ve değerlerini bilen bir Vakıflar yetkilisi olsaydı burasını yurdumuzun bir yüzük taşı yapardı. Yanında resimde görülmeyen Defterdarı Camii vardır. [Süheyl Bey 1963 yılında onun da resmini çiziyor]. Kapılarında bronz yazılı ve zarif kulplu halkalar vardı. Cami bir semtin bir biblosu gibi hoştu. Bir iki asır öncesinin İstanbul semtleri burası gibi itinalı bir turistik köşemizdi. Şimdi heyhat!".

* Resim için bk. *A. Süheyl Ünver'in İstanbul'u*, s. 203.

4. Hocalarının, meslektaşlarının, yakın arkadaşlarının, ressamların yaptıklarına bir şekilde katılmak, onların severek gezip dolaştıkları yahut bulundukları yerleri, o yerlere, muhabbet besledikleri mekânlara dair resimlerini aynen veya bir miktar değiştirip yenileyerek tekrar çizmek, karakalem çizimlerini suluboya resim haline getirmek… türünden çalışmalar da Süheyl Hoca'nın, örnekleri az olmayan resim siyasetlerinden biridir. Bu vadide Hoca Ali Rıza (1858-1930) ile Edirne için Doktor Rıfat Osman (1874-1933) eserleri "taklit" edilen, tekrar yapılan zevat arasında ilk sıradadır.

Bu türden çalışmalarının muhtemelen birçok maksadı var; hocasını ve arkadaşlarını hatırlamak, onları anmak ve çalışmalarını öne çıkarmak, onlara hoş bir cemilede, rahmet niyazında bulunmak, onların sevdiği/önemsediği eserlere, manzaralara severek, çizerek katılmak (bk. Resim 11) ilk akla gelebilecek sebepler, gerekçeler olmakla beraber kendisinin ulaşamadığı eserleri onların çalışmaları üzerinden yeniden kayıt altına almak, güzelliklerini görünür kılmak arayışları da vardır zannederim (meselâ bk. Resim 4).

Kendisinin de ziyaret edip gördüğü, çevresini çizdiği bir mekânı kendisinden önce çizen bir ressamın tablosu üzerinden, ona atıf yaparak, onun perspektifi ile tekrar çizmesi de enteresan ve ayrı bir saygı ve vefa örneğidir (bk. Resim, 10).

*

Üsküdar Süheyl Hoca'nın gözü gibi esirgediği, en küçük, en mütavazi unsurlarının bile elden kayıp gitmesinden dilhûn olduğu bir mübarek belde; mahalle hayatı, yaşama üslubu ve evleri, sokakları başta olmak üzere eski İstanbul'un o yıllarda birçok hususiyetini hâlâ içinde barındıran bir mekândır.

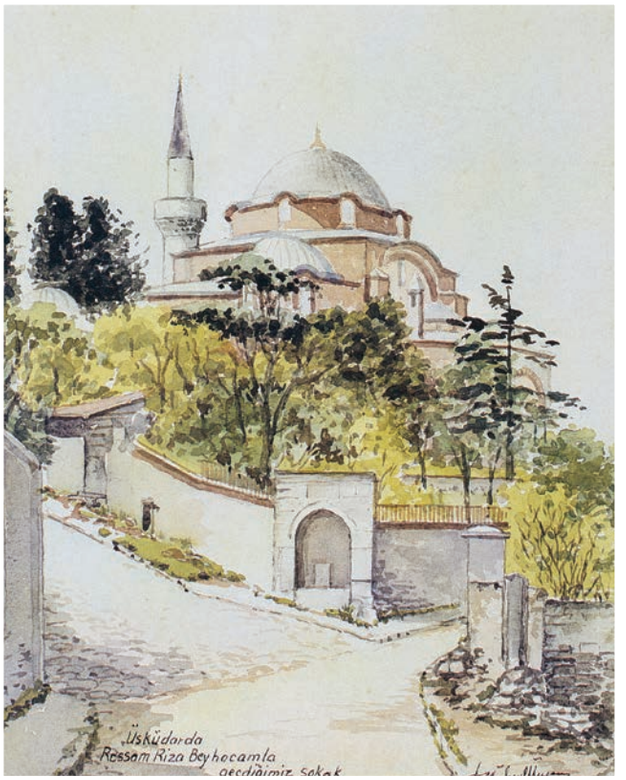

*Resim 11. Üsküdar'ın en eski mabetlerinden Rumi Mehmet Paşa Camisi. 15 Nisan 1962 tarihli bu resmin altına Süheyl Hoca'nın düştüğü not sanki camiden ziyade zevkli bir hatırayı canlandırıp ebedileştirmek hissini veriyor gibidir: "Üsküdar'da Ressam Rıza Bey hocamla geçtiğimiz sokak".**

* Resim için bk. *A. Süheyl Ünver'in İstanbul'u*, s. 190. Rumi Mehmet Paşa Camisi'nin bir başka resmi için bk. *age*, 189

Bunda şüphe yok. Yaklaşık 20 yıl da herhalde tercihen burada oturuyor[12]. Bu beldenin resimde ve tarz u mişvarda üstadı Hoca Ali Rıza'nın "memleket"i oluşu ona daha bir itina ile bakmasına sebebiyet vermiştir denebilir mi? Bu sorunun cevabı muhtemelen evet olacaktır. Onun için iki Hoca'nın Üsküdar resimleri ve çizimlerine mukayeseli olarak da bakılmalıdır.

12 1942-1962 yılları arasında Doğancılar'da (Doğancılar Caddesi, Nu. 142-144) iki katlı ahşap müstakil bir evde kiracı olarak oturuyor. bk. Süheyl Ünver, *Üsküdarnâme 1*, s. 126-27 (Şimdi yıkılmış olan evin çizimi de defterde yer alıyor. Ve altında not: "Hâlen yıkıldı ve yerine çirkin apartmanlar yapıldı").

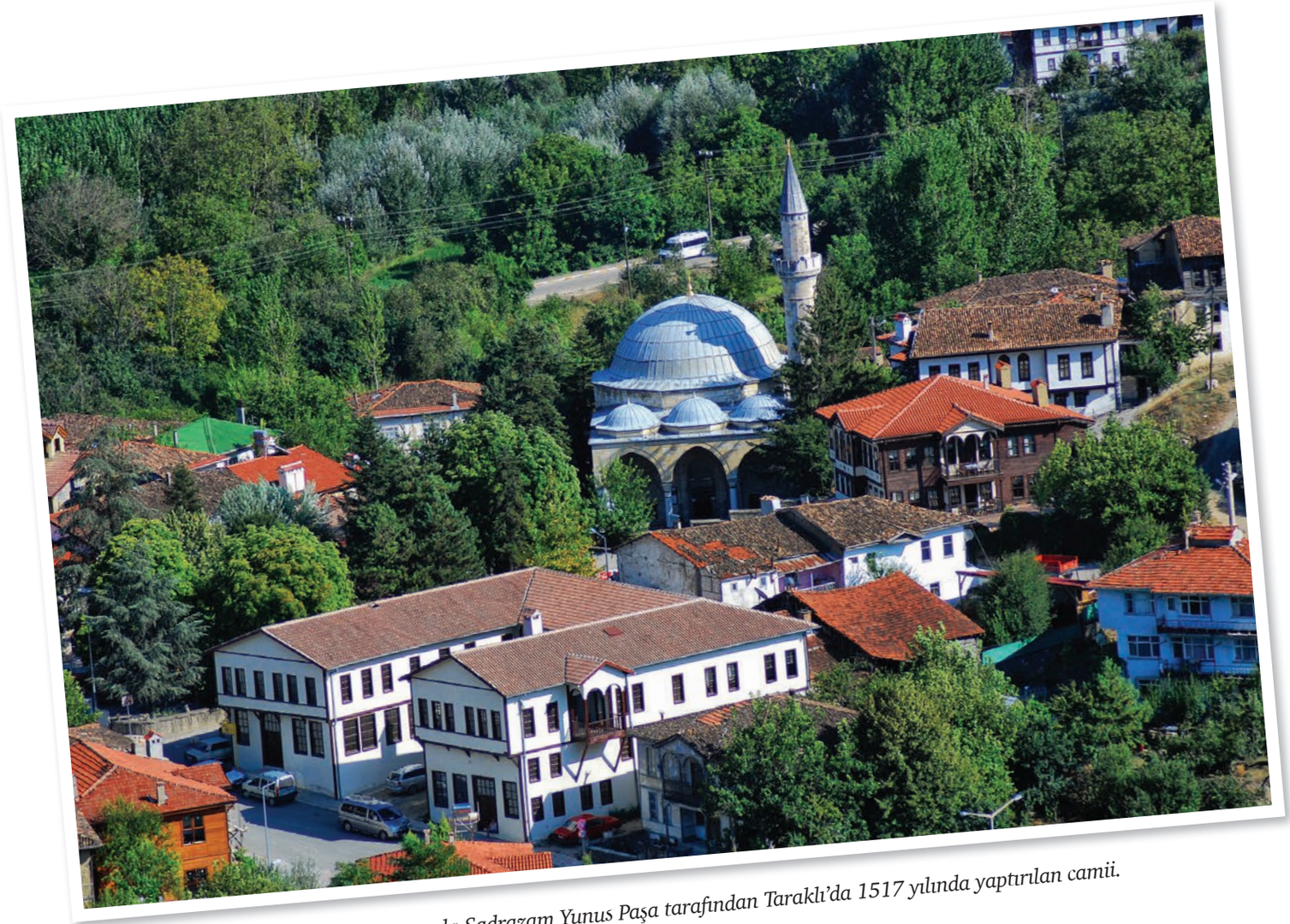

Yavuz Sultan Selim'in İran seferi sırasında Sadrazam Yunus Paşa tarafından Taraklı'da 1517 yılında yaptırılan camii.

Beşir Ayvazoğlu

Taraklı'dan Göynük'e, Göynük'ten Eyüpsultan'a

"Türbeleri, konakları ve büyük ölçüde korunmuş şehir dokusuyla asude bir Osmanlı şehri olan Göynük'te gezinirken zihnim her seferinde bir yandan tasavvuf ve tarikatlar tarihinde, bir yandan da Fâtih devrinde cevelan eder."

Geçen mayıs ayının ortalarında Sakarya Üniversitesi Festivali (SAUFFEST) kapsamında düzenlenen I. Kitap Fuarı vesilesiyle tarihçi dostum Prof. Dr. Arif Bilgin rehberliğinde modern Sakarya'yı köşe bucak gezme imkânı buldum. 1999 depreminin hemen ardından ziyaret ettiğim ve içler acısı halini gördüğüm Sakarya'nın kendi küllerinden modern ve çok bakımlı bir şehir olarak doğmuş olmasına ne kadar sevindiğimi tahmin edemezsiniz. Sakarya diyorum ama, siz "bir yeryüzü cenneti" anlayınız.

Sekiz yıl kadar önce de Sakarya Kültür ve Turizm Konseyi'nin daveti üzerine Sakarya civarında iki günlük kısa bir geziye katılmış ve hayran olmuştum. Bu benim için bir çeşit keşif gezisiydi. İstanbul'da yaşayanların burunlarının dibinde sayılabilecek Sakarya'da mesela Acarlar adı verilen kuş cenneti bir longozun (su basar ormanı) bulunduğunu kaç kişi bilir? Poyrazlar adında, ortasında şiir gibi bir gölün süzüm süzüm süzüldüğü el değmemiş tabiat harikasından haberiniz var mı? Büyük ölçüde korunmuş, her bakımdan tipik bir Osmanlı kasabası olan Taraklı'ya yolunuz düştü mü hiç?

Sakarya çevresinde bir gezi

İlk durağımız Sapanca'nın Mahmudiye köyünde birkaç yıl önce hizmete açılan, isminden pek hoşlanmasam da atmosferinden ve kahvaltı sofrasının zenginliğinden etkilendiğim Natürköy'dü. Küçük bir derenin etrafına kurulmuş, yeşilin bin bir tonunu görebileceğiniz bitkilerle bezeli, isimleri saymakla bitmeyecek çeşit çeşit ağaçların yükseldiği bir mesire alanı... Natürköy'deki harika kahvaltından sonra, Yelken Kulübü'nün bir teknesiyle, bu kulübün iki usta sporcusunun idaresinde

Taraklı'dan Göynük'e, Göynük'ten Eyüpsultan'a

Türkçe ismi Beşköprü olan Justinianus Köprüsü'nün 1930'lardaki görünüşü.

Sapanca Gölü'ne açılmıştık. Bunun benim gibi denizle, teknelerle vb. ünsiyeti fazla olmayan birisi için son derece heyecan verici bir tecrübe olduğunu ayrıca belirtmeye gerek var mı? Rüzgârın dilinden çok iyi anlayan sporcuların dümeni ve yelkenleri ustaca kullanarak tekneyi istedikleri istikamete sevk edişlerini hayranlıkla izlediğimi hatırlıyorum. Yirmi beş dakika sürmesi planlanmış olsa da bir saati geçen ve haddinden fazla adrenalin salgılamamıza yol açan yelkenli safasının ardından bölgenin en eski köprüsüne doğru yola çıkmıştık. Sapanca Gölü'nün suyunu Sakarya nehrine ulaştıran Çark Deresi, Bizans İmparatoru Justinianus tarafından 559-560 yıllarında yaptırılan on iki gözlü muhteşem köprünün altından geçiyor. Türkçe adı Beşköprü olan ve mutlaka görülmesi gereken bu köprü, isabetli bir kararla trafiğe kapatılarak korumaya alınmıştı. Umarım, hâlâ öyledir. İkinci gün gezdiğimiz Alifuatpaşa beldesindeki on dört gözlü II. Bayezid Köprüsü de aşağı kalmazdı.

Sıra Poyrazlar Gölü'ndeydi. Aynı ismi taşıyan köyün bitişiğindeki bu altı kilometrekarelik nefis göl, meşe ve palamut ormanlarının ortasında etrafa huzur yayan bir güzellik olarak nefes alıp veriyor. Bir ismi de Teke Gölü olan ve sularını Sakarya'ya boşaltan Poyrazlar'dan nilüferler arasında kazların ve yüzdüğü Acarlar longozuna geçmiştik. Karasu

Justinianus Köprüsü'nün bugünkü görünüşü.

ile Kaynarca sınırları içinde yer alan ve Sakaryalı bir ilim adamı olan Mustafa İsen'in Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği sırasında öncülük ettiği "Marka Kent" çalışmaları sonunda ekoturizme açılan bu göl ormanı Karasu ile Kaynarca sınırları içinde yer alıyor. Kelimenin asıl mânasında bir tabiat harikasından söz ediyorum. Yarısı bataklık olan bu longozda, manzara, ormanın hâkim ağaçları olan ve yirmi metreye kadar boylanabilen *dişbudak, karaağaç ve kızılağa*çlarca belirleniyor. *Gürgen, akağaç, titrek kavak, üvez, kayın, kızılcık ve fındık,* longozdaki diğer ağaç türleri... Sazlıkların ve nilüfer gibi su bitkilerinin bir arada yaşadığı, inanılmaz zenginlikte bir bitki örtüsüne sahip olan Acarlar'ın hangi köşesine bakılsa nefis bir güzellikle karşılaşılıyor. Aynı zamanda Anadolu'dan geçen iki önemli göç yolundan birinin üzerinde yer aldığı için bazı göçmen kuşların konaklama ve kuluçkaya yatma yeri olan Acarlar, barındırdığı 243 kuş türüyle tam bir kuş cenneti...

Arif Bilgin'le Sakarya çevresinde gezinir ve Uzunköy civarında, tavşanların, sülünlerin, tavuk ve horozların ortalıkta gezindiği Liepa Bahçe'de kahvaltı ederken içimden "Keşke buralarda bir yerde ayaklarımı değdirebileceğim küçük bir toprak parçasına sahip olsaydım!" diye geçirdim.

Taraklı'dan Göynük'e, Göynük'ten Eyüpsultan'a

Taraklı

Sakarya'nın Karadeniz'le birleştiği noktadaki Karasu'dan ve tekneyle açıldığımız Sakarya nehrinin coşkun güzelliğinden de uzun uzadıya söz etmek isterdim. Fakat o zaman Taraklı'ya yer kalmazdı. E-5 Karayolu'nun epeyce dışında kalması dolayısıyla tarihî kimliğini ve şehir dokusunu büyük ölçüde korumayı başarmış bir ilçe olan Taraklı'da Yavuz Sultan Selim'in İran seferi sırasında Sadrazam Yunus Paşa tarafından yaptırılan beş yüz küsur yıllık zarif bir camii ve Yusuf Bey Mahallesi'nde Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından haberler getiren yedi yüz yıllık muhteşem bir çınarı. Bu çınarı görüp de Yahya Kemal'in "Itrî" şiirindeki "Yedi yüz yıllık hikâyemizi/ Dinlemiş ihtiyar çınarlardan" mısralarını mırıldanmamak mümkün değil.

Safranbolu ve Cumalıkızık gibi korunmuş Osmanlı yerleşim yerlerini aratmayacak güzellikle bir ilçe olan Taraklı'da, her biri yeşillikler ortasında başlı başına bir güzellik olan tarihî evlerin bir kısmı restore edilmiş, bir kısmında restorasyon çalışmaları sürüyor. Mizah kültürümüzün renkli bahislerinden biri olan "yalaza"nın da Taraklı'ya has olduğunu sanırım bilmeyen yok. Bir çeşit organize şaka, argo tabirle "işletme" niteliği taşıyan hatta bir televizyon dizisine konu olan yalaza, Taraklı'ya yolu düşen herkesin başına gelebilir. Bu şakalar o kadar maharetle tertip edilirmiş ki, ebaenced Taraklılar bile yalazaya geldiklerini geç anlarlarmış.

Taraklı'yı o kadar sevmiştim ki 2016'dan beri hemen her yıl bu benzersiz Osmanlı şehrini ziyaret ediyor, oradan zaman zaman Göynük ve Mudurnu'ya uzanıyorum. Geyve'ye de birkaç defa gitmişliğim var.

Taraklı'dan yarım saatte ulaşabileceğiniz Göynük de mutlaka ziyaret edilmesi gereken bir "sakin şehir". Gazi Süleyman Paşa Camii, Akşemseddin ve Bıçakçı Ömer Dede türbeleri, konakları ve büyük ölçüde korunmuş şehir dokusuyla asude bir Osmanlı şehri olan Göynük'te gezinirken zihnim her seferinde bir yandan tasavvuf ve tarikatlar tarihinde, bir yandan da Fâtih devrinde cevelan eder.

Göynük'ten Eyüpsultan'a

Geleneğe göre, Hacı Bayramı Velî hazretlerinin halifelerinden Akşemseddin'le cezbeye ve Melâmet neşesine sahip olan Bursalı Bıçakçı Ömer Dede (Emir Sikkînî) arasında ciddi bir meşrep farklılığı varmış. Hacı Bayram bu yüzden onların arasını ateşten başka hiçbir şeyin temyiz edemeyeceğini söylermiş. İki halife, şeyhlerinin ölümünden sonra Göynük'te postu serip irşada başlamışlar; ancak bütün müritler Akşemseddin'e tâbi olmuş. Müritsiz kalan Bıçakçı Ömer Dede rakibinin meclislerinde bir köşede oturur, zikre katılmazmış. Bu durumdan rahatsız olan Akşemseddin, öfkesini "Zikre mülâzemetin lâzımdır, yoksa senden şeyhin tacını alırız!" diye ifade edince, Bıçakçı, "Madem öyle, yarın bizim eve gelin, size hırka ve tacı teslim ederiz!" demiş. Ertesi gün evinin avlusunda büyük bir ateş yaktıran Bıçakçı, Cuma namazından çıkıp gelen Akşemseddin ve müritlerinin gözü önünde hırka ve tâcıyla ateşe dalmış. Bir süre sonra zerrece etkilenmemiş olarak çıkmış; yanan sadece hırka ve taçmış. O günden sonra Bıçakçı Ömer Dede'nin yolunu takip eden Bayramî Melâmîleri ne hırka giyerler ne taç...

Aynı zamanda şair ve kudretli bir hekim olan Akşemseddin hakkında bilinenler, eski kaynaklarda sadece bazı menkıbeleri anlatılan Ömer Dede'nin hayatı hakkında bilinenlerden kat kat fazladır. Şeyhi Hacı Bayram Veli'yle birlikte birkaç defa Edirne'ye giderek Sultan II. Murad'la görüştüğü, bu arada Şehzade Mehmed'le tanıştığı söylenen Akşemseddin, müritleriyle birlikte 1453 yılı başlarında yola çıkarak fetih ordusuna katılmış, muhasaranın en zor anlarında genç padişahın ve ordunun maneviyatını yükseltmişti. Eyüp Sultan'ın, yani peygamberimizin mihmandar ve alemdarı Ebû Eyyûb el-Ensarî'nin kabrini muhasara sırasında keşfettiği ve bu keşfiyle fetih ordusunun şevkine şevk kattığı söylenir.

İstanbul'un manevi fâtihi olarak kabul edilen Akşemseddin'in bu keşfi, modern edebiyatımızda sadece Yahya Kemal'in ilgisini çekmiştir. Mütareke devrinde yazdığı, Tevhîdi Efkâr gazetesinin 5 Mayıs 1922 tarihli sayısında neşredilen "Bir Rüyada Gördüğümüz Eyüp" başlıklı yazısında Ebû Eyyûb'un Hz. Peygamber'i evinde misafir edişinden başlayarak İstanbul surları önünde şehit düşüşüne kadarki macerasını, ardından kabrinin Akşemseddin tarafından keşfini ve semtin zamanla uhrevî bir şehir olarak nasıl oluştuğunu uzun uzun anlatır. Bu yazının Akşemseddin'den söz edilen bölümü ilgi çekicidir.

Kostantiniyye surlarının bir türlü aşılamıyor olması bir ara genç padişahın da ordunun da maneviyatını bozmuş ve muhasaranın gevşemesine yol açmıştır. Veziriazam Çandarlı Halil Paşa ve ulemadan bazıları muhasaranın kaldırılmasını, Akşemseddin ve Zağanos Mehmed Paşa ise şiddetle

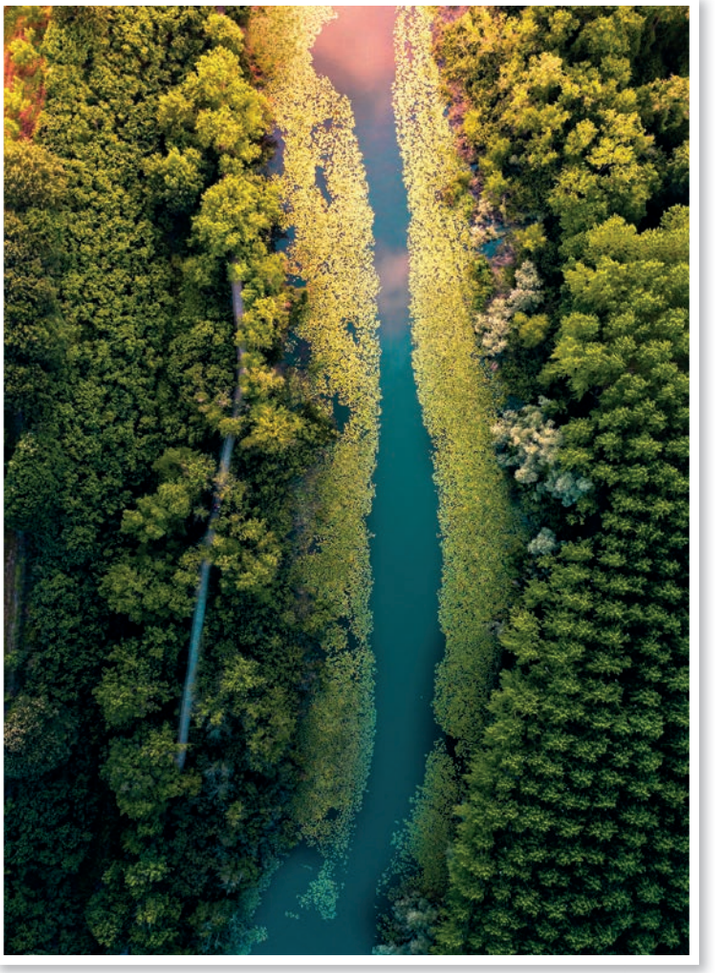

Acarlar Longozu

devamını istemektedirler. Yahya Kemal, Akşemseddin'ın o sıralardaki ruh hâlini şöyle anlatır:

"Muhasaranın ref'ine temayül arttığı günlerde Akşemseddin feci bir sıkıntı geçiriyormuş; bir zaman murakabeye varmış. Resulullah'ın alemdarı Hâlid Ebû Eyyûb'un mezarını keşfetmek için ter döküyormuş. Akşemseddin'i bu murakabede görenler 'Efendi kabri Eyyûb'u bulamadığı

Taraklı'dan Göynük'e, Göynük'ten Eyüpsultan'a

Karakteristik Taraklı evleri (Foto. Servet Sezgin).

için hicabından türâba vardı,' diye taciz etmişler. Bir saat sonra Akşemseddin secdeden başını kaldırmış mübarek gözleri kan çanağını andırır bir halde başında bekleyen genç Fâtih'e, 'Beğim, hikmeti Huda, seccademizi tâ kabri Eyyûb üzre döşemişler. Hemen şu mahalli kazsınlar,' demiş. Toprak üç zira' derinliğinde kazıldıktan sonra, üzerinde kûfî hatla 'Hâzâ kabrü Ebû Eyyûb' kitabesi olan bir sanduka çıkmış."

Yahya Kemal, fetih askerlerinin bu müjdeyle Ebû Eyyûb yeşil sancak çekip önlerine düşmüş gibi büyük bir sevinç hissederek galeyana geldiklerini söyledikten sonra şöyle devam eder:

"Hâlid'in kabri zahir olduktan sonra, muhasaranın ref'ini tavsiye edenlerin dili tutulmuş, surlara son hücum hazırlığı kan ter içinde başlamış. Fetih gecesi, sabaha karşı, Akşemseddin bir tepe üzerinden kanatlarını açan kocamış bir kartal gibi kollarını açarak 'Yâ müfettihü'lebvâb' nidasıyla bağırırken, genç Fâtih, sağ kolunun yumruğuna toplanmış yıldırımlar gibi, sıra ile, büyük topları, Anadolu, Rumeli ocaklarının askerlerini, azepleri, seymenleri, sipahileri ve son darbe olan Yeniçeri'yi surların üzerine boşaltıyordu. Kurûnı Vustâ'nın o son gecesi geçip şafak sökerken, asırlardan beri yüzlerce Barbar orduları karşısında çözülmeyen surlar birdenbire çözüldüler. Genç ve dinç Yeniçeriler, Topkapı ve Edirnekapı arasındaki Lykos Vadisi'nin ortasından Kostantaniyye'nin içine girdiler."

Yahya Kemal, Akşemseddin'in keşfini böyle anlatıyor, fakat tarihçiler bu keşfin muhasara sırasında değil, fetihten sonra yapıldığı kanaatindedirler. Fâtih'in Akşemseddin'e

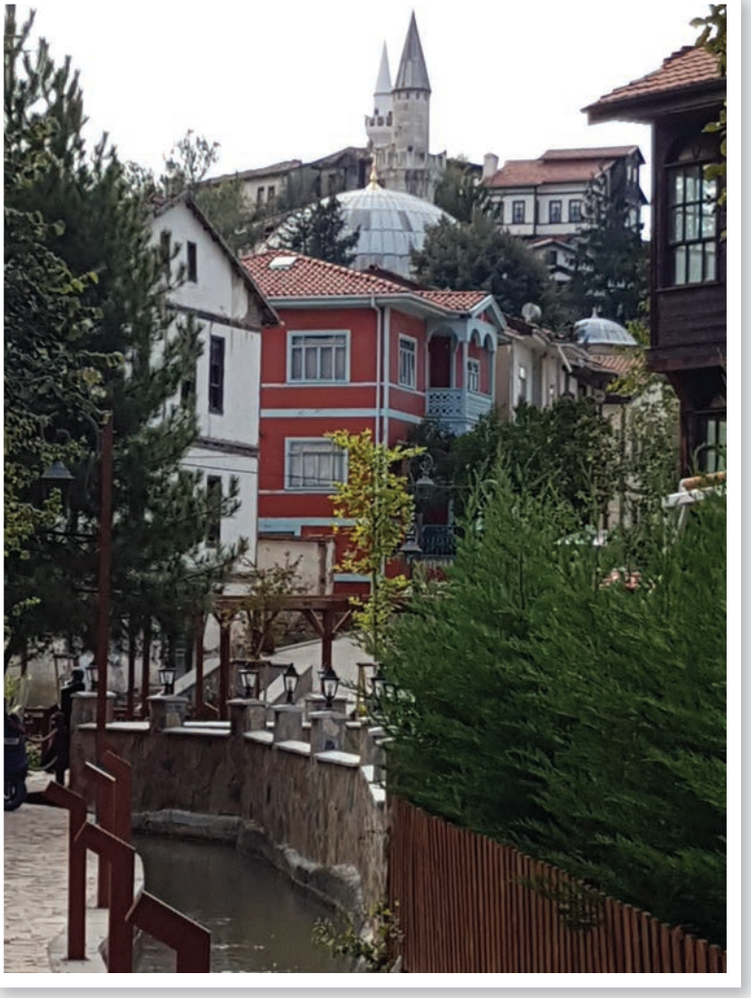

Taraklı'dan bir görünüş.

hem muhasara sırasında kendisini desteklediği için hem de büyük keşfi dolayısıyla derin bir saygı duyduğu, hatta taç ve tahtını terk ederek ona bağlanmak istediği söylenir. Bunu doğru bulmayan Akşemseddin, padişah olarak kalması gerektiğine inandığı Fâtih'in ısrarlı olduğunu görünce gizlice Anadolu'ya geçerek Göynük'e döner. 1459 yılında vefat eden Akşemseddin, bu güzel şehrin merkezinde,

Taraklı'dan Göynük'e, Göynük'ten Eyüpsultan'a

Göynük'ten bir görünüş. Tepede görülen kule, Cumhuriyet devrinin ilk Göynük kaymakamı Hurşit Bey tarafından Millî Mücadele'nin hatırasını yaşatmak amacıyla yaptırılmıştır.

Göynük'te Süleyman Paşa Camii ve Akşemseddin Türbesi.

mütevazı bir türbede yatıyor. Hem de bir başka fâtihin, Rumeli fâtihi Gazi Süleyman Paşa'nın yaptırdığı caminin hemen yanı başında...

Düşünüyorum da Akşemseddin, Fâtih'in arzusuna karşı çıkarak İstanbul'u terk etmeseydi yahut Fâtih tahtı terk etmeye kalkışmasaydı belki de İstanbul'da vefat edecek ve kabrini keşfettiği Eyüpsultan'da toprağı verilecekti. Göynük şanslı şehirmiş doğrusu...

Anadolu böyledir işte; sevgiyle bakmasını biliyorsanız dile gelip efsaneler söylemeye başlar ve kendinizi apansız muhteşem bir tarihin ve zengin bir kültürün içinde bulursunuz. Sizi bilmem, ama ben Türkiye'nin hangi bölgesine seyahat etsem, "Ülkemizi ne kadar tanıyoruz?" sualini sormak ihtiyacını hissederim ve bu suale verdiğim cevap hep olumsuz olur.

Coşkun Yılmaz

“Gül Yetiştiren Adam” Rasim Özdenören

“Bir Sanat ve Düşünce Dervişi: Rasim Özdenören”.

Rasim Özdenören’le ilgili ilk yazım, Rahim Ertekin imzasıyla 20 Aralık 1992 Cuma günü Milli Gazete’de bu başlıkla yayımlandı. Aynı tarihlerde Yenişafak’a gönderdiğim yazı vardı. Eserlerinin ismini merkeze alarak yazılan bir porte denemesiydi. Keşke muhafaza edebilseydim.

Herkes Rasim Özdenören’in edebiyatçılığı, öykü ve deneme yazarlığı, fikirleri üzerinde duruyor. Bu konuların ele alınması doğru. Fakat Rasim Özdenören’i anlamaya ve anlatmaya yetmez. Rasim Özdeören’in asıl vasfı, fikirlerini hayatının merkezine alması, insani ve ameli vasfıdır. İlk yazımdaki “dervişlik” tanımlaması da bu vasıflarını, yani kişiliğindeki ve hayatındaki tutarlılığa işaret etmektedir. İpuçlarına aşağıda işaret edileceği gibi, Rasim Özdenören iman, amel ve düşünce insanıdır, itikadi hassasiyeti yüksek, helali ve haramı çok önemseyen, geleneklerimizi ve tarih tasavvurumuzu düşünce dünyasının merkezine oturturken tortulardan arınmanın da altını çizen, maziyi konuşurken yaşadığımız anı ve istikbali ihmal etmeyen hatta okumasını yapan bir anlayışın sahibiydi. Mazi ve istikbalin bugünle doğrudan ilgili olduğunu idrak eden, her ikisinin sorumluluğunun da, sırrının da, müjdesinin de “dem bu dem” anlayışıyla mümkün olduğunu ameli, kelamı ve kalemiyle ortaya koyan bir insandı. Fiilen de, fikren de dervişti. Bu konuları özel sohbetlerimizde çok konuşmuştuk. Rasim Özdenören, fikirde ve edebiyatta zirveliğine karşı insani ilişkilerde tevazusuyla gönülleri fethederdi ve bu vasıflarıyla gerçek bir “abi” idi.

Rasim abiyle ilk tanışmamız 1986’da. Kitap imzalatma, konferansları ve geniş katılımlı bazı dost meclislerinde görüşmeler şeklinde. Zaman zaman telefon

“Rasim Özdenören’in, ağırlıklı olarak, edebiyatçılığı, öykü ve deneme yazarlığı, fikirleri üzerinde duruluyor. Bu konuların ele alınması doğru. Fakat Rasim Özdenören’i anlamaya ve anlatmaya yetmez. Rasim Özdeören’in asıl vasfı, fikirlerini hayatının merkezine alması, insani ve ameli hususiyetleridir.”

sohbetleri… Zihnimde derin izler bırakan ilk buluşmamız 1992’de gerçekleşti. Didim/Aydın-İstanbul arasında, meşakkatli bir taksi+otobüs gece yolculuğunu göze almamın sebebi, merhum şair ve eğitimci Hüseyin Emin Öztürk’ün düzenlediği “Seha Sohbetleri”nin misafirinin Rasim abi olmasıydı. Yöneticiliğini yaptığım program 14.00’de başlayıp 1,5 saat, 3-5 kişilik bir dost grubuyla özel ortamda yaklaşık 22.00’ye kadar devam etmişti sohbetimiz. Hala ayrıntılarını ve tadını hatırladığım, kitaplarda asla bulamayacağımız edebiyat tarihimizin yakın dönemine ve özel anlarına kaynaklık edecek şahitliklerini, hatıralarını, bilgilerini anlatmıştı. Sezai Karakoç’la başlayıp Nuri Pakdil, Mavera ekibi ile devam eden muhteşem bir sohbetti. Merhum Sezai Karakoç’u pek çok insandan dinledim. Nuri Pakdil’i, Cahit Zarifoğlu’nu da. Ama Rasim abiden dinlemek başkaydı. Uzaktan sakin, belki biraz da resmi görünüşünün aksine çok sıcak, candan, nüktedan, bir insandı. Anlattıkça anlatmıştı. Küllük’te oturup çay içmiş. Babıali’yi yavaş yavaş adımlamış, Karaköy, Eminönü, Beyazıt’ın cadde ve sokaklarında yürümüş, Eyüpsultan’da nefeslenmiştik. Acelesi olmayan, sakin sakin, ayrıntıları ihmal etmeden, sanki bir ayrıntıyı atlarsa öykünün büyüsü bozulacakmış gibi, konuları veya olayları birbirine bağlayarak anlatatan ve anlatmayı da seven bir insanla tanışmıştım o gün.

6 Aralık 1996, Rasim abi ile tarihimizin ikinci dönüm noktasıydı. İBB kültür faaliyetlerine “Okuma Saati” ile katkıda bulunan Hamid Can, o hafta Rasim Özdenören’i davet etmişti. Nazif Gürdoğan’ın 12 Aralık 1996’da Yeni Şafak’taki köşe yazısında belirttiği gibi keyifli bir program olmuştu. “Erdem Beyazıt, Coşkun Yılmaz, Lütfi Şen ve İlyas Dirin’in soru ve katkılarıyla, hikaye, roman ve sanat üzerine ilgiyle izlenen bir sohbet oldu.”

“Gül Yetiştiren Adam” Rasim Özdenören

Bu programın akabinde kendisini AKRA FM’deki “Divana Gelenler”e davet ettim. Ertesi gün icabet etti. Güzel bir programdı. Fakat fakiri asıl şaşırtan, Rasim abinin heyecanıydı. İlk defa böyle bir programa katıldığını söylemiş, hayatını yeniden keşfetmiş gibi mutlu olmuştu. Duygularını paylaşmadaki o hali, genç bir programcı olarak beni hem çok mutlu etmiş teşvikle ilgili güzel bir tecrübe olmuştu. 14 Aralık tarihli yazısında duygularını şöyle ifade ediyordu: “AKRA’dan Coşkun Yılmaz, beni Çamlıca’daki radyoya götürdü. Bir buçuk saat süren bir sohbette sürekli beni konuşturdu ve söylemeyi, konuşmayı aklımdan geçirmediğim hususlarda beni konuşturdukça konuşturdu”. Program, 20 Aralık 1996 Cuma günü 22.05’te yayınlandı. Çok güzel yansımaları oldu. Yazarlığının 40. yılına 10 gün kalmıştı. Programda o günleri de konuşmuş ve 40. yıla özellikle atıfta bulunmuştum. Tabii olarak 40. yıl farklı mecralarda gündeme geldi. “40. yıldır yazmak nasıl bir duygu?” diye sorduğumda bir hatırasını anlatmıştı. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nda görevlidir. Mesai arkadaşları arasında, Milli Eğitim, Kültür ve Turizm Bakanlarımızdan Nabi Avcı da vardır. Tabi ikisi de gençtir. Yalnız bir farkla. Rasim Abi 35, Nabi Avcı ise 22 yaşındadır. Tarih 20 Mayıs 1975. Rasim abi derki, “Bugün doğum günüm, 35’ime girdim.” Nabi Hoca da kendisine mahsus üslubuyla sorar: “Rasim abi 35. yaş nasıl bir duygu?” Soru ona, Cahit Sıtkı Tarancı’nın meşhur “35 Yaş Şiiri”ylae bir bağ kurup kurmadığını sorup sormadığımı hatırlamıyorum. Rasim Abi’ye bu soru tesir etmiş olmalı ki, cevabı

için 13 sene bekler. 8 Ekim 1988'de Nabi Hoca'ya sorar: "Nabiciğim 35 yaşında olmak nasıl bir duygu?" Tabi, bu hikaye burada bitmez. "45, 55, 65.. yaşında olmak nasıl bir duygu?" diye, son deme kadar tazeliğini koruyan bir hatıra olarak devam eder bu mücamele.

40. yılla ilgili soruma cevabı ise şöyleydi: "Benim için de gerçekten inanılır gibi değil. 40 yıl.. Dile kolay. Fakat dile kolay deyince sanki ömre kolay değilmiş gibi bir anlam çıkacak. Ömür için de kolay geçen veya kolaylıkla geçmiş olduğunu düşünebileceğimiz bir 40 yıl. Kendimi hâlâ, o günlerin içinde bulunuyormuşum gibi hissediyorum. Ama 40 yıl deyince birden bire ürpertici bir yanı da var tabii ki."

Rasim Özdenören'i daha da yakından tanımamızı, sadece fakirin değil, geniş kitlelerin de tanımasını sağlayan bir başka program ise 27 Ocak 1997'de, Ramazan gecesinde, 22.05'te yayınlanan, ismini ve sosyolog Dilaver Cebeci'nin teklifiyle, Ahmet Haşim'den alan "Zevk-i Tahattur"du. Programın stüdyo konuğu Erdem Beyazıt'tı. Rasim Özdenören, Akif İnan, Alaeddin Özdenören ve Nazif Gürdoğan da telefonla katılmışlardı. Bilmiyorum ki bu isimleri bir arada canlı yayında misafir eden kaç program vardır? Nasıl da neşeli, duygulu, keyifli, latifeleşmelerin, hatıraların anlatıldığı güzel bir program olmuştu, anlatamam. Tam bir zevk-i tahatturdu. Erdem Abi'nin, Rasim Abi'nin düğün gecesiyle ilgili anlattığı bir hatıra var ki, onun farklı yönlerini yansıtmakla birlikte, asıl refikaî muhteremesi Ayşe Özderören'in karakteri açısından önem taşımaktadır. 28 Ağustos 1971. Rasim Özdenören'in düğün tarihi. Fakat o gün Necip Fazıl da Ankara'ya konferansa gelir. Gelin Hanımı bırakıp üstadın konferansına giderler. Konferans sonrası ekibe "sohbet

edelim" der. Gitmemek olmaz. Erdem Beyazıt, Rasim Özdenören. Akif İnan diğer 2-3 muhibban daha. Sohbet başlar. 21.00, 22.00, 23.00, 24.00, 01.00, 02.00… İlk gecedir ve Maraş'tan gelen, gelin hanım evde yalnız, damat ise Üstad'ın dizinin dibinde sohbet dinlemektedir. Arkadaşları bir üstada, bir Rasim Özdenören'e bakmakta, kimse de ağzını açıp bir şey diyememektedir. Çünkü üstada düğün haber verilmemiştir. Durumu şimdi öğrenirse vereceği "ayarı" kimse göze almamaktadır. Bakmışlar sabah olacak ama sohbet bitmeyecek, birisi boynunu büküp demişki, "Efendim Rasim evlendi, bu gece ilk gecesi." Nefesler tutulmuştur. Çok sevdiği Rasim'in düğünü ona nasıl haber verilmez? Üstad şimdi ne diyecek, ona nasıl cevap verilip gönlü alınacaktır. Üstad şöyle bir bakar, mutlu bir yüz ifadesi ve coşkulu bir sesle "Aaa, neden söylemediniz ki? Rasim'im gel seni bir kucaklayayım" der. Tebrik ve dua eder. Muhtemelen düğünün haber verilmemesine canı sıkılsa da damat beyin vefası gönlünü hoşnut etmiştir. Erdem abi o kendisine mahsus üslubu ve edasıyla o kadar hoş anlatmış tı ki bu hatırayı hala onun yüzü telefondakilerin gülüşleri gözümde ve kulağımda canlanıyor. Tabi konunun bir de gelin hanım safhası var. Onu da sordum daha

“Gül Yetiştiren Adam” Rasim Özdenören

sonra Rasim Abiye, “nasıl gidebildin o eve o gece? diye. Nezaketle, anlayışla, hürmetle karşılanmış. Buruk bir gülümseme ve hüzünlü bir sada ile, “o neki?” dercesine “O kadar değil ki” demişti. O gün eve gelişlerini, evin garibanlığını, eşyasızlığını, refikasının yabancı bir semtte o geceki yalnızlığını, hayatın çilesini nasıl sabırla göğüslediğini, mutlu, mahzun ve müteşekkir bir eda ile uzun uzun anlatmıştı. Sevgi, saygı, şükür ve vefa ile idame ettirilen 51 senelik ortak bir hayat.

Yıllar sonra, hatta son demlerinde bile bu programları mutlulukla hatırlar ve dua ederdi. Programlarımı dinler, bazen de arayıp fikirlerini söylerdi. Mesela 17 Şubat 1997’de Alaeddin Yavaşça ve Cinuçan Tanrıkorur’un misafir olduğu Divana Gelenler’i saatlerce dinlemiş, ertesi gün arayarak “bu program dinlenmeden musiki tarihimiz yazılamaz” demişti. Başka pek çok programım TRT2’deki Tarih Söyleşileri’ni de takip eder, tekliflerini de takdirlerini de esirgemez bir üstad olarak bizi teşvik ederdi. Zaman, zaman üniversitedeki yüksek lisans derslerime telefonla uzaktan eğitim desteği verdiği de oluyordu. Paylaşmayı seviyor, öğrencilerin sorularından keyif alıyor, büyük bir titizlik ve sıcaklıkla cevaplandırıyordu. Onlar da muhataplarının kim olduğunu biliyor, değer verilmenin güzelliğini yaşıyorlardı.

Başka programlarımız da oldu Rasim abiyle. Sağ olsun ne zaman davet etsem teşrifiyle fakiri taltife gayret etti. Belki hayatı yazılırken dikkate alınması gereken bir başka program ise 20 Aralık 2017’de Esenler Belediyesi’nin ev sahipliğinde gerçekleşti. Edebiyat tarihi araştırmalarının ünlü ismi Fatih Andı ile, hayatı, eserleri ve fikirleri ile ilgili sorularımızı hiç kaybetmediği heyecanıyla cevaplandırmıştı.

“İlk Öyküler” kitabının müjdesini de bu programda vermişti: “Lise zamanlarımda hikâyelerimi yayınlayan dergiler vardı, o dergilere beğenmeyip göndermediğim hikâyelerim var, şimdi onları toparlıyorum. Yayınlamadığım ve yayınlamadıklarımı ‘İlk Hikâyelerim’ ismiyle neşredeceğiz.”

Hatıralar, ahhh hatıralar… Yaşla mı ilgili acaba? Eskiden de çok değerli bulurdum hatıraları. “Haza insan”dır hatıralar. Veya bir yönüyle “insan hatıra”dır. Kimsenin elinden alamayacağı, hafızasıyla mukayyed olan ve onu zenginleştiren büyük bir miras… Son görüşmemiz iki-üç ay önce olmuştu. İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdür Yardımcımız Mümin Yıldıztaş’ın teklifiyle, Ahmet Hamdi Tanpınar Edebiyat Müzesi’nde, “7 Güzel Adam” köşesi açmak için özellikle yazı hayatlarıyla ilgili objeleri nasıl temin edeceğimizi müzakere etmiştik. Söz, ikizi Alaeddin Özdenören’e gelince bir hayli mahzunlaştı. Onunla ilgili ilk defa vakıf olduğum mahrem bazı bilgileri paylaştı.

“Pek çok insan, ömrünün 60 yıla yakın kısmını Ankara’da geçiren, aile efradı, pek çok dostu Ankara’da olan Rasim abinin Eyüpsultan’a defneni merak etti. Akla gelen ilk cevap Eyüp Sultan hazretlerinin varlığı. Bazı dostları için Erdem Beyazıt’ın da burada medfun oluşu ilave edildi bu sebebe. Bunlarda doğruluk payı var. Ancak cevabın tamamı için Rasim Özdenören’i yakından tanımak gerekiyor.”

Alaeddin Özdenören’in, en yakınlarından başlayarak unutulmuşluğunu ve maruz kaldığı vefasızlığı anlattı. Üzüntüsünden dolayı “Keşke sormasaydım” diye geçirdim içimden. Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürümüz Mehmet Mazak, Balıkesir’de medfun Alaeddin Özdenören için mezar başı anma programı düzenleyeceğini haber verdiğinde çok duygulanmış. “Abilik” böyle bir şey işte.

Kardeşine vefa gösterilmesi onu çok duygulandırıyordu. Bunun çarpıcı bir hatırasını şahidinden dinledim. Sağlık Bakanı Fahreddin Koca, 27 Haziran 2020’de sosyal medya hesabından “Alaeddin Özdenören’i, daha ilk kitabının ilk şiiri Habersiz ile sevmiştik. “Yarın bambaşka bir insan olabilirim.” diye yazdığında yeri apayrıydı. Küçük yaşta ölen oğlu Kerem için ağıtlar yaktı. Gizli özne gibi yaşadı. Usta şairimizi 26 Haziran 2003’te, kanser sebebiyle kaybettik” şeklinde mesaj yayınlayıp “Habersiz” şiirini de paylaştığında, dosları haberdar edince Fahreddin Bey’e teşekkürünü içli gözyaşlarıyla ifade etmiş.

23 Temmuz. Vefat haberini İstanbul Valimiz Ali Yerlikaya’dan öğrendim: “Hocam başımız sağ olsun. Rasim abi vefat etti. Cumhurbaşkanımız aradı, Mihrişah Sultan Haziresi’ne defnedilecek. Mezarının hazırlanması ve defin konularıyla ilgilenir misin?” dedi. Fakir için hüzünlü bir haberdi. Ancak Rasim Özdenören’in bu dünyadaki son yolculuğunda bir nebzecik de olsa hissedar olmak da bir şükür vesilesiydi. Zorluğum, Balıkesir İstanbul yolculuğumun başında bu haberi almış olmamdı. Fakat dostların desteğiyle kolaylık da beraberinde geldi. Rasim Özdenören’in minnetsizlik ve mihnetsizlik bereketi de bütün letafetiyle kendisini hissettirdi. İstişareler neticesinde Haliç’e bakan yol tarafında, penceresinden elini uzatanın dokunabileceği, deniz manzaralı bir yerde defni kararlaştırıldı. O pencere belki de “Rasim Özdenören’e Niyaz Penceresi” olarak anılacak bundan sonra. İstanbul’a gelmeden mezar, cenazenin ibtanbul’a nakli, yakınlarının ağırlanması vb. pek çok konu halledildi. Eyüp Belediye Başkanı Deniz Köken, Mümin Yıldıztaş ve hizmeti zevk bilen dostlara müteşekkiriz.

“Gül Yetiştiren Adam” Rasim Özdenören

Neden Eyüpsultan

Pek çok insan, ömrünün 60 yıla yakın kısmını Ankara’da geçiren, aile efradı, pek çok dostu Ankara’da olan Rasim abinin Eyüpsultan’a defneni merak etti. Akla gelen ilk cevap Eyüp Sultan hazretlerinin varlığı. Bazı dostları için Erdem Beyazıt’ın da burada medfun oluşu ilave edildi bu sebebe. Nitekim, yakın arkadaşlarını yad ettiği bir yazısında şöyle diyordu: “Bir zamanlar Eyüp Sultan Camii’nin avlusundaki çınarın dibini mekan tutmuş olan kanadı kırık leylekler vardı. Onlar kanatları kırık olduğu için öteki leyleklerle birlikte uçup göçemezlerdi. Kendimi, şimdi, bu dünyada onlardan mahrum kalmış o kanadı kırık mahzun leyleklere benzetiyorum. Hele de Erdem, Eyüp Sultan’da, uçmaya o avludan başladığından bu yana ...” Bunlarda doğruluk payı var. Ancak cevabın tamamı için Rasim Özdenören’i yakından tanımak gerekiyor. 1996’da sohbetimizi gözden geçirinceye kadar ben de zorlandım. Konu, cenazeyi taşıyan ambulans uçak Atatürk Havalimanı’na indiğinde, cenazeyi karşılamak için havalanına gelen ve defnine kadar bütün safhalara nezaret eden Sağlık Bakanımız Fahreddin Koca ile merhumun refikası Ayşe hanımın sohbetlerinde açıklığa kavuştu. Havalanından, Merkez Efendi’deki gasilhaneye, oradan Eyüp Sultan Camisi’ne geliş ve cenazenin defni esnasında konuyu Ayşe Özdenören hanımdan ayrıntısıyla öğrenmek mümkün/uygun olur mu diye düşündüm.

Defin tamamlanıp vedalaşırken etrafımızdakilerden müsade isteyip, Ayşe ablaya Rasim abinin son demlerini ve Eyüp konusunu sordum. Nezaket gösterdi. Bu şahitliğin, müsade edilen boyutuyla, kayda geçirilmesi de görevdir diye düşünüyorum. Rasim abinin son demleri sakin ve bu dünyaya vedaya hazırlıklı, hatta arzulu bir insanın haleti ruhiyesiyle geçmiş. Beraber Kuranı Kerim okunup dua ediliyor. Sonra, “Beni İstanbul’a defnedin” diyor. Ayşe hanım, Ankara’yı, aile efradını, ikametlerini düşünüyor, “beni bırakıp nereye gidiyorsun” diye gönlünden geçiriyor ama üzülür diye sormuyor. Sonra acaba Sezai Karakoç merhumdan dolayı Şehzadebaşı’nı mı veya başka bir yeri mi istiyor diye merak ediyor. “Niye İstanbul” diyor. “Benim baba ocağım Eyüp. Orada mübarek Eyüp Sultan hazretleri de var.” cevabını alıyor. İsteğinin Cumhurbaşkanımıza söylenmesini istiyor. Hanımının da anlattığına göre, Eyüp’ün Rasim beyin hatıraları arasında çok özel bir yeri vardır. İstanbul demek bir yönüyle Eyüp demektir. Biraz sonra yatışının düzeltilmesini, bir tür elinin ayağının toparlanmasını istiyor. Yatış şekli isteğine uygun düzeltiliyor.

Saçı taranıyor. Başka bir hale bürünüyor. “Yüzü güzelleşti. O kadar yüzü aydınlandı ki Coşkun hocam, güzelliğine hayran kaldık.” Karşılıklı sevgi, saygı ifadeleriyle devam ediyor konuşmalar. Bir vedalaşma yaşanıyor adeta. “Tam bir teslimiyetle ‘beni artık kendime bırakın” diyor.. “Tam bir teslimiyet içerisinde fakat acelesi var” gibidir. 20 Mayıs 1940’da geldiği bu dünyaya 23 Temmuz 2022 Cumartesi günü 11.27’de veda ediyor.

Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan başta olmak üzere yakınları, dostları, ülkemizin fikir, sanat, edebiyat, kültür adamları ve vefakar insanlarının dualarıyla, 24 Temmuz Pazar günü, Eyüp Sultan Camisi’nde ikindi namazından sonra cenaze namazı kılındı ve Mihrişah Sultan haziresindeki kabrine defnedildi. Cenazesine ve defnine iştirak şahsına duyulan hürmetin, muhabbetin, emeklerinin karşılıksız kalmayışının, gül yetiştirenin, gül muştularıyla gül bahçesinde ağırlanacağının bir göstergesiydi.

Hüzünle, rahmetle, şükranla…

Rasim Özdenören'in tarihine katkı ve hayırla anılmasına vesile olması temennisiyle 20 Aralık 1996'da yayınlanan sohbetimizden bazı bölümleri istifadenize sunuyoruz:

Ne zaman, nasıl bir aile ortamında dünyaya gözlerinizi açtınız, kaç kardeşsiniz?

20 Mayıs 1940'da Maraş'ta doğdum. Babam merhum Hakkı Özdenören. Asıl lakapları Kahveciler imiş veya Kahvecioğlu denirmiş. Eyüp'ün eski, köklü ailelerinden birisinden imiş. Fakat memuriyet dolayısıyla 1920'li yılların sonunda veya '30'lu yılların başında -kendisi mühendis idi rahmetli- Maraş'a geliyor. Annem Kısakürekler'den, o aileye mensup bir insan. Dört kardeşiz. Biz 1940 yılında doğuyoruz. Bizden önce iki ikiz kızkardeşimiz dünyaya gelmiş 1938 yılında. Fakat o ikizlerden teki hastalanmış, daha dokuz aylıkken maalesef ömrünü ikmal etmiş. 1940 yılında ikiz kardeşim Alaaddin ile ben dünyaya geliyoruz.

Bu olay sizin ruh dünyanızda, sanatçı kişiliğinizde nasıl bir etki yaptı?

Doğrusu böyle bir şeyi şimdiye kadar hiç düşünmedim. İlk defa sen sormuş

“Gül Yetiştiren Adam” Rasim Özdenören

oluyorsun. Yalnız, ikiz olmanın verdiği duyguyu biliyorum. Bize, Alaaddin ile bana, hep eşit muamele yaptılar. Dolayısıyla bizde kıskançlık duygusu uyanmadı. Okula beraber başladık, elbisemiz hemen hemen ayniydi, ayakkabılarımız aynıydı. Birimize yapılan muamele öbürüne de aynıyla yapılırdı. Ben Alaaddin’i hep sevmişimdir, onu hep ağabey gözü ile görmüşümdür. İşin tuhafı o da bana aynı duygular içinde.

Aile içi ilişkiler, yani anne babanızın sizin üzerinizde bıraktığı tesir, iz neydi?

Annem, okuma yazması olan biri olmakla beraber, tahsilini ilkokul üçden sonra tamamlama imkanını bulamamış. O ilkokul üçüncü sınıfta iken kızlarla erkekleri karıştırmışlar. Dedem kızının öyle karışık okula gitmesine razı olmamış, fakat başka imkanı da olmadığı için, erkek ve kızlar için ayrı okullar sözkonusu olmadığı için, annemi okuldan almış. Annem bugün hayatta, 80 yaşları civarında, halk arifi dediğimiz tipten bir insan. Bizim annemiz olduğu için mi bize öyle geliyor, bilemiyorum ama kalp gözünün açık olduğunu düşündüğümüz bir insan. Babam da Eyüp’ün aşağı yukarı köklü ailelerinden birisi. Nereden biliyoruz böyle olduğunu? Babam da İstanbul kültürünü sonuna kadar muhafaza etmiş olmasına rağmen, o da kendisini adeta bir Maraşlı gibi hissederdi.

Sizin hikayelerinizde İstanbul ve Maraş kültürünün İstanbul’da Eyüp’ün, Maraş’ta da İç Maraş’ın izlerini taşıması buradan geliyor herhalde?

Tebrik ederim gerçekten, bunu görebildiğiniz için. Doğrudur, bizim üzerimizde her ikisi birden var, hem babamdan dolayı biz İstanbul kültürüne aşina olduk; annem de Maraşlı olduğundan, biz de orada doğup büyüdüğümüz ve oranın çevresine aşina olduğumuz için bir yönüyle de üzerimiz de elbette Maraş kültürünün etkisi ağır basar. Hatta bize nerelisin diye sorulduğunda, ben hemen hemen kendimi şimdiye kadar hiç İstanbulluyum veya Eyüplüyüm diye söylememişimdir. Maraşlıyım demişimdir. Hep öyle bilindim. Maraş’ı biliyoruz, çünkü biz baba ocağı olan Eyüp’le çok uzun yıllar sonra, ancak üniversite yıllarında tanıştık.

Çocukluğunuz nasıl geçti, arkadaşlık ilişkileriniz, çevre ile olan münasebetleriniz, uğraşılarınız, beklentileriniz nelerdi?

Bizimle bu nitelikte konuşmalar fazla yapılmadı. Çok keyif verici sorular ve benim için anlatması zevk veren sorular bunlar. İnşallah okuyucular için de aynı keyfi verir. Biz çocukluğumuzu çok dolu dolu yaşadık. Belki oyuncaklarımız yoktu, belki oyun sahamız yoktu ama biz öyle yaşadık ki çocukluğumuzu, bütün dünya bir oyun sahası gibiydi bizim için. Alaaddin ile beraber olduğumuz için yalnızlık hissetmedik. Çocukluğumuzu dolu dolu yaşadığımız için, bana öyle geliyor ki, biz gençliğimizi de dolu dolu yaşadık. Şimdi artık ihtiyarlık demeye dilim varmıyor, ama hiç olmazsa orta yaşlılığımızı diyelim, bunu da -şükründen gerçekten acizim, çok şükürler olsun- dolu dolu yaşadığımız hissine sahibim.

Neler yapardınız?

Oyun oynardık. Oynamak istediğimiz zaman, ne annem ne de babam bize engel

olmazdı. Maraş'ta evimizin bahçesi vardı, o evin bahçesini tepe tepe kullanırdık, ağaçlara tırmanmışızdır, araba çekmişizdir, Alaaddin beni, ben Alaaddin'i, küçük dört köşeli iple çekilen arabalar olurdu, o arabalarla çekip oynamışızdır. Maraş'ta top değnek derler, çelik çomak, çelik değnek derler, bu tür oyunları oynadık. Fakat bunları keyifle, zevkle, tadına vararak oynamışızdır. Mahalle arkadaşlarımızdan Özcan ismindeki arkadaşımız Karagöz oynatmasını öğrenmiş kendi babasından. Biz de ondan öğrendik. Meğer benim babam da eskiden Direklerarası'nda İstanbul'da kendi gençliğinde böyle olaylar yaşamış. Kendisi 1894 doğumlu, son dönemleri de olsa iyi kötü o günleri yaşamış, Karagöz nedir, ortaoyunu, meddah... vs. bilen ve onları aşağı yukarı taklit de edebilen -taklit kabiliyeti de vardı rahmetlinin- biri idi.

Biz Hacivat, Karagöz figürleri çizerken babam bize yardımcı da olurdu. Biz doğaçlama olarak evimizde Karagöz Hacivat oynatırdık. Ninem de çok güzel masallar anlatırdı. Onun tadına doyamazdık, gene akrabalarımızdan rahmetli Şefik Kısakürek harika masallar, Binbir Gece Masalları anlatırdı. Ben masalları onun ağzından işitmişimdir. Bir başka akrabamız Abdurrahman Amca hamasi edebiyata meraklıydı. Bir nevi ortaoyunu veya meddah gibi onları anlatırdı.

Dersleri ne yapardınız?

Bir yandan bunları tabii bir biçimde öğrenirken, çocukluğumuzdan taviz vermezken, ders zamanları da derslerimize de tabiri caizse, tam manasıyla yumulmak şekliyle, ezber edercesine çalışırdık.

Karşımızda saçlarının akları bir hayli fazla, davranış tarzı itibariyle ağırbaşlı, kendisiyle barışık... bir Rasim Özdenören var. Aranan, sevilen, sayılan birisi. Çocukluğunuzda da böyle miydi?

Tabii o zaman saçlarımda ak yoktu (Gülüşmeler). Ama zannederim aranan birisiydim. Özellikle Alaaddin ile beraber. Alaaddin ile benim mizacım birbirinden farklı olduğu için aranırdık. O dışa dönüktür, herkesle çabucak ahbap olabilir, herkesle çabucak bozuşabilir. Bense herkesle çabucak ahbap olamam, ama ahbap olduktan sonra kolay kolay o ahbaplığı ve dostluğu da bozamam, benim için hayatım boyunca sürer o dostluklar. Benim dışımda birtakım kırgınlıklar olabilir fakat ben o durumda o kırgınlıklara kırgınlıkla cevap veremem, bu öyle basit bir şey değildir.

Af olayı, olmuş bir şeyi hiç olmamış gibi görebilmektir. Çeşitli oyunlar yapardık arkadaşlarımıza. Adeta şoke ederdik onları. Onların da hoşuna giderdi ve merak ederlerdi acaba bu işleri nasıl başarabiliyoruz diye. Oratokul üçüncü sınıfa geldiğimizde artık biz sokağa da çıkmaya başladık. Sokağa çıkmak deyince, bu oyunların önemli bir kısmı sokakta oynanıyor ama, gece sokağa çıkmaya başladık ve bize ailemiz güvenirdi. Onların güvenini istismar etmezdik.

Edebiyata yönelişiniz, yazı hayatınız nasıl başladı?

Efendim, bu da tamamen tevafukan oldu diyelim. Bir şey yazıp çizeyim diye ortalara çıkmadım. Beraber okuduğumuz bir arkadaşım sınıfımızda hikaye yazmış. Bizim sınıfımızda -lise birdeyiz, yıl 1955-56- Erdem Bayazıt, Cahit Zarifoğlu merhum,

“Gül Yetiştiren Adam” Rasim Özdenören

onun kardeşi Sait Zarifoğlu, şiirler yazardı. Ali Kutlay isminde bir arkadaşımız vardı, Erdem bana bundan bahsetti. Ben de öyle hissettim ki, Ali bir hikayesini okutmak istiyor bana. İstedim, vermedi. Tabiri caizse biraz nazlandı. Ben de onun üzerine ısrar ettim, okul tatil olduktan sonra arkasına düştüm “Ali illa göster” diye. Çünkü, nazlandığını hissediyorum, ısrar ettiğim takdir de vereceğini hissediyorum ve içimden de bana göstermek ve okutmak istediğini sezinliyorum. Neticede bana dedi ki, “Sen de bir hikaye yazarsan, bu hikaye mi okuturum sana”. “Olur, hay hay, istediğin bu olsun” dedik Ali’ye. Hemen onun hikayesini alıp okudum, söz verdiğim için oturdum, bir hikaye yazmak istedim. O anda gördüm ki, benim yazacağım bir değil, birden fazla hikaye varmış. Daha önce bunun kesinlikle farkında değildim. Neticede onlardan birisini, “Hadi şunlardan birisini yazayım” dedim. Ali’ye olan sözümüzü yerine getirmiş olalım diyerekten yazdım ve Ali’ye verdim. Ertesi gün yalnız verirken, “Sen de yazmaya söz verirsen bunu sana okutacağım Ali” dedim. Benim için yazmak söz konusu değildi ama onun yazmasını istiyordum.

Yazmak neden mesele değildi?

Yazmak gibi bir beklentim yoktu, yazmak nedir, niçin yazılır, insan niye yazar?.. böyle bir konu benim ilgi alanımın tümüyle dışındaydı.

Yazarlığa bakış açınız nasıldı?

O yıllarda Alaaddin’le bir arkadaş roman yazmaya heveslenmişler. Bana dediler ki, “Biz roman yazıyoruz, gel sen de katıl”. Ben de onlara demiştim ki, “Bu işler böyle iki kişilik üç kişilik falan olmaz, siz ikiniz madem başlamışsınız, devam edin. Roman, hikaye yazmak benim işim değil. Kaldı ki nasıl yazıyorsunuz böyle bir şeyi. Sizin yaşınız daha çok genç, çok küçüksünüz.” Çünkü biz Türkçe derslerimizde Reşat Nuriler’i okumuşuz, 50-60 yaşlarına gelmişler. Yakup Kadri idi, Falih Rıfkı idi, ne bileyim Hüseyin Cahit idi... Bunlar milat öncesi insanlar veya gökten zembille düşmüş insanlar gibi efsanevi varlıklar gibi görünürdü bizim gözümüzde. Dolayısıyla bu yazı yazma işinin beşeri bir olay olamayacağı gibi bir zehab içindeydim ben. Bu olsa olsa çok farklı alemlerin insanları tarafından, başka alemlerin yaratıkları tarafından yapılan bir şeymiş gibi düşünürdüm.

Liseden sonra Hukuk Fakültesi’ne neden gittiniz? Halbuki edebiyatla içiçe bir insansınız?

Bunlar çok ilginç sorular, bu sorular bana hiç sorulmadı. Haddi zatında bir filoloji veya sosyoloji veya felsefe okumak istiyordum. Fakat bunları okuduğum takdirde, O zaman bize yol gösteren kimse yoktu önümüzde, ben sadece lise öğretmeni olabileceği mi düşünüyordum. Halbuki öğretmen de olmak istemiyordum.

Neden?

Öğretmenliğe olan çok büyük saygımdan ve onu hakkıyla yerine getirememe endişesinden dolayı öğretmen olmak istemiyordum. Bizim üç senelik lise hayatımızda, sınıfımız çok haylaz bir sınıftı ve kendi kendime diyordum ki, “Eğer

böyle bir sınıfta öğretmenlik yapacaksam, evlere şenlik, ben böyle bir sınıfa doğrusu öğretmenlik yapamam da, yapmak istemem de". Böyle karışık duygular içinde felsefe, filoloji veya sosyoloji tahsili yapmaktan kaçındım. Benim için geriye hukuk..

Niye başka bir okul değil de hukuk?

Çocukluğumuzda aile çevremde "İyi hakim olur" şeklinde takılırlardı bana. Biz biraz da onun etkisiyle bu yolu seçtik, halbuki ben hakim olabileceğim kanaatinde de değildim.

Fakülte hayatınız neden 9 yıl sürdü?

Çünkü biz fakülteden başka her şeyle meşguldük

Nelerle?

Her şey yazı yazmak, her şey sinemaya gitmek. Şimdi belki çok şaşırtıcı gelebilir, ama sinemaya gitmek benim için bir nevi ayin gibi bir olaydı doğrusu. Nasıl bir etkisi var onu da bilemiyorum. Benimkisi başlı başına bir sinema tutkusudur. Sinemanın içinde, o kapalı salonda bulunmayı çok seviyorum.

Kapalı salondan çıktıktan sonra bir başıma iyi bir film seyretmişsem, -ki seyrettiğim iyi filmleri bunca yıl geçmiş olmasına rağmen aşağı yukarı tek tek sayabilirim, o filmlerden çıktıktan sonra bir tür bir manevi sarhoşlukla ben sokaklarda gezer, kendimi kapıp koyverirdim. Gençlik yıllarım arasın daki dönemlerimde seyrettiğimiz bazı filmler vardır ki çok etkilenmişimdir.

Bu arada Gazetecilik Enstitüsünü de bitirdiniz?

Evet, 1960'lı yıllarda Gazetecilik Enstitüsü diğer fakültelerden sınavla öğrenci alıyordu. Maraş'tayken biz bir nevi mahalli gazetelerde köşe yazıları yazdık, sanat-edebiyat sayfaları hazırladık. Müfredat programını gördüğümde Hukuk'la çok ortak dersleri olduğunu gördüm. Dolayısıyla bazı dersleri oradan almak suretiyle gazetecilik formasyonu edinebileceğimi de düşündüm. Sınava girdim, Cenab-ı Allah nasip etti, kazandık.

“Gül Yetiştiren Adam” Rasim Özdenören

İlk kazancınızla ne yaptınız?

İlk kazancım 1967’de oldu. Fakülteyi 1967’de bitirdikten sonra DPT’ye girdim. Elime 850 lira geçti.

Ne yaptınız?

O parayla iki kat elbise yaptırdım. (Gülüş meler) Bir pardesü.

Damatlık mıydı?

Tabii, diyebilirsiniz. Öyle şeyler hatırımızdan geçmiyordu o dönemlerde.

Başınıza ne zaman geldi bu iş?

31 yaşımdayken, 1971 yılında. Biraz geç oldu ama.

Nasıl oldu?

Kardeşim Alaaddin benden önce mezun oldu. Ben yazı çizi hayatıyla uğraşıyordum. Bu arada Küllük’te ikinci veya üçüncü öğrenciliğimi sürdürüyordum, oradan da mezun olmaya çalışıyordum. Küllük dediğimiz bir kahvehane, kıraathane.

Kültür hayatımızda meşhur bir yer

Elbette, bizim dönemimiz de de çok meşhurdu, daha önceden meşhurdu. Peyami Safa’lar, Ahmet Hamdi Tanpınar’lar, rahmetli üstad Necip Fazıl’ların devam ettiği, daha öncelerden de Yahya Kemal’in, Mükrimin Halil Yunanç’ın, İbnülemin Mahmut Kemal İnal’ın devam ettiği bir yer.

Biz artık suyunun suyu bir döneme yetişmişiz.

Sizden sonra da pek devam etmedi

Aşağı yukarı öyle oldu. Sezai Bey’ler, Sönmez Takvimi’ni hazır layan Ali İhsan Hoca, rahmetli Erol Güngör, Mehmet Genç hep oranın müdavimleriydiler. İstanbul’da olduğu dönem boyunca Nuri Pakdil hep oranın müdavimiydiler. İyi ki de fakültemiz aksamış ve ben onlardan feyz alabilmişim diye bugün de hâlâ öyle düşünüyorum.

Evliliğinizi konuşuyorduk

Ona gelelim, benim fakülteyi bitirmem gecikti, Alaaddin Maraş’a felsefe öğretmeni olarak tayin edildi. Orada kendi meslekdaşlarından biriyle tanışmışlar, anlaşmışlar, evlenmişler. Fakat bizim haberimiz -benim haberimin olup olmaması o kadar önemli değil ama- olmadığı için anneme ve babama biraz burukluk geldi, neden kendilerinin son demde haberleri oluyor diye. Buna rağmen biz Alaaddin’in düğünü için Maraş’a gittik, onun nikahında hazır bulunduk. Ben annemin ve babamın yaşadığı burukluğu hissettiğim için kendi kendime dedim ki, “Hadi biz kendimiz teşebbüs etmeyelim, anamız babamız nasıl münasip görürlerse bizimki de öyle olsun”. Bir gün kahvaltıda iken, yıl 1969, Maraş’a her yıl ziyarete giderdik, o ziyaretlerin dönüşünde Annem “Filancanin kızı varmış, gördün mü?” deyince, “Anne görmedim, ama Maraş’tan dönmeden önce olsaydım, görürdük” dedim. “İstersen” dedi, “git gör, filancaların kızı.” Maraş’ta akrabalarımız var, onlarla haberleştik, Alaaddin de zaten Maraş’ta. Ona da keyfiyeti anlattım. Meğer ninem rahmetli

Rasim Özdenören iman, amel ve düşünce insanıdır. İtikadi çizgiyi çok önemseyen, helal-helal çizgisini hayatının merkezine alan, geleneklerimizi ve tarihi tasavvurumuzu düşünce dünyasının merkezine alan, maziyi konuşurken yaşadığımız anı ve istikbali ihmal etmeyen bir anlayışın sahibiydi. Mazi ve istikbalin ise bugünle doğrudan ilgili olduğunu idrak eden, her ikisinin sorumluluğun da, sırrının da müjdesinin de "dem bu dem" anlaşıyıla mümkün olduğunu ameli, kelamı ve kalemiyle ortaya koyan bir insandı. Fiilen de, fikren de dervişti.

de, onun da akrabaları oluyor, "Keşke Rasim'le şu kızı baş göz etsek" dermiş. Bu da annemin kulağına gelmiş, annem rüyasında görmüş. Bunlar birbirinin alnına yazılmış biçiminde rüya görüyor. Bana o rüyasını da anlattı. Eh biz de herşey rahmanidir, hayırlara vesile olur fehvasınca öylece gittik, usulen de bir görmüş olduk. Allah'ın izniyle, aralarında Alaadin'in de bulunduğu (Gülümseme) büyüklerimizin himmetiyle bu işi kotardık, Maraş usulüne göre şerbet içildi, benim hazır olduğum toplantıda söz kesildi, ben görevim dolayısıyla Ankara'ya döndüm. Üç ay sonra nişan benim gıyabımda yapıldı, yüzük elden geldi. Fakat aynı yıl ABD'den bir burs kazanmıştım, oraya gitmek zarureti hasıl oldu. Ama tamamlayamadan 1971 yılında döndüm geri. Döner dönmez de evlendik.

Kaç çocuğunuz var?

İki. Biri kız diğeri erkek. Kızımızın mürüvvetini görmek nasip oldu.

Ekonomi mastırı yapmak ihtiyacını neden hissettiniz?

Ben hukuk mezunu olmakla birlikte, mastır için benim talebim kamu yönetimi idi. Fakat ABD'ye giderken, "Sen iktisat üzerine mastır yapacaksın" dediler. "İktisat benim alanım değil" dedim ama dinleyen olmadı. Böylece Amerika'ya gittik. Bana burs veren merci ile görüştüğümde, onlara durumu anlattım, fakat onlar da birşey yapamayacaklarını söylediler. İster istemez orada kaldık, ekonomi alanına ait önkoşullu dersleri aldım, matematik öğrendim. O arada Türkiye'de 12 Mart olayı vuku bulduğu için bizi Türkiye'ye çağırmışlar ve mastırımızı yarıda bırakarak apar topar Türkiye'ye geldim.

Deneme ve fikir yazılarınızla tanınıyorsunuz. Halbuki öykü yazmayı daha çok sevdiğinizi söylüyorsunuz? Hal böyleyken nasıl oldu da daha çok deneme yazıları yazmak zorunda kaldınız?

Bunun tek sebebi talep olmasıdır.

Öyküyü denemeye tercih edişinizin sebebi nedir?

Onu yazarken daha bir keyif alıyorum, daha keyifli yazıyorum da onun için. Öbürü biraz daha meşakkatli bir iş.

“Gül Yetiştiren Adam” Rasim Özdenören

Hiç deneme yazmayıp da hep öykü yazsaydınız, öyküde bugün geldiğiniz nokta ile o durumda gele bileceğiniz noktanın ne olabileceğini hiç düşündünüz mü?

Valla, böyle bir soru da hiç aklıma gelmedi doğrusu, hep söylerim enterasan adamsın Coşkun. (Gülüşmeler) Şu olabilirdi: Mesela, benim başlayıp da bitirmediğim bir romanım var, onu bitirmeye fırsatım olurdu. Tahayyül edip notlarını aldığım ama yazmaya fırsat bulamadığım bir sürü öykü eskizleri var. Bu yaşa ve bunca tecrübelere rağmen, ben hâlâ içimde öykü yazma arzusunu terketmiş değilim. Bu önemli. Bir taraftan da diyorum ki, bu kadar yıla rağmen, öykü yazmayı arzu ediyorum. Bunun anlamı şu: Demek ki ben, kendimi hâlâ yazdıklarımda yeterli bulmuyorum

“Öykü özetlenmemelidir” diyorsunuz, neden?

Kastım şu: Metin okuyucuyu kendisine bağlamalı ve biz o metni anlayabilmek için yeniden o metne dönmek lüzumunu hissetmeliyiz. Yani ben onu başka bir araçla anlayabiliyor isem, o zaman o yazılı metnin benim için önemi yok demektir. Sinema da bu anlamda haddizatında özetlenemez ve dönüştürülemez bir olaydır, şiir de... Dönüştürülemezden kastım bir başka alanın diline dönüştürülemez. Yani bir şiir sinema diline dönüştürülemez, bir öykü sinema diline dönüştürülemez... Şayet bir öykünün, bir romanın filmi yapılıyor diye itiraz edecek olursanız, ben de size derim ki, hayır, o öykünün, o romanın filmi yapılmıyor, yapılan şey, o öyküden hareketle kurgulanan yeni bir senaryonun filmi ekrana veriliyor veya perdeye aktarılıyor derim.

Kendinize usta kabul ettiğiniz, “Keşke bunları ben yazsaydım” dediğiniz çalışmalar var mı?

Bu da güzel bir soru. Bizi bir sürü itiraflara zorluyorsunuz. Ben diyebilirim ki Homeros’un İlyada’sını veya Odysseia’yı keşke ben yazabilmiş olsaydım. Sophokles’in tragedyalarını ben yazabilseydim, kötü mü olurdu? Güzel bir şey olurdu. Yunus Emre’nin şiirlerini söyleyebilseydim, Hz. Mevlânâ’nın Mesnevi’sini yazmış olsaydım, bir Fuzuli, bir Baki gibi yazabilmiş olsaydım, bir Necip Fazıl’ın bazı yazılarının altında benim imzam olsaydı, kötü mü olurdu? Güzel olurdu diye düşünürdüm ve onlara ben hep gıptayla bakmışımdır ve usta olarak da görmüşümdür. Mesela öyküde sevdiğim yerli ve yabancı öykücüler olmuştur. Bunları itiraftan hiçbir şekilde gocunmam, tam tersine onların yerli-yabancı, benim yazı hayatım üzerinde, üslubum üzerin de, kafamın şekillenmesi üzerinde etki leri olmuştur.

Yazılarınızda farklı ve güçlü bir gözlemciyle karşı karşıyayız. Gözlem gücünüz nereden geliyor?

Bu da zor bir soru olmakla beraber, cevap vermeye çalışayım. Önce inşaallah tespitleriniz doğrudur. Bu bir fıtrat meselesi. Diğer bir şey ise, illa buna fiziksel bir sebep bulacaksak, hatırıma şu geliyor. Biz dedik ki “Maraşlı bir anayla İstanbullu bir babanın Maraş’ta doğmuş evladıyız”. Babam Maraş’a İstanbul’dan geldiği için Maraş’taki farklılıkları çok iyi gözlemler ve ortaya koymasını bilirdi. Biz mesela, ana baba Maraşlı olan arkadaşlarımızın birçoğunun farkına varmadığı, Maraş’a mahsus özellikleri babamın bu müşahedelerinden yola çıkarak çok erken yaşlarda fark etmişizdir.

Ahmed Fatih Andı

Özden Örmenin Sosyolojisi:

Özdenören'in Denemeciliği ve Fikri Mirası Üzerine

"Rasim Özdenören'in mirasına sahip çıkmanın duygulandırıcı taziyeler paylaşmak, mezarı başında anma merasimleri yapmak ve benzeri "sinyalci" tavırlar sergilemek değil İslamcı fikriyatı kurucu metinlerindeki temel önermelerden sapmadan yeniden üretmek olduğu açıktır."

1960'lı yıllarda Maraş'ta bir lisenin bahçesinde başlayan macera 23 Temmuz 2022'de sona erdi. Edebiyatımıza "Yedi Güzel Adam" ismiyle damga vuran ve Cahit Zarifoğlu, Mehmet Akif İnan, Erdem Bayazıt, Ali Kutlay/Sezai Karakoç, Nuri Pakdil ve Alaeddin Özdenören ve Rasim Özdenören isimlerinden oluşan topluluğun yaşayan son temsilcisi Rasim Özdenören 23 Temmuz'da rahmet-i Rahman'a kavuştu.

Maddeten sona eren bu maceranın manen devam edebilmesine mütevazı bir katkı sunmak adına Rasim Özdenören'in mirası ve bilhassa da denemeci kişiliği üzerinde biraz durmak istiyorum. Rasim Özdenören'in denemeleri iki karakteristik etrafında kenetlenir: 1) divan edebiyatındaki karşılığı ile "inşa", hem de sağlam inşa; 2) sosyolojik bir dışavurum çağrısı.

Bu ilk karakteristik üzerinde durulması gerekirse Özdenören'in denemeleri bir "münşi" yani nesir yazısı yazan kurucu bir fail olarak onun kuvvetini ispatlar niteliktedir. Özdenören denemelerinin okurun dikkatini ilk başta çekecek tabirlerinden biri bir felsefe terimi olan "a priori"dir. Özdenören'in denemeleri birinci sınıf birer "deney"dir; deney öncesi (a priori) ve deney sonrasına (a posteriori) karşı yüksek bir duyarlılık sergileyerek bir fikri bağımlı ve bağımsız değişkenleri ışığında sınayan, deneyen denemeler. Bu denemeler deney, deney öncesi ve deney sonrasının titiz tasarımıyla dikkat çektiği gibi mantık "örgü"sünün de titizlikle işletildiği, duygusal romantizmin yerine aklı ve sebebi ikame eden metinlerdir. Özdenören'in denemeleri merhum Erdem Bayazıt'ın "Sebeb ey!" nidasıyla tazim ettiği "İlk Sebep" üzerine düşünürken sebepsiz kalmayarak çoğu kişinin duygusal olarak yaşadığı "Bağlanma"yı akli sebeplere dayandırmıştır. Tenakuzları, tutarsızlıkları, ironiyi araçsallaştıran, mantıki bir önermenin icab ettirdiği diğer mantıki yargıları başarıyla takip ederek bir mantık zinciri izleyen deneme dili Özdenören'in hem modernitenin açmazları ile hem de İslamiyet ile çelişkili ve çoğunlukla da hasmane olan tezler ile yüzleşebilmesini sağlamış, denemelerinin tüm hız ve kuvvetini teşkil etmiştir.

Özdenören denemesinin cedel, münazara, mantık ve inşa kolu metinlerin yalnız üslubunda değil

Özden Örmenin Sosyolojisi: Özdenören'in Denemeciliği ve Fikri Mirası Üzerine

muhtevalarında ve meydan okuyucu başlıklarında da dikkati çeker: Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler, Yeniden İnanmak, Kafa Karıştıran Kelimeler, Red Yazıları... Rasim Özdenören'in denemeleri okurlarına, denemelerin muhtevalarının yanı sıra, iki büyük kazanımı öğretir: 1) mantık dahilinde tutarlı düşünmeyi öğrenmek, 2) modernite karşısında dini kimliğin ve normların karşılaştığı bulanıklık ve kaos ortamında Necip Fazıl'ın tabiriyle "zifiri karanlıkta ak sütün içindeki ak kılı fark etme"yi öğrenmek. Sezai Karakoç'un geleneksel dindarlık pratiklerinin modern dünyada Müslüman'a yol gösterme noktasındaki kimi krizlerini hicvetme maksadıyla yazdığı mısralarına atıfta bulunursak; Özdenören denemesi keskin red kimliğiyle, muhakkik bakışıyla, kat'i mantıkçılığı ve güçlü metin inşasıyla, "yeşil sarıklı ulu hocalar"ı aciz düşüren "kesik dans" karşısında matematik ölçüsü kadar kesin ve kuvvetli bir duruş sergilemek üzere okuru hazırlamakta, okura "yeşil sarıklı ulu hocaların vermemiş olduğu"nu vermeye çabalamaktadır.

Rasim Özdenören denemesinin ikinci karakteristiği yani "sosyolojik dışavurum çağrısı" onu asıl kıymetli kılan yanıdır. Marx'ın bir zamanlar oldukça isabetle söylediği gibi: "Felsefeciler dünyayı muhtelif şekillerde yorumladılar, asıl mesele onu değiştirmektir". Rasim Özdenören'in ısrarla sosyal olandan bahsetmesi ve mezkur aforizmanın sahibi gibi sürekli tenakuz ve çatışmayı vurgulaması onun metinlerini değiştirici/dönüştürücü metinler kılmıştır. Özdenören'i okuyan, artık aklından geri çıkartamayacağı bir ayrım bilincini zihnine yerleştirmiştir. Özdenören'in denemeciliği kitap başlıklarıyla dahi okura ev-olmayan, tekinsiz, "unheimlich" bir tenakuzlar ve belirsizlikler dünyasında yaşadığını tebliğ eder: Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti, Düşünsel Duruş, Müslümanca Yaşamak, Red Yazıları... Rasim Özdenören'in eserleri, artık bu ayrım bilincini kazanan okuru, vadiden vadiye, meseleden meseleye sürükler. Bu geniş mesele yelpazesinin hepsinde ortak bir özellik vardır; bu eserlerde tartışılan meselelerin hepsi topluma, sosyal etkileşimlere ve kamusal pratiklere yöneliktir. İslamiyet aktif bir cemaat (gemeinschaft) kültürü içinde, çarşıda, sokakta açıkça yaşanılacak bir bütünlüktür. Bir kişi inziva ortamına girdiği ve kamusal alandan çekildiği zaman yahut bir dağ başına yerleştiği vakit zekat veremez, sadaka veremez, infak yapamaz, cuma ve bayram namazı kılamaz ve daha pek çok ibadeti ifa edemez. Eserlerinin başlıca konusu İslamiyet ve Müslümanca yaşama üzerine olan Rasim Özdenören'in yazdıkları adeta bu cemaat kültürü ihtiyacına paralel olarak sosyal olanı inceler. Bu konuda bilhassa Düşünsel Duruş istisnai bir yere sahiptir. Düşünsel Duruş'un sayfalarını çevirenler kendilerini yer yer bir etnometodoloji (=günlük hayattaki sembolik etkileşimlerin yorumlanmasıyla meşgul sosyoloji alt alanı) metninin ortasında bulurlar, zira sorunsallaştırılan meseleler arasında "düşünsel bir sorun olarak günah, zorbalık, takke ve kravat, ırkçılık, ulus devlet" gibi başlıklar yer almaktadır. Rasim Özdenören'in her biri müstakil bir ayrışma bilincine konu olan ve kamusal alandaki sembolik etkileşimlerin mahiyetini doğrudan ve kökten etkileyen bu tür meseleleri yazması onun yazdıklarının dönüştürücü gücünü arttırmıştı, zira okur inancını ve "düşünsel duruş"unu dışavurmak, üzerinde göstermek ve sosyal etkileşimler dünyasının bir parçası kılmak zorunda kalıyordu.

Fakat Özdenören'in fikir işçiliği yalnız sosyolojik meseleleri incelemesi bakımından değil doğru sosyolojik bağlamda doğru kitleye doğru sözü söylemesiyle de dönüştürücülüğünü katlamıştı. İslamcı hareket bilhassa 1980'li yılların başlarında

taşradan büyük şehirlere okuma vb. amaçlarla gelen ve ebeveyni çoğunlukla kalifiye olmayan genç öğrenci kitleleri arasında yayılmıştı. Geleneksel hayat tarzının az da olsa cari olmadığı büyük şehirlerde, bu ev-olmayan unheimlich dünyada söz konusu kitleler; ailelerinden tevarüs ettikleri mirasın yahut ifadesini Mızraklı İlmihal ve 32 Farz gibi menbalarda bulan iptidai formasyonun yeterli gelmediği noktalarda günün meselelerine karşı akidelerine münasip tavır takınabilmek için ilgili altkültürde "fikir kitapları" tabir edilen literatüre gittikçe daha çok müracaat etmekteydi. "Fikir kitabı" literatüründe tercüme isimler arasında Mevdudi, Seyyid Kutub, Muhammed Kutub, Ali Şeriati, Abdulkadir es Sufi, Abdulvahid Yahya (Rene Guenon) ve Ebubekir Sıraceddin (Martin Lings) gibi isimler önplana çıkarken Türkçe telif metinler sahasında görece farklı vadilerde yazsalar da kavramlar ve sosyal gerçeklerle İslamiyet muvacehesinden yüzleşmeleri bakımından yakın işlevler gören Atasoy Müftüoğlu, Nazif Gürdoğan, Nabi Avcı, İsmet Özel ve Rasim Özdenören gibi yerli denemeciler önplana çıkmaktaydı. Özdenören'in yazdıkları bu janr içerisinde a priori kabulleri mesnedli inançlara, önermeleri argümanlara tebdil etmekte büyük rol oynamıştı. Tabii Özdenören'in metinleri gerçek insanların gerçek hayatlarına dokunabilmelerini biraz da bugünün aksine bunu talep eden, buna "ehil" bir okur kitlesinin varlığına borçluydu.

Rasim Özdenören'in Türk İslamcılığı'na başlıca birkaç büyük katkısı olmuştu. Bunlardan birincisi okuruna bugün çok nadiren gördüğümüz bir tavrı, güncel kavramlarla ve ihraç malı gündemlerle cedel edebilme cehd ve şevkini aşılamasıydı. Rasim Özdenören denemesinin başlıca leitmotiflerinden bazıları İslam-demokrasi ilişkisi, İslam-sosyalizm ilişkisi, İslam-sivil toplum ilişkisi ve İslam-

Avrupa ilişkisiydi. Yine Rasim Özdenören'in başlıca tezlerinden biri de İslamiyet'i 1990'lar İslamcılığı'nın postmodernizm ile ve 2000-2010 dönemi İslamcılığı'nın da demokrasi ve liberal sivil toplum söylemiyle bağdaştırma çabalarının birer modadan ibaret olmasıydı; ki bu rüzgarların zamanla dinmesi manidardır. Bugün Batılı medyanın boca ettiği suni gündemlere karşı benzer bir özgüvenin ve red kimliğinin kuşanılması ihtiyacı her geçen gün daha çok belirginleşiyor. İkinci büyük katkı ise İslamcı hareketin çoğunlukla eylem ve protestolar yahut şiir ve sanatsal üretim üzerinden lirik edayla yürüyen sloganik üslubunu entellektüel bir üsluba büründürmesi ve Batı'yı eleştirip Batı ile cenk edebilmek için Batı'nın formel metinleri ve düşünürleri üzerinde çalışılması gerektiği gerçeğini gündeme almasıydı. Üçüncü büyük katkı ise belki de mevcutlar arasında en önemlilerden biridir. İslamcılık fikrinin Türkiye'de ortaya çıkışı Seyyid Kutub ve Mevdudi gibi büyük isimlerin tercümeleri üzerinden ilk kıvılcımını almıştı. Ancak zamanla tercümeler ve telifler arasında bir dengesizlik hasıl olmaya başlamıştı. Zaman zarfında İran'daki basit bir devrimci mollanın bir risalesi yahut vasat bir Batılı muhtedinin metni dahi tercüme edilirken telif metinler azınlıkta kalıyordu. Muhtemelen en

Özden Örmenin Sosyolojisi: Özdenören'in Denemeciliği ve Fikri Mirası Üzerine

temiz niyetlerle yazılan mütercem metinler çoğunlukla yazıldıkları memleketin sosyolojik gerçekliğine nisbetle yazılmışlardı. Mesela Mevdudi takipçilerine en az bir kez inek eti yemelerini tavsiye ederken (aslen Hind muhtedilere yönelik bir tavsiye) Abdulkadir es Sufi de okurlarına kamusal alanda topluca namaz kılarak "daru'l harpte" gövde gösterisi yapmayı (İngiltere şartlarına göre tasarlanmış bir tavsiye) öneriyordu. Rasim Özdenören'in de dahil olduğu yerli "fikir kitapları literatürü" Türkiye sosyolojisine uygun bir İslamcılık nosyonunun gelişmesine önayak oldu. Bu yerli nosyon taşra asıllı okumuş ve yeni şehirlileşen, yeni yeni siyasi bilinç geliştiren bir okur kitlesinin İslamcılık fikrini benimsemesini kolaylaştırdığı gibi İslamcılık fikrini de makul ve uygulanabilir bir zemine oturtmuştu.

Artık Rasim Özdenören'in mirasına sahip çıkmanın duygulandırıcı taziyeler paylaşmak, mezarı başında anma merasimleri yapmak ve benzeri "sinyalci" tavırlar sergilemek değil İslamcı fikriyatı kurucu metinlerindeki temel önermelerden sapmadan yeniden üretmek olduğu açıktır. Aslında böyle bir mukayesenin yapılması ve bu kadar temel bir ifadenin serd edilmesi kulağa abes yahut basit gelebilir. Ancak bu şekilde peşin hükümlü davranmadan önce küçük bir bilanço çıkarmakta yarar var. Bugünden geriye doğru bakıldığında Yedi Güzel Adam'ın söylem evreninde "devrimci" tabiatta tanımlanan İslamcı fikriyatın sağcı ve muhafazakar eğilimlerin gölgesinde kaldığını ve muktedir olmadığını görürüz. Bunun altında Özdenören ve kuşağının gerçekleştirdiği entellektüel diriliş çabasının sürdürülmemesi ve uzun yıllar mesnetsiz baskılarla eğitimden mahrum edilmiş bir kesimin geriye kalan kesimlerle arasındaki (Bourdieu'nün terimlerine atıfla) "kültürel sermaye" uçurumunun yattığı şüphesizdir. Bu uçurum yahut entellektüel boşluk bir vasıfsızlık yahut fikirsizlik spiralini ilanihaye yeniden üretmektedir. Bugün İslamcı cenah içerisinden yeni şair namzetleri yahut yeni hikayeciler çıkmaktadır. Fakat hem sıklet gerektiren hem de kuru akademizm yerine yaratıcılık da gerektiren deneme sahası kaktüslerinin arasında çalılar uçuşan bir vahşi batı çölü hüviyetindedir. Çöl gözümüzün içine bakarken kendimize sormak gerekir: bugün ne kadar gazeteci, ne kadar televizyon yorumcusu ve de buna mukabil kaç tane "fikir adamı" vardır? Geçtiğimiz birkaç yılda seri halde toprağa verdiğimiz değerleri arka arkaya kaybetmemiz onların bir nesil olmasından kaynaklanıyordu. Bugün söz konusu sermaye noksanı ve fikirsizlik spirali benzer bir neslin inşasından bizleri alıkoymaktadır. Sözlerimin bu bilanço ışığında daha anlamlı olduğuna inanıyorum.

Günümüzde Batı medyasından ithal edilen ve ahlak sinyalciliği yoluyla toplumda yayılan suni gündemler dışlanmak bir kenara giderek içselleştirilmektedir. Rasim Özdenören'in Düşünsel Duruş'ta "sorun alanı" olarak tespit ettiği sahalarda verilen imtihanın karnesi iç karartıcıdır. Dünyayı bilhassa son on yıldır iyice tesirine alan "culture war" olgusu bağlamında çoğu meselede ters tarafta durulduğu gören gözler için izahtan varestedir. Somut bir örnek vermek gerekirse Sezai Karakoç "kadının üstün olduğu zamanlar" tarizinde bulunurken o aynı şiiri duygulanarak okuyan Müslümanlar'ın kadınlar hakkındaki düşünüşü ile Batılı marjinal feministler arasındaki makas giderek daralmaktadır. Gitgide büyüyen ve gözümüzün içine tekinsizce bakan çöl karşısında Özdenören ve nesildaşlarının katkılarının, düşünsel "klas duruş"larının önemi yalnızca katlanarak artmaktadır. Erdem Bayazıt'ın Diriliş Saati'ne atıf yaparsak "güneşin bir mızrak boyu yükseldiği" aşikardır. Öyleyse yola çıkma vakti de geçmektedir.

Mehmet Hadi Duran

Üsküdar'dan Bir Fahri Hoca Geçti

"Henüz on dört aylık iken annesini kaybeden Fahri, bundan sonra önce babaannesi sonra da babasının ikinci eşi Fadime annesi tarafından büyütülür. Ezanın Türkçe okutulduğu yıllarda köy imamı tarafından gizlice dini tedrisata tabi tutulurlar. Zaman zaman köylerine baskın yapıldığında gizlenirler. Sonra tekrar derslerine devam ederlermiş."

Fahri Duran, 23 Nisan 1938'de Amasya ili Taşova ilçesi Mercimek köyünde dünyaya geldi. Annesinin adı Hamide, babasının adı Hüseyin'dir. İsmi annesinin babası olan Mustafa dedesinin bir mevlid merasiminde "*fahri alem erdi* çün kırk yaşına…" mısralarıyla başlayan bahirden etkilenmesiyle Fahri olarak konulmuştu.

Henüz on dört aylık iken annesini kaybeden Fahri, bundan sonra önce babaannesi sonra da babasının ikinci eşi Fadime annesi tarafından büyütülür. Ezanın Türkçe okutulduğu yıllarda köy imamı tarafından gizlice dini tedrisata tabi tutulurlar. Zaman zaman köylerine baskın yapıldığında gizlenirler. Sonra tekrar derslerine devam ederlermiş. 1950 den sonra kuran eğitiminin tekrar serbest kalmasıyla Taşova'ya giderek müftünün karşısına çıkar. Fakat kılık kıyafeti çok iyi durumda değildir. Müftü "*Hoca efendi evladım sen çok fakire benziyorsun, seni giydirecek ve barındıracak imkanım yok*" diyerek köyüne geri gönderir.

İki yıllık çobanlık hayatından sonra köylerine tayin olan İstanbul'dan icazet almış Hasan Durak Hoca'dan Sarf ve Nahiv okur. 1950'li yılların başlarında İstanbul'da talebelik yılları başlar. Üç arkadaş geldikleri Bali Paşa Camii'nde bir müddet kalırlarken Gönenli Mehmet Efendi'nin himayelerinde birçok hoca efendiden istifade ederler. Bunlardan bazıları hayatında önemli bir yeri olan ve sonradan kendisiyle özel ilgilenen Ahmet Mekki Üçışık, Salih Şeref Güzelyazıcı, Mahir İz ve devrin pek değerli üstatlarıdır.

1956 yılının Mayıs ayında ilk görevini Eyüp Sultan'da Ya Vedud Camii'nde alır. Askerden sonra Beyoğlu'na bağlı İlyas Çelebi Camii'nde daha sonra Üsküdar da Tabaklar Camii'nde, Atik Valide Sultan Camii'nde, son olarak da Selimiye Camii'nde 40 küsur yıl imam-hatiplik vazifesi yapar. 2000 yılında da emekli olur. Görev yaptığı yerlerde birçok talebe yetiştirmiş, sivil toplum kuruluşlarıyla birçok faaliyetlerde bulunmuştur. İmamlık vazifesini sadece namaz kıldırmakla sınırlı tutmayıp, cemaatinin ve çevresinin her türlü sorunlarıyla ilgilenmiştir. 24 Aralık 2021 yılında Covid-19 hastalığına yakalanıp 15

Üsküdar'dan Bir Fahri Hoca Geçti

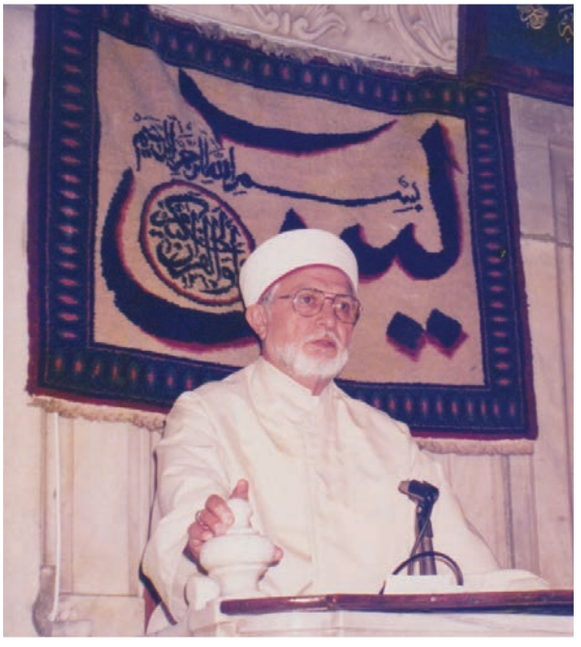

gün tedavi gördüğü Sancaktepe Feriha Öz hastanesinde hayata veda etmiş, cenazesi aynı gün en son görev yaptığı Selimiye Camii'nde kılınarak Karacaahmet Mezarlığı'nda ebedi istirahatgahına tevdi edilmiştir. "Ahlak dersleri, hutbeler ve dürrü yekta ilmihalinin sadeleştirilmiş özeti, Osmanlıca tecvid" isimli 3 adet eser yayınlamıştır. Halen yayınlanma aşamasında hatırat ve şiirler eseri bulunmaktadır.

Dertli olan daim dermanın ister
Hasta olan daim şifalar ister
Saadet bahçesin Allahım bana göster
Nazım, niyazım affındır bana göster.

Üsküdar Selimiye Camii hatibi rahmetli Fahri Duran naklediyor;

Bir gün Ahmet Mekki Efendi'nin oğlu Prof. Dr. Ahmet Hikmet Günışık geldi ve beni arabasıyla Vakıf Gureba Hastanesi'ne götürdü. "Üstad Necip Fazıl vefat etti, cenazesini sen yıkayacaksın" dedi. Gittiğimizde Prof. Dr. Süleyman Yalçın, Prof. Dr. Ahmet Hikmet Üçışık ve ismini hatırlayamadığım bir kişi ile cenazeyi yıkadık. Kuruladıktan sonra yüzüne dikkat ettiğimde canlı insanların ağladığı gibi yaşlar aktığını gördüm. Kırk yıllık imamım ben. Yüzlerce cenaze yıkadım ama bir ölünün gözünden yaş geldiğine ne daha önce ne da daha sonra hiç rast gelmedim. Hatırlamıyorum. O kadar duygulandım ki "Üstadım ahirete giderken dahi bu milletin hal-i pür-melaline ağlayarak gidiyorsun" diye seslendim. Bu husus benim dikkatimi çekmişti. Üstadı tevdi ettikten ne kadar sonraydı bilemiyorum ancak Hadis-i Erbain'de rastladığım bir hadiste Peygamber Efendimiz aleyhisselam "Gaslinden sonra gözlerinden yaş gelen kişiyi kutlayın. Çünkü o cennetliktir" buyuruyordu.

Erol Erdoğan

Şiirler, Masallar ve Çocukların Muzip Adamı

Mevlâna İdris Zengin

"Mevlâna İdris Zengin, Türk Çocuk Edebiyatının önde gelen yazarlarından biridir. Eserlerinde eğitimi, edebiyatın estetik zevkiyle ve dilimizin güzellikleriyle çocuğa sunmakta olan yazar, çocuklar için nitelikli eserler kaleme almaktadır. Yazar, klasik masallardan farklı özelliklere sahip, kalıp söyleyişleri olmayan, günümüz insanının sorunlarını ele alan ve 'modern sanat masalları' olarak tanımlanabilecek özgün masallar yazmaktadır."

Maraş hem İstiklal madalyalı kahraman bir şehir, hem edebiyat ve kültür şehridir. Necip Fazıl Kısakürek, Abdurrahim Karakoç, Bahaettin Karakoç, Nuri Pakdil, Cahit Zarifoğlu, Erdem Bayazıt, Rasim Özdenören, Alaaddin Özdenören, Âşık Mahzuni, Duran Boz, Necip Evlice, Osman Sarı eskiden beri Maraşlı olduğunu bildiğim şairler ve edebiyatçılardır. "Maraşlı başka hangi şairler var?" diye araştırdığımda bulduklarımı da yazsam uzun bir liste olur.

Maraşlı olmadığı halde Maraş'ın edebiyat şehri olarak ünlenmesinde Sezai Karakoç gibi payı olanlar da var. *"Çocuk yüreğimin ateş aldığı yer"* diye tanımlar Karakoç, Maraş'ı.

Şehrin kültür ve edebiyat köklerinin derinlerde olduğunu gösteren Maraş'ın Osmanlı şairleri de var. *"Tezkirelere Göre Kahraman Maraşlı Divan Şairleri"* başlıklı çalışmasında Lütfi Alıcı, 22 divan şairinin ismini saymaktadır.[1]

Andırınlı Zengin Ailesi ve Maraş

Zengin ailesinin de Maraş'ın edebiyat, sanat ve şiirde öne çıkışında önemli payı olduğunu düşünüyorum. Salih ve Mevlâna İdris ile yollarımız 1990'larda kesişti. Mavikuş Dergisi'nin hazırlıklarını yürütürken Çocuk Vakfı Başkanı Mustafa Ruhi Şirin ile yaptığım istişarede, Mevlâna İdris'in dergiye katkısını sağlamamı tavsiye etmişti. İki kardeş ile tanıştım, ikisi de dergiye omuz verdiler, kalplerini koydular.

Nedim Ali Zengin'in ismini önceden biliyordum. Nedim Ali, 1986 yılında Andırın Postası'nın eki olarak İkindiyazıları'nı Kamil Aydoğan ile birlikte çıkardı. 1984-1994 yılları arasında toplam 131 sayı çıkan Andırın Postası'nda Kâmil Doruk, Arif Ay, Yunus Develi, Mevlâna İdris, Recep Garip, Şaban Abak, Ayşe Altan, M. Âkif Kireçci, İkindiyazıları'nın bu döneminde ürünleri görülen ilk imzalardan bazılarıydı.[2]

Salih Zengin, babalarının da şiir yazdığından bahsetmektedir. Ailesinin edebiyatla ilişkisini anlatırken şöyle diyor: *"Türkiye'deki çağdaş çocuk edebiyatının gelişmesindeki atlılardan birisidir Mevlâna İdris. Hem benim abim, hem çocuk edebiyatının abisidir.*

1 *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* (C1, S2, Yıl: 2004, s. 56-63)

2 İDP - https://katalog.idp.org.tr Arama: Andırın Postası (Erişim: 11.06.2022)

Şiirler, Masallar ve Çocukların Muzip Adamı Mevlâna İdris Zengin

Babam da şiirler yazıyor. Rahmetli abim Nedim Ali de şair ve yazardı. Küçük bir ilçede olmamıza rağmen babamın kitaplarla dolu kütüphanesi sanırım okumaya ve yazmaya dair hissiyatı doğal olarak insanın içine koyuyor."[3]

Nedim Ali mahlasını kullanan Mehmet Ali Zengin 1998'de vefat etti. Baba Mustafa Zengin de Aralık 2021'de vefat etti. Vefatında, yerel yayın kuruluşları Mustafa Zengin'den "bölgenin kanaat önderi" olarak bahsetmişlerdi.

Salih Zengin'e sorarak isimleri tamamladığımda kardeşlerin listesi şöyle şekillendi: Mehmet Ali (Nedim), Mevlâna İdris, İskender, Necmettin, Salih, Leyla, Ayşe, Elife, Saliha.

Salih Zengin de günümüz çocuk edebiyatının bilinen isimlerinden birisidir. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik bölümünden 1997 yılında mezun olan Salih Zengin, çocuk dergiciliğinde Mavikuş ile başlayan yolculuğunu Minika Çocuk ve Minika Go dergileriyle sürdürüyor. Onun da hikâye, deneme ve şiir kitapları var.

3 *Makas Dergisi*, sayı 7 (Nisan-Mayıs 2019)

Şiir, Masal, Hikâye ve Denemede Maharet

Mevlâna İdris, Andırın'da doğdu. Kahramanmaraş İmam Hatip Lisesinden sonra 1989 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. 1994 yılında Recep Tayyip Erdoğan'ın İstanbul Belediye Başkanı seçilmesini müteakip belediyede basın danışmanı olarak göreve başladı. Mevlâna İdris'in vefatı münasebetiyle yayınladığı taziye mesajında Recep Tayyip Erdoğan'ın *"Mesai arkadaşım"* ifadesine yer vermesi bundan dolayıdır.

Mevlâna İdris'in ilk yazısı 1979 yılında Yeni Devir gazetesinde yayımlandı. O metinde kendisiyle ilgili şu bilgiler de yer alıyor: Mavi Masallar (1989) ve Sufi ile Pufi (1990) öyküsü çizgi film olarak çekilmiş ve TRT'de yayımlanmıştır."[4]

Mevlâna İdris'in kaleminden çıkan yazıların hepsi önemlidir ama benim için masalları daha kıymetlidir. Masalın, bugün üretilemeyecek eskiye ait bir olağanüstülük hikâyesi olduğu anlayışına karşı onun yeni masalları önümüze koymasını hem özgün hem kutlu bir çaba olarak gördüm. "Kutlu çaba" ifadesini "salih amel" olarak da şerh edebilirim. İlk okuduğum masalı "Uçan Eşek" idi. Masalı defalarca okumuştum, ezberlemiştim. Kızlarım Behiye Betül ve Hilye Melis'e de anlatmıştım.

Mevlâna İdris, konuşmasına ve şiirine yansıyan ironik tarzını masallarında tezahür ettirmekten çekinmezdi. *"Mevlâna İdris metinlerindeki ironik söylem çocuklarımızın sorgulama ve algılama yetisini güçlendirecek biçimdedir."*[5]

4 Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Mevlana İdris. http://teis.yesevi.edu.tr (Erişim: 10.06.2022)

5 Vedat Kazan, *Mevlâna İdris Zengin Masallarının Eğitsel Değeri*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2012.

Mevlâna İdris'in günümüz çocuk edebiyatının önde gelen isimlerinden olduğu hem kültür hem akademik alanda kabulü yüksek bir değerlendirmedir. Masalları üzerine yüksek lisans tezi hazırlayan Mehmet Yasa bu durumu şöyle tespit etmektedir: *"Mevlâna İdris Zengin, Türk Çocuk Edebiyatının önde gelen yazarlarından biridir. Eserlerinde eğitimi, edebiyatın estetik zevkiyle ve dilimizin güzellikleriyle çocuğa sunmakta olan yazar, çocuklar için nitelikli eserler kaleme almaktadır. Yazar, klasik masallardan farklı özelliklere sahip, kalıp söyleyişleri olmayan, günümüz insan*ının sorunlarını ele alan ve 'modern sanat masalları' *olarak tanımlanabilecek özgün masallar yazmaktadır*."[6]

Mevlâna İdris'in toplum açısından belirgin yönü şairliğidir. Şiirlerinde ironik unsurların yanı sıra çağa yönelik şikâyet ve itirazlarını da görebiliriz. O, kendine mahsus muhalefetini çoğunlukla şiirlerinde gösterir. Mesela adalet vurgusunu bir defasında kediyle anlatır: *"Ama geçen akşam / Adalet istedi kedim / Çok aradım / Çok aradım." Şu dizelerde de ABD* karşıtlığını *şiirselleştirir*: *"Üç ayrı nedenle kızıyorum Amerika'ya / Kızılderililer için / Siyah derililer için / Ve diğerleri için."* Çocukların ailesinden uzakta sokaklarda büyümesini ise şair nahifliğinde ama sert bir şamar olarak suratımıza indirir: *"Küçük kız küçük kız / Benim ülkemde / Böylesine susmazdı çocuklar / Şimdi sana anne olmuş parklar / Seni büyütüyorlar."* Masal ve şiirdeki güçlü tarzı, hikâye ve denemede de nitelikli eserler vermesini sağlamıştır.

Mevlâna İdris, eserleri ile ülke sınırlarını aşmış yazarlarımız arasındadır. "Tuhaf Adamlar serisindeki 10 kitap, Almanya'da 9 dile (Almanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Arapça, Rusça, İspanyolca, Farsça, Lehçe) çevrilmiştir. Ayrıca İyi Geceler Bayım şiir kitabı 2006 yılında Farsçaya çevrilerek İran'da, Dondurmalı Matematik şiir kitabı ise Arapçaya çevrilerek Arap ülkelerinde yayımlanmıştır." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğünde Aliye Uslu Üstten imzalı 2020 yılına ait bu bilgiler, eserlerinin en az 9-10 dile çevrildiğini göstermektedir. Yeni biyografi çalışmalarında eserlerinin çevrildiği dillerin daha çok olduğu bilgisi ile karşılaşabiliriz.

Farklı kaynaklardan araştırdığımda Mevlâna İdris'in aldığı ödüller şöyle gözüküyor:

- 1987'de Kuş Renkli Çocukluğum şiir kitabı ile Gökyüzü Yayınları Çocuk Edebiyatı Ödülü.

- 1998'de Korku Dükkânı kitabı ile TYB Çocuk Edebiyatı Ödülü.

- 2008'de Prizren Türkçem dergisi Türkçeye Katkı Yapanlar Ödülü.

- 2011'de Birikim Eğitim Kurumu En Başarılı Çocuk Yazarı Ödülü.

- 2019'da Çocuğa Değer Katanlar Yazar Ödülü.

2019 yılında İstanbul'da düzenlenen Çocuğa Değer Katanlar ödül töreninde Mevlâna İdris'in ödülünü takdim etmem için davet edildiğimde heyecanlanmıştım, çok da sevinmiştim. Sonraki gün bu hâlimi paylaşırken kullandığım cümleler şöyleydi: *"20 Nisan'da CRR'de düzenlenen programda Çocuğa Değer Katanlar Ödülleri verildi. Törende Mevlâna İdris'in ödülünü takdim etme bahtiyarlığına eriştim. Mevlâna İdris, çocukluğun filozofudur. O, masalı modern dönemlerde yeniden üreten iyi bir yazardır."*

6 Mehmet Yasa, *Mevlâna İdris Zengin'in Masal Kitaplarının Çocuk Edebiyatının Temel Ögeleri Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale 2012.

Şiirler, Masallar ve Çocukların Muzip Adamı Mevlâna İdris Zengin

Dergici Bir Adam

Mevlâna İdris, dergilerde yazan ve dergilerin çıkarılmasında emeği olan birisidir. İDP (İslamcı Dergiler Projesi)[7] verilerine göre Mevlâna İdris'in yazılarının yer aldığı dergilerden bazıları şunlar: Gerçek Hayat, İkindi Yazıları, Dergâh, Mavikuş, Gülçocuk, Diriliş, Kitap Postası, Kaşgar, İmza, Yolcu, Kur'ani Hayat, Kırağı, Kayıtlar… İDP'nin kayıtlarına henüz girmemiş olsa da ÇETO, Minika Çocuk ve Minika Go dergilerini de listeye eklemeliyiz.

Mevlâna İdris, ÇETO'yu "Yanlışlıkla büyüyenlerin dergisi" sloganı ile çıkarıyordu. Çocuklar için basılı derginin artık anlamı olup olmadığı sorusunu tartışmaya açık bulan Mevlâna İdris, "Üzerimize doğru hızla bir cismin yaklaştığı bu karmaşık çağda şu an çocuk dergilerini çıkarabiliyoruz. Dergiye olan ilgiden memnunuz" diye bu soruyu cevaplandırmış.[8]

İlk sayısı Ocak 2018'de çıkan çocuk edebiyatı dergisi ÇETO on sekiz sayı yayımlandı, Kasım 2020'de yayınına son verdi. ÇETO'nun okuyucuya ulaşmasında Kamuran Güneri'nin de payı yüksekti.

Mevlâna İdris, Nisan 1996'da okuyucuyla buluşan Mavikuş'ta da emeği çoktu. Turkuvaz Medya bünyesinde yayımlanmaya devam eden Minika Çocuk ve Minika Go dergilerinin de yazarları arasındaydı. Muhtemelen "Biz dergi çıkarırken Mevlâna İdris ile istişare ettik" veya "Mevlâna İdris dergimize destek oldu" diyen pek çok insan vardır.

Dergilerde yazması, dergilere destek vermesi, dergi çıkarmasını onun fikir ve düşünce ekseninde hayatını anlamlandırması ile açıklayabiliriz. "Dergicilik Günleri" veya "Dergi Fuarı"nın başlatıcısı Asım Gültekin ile de dostlukları ileriydi. Mevlâna İdris, Asım Gültekin ve arkadaşlarının dergicilik çabalarına da büyük destek verdi.

Mevlâna İdris ve İstanbul

Mevlâna İdris aynı zamanda İstanbul muhibbidir. Süleymaniye başta olmak üzere sur içindeki her semt onun mekânları arasında yer alır. Süleymaniye ile dostluğunun şahitleri çoktur. Her bayram sabahı Süleymaniye'de dostlarıyla buluştuğunu şöyle anlatır: "Yaklaşık 20 yıldır her bayram sabahı Süleymaniye'de dostlarla buluşuyor, namazdan sonra oturup çay simit taam ediyoruz. Bu bayramda beyaz peynir ve kaşar da ekledik. Zeytin getirecek genç arkadaş yetişemedi. Uç uca eklediğimiz masalardaki dostlara baktım; en yaşlımız 80, en gencimiz 5 yaşında idi."[9]

Enes Batman ile konuşurken onun Süleymaniye hayranlığını teyit edecek şu hatırasını paylaştı: "Gece yolculuğa

7 İDP - https://katalog.idp.org.tr Arama: Mevlana İdris (Erişim: 10.06.2022)
8 Merve Yılmaz Oruç, "Dijital Çağın Yeni Nesil Dergileri", Star Gazetesi (6.05.2018)

9 Mevlana İdris, «Süleymaniye'de», Karar Gazetesi (27.06.2017)

çıkınca Taksim'den Unkapanı'na inen yolda Süleymaniye manzarasına bayılırdık."

Mevlâna İdris'in kalbinde Üsküdar'ın yeri de başkadır. "Üsküdar'sız şehirlere acırım" diyecek kadar Üsküdar'ın varlığını hayati bulur. Başka bir seferinde bu sözünü teyit ederek şöyle der: "Üsküdar'ı olmayan şehirlere acıdığımı söylemiştim, yine söylüyorum"

Mevlâna İdris'in Maraşlılığı da sağlamdır. Maraş, onun için göç edip unuttuğu bir şehir değildir, hem uzaktan hem yakından sevdiği bir yurttur. Anadolu Ajansından Ümmühan Atak'ın çektiği podcastta, Mevlâna İdris'in Maraş'a vukufiyetini Sadettin Acar şöyle anlatıyor: "Maraş'a tüm kalbiyle bağlıydı. En son ziyaretlerimizin birinde beş saat boyunca kendi arabasıyla Maraş'ı sokak sokak tarihi ve kültürel yerleri anlatarak gezdirmişti."[10]

1966'dan 2022'ye 56 Yıl

1966 yılında Maraş'ın Andırın ilçesinde doğan Mevlâna İdris Zengin, bir ziyaret için gittiği memleketi Maraş'ta, kalp krizi ile başlayan tedavi süreçlerinin nihayetinde 7 Haziran 2022'de vefat etti. Ömrü 56 yıl sürse de bıraktığı yazı ve düşünce mirasının daha fazla yıla tekabül ettiğine şahidiz.

Cahit Zarifoğlu'nun vefat yıldönümünde Mevlâna İdris bize Allah'a ısmarladık dedi. Bazı yönleriyle ikisini birbirine benzetirdim. Sonraki yıllarda ikisini aynı günde yâd edeceğiz.

Mevlâna İdris'i 8 Haziran 2022 Çarşamba günü ikindi vaktinde Eyüpsultan Camiinde cenaze namazını kılarak Mihrişah Valide Sultan Haziresinde Rabbimizin rahmetine emanet ettik. En iyisi, Mavikuş dergisinin

10 AA, Bir Bakışta. 10.06.2022 (Ümmühan Atak – Sadettin Acar)

Kuş Renkli Çocukluğum

Dinle Gambito söyleyeceklerim var,
Kalmadı artık
Dağlara yaslandığımız akşamlar.
Babamızın dönmesini beklerken
İşaretlediğimiz zamanlar.

Kalmadı kalmadı
Pencereden bizi gözetleyen ağaçlar.
Şimdi saklanmıştır bütün kapılar
Gambito,
Üşüyoruz kimseler aldırmıyor.

Ellerimiz, sevgili ellerimiz
Onlar bile yabancı.
Hey Gambito biz kimiz?
Seni alıp giden,
Beni alıp giden
Kim böyle her akşam?

Mevlâna İdris Zengin

Kasım 1996 sekizinci sayısında yer alan duasına âmin diyelim. *"Biliyorsunuz öbür dünya diye bir şey var. Herkes öldüğüne ve geri dönmediğine göre buna inanmak akıllıca bir davranış. Öldüğüm zaman Allah beni cennete koysun. Sevdiğim insanlar da benimle birlikte olsun. Orada öylece kalalım."*

Mevlâna İdris'in çekip gidişini düşündükçe, önden giden her dostumuzun bize şunu söylediğini anladım: Muhabbetli olun, sohbet edin, yoldaşlık yapın, hal hatır sorun, dua edin, şiir okuyun, zikri unutmayın, seyahati azaltmayın, çayla aranızı açmayın, kitapsızlıktan korkun, toprağı koklayın, gökyüzüne nazar edin, iyilik yapın, iyi olun.

Güle güle Mevlâna İdris.

Coşkun Yılmaz

Mütebessim Çehre, Derin Sükût:

Hocam Mustafa Seçkin

“Göçtü Kervan kaldık dağlar başında” Yunus’un bu şiiri geldi yâdıma vefatını işittiğimde.

Mustafa Seçkin, Arapça’ya vukufiyetiyle temeyyüz etmiş, öğrenme ve öğretme aşkıyla dolu, mütefekkir ve mümtaz bir muallimdi. 25 Mayıs Çarşamba günü 11.00’deki Üstad Necip Fazıl Kısakürek’i anmak için Eyüp Sultan Kabristanı’nın yolunda iken aldım hüzünlü haberi. Hocamdı. Arkadaşlarla aramızda, geçen onlu yıllara rağmen yâd-ı cemil eylediğimiz, kendisine mahsus kişiliği, derin sükûtu, muhatabına yönelik nevi şahsına münhasır, anı zenginleştiren, hali ihata eden nazarı, mütefekkirane tebessümü, çizgilerle resmedilmiş çehresi, kelimelere vurgusu, manayı sesiyle de hissettiren hitabı… Gülüşü, nefesini çekişi, muhatabını süzüşü ve ona yönelişi…

1985’de tanıdım kendisini. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’ne yeni kayıt yaptırmıştım. 20 kredilik mecburi dersin haricinde bir grup arkadaşımızla 10 saat da seçmeli ders aldık. En başta da Mustafa Seçkin’in 6 kredilik Arapça dersi geliyordu. Tarih Bölümü öğrencileri olarak, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü’nün, bütün derslerini Arapça okuyan öğrencileri ile aynı sınıfta ve aynı şartlarda ders almayı göze almıştık.

Arif Bilgin, Mümin Yıldıztaş ve bir iki arkadaş daha. Şaşılacak bir şekilde, bütün haylazlığımıza ve bölüm öğrencileriyle seviye farkına rağmen derse devamımızı sağladı. Sürekli soru ve yönlendirmelerle derse katmayı da başardı. Çünkü öğrenciyi ve dersini seviyor, hocalığı daha çok seviyordu.

“Arkadaşlarla aramızda, geçen onlu yıllara rağmen yâd-ı cemil eylediğimiz, kendisine mahsus kişiliği, derin sükûtu, muhatabına yönelik nevi şahsına münhasır, anı zenginleştiren, hali ihata eden nazarı, mütefekkirane tebessümü, çizgilerle resmedilmiş çehresi, kelimelere vurgusu, manayı sesiyle de hissettiren hitabı… Gülüşü, nefesini çekişi, muhatabını süzüşü ve ona yönelişi…”

Hocanın, kara tahtanın önünde duruşu, kelimeleri, cümleleri beyaz tebeşirle tahtaya cümleleri yazışı, sınıfta kimin ne ile meşgul olduğuyla ilgilenmiyormuş gibi görünüşünün aksine her şeyin farkında oluşu, öğrencilerin de bunun farkında oluşu ve saygısı hafızamdaki tazeliğini koruyor. Bir de saçları. O kıvırcık ve uzun saçlarını, o günkü hafsalamızla, yaşıyla ve alanıyla bağdaştıramazsak, hatta garipsesek de hocamıza yakıştırıyor muyduk? Galiba evet. Konuşuyorduk ama çekiştirmiyorduk. O zamanlar pek anlam veremediğimiz bir derdi vardı hocanın sanki. Evet, dertli bir insandı hocamız. Derdiyle dertlenip, derdini sızdırmamak gibi bir hasleti de vardı. Çünkü yıllar sonra çevresindekilerin anlatımından daha iyi anladım bunu. Hatta büyük haksızlıklara uğramasına mukabil, dile getirmediğini de bu dünyadan göçtükten sonra öğrendim. O bu dünyanın insanı mıydı? Evet, bu dünyada yaşadı ama bu dünyaya ait olmadı. Hoca, şahsına şımarıklık edenlere karşı da müsamahalıydı diye hatırlıyorum. Daha doğrusu bazı öğrencilerin haddi aşan tavırlarını pek umursadığına şahit olmadım. Kendisine mahsus edasıyla bakar ve devam ederdi anlatmaya. Biz daha çok dert ederdik ve uyarırdık onları. O ise yolunu yürümekle meşguldü.

Hatıralar, hatıralar… Hiç unutmam, bir ara dersi asmaya başladım. O günlerde, Vezneciler tarafında Fen Fakültesi’ne yakın bir noktada yürürken hocamla karşılaştık. Ceketimi düğmeleyip, nezaketsizlik olmasın diye sırtımı arabalara, yüzümü hocaya çevirerek yol vermek istedim. Mahcubiyetten önüme bakıyordum. O ise durmuş, derin ve sorgulayan bakışlarıyla gözümün içine bakıyordu. Aramızda 4-5 parmaklık bir boşluk kaldı mı, bilmiyorum. “Derslere devamını istiyorum” dedi, durdu, biri iki mültefitane cümleden sonra, “Aslanım bu Resulullah’ın dili. Öğrenmek ona muhabbetimizin ifadesi. Hakkımı helal etmem” dedi. Sükut… Bir iki irfani cümle... Doğrusu ne dediğimi hatırlamıyorum. Fakat çok şaşırmıştım. Uzun bir konuşma da değildi aslında. Birkaç dakika ya sürdü, ya sürmedi. Fakat sınıfta hoca olarak görüp sevdiğimiz Mustafa Seçkin’in ruhi derinliğine bu cümlelerle şahit oluyordum. Öğrencilerini, tahminimizin aksine ne kadar yakından tanıyıp takip ediyordu hoca. Çünkü fakiri tanımlayıcı cümleleri bir hoca-talebe ilişkisinin çok ötesindeydi ve biz onunla hiç bu minvalde konuşmamıştık.

Hatıralar… Nasıl ve nereye kadar anlatılır ki, 37 sene sonra bile düşündüren, hüzünlendiren, tebessüm ettiren hatıralar. Bir imtihanla bu bahsi kapatalım. Final

Mütebessim Çehre, Derin Sükût: Hocam Mustafa Seçkin

imtihanı, Edebiyat Fakültesi'nin giriş merdivenlerini çıkıp kapıdan girdikten sonra hemen solda, Beyazıt'a bakan A6'da (Fuzuli Amfisi). İmtihana girdik. Soruları cevaplamaya başladık. Fakat gözüm kapıda. Bazı arkadaşlar gelmemişti. Unuttuklarını düşündüm. Sınav 90 dakika. Dayanamayıp hocaya durumu anlattım: "Evlerini biliyorum, şu aşağıda Gedikpaşa'da, Soğanağa Sokakta'lar. Haber verebilirim, yetişebilirler" Başını salladı, gülümsedi, "git" dedi. Amfinin keskin dik basamaklarını nasıl da ikişer atlamıştım. Sokak, İmam Hatiplerin kurucusu Celalettin Ökten Hoca'nın da bir zamanlar oturduğu sokaktı. Bizimkiler saati unutmuşlar oturup çay içip eğleniyorlar. Tabi telaşla hazırlandılar ve amfiye koştuk. Hoca gençliklerine veren bir tebessümle baktı yüzlerine. Tabi, bu satırları okurken, soruları merak ediyorsunuz. Onlar sordu mu, ben söyledim mi, yolda cevaplara baktık mı? Hayır. Bunların hiç birisi olmadı. Hoca da tereddüt etmedi. Aklımıza da gelmedi zaten. Çok beceriksizimdir bu konuda. Fakat yine de hiç kopyaya teşebbüs etmedik değil. Öğrenci neticede. Ancak bu sefer olmazdı. Ruhumuzu satmak olurdu bu. Hocamız Mustafa Seçkin'di ve bize güvenmişti.

Ders bittikten sonra sık olmasa da ziyaret ettim hocayı. Çoğu zaman az konuşurdu. Derin tebessümü ve sükûtuyla, şefkatli ve mahzun bakışlarıyla misafir ederdi bizi. Sükût, kelimelerin tasvir gücünü aşan derunî haldi onda. 1989'da mezun olduk. 1991'de ise hoca emekliye ayrıldı. Bir süre sonra İstanbul'a veda edip Eskişehir'e gitti.

Yıllar, yıllar geçti aradan. 2008 veya 2009. Bir cumartesi akşamı. Gülnuş Emetullah Sultan (Valide-i Cedit) Camii'nin avlu kapısı tarafında, onlarca yılın yükünü çekip, sırlı hatıralara ev sahipliği yapan, Nabi Avcı, Bekir Şahin ve Özkul Eren gibi abilerin de dahil olduğu bir muhibban gurubunu ağırlayan küçük bir "kıraathane"nin merdivenlerini adımlayıp odanın kapısını araladığımda Mustafa Seçkin hocamız, Hamdi (Hızalan) Amca'nın yanında çayını yudumluyor ve derin derin sigarasını çekiyordu. Şaşkınlık, heyecan, mahcubiyet, mutluluk, hatırlanmama kaygısı, hatta emin olma, arayıp sormama, apansız yakalanma vb. duygular. Eline uzandığımda yine o bakışıyla süzdü çehremi. Vezneciler'deki karşılaşmamızı hatırlatır gibi baktı yüzüme. Hiç yabancılık yoktu, sınıfta bıraktığı yerden devam edercesine halimi hatırımı ve arkadaşları sordu. Binlerce talebeye muallimlik yapan, dünyayla ünsiyetsizliği maruf bir hocanın aradan geçen yıllara rağmen dersinde vasat bile sayılamayacak bir öğrencisini hatırlaması… Nasıl bir hafıza…

Üsküdar'da oturuyordu. Selimiye'de. Selimiye Camii'ne açılan sokaklardan birinde. Evinde ziyaret ettiğim de oldu. Ancak, daha çok kadim dostlarının ve büyüklerinin de bulunduğu dost meclislerinde buluştuk. Fikrî, edebî ve irfanî yönüne, tasavvufi neşvesine, deruniliğine asıl bu meclislerde şahit oldum. Dile ayrı bir düşkünlüğü vardı. Fransızca, İngilizce ve Arapça. Lehçeleriyle vakıftı Arapça'ya. Klasik Arapça'yı da iyi bilir fakat yaşayan Arapça'nın da iyi öğrenilmesini önemserdi. Bu yazıyı yazarken arşivimi karıştırdığımda muhafaza ettiğim nadir ders notlarımdan Arapça defterimi karıştırdığımda bunu daha iyi anladım. Ders kitapları, notları, sözlükleri… Bir değil birkaç alanda mütebahhir bir hocaydı. Çağın gösterişine inat, görünmemeyi tabii olarak başaran büyük bir münevverdi. Yıllarca üniversitede hocalık yapmasına rağmen akademik kariyere meyletmemişti. Marmara İlahiyat,

“Özel bir hoca, güzel bir insandı. Mütebessim bir çehre, derin bir sükût, mütefekkirane nazar, dervişâne duruş, kendi yolunda, mihnetsiz ve minnetsiz yürüyüş…”

daha doğrusu önceki ismiyle Yüksek İslam Enstitüsü’nün imtihanlarında uğradığı haksızlığın unvana sırt dönmesinde rolü neydi? Lakin ihtiyaç duymadığı da aşikardı. 24 Mayıs Salı. Öğleden sonra. İbnülemin Mahmud Kemal İnal’in vefatının 65. yılı münasebetiyle düzenlediğimiz anma programı için yıllarca hocalık yaptığı İstanbul Üniversitesi Rektörü Mahmut Ak’ın misafiriyiz. Nabi Avcı, Mustafa Kara, Hüsrev Hatemi, Uğur Derman hocalarımızla beraberiz. Nabi Avcı hocamız, hocanın yoğun bakımda olduğunu, programa ziyaretinden geldiğini söyledi. Özkul Eren, Nabi Avcı, Bekir Şahin, Mürsel Sönmez Mustafa Seçkin’e derin hürmet bağları olan isimlerdi. Kendisiyle de çok yakından ilgilenirlerdi. Hamdi Amca da çok severdi kendisini. Hep yanına oturtur ve ayrı ihtimam gösterirdi. Hoca da Hamdi Amca’ya hürmet eder, “abi” derdi. Haberlerini alıyordum, görüşme eskisi gibi mümkün olmuyordu. Ziyarete niyetlendim. Lakin niyet vaktinde amele rehberlik edemeyince hüzün ve heciliyet düşüyor nasibinize. Ertesi gün, 25 Mayıs vefat haberi geldi. Özkul Abi, Nabi Hocanın da selamını söyledikten sonra, haberi tekrarlayıp defin programından haberdar etti. İkindi namazını müteakiben Sahrayı Cedid Camii’nde kılınacaktı cenaze namazı. Fakir ise, 15.30’da Sultanahmet’te, geniş katılımlı bir panelin ev sahibi ve beş konuşmacısından birisiydi. Niyet/dert edilen mukadder de oluyor bazen. O şimdi, büyükleri ve dostlarıyla aynı karede yer aldığı Sahrayı Cedid Mezarlığı’nda medfun.

1932’de geldiği bu dünyaya 90 yaşında iken 2022’de veda etti. Yayınlanan veya bilinen biyografisinin ötesinde, çok zengin ve sırlı bir hayatı vardı. Yazılması ve mutlaka yazılması gereken bir hayatı. Hatıraları taze, tanıyanları, dostları hatıraları ile hayatta iken bir ehli kalem ve irfan bu işi üstlense ne iyi olur.

Özel bir hoca, güzel bir insandı. Mütebessim bir çehre, derin bir sükût, mütefekkirane nazar, dervişâne duruş, kendi yolunda, mihnetsiz ve minnetsiz yürüyüş…

Mekanı cennet, makamı âli olsun.

Erhan Afyoncu

Tokat

“Tokat, fikir, ilim, askeri ve dini tarihimizde derin izler bırakan ve günümüz medeniyetinin manevi dinamiklerini oluşturan birçok ismin ya yaşadığı ya da doğduğu bir şehrimizdir. Bunların başında Davud-ı Kayseri, Halvetiliği Anadolu’ya getiren Abdülmecid-i Şirvanî, büyük Osmanlı âlimleri İbn Kemal, Molla Hüsrev, büyük halk ozanı Kul Himmet ve Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa akla ilk gelenlerdir.”

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Türkiye’nin en büyük şehirlerinden biri olan Tokat, doğal güzellik ve tarih hazinesidir. Türkler’in Anadolu’daki 900 yıllık hikâyesini Tokat’ta 900 adım atarak görebilirsiniz.

Kadim tarihi birikimi, verimli ovaları ve beşeri zenginliğiyle ülkemizin müstesna şehirlerinden biridir Tokat. Tokat’ta tarih durağanlık arz etmez. Tam aksine dinamiktir. Birçok şehir vardır ki, tarihin bir devrinde birçok farklı etkenin sonucu olarak bir şekilde temayüz eder, büyür, güçlenir ve bu dinamikler ortadan kalktıktan sonra şehir, tarihin bir malzemesi hâline gelir, arkeolojik kazıların mekânına döner. Tokat böyle şehirlerimizden hiç olmadı. Tokat’ın tarihi hakkında Feridun Emecen-İlhan Şahin, Ahmet Şimşirgil, Ali Açıkel ve Hasan Erdem’in araştırmalarından teferruatlı bilgi öğrenilebilir.

Turhal’ın Şenyurt Kasabası sınırları içindeki Devini Mağarası’nda yapılan kazılar sonucunda Tokat’ın tarihi günümüzden yaklaşık 8 bin yıl öncesine uzandı. Devini Mağarası, bugün yalnızca Tokat’ın ve Türkiye’nin değil dünyanın sayılı medeniyet merkezlerinden biridir. Roma İmparatoru Sezar’ın bugün herkesin dilinde dolaşan, “Veni, vidi, vici / Geldim, gördüm, yendim” sözünü Tokat-Zile’de sarf ettiğini çoğumuz bilmeyiz.

8 bin yıldır dinamik bir tarihe sahip olan Tokat, adeta medeniyetler manzumesidir. Bu tarihi serüven içinde Hititler, Frigler, Roma gibi kadim uygarlıkların izlerine rastlamak kaçınılmazdır.

Tokat

İlk Medrese, İlk Cami

1071'de Malazgirt Zaferi'nin ardından Melik Ahmed Danişmend Gazi'nin Niksar'ı fethetmesi ve burayı başkent yapması, şehir için olduğu kadar bölge ve artık Türkiye diye anılmaya başlayacak olan Anadolu için de bir dönüm noktasıydı.

Danişmendliler, Tokat merkezli Anadolu'da kurulan ilk Türk beyliklerinden biri olmasına rağmen, bir taraftan kökleri Orta Asya'ya kadar uzanan kadim bir medeniyetin, diğer taraftan da Hz. Muhammed'in insanlığa yeni bir soluk ve vizyon katan tebliğinin birikimlerini miras olarak almıştı. Bu miras sayesinde bölgenin kısa sürede Türkleşmesi ve İslamlaşmasının sağlanması, önce siyasi sonra da medeniyet olarak sağlandı.

Anadolu'nun ilk üniversitesi sayılan Nizameddin Yağıbasan Medresesi, Niksar'da açıldı. Dini ilimlerle birlikte matematik, astronomi ve hendese gibi ilimlerin de okutulduğu bu medrese, birçok önemli ismin de yetişmesine vesile oldu. Bunların başında da hiç şüphesiz ilk Osmanlı medresesini kuran Davud-ı Kayseri gelir. Davud-ı Kayseri'nin hocalarından İbn Sertâk ise matematik ve geometri alanında kaleme aldığı eserlerle Anadolu'ya Meraga matematik astronomi okulunun bilgisini taşıdı. Böylece Tokat, önemli ilim ve

medeniyet merkezlerinden biri hâline geldi. Bu birikim ise Davud-ı Kayseri'yle daha beylik devrinde Osmanlılara intikal etti. Bu konu hakkında geniş bilgi için İhsan Fazlıoğlu Hoca'nın çalışmalarına bakılabilir. Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu'da inşa edilen ilk Türk camii de Tokat'tadır. Buhara'daki mimarimizi Anadolu'ya taşıyan Garipler Camii, Danişmendliler'den kalan Türkiye'nin en önemli dini mimari eserlerinden biridir.

Tokat'tan Aldım Bakırı

Tokat, gelişimini Yıldırım Bayezid devrinde Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra da ara vermeden devam ettirdi. Osmanlı'nın en önemli bakır kalhaneleri Tokat'ta açıldı. Tokat bakırcılığı günümüzde bile dillere destandır. Bakırcılığın yanında dokuma sektörü de hızla büyüdü ve Tokat dokumalarının şöhreti imparatorluğun dört bir yanına yayıldı. Bu şöhreti sayesinde Osmanlı padişahlarının anneleri ve hanımları da Tokat dokumalarını giydiler. Tokat yazmaları, bugün de Tokat'ın her tarafını süsler.

Pek bilinmemekle birlikte Tokat, çinileriyle de meşhurdu. Bu çinilerin şöhreti de imparatorluk sınırlarını aşmıştı. Rusya'dan bile Tokat çinileri sipariş edilmişti.

Plevne Kahramanı

Tokat, fikir, ilim, askeri ve dini tarihimizde derin izler bırakan ve günümüz medeniyetinin manevi dinamiklerini oluşturan birçok ismin ya yaşadığı ya da doğduğu bir şehrimizdir. Bunların başında yukarıda zikrettiğimiz üzere Davud-ı Kayseri, Halvetiliği Anadolu'ya getiren Abdülmecid-i Şirvanî, büyük Osmanlı âlimleri İbn Kemal, Molla Hüsrev, büyük halk ozanı Kul Himmet ve Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa akla ilk gelenlerdir.

'Abidesi En Fazla Şehir'

Ord. Prof. Süheyl Ünver'e "İstanbul'da, Konya'da, Bursa ve Edirne'de bulunmayan en güzel eserler inanın bana Tokat'ta" dedirtecek kadar tarihi esere sahip olan ve bu özelliğiyle yine Ünver'in, "Tokat meğerse ne imiş, Anadolu'da en çok abidesi olan bir şehir" şeklinde tarif ettiği ve eser yapma konusunda Selçuklular ile Osmanlılar'ın âdeta birbirleriyle yarıştığı Tokat'ta 900 adım atarak Türkler'in 900 yıllık tarihini görebilirsiniz.

Latifoğlu Konağı, Atatürk Evi, Konya'dan sonra açılan ikinci Mevlevihane, Taşhan, Garipler Camii, Ali Paşa Camii, Ali Paşa Hamamı, Ali Tusi Türbesi, Yazmacılar Hanı, Arastalı Bedesten (Tokat Müzesi), Yağıbasan (Çukur) Medresesi, Deveci Han, Sulu Han, Hisariye Medresesi, Ulu Cami, Takyeciler Camii, Paşa Hamamı, Paşa Han, Erenler Türbesi, Bibi Hatun Türbesi,

Tokat

Gömleksiz Baba Türbesi, Taşköprü, Kont Drakula'nın da hapsedildiği Tokat Kalesi ve saat kulesiyle velhasıl 8 bin yıllık bir tarih ve mest olacakları coğrafi güzellikleriyle Tokat, Hazreti Mevlânâ'nın "Tokat'a gitmek gerek" davetine icabet edecek ve unutulmaz bir serüvene çıkmaya talip misafirlerini bekliyor.

Osmanlı'nın En Büyük Üçüncü Şehri: Tokat

Tokat 14. yüzyılın sonlarında Osmanlı hâkimiyetine girmiş bir şehirdir. Fatih döneminde Tokat büyümeye başladı. Bu dönemde çok sayıda yeni mahalle kuruldu. 1455'te Tokat'ın 46'sı Müslüman, 8'i gayrimüslim olmak üzere 54 mahallesi vardı. Osmanlı döneminden kalma vergi nüfusu sayımlarını incelediğimiz zaman, Tokat'ın yaklaşık 50 bin kişilik bir nüfusa sahip İstanbul ve 30 bin civarında bir nüfusa sahip Bursa'dan sonra 15. yüzyılın ortalarında Türkiye'nin en önemli üçüncü şehri olduğunu görüyoruz.

1450'li yıllarda elimizde tahrir defteri olan şehirler ile Tokat'ı mukayese etmek mümkündür. Rahmetli Ömer Lütfi Barkan'ın çalışmalarına da bakılabilir. Tokat 1455'te yaklaşık 14 bin kişilik bir nüfusa sahipken Selanik gibi büyük bir şehir 9 bin 400, Atina 6 bin, Üsküp 4 bin 100, Serez 4 bin, Zihne 2 bin 800, Manastır 2 bin 200, Yenişehir 2 bin 100, Drama 1500, Yeni Pazar 1400, Kalkandelen 1000, Kırçova 875, Yenice-i Karasu 750, Sivas 2 bin 850 ve Niksar 2 bin 200 kişilik nüfusa sahipti.

14 bin kişilik bir nüfus 15. yüzyıl ortalarında bir şehir için çok büyük bir rakamdır. Tokat'taki nüfus yoğunluğunun iki önemli sebebi vardı. Bunlardan birincisi Tokat'ın kuzey-güney ve doğu-batı ticaret yollarının tam ortasında bulunması, ikincisi ise şehrin önemli bir üretim merkezi olmasıydı. Tokat, bilhassa metal işleri ve dokumacılık üzerine üretimin geliştiği bir merkezdi. 1455'te Tokat şehrinde nüfusun yüzde 62'si Müslüman, yüzde 38'i gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Tokat'ta Türkler'in dışında Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler de yaşamaktaydı.

1455'te Tokat'ta 1400 civarında esnaf bulunmaktaydı. Şehrin yaklaşık yüzde 10'u oranına ulaşan bu sayı şehrin ekonomik canlılığını gösterir. Şehirde vergi ödeyen nüfusun yaklaşık yüzde 48'i dokumacı, bakırcı, kazancı ve debbağ gibi esnaftan oluşmaktaydı. Bizde, "Osmanlılar zamanında Müslümanlar tüccarlık ve esnaflık yapmamış, bu tip faaliyetler hep gayrimüslimlerin elinde olmuştur" şeklinde yaygın bir kanaat vardır. Bunun aslında tam tersi bir durum arz ettiğini Tokat'la görmekteyiz. Zira Tokat'ta 1455'te 832 Müslüman'a karşı 555 gayrimüslim esnaf bulunmaktaydı. Bu yüzden Osmanlı'nın son dönemlerini, önceki dönemlere teşmil etmemek gereklidir.

Aynı şekilde bu dönemde yalnız Tokat'ta değil birçok Osmanlı şehrinde ticarette ve sanayi faaliyetlerinde Türkler önemli rol oynamaktaydılar. 1455'te Tokat'ta 900 dükkân vardı. Ayrıca Evliya Çelebi'nin Bursa ve Halep'tekilerle yarıştığını ifade ettiği bir bedesten de bulunmaktaydı. Bedestenler önemli ticari merkezlerdir. İstanbul'daki Kapalıçarşı bunun en önemli örneğidir.

Tokat'ta boyahane ve mumhane gibi imalathaneler de bulunmaktaydı. Ticaret ve sanayinin oldukça öne çıktığı Tokat'a Divriği, Kırım, Şam, Darende ve Erzurum'dan gelip yerleşenlere de rastlanmaktaydı. Bu açıdan Tokat, tüccarların cazibe merkeziydi. Ayrıca dışarıdan buraya çalışmaya gelen işçiler nedeniyle önemli ölçüde nüfus çekmekteydi. 17. yüzyıl sonlarında bu şekilde Tokat'a çalışmak için gelen gayrimüslim işçi sayısı 1500 kişiydi. Şehrin bu yüzyıldaki refah düzeyi oldukça yüksekti. Tokat'ın refahının göstergelerinden biri, şehirde fazla dilenciye rastlanmamasıdır. 1690'da şehirde sadece bir dilenci vardı.

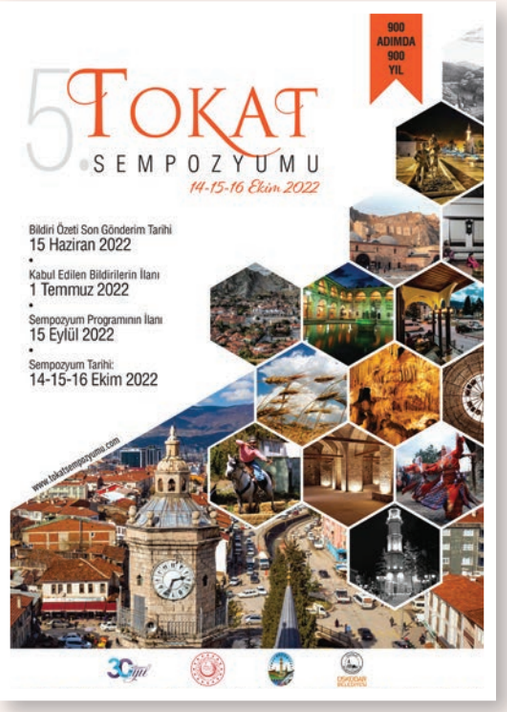

5. TOKAT SEMPOZYUMU

Tokat'ın zengin tarihi mirasını tespit ederek günümüze taşımak, günümüzdeki meselelerini ele alarak geleceğine yönelik tasavvurlarda bulunmak üzere yeni bir akademik toplantı tertip edilecek olup 1986'dan beri çeşitli tarihlerde düzenlenen Tokat Sempozyumlarının beşincisi 14-15-16 Ekim 2022'de gerçekleştirilecektir.

THE Sun
THE PEOPLE'S PAPER
70p
thesun.co.uk
Friday, February 25, 2022

WAR ON UKRAINE

HER BLOOD ON HIS HANDS

By NICK PARKER in Kyiv

VLADIMIR Putin had the blood of innocent Ukrainians on his hands last night as his murderous invaders stood 15 miles from Kyiv.

The Russian tyrant's forces streaked across the country in a series of lightning strikes yesterday.

Fears of nuclear catastrophe also soared after troops captured the Chernobyl reactor site.

Global condemnation was led by Boris Johnson who said: "He will never be able to cleanse the blood of Ukraine from his

Continued on Page Three

FULL STORY: PAGES 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 & 12

- World's outrage over Putin attack
- Nuke fear as he seizes Chernobyl

Murderous . . . Putin yesterday and, far left, an explosion in Kyiv

Casualty of war . . . teacher Helena was hurt in airstrike on Chuhuiv, Ukraine

Mustafa Göleç

Savaşta Gözümüzle Gördüğümüze İnanabilir miyiz?

"Göz yalnızca görme duyusu değil, görülme bilinci de getiriyor. Kendimizi gördüğümüz şeyin bir yerinde, bir tarafında algılıyoruz. Mesafe ortadan kalkıyor ve fotoğrafın (savaşın) özne ve nesneleri ile empati yapabilme yeteneğimiz çok artıyor."

Patlak verdiğinde savaşın göstere göstere geldiği düşünülür, yine de savaş kimseler görmeden gelir. Biraz da bu yüzden en ilgi çekici haberdir. Ne olup biteceğini biliriz ve olup biten daima şaşırtıcıdır. Gariptir ki savaş haberleri çok kısa bir süre içinde de kanıksanır, ilginçliğini kaybeder, yeni normalin bir parçası oluverir. Çünkü savaş aslında gündem evimizden hiç çıkmayan bir misafirdir.

Savaş Fotoğrafları

Yüz elli yıldan fazla bir süredir savaşı savaş haberlerine eşlik eden fotoğraflarla algılıyoruz. Savaş deyince gözümüzün önüne gelen bir dizi fotoğraf, fotoğrafçılarının adlarını ressamlar kadar bilemesek de, imgelemimizde resim sanatının çağdaş şaheserleri kadar büyük bir yer tutuyor. Yüzlerce kilometre uzayan siperlerden savaş manzaraları… Iwo Jima'ya bayrak diken Amerikan askerleri… Harabeye dönmüş Berlin'in Reichstag binası çatısında orak çekiçli kızıl bayrak sallayan Sovyet askerleri… Napalm bombasının ateşinden kaçan Vietnamlı çocuklar… Hepsi bu imgelemin klasik parçaları.

Ne yazık ki savaşın süreğenliği bu zengin repertuvarı düzenli olarak güncelliyor. Gazze'de geceyi sese ve ışığa boğan salkım bombalarını… Ailesiyle Suriye iç savaşından kaçarken Akdeniz'de minik bedeni yüzükoyun kıyıya vurmuş Aylan bebeği… Arkalarında bir enkaz bırakarak Kabil havaalananından kalkan Amerikan uçaklarının motorlarına tutunarak sımsıkı ölümlerine bağlanan Afganları kim, nasıl unutabilir?

Bunlar ve benzeri savaş fotoğrafları bizi savaşın gerçekliğine, daha doğrusu gerçekliğin bir türüne yakınlaştırıyor. Çünkü biz modernler gözümüzle görmediğimize pek inanmıyoruz. Öyle ki günümüzde görüntüsü olmayan bir olay yok hükmünde addediliyor. Mühim bir olayın üstüne hemen flaşlar patlatılıyor. Kameraların döndüğü ve mikrofonların tutulduğu olaylar önemli oluyor. Fotoğraf sayesinde olay artık yaşandığı yerde ve zamanda kalmıyor, çoğalıyor, tekrar tekrar görülüyor, toplumsal hafızayı kuruyor. Savaşın yerini kısa süre içinde fotoğrafları alıyor.

Savaşta Gözümüzle Gördüğümüze İnanabilir miyiz?

Ukrayna Savaşını Başlatan Fotoğraf

Geçip gittiğinde hadiselerin vukuu tabii hatta zorunlu imiş gibi görünür. Geçmiş, yaşanırken ne kadar inanılmazdı ise, artık tarih olduğunda o kadar normal olur. Tarihe geçecek adı henüz konmadı ama 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile başlayan savaş da sınırda aylar süren Rus yığınağına ve işgalin başlamasına artık günler kala ABD resmi makamlarının Rusya'nın Ukrayna'yı işgal edeceğine dair resmi açıklamalarına karşın inanılmazdı. Putin'in savaş ilanı bile bir savaş çıktığını düşünmememizi ister gibiydi: Rusya Donetsk ve Lugansk'ın bağımsızlığını tanımaya ve bölgeye bir "barış gücü" göndermeye karar vermişti. Benzerleri yakın tarihte çokça görülmüş bir ilhaka benziyordu bu. Hayır, düşündüğümüz türden bir sıcak savaş olamazdı.

İnsanları gerçek bir savaşın, bir başka deyişle sıcak çatışmanın başladığına ikna eden, harp ilanından üç gün sonra, 25 Şubat'ta uluslararası basının ilk sayfalardan yayınladığı ve haber bültenlerinde de tekrar tekrar gösterilen bir savaş fotoğrafı oldu. Bu ilk bakışta ikonik bir fotoğraf değildi. Başı kanlar içinde sargı beziyle sarılı bir Ukraynalı kadının, yüzünde belli belirsiz bir yara, ağarmış saçlarında ve yanaklarında belirgin kan lekeleri ile görüldüğü bir fotoğraf. İkonik bir fotoğraf olabilmesi için altyazı gerekiyordu: "Her blood on his hands." (Kadının) Kanı (Putin'in) ellerinde. Eskilerin dediği gibi "kan rüyayı bozar." Fotoğrafı bu kadar çarpıcı kılan belki de beyaz ten, mavi göz, kırmızı kanın alışılmadık uyumuydu. Bu fotoğraf sayesinde dünya kamuoyu nezdinde savaş artık gerçekti, inanılır bir şeydi.

Bir fotoğraf bu gücü nereden buluyor? "Gerçek savaş kitaplara asla girmeyecek" derken Walt Whitman herhalde yazının duyularımıza erişimindeki acziyetini de kastediyordu. Savaşı fotoğrafla göstermenin yazıyla anlatmaya üstünlüğü yalnızca görme duyumuza hitap etmesinden değil, aynı zamanda mesajını hızlı ve yoğun aktarabilmesinden ve evrensel bir dili olmasından kaynaklanıyor. Bir yazı bazı insanlara, fotoğrafsa hemen herkese bir şeyler söylüyor. Yazının mesajını çoğu zaman bilincimizle algılıyoruz, bir imgeye, bir fotoğrafa ise bilincimiz ve bilinçaltımız birlikte mukabele ediyor. Bir fotoğrafa bir nesneye bakar gibi bakıyoruz. Göz yalnızca görme duyusu değil, görülme bilinci de getiriyor. Kendimizi gördüğümüz şeyin bir yerinde, bir tarafında algılıyoruz. Mesafe ortadan kalkıyor ve fotoğrafın (savaşın) özne ve nesneleri ile empati yapabilme yeteneğimiz çok artıyor.

Fotoğrafın gücü onun çokça kullanılmasına ve bu arada kötüye de kullanılmasına neden oluyor. Çünkü modern savaş rıza üretimi gerektiriyor. Kitlelerin savaşa rızası ve dahası desteği en çok görüntülerle sağlanıyor. IŞİD'in bütün dünyada yarattığı dehşetin kaynağı bildiğimiz manada bir savaş şiddeti değil, bir şiddet pornografisi idi. Kör bıçağın savaş endüstrisinin en son ve ileri teknoloji ürünü silahlarından daha ürkütücü olduğuna ne yazık ki hepimiz şahit tutulduk. Bizzat kameranın en tesirli silah, fotoğrafın mermi, görmek ve göstermenin bir saldırı edimi olduğunu deneyimledik.

Bir Duygu Durumu Olarak Savaş

Fotoğrafın savaşı anlatma ve göstermedeki rakipsiz üstünlüğü, mesajının ne kadar manipülatif olabileceği düşünülürse, son derece ürkütücüdür. Sadece

çerçeveletildiğinde bile anlamı değişebilen bir gösterge fotoğraf. Savaşa nesnel bir şahitlik değil. Öyle olsa idi bile, fotoğrafın doğası savaşın total gerçekliğini aktarmaktan aciz. Çünkü gerçek savaş zamanda ve mekânda yayılırken fotoğraf ise onu belli bir anda ve yerde sabitler.

Yani savaş fotoğraflarının belki de en yanıltıcı özelliği harekete veya ısıya duyarlı olmalarıdır. Bu fotoğraflar savaşı ordular arasında, askerler eliyle ve silahlar vasıtasıyla icra edilen bir fiil olarak göstermeye pek meyyaldir. Oysa bu, savaşın en basit tanımı olabilir. Savaşın sözlük anlamı olabilir. Görünür yüzeyi olabilir. Ne de olsa anlık muhatabı gözdür. Kavranabilmesi, kavram olabilmesi içinse genişlemesi ve derinleşmesi gerekir.

Stanley Kubrick'in unutulmaz filmi Full Metal Jacket sinema tarihinin belki en iyi savaş filmi olma vasfını savaşı sahada ve silahlı güçler arası bir çatışma olarak ele almamasına borçludur. Savaş evveli ve ahiri, nedeni ve sonucu sıcak çatışma olmayan bir çatışma halidir. Modern savaş en çok bir duygu durumudur. Sadece savaşan askerlere münhasır olmayan bir duygu durumudur. Bu duygu durumunu nasıl anlayabiliriz?

Filminin uzun ilk yarısında Kubrick bizi Vietnam'a gidecek askerlerin zorlu koşullardaki eğitimlerine şahit kılar. Bu yarının kahramanı son derece sert ve belli ki işinin ehli bir eğitim subayıdır, savaşa hazırlık görünürde teknik ve bedensel bir hazırlık gibidir ama gözümüze asıl sokulan bunun normal duygularımızdan arınma süreci olduğudur. Subayımız her asker adayına aşağılayıcı lakaplar takar, delikanlılara bayanlar olarak hitap eder, anneleri ve kız kardeşleri ile ilgili ağır bel altı sözde espriler yapar. Kubrick'in

göstermek istediği aslında ahlaki normalin tersyüz edilmesidir. Ne de olsa savaş, hele kitleselliği ve tahripkarlığı ile modern savaş gündelik hayatın rutininde iş görür bir psikoloji ile yürütülemez.

Duygu durumumuzdaki dramatik değişim davranışlarımıza zamanla yansır. Savaşların en trajik sahneleri başlarda görülmez. Bir savaşın erken evrelerinde duygusal normal henüz tersyüz olmamıştır. Örneğin Birinci Dünya Savaşı'nda fiili çatışmanın beş ayı geride kaldığında, savaşan taraflar Noel'de ateşkes yapmışlar, askerler karşılıklı siperlerinden çıkıp sanki savaşta değilmişçesine sohbetler etmiş, birlikte eğlenmişlerdi. Savaş uzadıkça kilidi kırmak için olağandışı yöntemlere başvuruldu. Topçu ateşi ve makineli tüfekle birbirini kıran ordular, sonuç alamayınca birbirlerine zehirli gazlarla saldırdılar. Birkaç yıl sonra bunlar birbirleri ile savaşan orduların birbirlerinden nefret eden askerleriydi artık. Medeni davranmak zorunda değillerdi. Birlikte Noel falan da kutlayamazlardı.

Savaşta Gözümüzle Gördüğümüze İnanabilir miyiz?

Bir savaşın başından sonuna görülebilecek bu değişimi bir "askeri kariyer"in başı ve sonu arasındaki farkta da görebiliriz. Avi Mograbi'nin Z32 adlı belgesel filminde bir İsrail askeri savaş şartları altında zaman içinde duygu ve davranışlardaki dramatik değişimi şöyle anlatıyor: "İlk ev baskınlarında eşyaları dikkatlice hareket ettirir, belgeleri inceler, sonra her şeyi yerine koyar ve nazik bir şekilde konuşurduk, ama dördüncü günde bağırmaya ve insanları ittirmeye başlıyorsunuz, eşyaları tepetaklak ediyorsunuz, her hareket sizi geriyor."

Düşüncenin eylemleri estetize etmesi hiç zor değil, hele her şey geride kaldığında. Bahsi geçen asker Filistinlilerin bulunduğu kulübeyi patlattıkları anı anlatırken, yönetmenin, biraz rahatsız, çok rahat anlatıyorsun, demesi üzerine şöyle diyor: "Onlara doğru hücum ettiğimde kendimi yukarıdan gördüm. Kendimi koşarken gördüm. Kuşbakışı bakıyordum. Aklımdan sadece şu geçiyordu: Vay canına! Vücudum kendi kendine hareket ediyor. Mermi değiştiriyorum ve acı hissetmiyorum. Bum bum bum… Vücudum robot gibi ve bu heyecan verici… Hepimiz gülüyoruz. Eğlenerek kahkaha atmıyoruz. Ama adrenalinden herkesin kafası yüksek. Uyarıcı almış gibiyiz, uyarıcı. …Ateş ettikçe ettik ve birden kulübe patladı. Tepkimiz 'Olamaz!' değildi, 'Vay canına! 'demiştik. Tepkimiz bu olmuştu. Ruh halimiz sanki eğlence parkına gitmiş gibiydik."

Hasılı savaşı engelleyen, başlatan, sürdüren, bitiren farklı duygu durumları oluyor. Rusya-Ukrayna harbinin başında da sıcak çatışmayı mukadder gösterir bir duygu durumundan söz edilmiyordu. "Uzmanlar" bile tarafları tarihi, dini, etnik ve dilsel bağlarla birbirine bağlı iki halk olarak tarif ediyordu. Sayılan gerekçelerle bu iki halkın savaşının kamuoylarının empati ve hassasiyetleri nedeniyle barbarca olamayacağına dair tahminler dile getiriliyordu.

Nitekim başlangıçta resmi açıklamalar yalnızca tahrip edilen askeri tesisler yahut silahlardan, siviller için açılan insani koridorlardan filan söz ediyordu. Başlangıçta parmak hesabı ile bildirilen sivil ölümler, savaşın kabaran faturası, Rus tarafının ağır kayıplar verdiği ve başarısız olduğu algısı yüzünden hızlıca arttı. Şehirlerde gelişigüzel sokak ortasında öldürülmüş siviller yahut bombardımana uğramış hastanelerin görüntüleri servis edilir oldu. Savaş giderek barbarlaştı. Bu yakın zamanlardaki Rus-Çeçen savaşından da hatırlanabilecek bir örüntüdür. Bundan sonrası için duygu durumlarındaki muhtemel değişimlerden ve bundan sonra olabileceklerden duyulacak endişe makuldür. Ne yazık ki bugün, henüz, hâlâ, savaşın başında sayılırız.

Savaş Haberi Nasıl Yazılır?

Askerler savaşa, bu yeni duygu durumuna askeri eğitimle hazırlanır yahut çatışmanın ortasında kaldıklarında davranışlarıyla içgüdüsel olarak intibak ederler. Kitleler için bunu sağlayan ise savaş haber ve fotoğraflarıdır. Ordular bu hayati faktörü genellikle sivillerin beceri ve inisiyatiflerine bırakmaz. Cepheden haber geçerken sivil tereddüt yahut ihtiyat değil, askerce bir kesinlik ve keskinlik tercihe şayandır. Öte yandan bu normal askeri yeteneklerden çok daha fazlasını gerektirir bir misyondur.

Bahsi geçen Full Metal Jacket filminin ikinci yarısında kahramanımız ağır askeri eğitim gören asker adaylarının en zeki ve yeteneklisi er Taylor'dır. Garip olan şudur ki vasat arkadaşları deniz piyadesi yahut

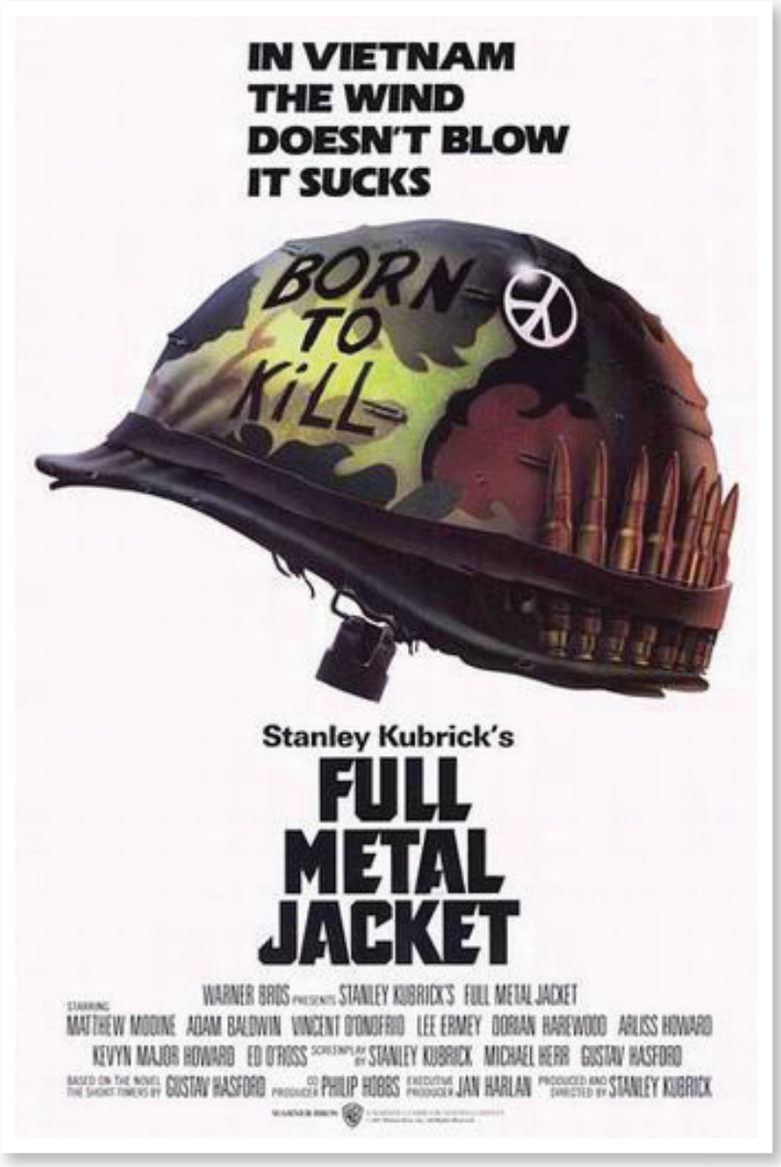

istihkamcı olurken, yetenekli ve sorumluluk üstlenebilen başarılı er Taylor Ordu gazetesi hizmetine verilir. Vietnam'da, cephede, yani ateş hattındadırlar ama yine de bu bir ofis görevidir. Filmin ilk yarısındaki karizmatik ve katı disiplinli eğitim subayının yerini yine karizmatik ama kıvrak zekalı bir iletişimci subay alır. Subay Taylor'a işlerini şöyle tarif eder: "Biz, burada ne işimiz var diyen sivil gazetecilerin görmezden geldiği şeyleri yazmaya çalışıyoruz."

Savaş bir dizi sivil hizmetin askerlerce ve askerce görüldüğü bir olaydır. Normalliğin tersyüz edilmesi bunu gerektirir. Savaş iyi bir haberdir şüphesiz ama habercilere bırakılabilecek rutin, sıradan bir haber değildir. Gidişatı kendi haberinden etkilenecek bir vaka olduğundan savaşın idaresi savaş haberlerinin idaresini de gerektirir.

Ordu gazetesinin toplantı salonunun duvarında "First to go last to know" ibaresi görülür. Erken davranan geç kavrar diye çevirebiliriz. Erken davranan gözdür. Görme anlıktır. Bilmek ve kavramak ise zamanda yayılır, görmenin ötesinde ama görüşe ilişkin bir dizi zihinsel eyleme karşılık gelir. Ordu gazetesi varlık nedenini burada bulur. Misyonu olanı olduğu gibi göstermek değil, gerektiğinde olmadığı gibi bildirmek ve kavratmaktır. Nitekim ofis duvarındaki yazının altındaki ibare de şöyledir: "We will defend to the death our right to be misinformed." Yanlış bilgilenme hakkımızı ölümüne savunacağız.

Kubrick'in Ordu gazetesi toplantısına tuttuğu kamera bize savaşın görülen ve bilinenleri arasındaki farkları pek güzel anlatır. Toplantıda konuşulan konuların ilki aktris Anne Margret'in cephe ziyaretidir. İlk iş bir asker muhabir onu takip etmekle görevlendirilir. Eh, Kore Savaşı'nın en akılda kalan görsellerinden birisinin Marilyn Monroe'nun cephe ziyareti olduğu hatırlanırsa yanlış bir tercih değildir bu da. Gazeteci-iletişimci subay ve askerler ikinci

Savaşta Gözümüzle Gördüğümüze İnanabilir miyiz?

olarak denizci mühendislerin Dong Phuc köylerini yeniden inşa ettikleri haberini konuşurlar. Savaş ne de olsa bir imar ve tamir hareketidir. Sonra firari Vietnam askeri haberine gelir sıra. Bu da anlaşılır bir şey çünkü kaçmak ki en çok yakışandır düşmana.

Bu ve benzer haberlerden sonra iletişimci subay askerine sorar: "Joker, asıl haber nerede?" Asker, "Efendim?" der ve soru soran gözlerle bakar. Subay açıklar: "Ölüler Joker, bizimkiler birilerini vurmuş olmalı." Subay haklıdır, savaştan konuşmak ölülerden konuşmaktır. Elbette düşman ölülerinden. Ne var ki askerin elinde öyle bir haber yoktur. Görmediğini söyler. Bunun üzerine iletişim subayı askerine savaş haberciliğini şu iki cümlede özetler: "Joker, sana burada iki şeyden bahsederiz demiştim. Kızıllar için diş fırçası ve parfüm alan askerlerimizden, yani kalplerini kazanmaktan, tamam mı? Bir de öldürülen kızıllardan, yani savaşı kazanmaktan."

Savaş haberciliğinin iki amacından biri savaşı kazanmak, diğeri ise (birincisi ancak bununla mümkün olduğundan) kalpleri kazanmaktır. Savaşın somut gerçekliğini değiştirmeden, kelimelerle bu ne kadar mümkün olabilirse. Kubrick'in filminde bu Deniz Kuvvetleri'nden haber dili ile ilgili gelen bir yönerge ile örneklendirilir. Yönerge gereği haber metinlerinde "Ara ve Yok Et" yerine "Bul ve Temizle" yazılacaktır. Vietnamlıların bir bölgeden başkasına taşınması ile ilgili yazılmış bir haberi yetkili subay şöyle düzeltir: "Biz taşıyorsak tahliye etmiş oluruz, tahliye ediyorsak bize sığınmışlar anlamına gelir, mülteci olurlar."

Ordu iletişim servislerinden beklenen budur. Şapkadan doğru kelimeleri çıkarmaktır.

Sonuç Yerine

Bir savaşa daha şahitlik ettiğimiz bugünlerde olağan dışı zamanlarda yaşadığımız hissiyatı yine yaygın. Oysa savaş üzerine biraz okumak ve düşünmek yaşadığımız durumun hiç de istisnai olmadığını gösteriverir. Yeni olan savaşın vasıtalarıdır.

Bugün de dün olduğu gibi iletişim savaşları harplere eşlik ediyor. Hakikat üzerinde kıyasıya bir rekabet sürüp gidiyor.

Klasik dönemde vakanüvis yahut müverrihin yerini modern dönemde savaş muhabiri almıştı. İkinci Körfez Savaşı'nda "iliştirilmiş gazeteci" diye bir kavram işittik: Irak'ta ilerleyen Amerikan askeri konvoyları içinde Bağdat'a yürüyen "sivil gazeteci"ler savaşa güya "içeriden" tanıklık ediyorlardı.

Bugün geldiğimiz noktada ise kimse tanınmış savaş muhabirlerinden yahut ajanslardan haber/görüntü beklemiyor. Herkesin elinde olabilecek bir cep telefonu kamerası basit bir trafik kazasından bir kentin bombardımanına kadar önemli önemsiz her olayı belgeleyebiliyor. Dünyanın herhangi bir yerinde, fail ya da mağdur elindeki bir cep telefonu kamerası, insanlığın ortak gözü oluveriyor.

Geçmişe nazaran hiç şüphesiz daha çoksesli bir iletişim ekosisteminde yaşıyoruz. Ne var ki tam da bu yüzden herkes kendi hakikatini bulup yüceltebiliyor. Herkesin hiç olmadığı kadar haklı olabildiği bir zamandayız. Propagandanın en güçlü olduğu bir zaman dilimi değil belki bu ama doğru bilgiye erişmek ve her ne ise hakikat denen o şeyi kavramak hiç şüphesiz bugün daha fazla çaba gerektiriyor.

Modern savaşta gözlerimizle gördüklerimiz, kendi gözlerimizle gördüklerimiz değildir.

Ahmet Okumuş

Savaş: Vaat ya da Lanet

"İşte insanın kalıcı paradoksu: savaş, en büyük cürümlerle en çetin faziletlerin, en fena reziletlerle en esaslı meziyetlerin buluştuğu bir beşer tecrübesi olmaya devam edecek…"

"*Savaşmayı bilen bir toplumun müsabakaya ihtiyacı yoktur*"

Büyük tarihçi Burckhardt'ın bu meşhur sözü, arkaik devirlerin savaşçı toplulukları üzerine hakikaten özlü bir anlatım sunar. Yetişkin her erkeğin bir miktar silahşor da olduğu, yetişkinliğe geçişin direnç, dayanıklılık, silah kullanma ve dövüş sanatlarında belirli bir ustalık sergilemeyi gerektirdiği, hatta bunun için bazı geçiş ayin ve törenlerine sahip olan kadim topluluklarda, düzenli yarışmalara, turnuvalara mahal yoktur. Mücadele, çatışma ve savaş yaşamın tabii uzantılarıdır ve rekabet oyunlarına ayrıca gerek duyulmaz.

Ne zaman ki daha istikrarlı ve belirgin düzenler ortaya çıkar, ne zaman ki mesela bir site, bir *polis* ya da bir *medine*, yani bir şehir-devleti ortaya çıkar, çatışma tahdit edilir ve savaş belirli marjlar içine alınır. Yahut da tersinden söylenirse, az çok istikrarlı bir düzenin teşekkülü için çatışma ve savaşın sınırlanması icap eder. Çatışmanın yasak kabul edildiği belirli zaman kesitleri tespit edilir mesela. Kavgaların askıya alındığı, vuruşmanın ertelendiği, mücadeleye ara verilen zaman dilimleri belirlenir. Böylesi aralıklarda savaş endişesi olmaksızın tarım ve ticaret gibi yaşamın üretici etkinliklerine odaklanmak daha bir mümkün hale gelir. Haram aylarda savaş yapılmaz…

Savaşı sınırlandırıp belirli hadler içine almanın bir tezahürü de ondaki çatışma unsurunu ya da yıkıcılığı yumuşatarak ama mücadele unsurunu koruyarak rekabetçi oyunlara aktarmak olmuştur. Eski çağ topluluklarında ilk örneklerini gördüğümüz turnuvalar, müsabakalar, türlü yarışmacı oyunlar bu aktarımın en bildik neticeleridir. Kimi devir ve toplumlarda daha sonra neredeyse kurumsallaşan düello geleneğinde bile benzer bir sınırlandırıcı aktarımın izlerini bulabiliriz. Zaman zaman ve devrin havasına göre ölümle sonuçlanabilecek bir şiddet gösterisi haline gelebilse de düelloda esas olan, işi o raddeye vardırmaksızın güç ve silah kullanma becerileri itibariyle üstünlük sergileyebilmektir. Savaşın oyuncu bir aktarımı, bir tür oyuna aktarımıdır düello.

Savaş: Vaat ya da Lanet

Kuşkusuz bunların hiçbiri savaşı ortadan kaldırmamıştır. Bilakis, müsabakalar bile biraz da savaşa hazırlık kabilinden anlamlı bulunmuş, bir teyakkuz ve sıkı duruş kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Turnuva ve yarışmalar zihnen ve bedenen diri durup çevik kalabilmenin vesilesi sayılmıştır. Hayattan tardedilemeyen savaş, hep mümkün ve muhtemel bir sınır durum addedilerek daimî hazırlık gerektiren bir sabit gündem haline gelmiştir.

Yine de çatışmayı sivil hayat lehine daraltıp kısıtlamanın usullerini geliştirebilmiştir insanlar. Öyle ki tarihin erken denebilecek dönemlerinden itibaren savaş bir ihtisas işi olmaya başlamış, bir uzmanlık konusu haline gelmiştir. Arkaik toplulukların herkesi bir er sayan var olma biçiminden farklılaşan görece medenileşmiş bağlamlarda savaş hususi bir iş, ehliyet gerektiren bir meslek, kendi erbabı olan bir uğraş olup çıkmıştır. İdeal düzene dair en eski vizyonlarda bu tür bir ihtisaslaşmayı öne çıkaran toplumsal tabakalaşma ya da iş bölümü önerileriyle karşılaşırız. Eflatun'un ideal sitesinde 'muhafızlar' özel bir zümre teşkil ederler. Orta zamanlara ait iş bölümünde de *bellatores* yani savaşanlar, *oratores* (dua edenler/din adamları) ve *laboratores*

(çalışanlar) ile birlikte kâmil bir toplum imgesinin üç esas unsurundan birini oluştururlar. Bu fikrin bir benzerini bize daha aşina bir tasnifte yakalamak mümkündür: *ilmiye*, *kalemiye*, *seyfiye*. Kılıç kuşanıp sefere çıkmak burada da ehline mahsus özel bir iş kabul edilir.

Çatışmayı kayıt altına almanın bir diğer usulü savaşa dair bir meşruiyet tartışması başlatmak olmuştur. Hangi hal ve şartlarda savaşın meşru sayılabileceğine dair dini-ahlaki literatürler birikmiş, savaşın modern tabirle "aşırılıklar mantığına" teslim olmasının kısmen de olsa önüne geçebilecek ilke ve kurallar önerilmiştir. Kimi teolojik geleneklerde karşılaştığımız "haklı savaş" ya da "adil savaş" gibi doktrinler, hem savaş kararı alırken hem de savaş sürecinde geçerli olacak hakkaniyet ölçülerini tespit etmeye çalışmışlardır. Yakın devirlerin savaş hukuku ve ilgili kurumsallaşma denemeleri de aslında bu tür girişimlerin günümüzdeki yansımaları olarak görülebilirler. Sivil alanın, medeni oluşun, çatışmasızlık derecesiyle koşut sayılması antik çağlardan modern zamanlara dek değişen biçimlerde izleyebileceğimiz bir kabuldür. Ya belirli zamanlar ya da belirli alanlar savaştan muaf ve mahfuz tutularak sivil ve medeni yaşamın asgari koşulları temin edilmiş olur.

Öyleyse medeniyet yahut herhangi bir medeniyet inkişaf edip genişledikçe savaşın ortadan kalkacağı söylenebilir mi? Bunu uman ve ülküleştiren düşünürler elbette oldu. Kant'ın meşhur adlandırmasıyla bir "ebedi barış" vizyonu etrafında bütün tarafları buluşturacak, bir kozmopolit yasanın bağlayıcılığı altında onları toplayacak gelecek tasarımları oluşturdular. Savaş karşıtlığı ve sivil itaatsizlik gibi yaklaşım ve öğretilerin bir hayli revaç bulduğu çevre ve dönemler oldu. Bütün bu arayışların uluslararası hukukun

gelişimi ve belli belirsiz ve eksik de kalsa bir insan hakları rejiminin küresel bir norma dönüşmesine katkıda bulunduğu teslim edilmelidir.

Diğer yandan, savaş üzerine aksi yönde düşünenler, ondaki artılara işaret etmek isteyenler de olmuştur. Savaşın toplumlar için arındırıcı bir deneyim olabildiğini söyleyenler... Hegel'in sözleri çarpıcıdır:

"*Savaş mutlak bir kötülük olarak düşünülemeyeceği gibi… savaşın yüksek anlamı şudur ki, onun vasıtasıyla halkların ahlaki sağlığı … korunmuş olur. Rüzgâr nasıl ki denizi sürekli bir durgunluk sonucu uğrayacağı tefessühten korursa, savaş da aynı şekilde halkları sürekli veya ebedi bir barışın onları uğratacağı ahlaki tefessühten korur*."

Bu düşünceye göre, rutin varoluşun kişi ve toplumu pelteleştiren, bayıltıcı ve bezginlik veren gidişine karşı savaşın ahlaken sağaltan diriltici etkileri vardır. Bu fikri alıp çoğaltan ve belki abartan söylemlerde savaş her kusuru giderecek, bütün cürümlerin kefareti olacak apokaliptik bir hadise olarak işlenir. Her yapılanın karşılığını bulacağı, bütün bedellerin ödeneceği bir kıyamet senaryosu olur savaş. Savaş edebiyatının meşhur ve tartışmalı ismi Ernst Jünger *Çelik Fırtınalarında* isimli romanının daha hemen girişinde bu tür duygu ve beklentilerin berrak bir anlatımıyla başlar:

"*Amfileri, mektep sıralarını, iş tezgahlarını* bırakıp gelmiş, birkaç haftacık talim içinde eriyip büyük, heyecanlı tek bir vücut olmuştuk. Emniyetli bir çağda yetiştiğimiz için hepimiz müstesna olana, büyük tehlikeye karşı bir hasret hissetmekteydik. Derken harp içimizi sarmıştı, bir sarhoşluk *gibi … Harp bize elbette büyük olanı getirecekti, kuvvetli, şerefli olanı…*"

Savaş: Vaat ya da Lanet

Öyleyse, tekdüzenin karşısına müstesna olanı çıkaran, alışıldık olana karşı heyecan bahşeden, alelade olanı değil yüce ve şerefli olanı vadeden bir tecrübe olacaktı savaş… Hadiselere başka bir cenahtan bakan Zweig bile *Dünün Dünyası* isimli anılarında benzer bir hissiyatın tasvirini yapar:

"*Savaşa karşı duyduğum tüm nefret ve tiksintiye rağmen, savaşın o ilk günlerindeki anılarımı unutmak istemem: Binlerce, yüz binlerce insan aslında barışta duymaları gereken o bağlılık duygusunu, hiçbir zaman o günkü gibi hissetmemiştir… neredeyse elli milyonluk* ülke … *herkesin o küçük Ben'ini bu kor halindeki yığına atıp tüm bencilliklerinden arınması gerektiğini biliyordu … Her birey kendi Ben'inin yükseldiğini düşünüyor… kişiliğinin bir anlam kazandığını hissediyordu … Bu dalga fırtınası insanlığın üzerine öyle güçlü ve öyle aniden bastırmıştı ki, yüzeyinde sevinçler taşarken, insanın içindeki hayvanın karanlık, bilinçsiz, ilkel duygularını ve dürtülerini bir anda su yüzüne* çıkarmıştı … *Kendini kurban etme sevinci ve alkol, macera isteği ve saf inançlılık, bayraklar, vatanperver sözler … milyonların kelimelerle ifade edilemeyecek kadar olağandışı bu sarhoşluğu, bir an için çağımızın en büyük cinayetine vahşi ve hani neredeyse çekici bir canlılık katmıştı*."

Fakat işte tam da bu yazarların ilhamını kamaştıran o iki büyük dünya savaşı ile harbin epik görkemi, harbe atfedilen onur, savaşın eski tabirle bütün o *sihr u efsunu* kaybolacaktı. Giderek daha çok mekanize hale gelen, yok ediciliği inanılmaz boyutlara ulaşan, teknik aygıtların gölgesinde yiğitlik ve cesaret gibi erdemleri neredeyse görünmez hale getiren yeni çağın savaşlarıyla birlikte harp, ona atfedilen bütün yüce çağrışımlarını yitirmeye başlayacaktı. Savaşta destan aramak beyhude idi artık.

Yahya Kemal savaş yıllarında yazdığı ve genel bir lakaydiden yakındığı "*Hepimiz İhtiyarladık Mı?*" başlıklı bir denemesinde, ümit vadeden parlak bir gençle edebiyat üzerine yaptıkları bir sohbetten bahisle gencin şöyle söylediğini aktarır:

"*Hayattan bahseden edebiyatı sevmiyorum, çünkü top fasılasız nasıl patlar, mitralyözler saatlerce nasıl boşanırlar birkaç yüz hatveden* gördüm. Atılmış kurşunun kaydığını hissettim, binlerce insanın iç yüzünü tam zamanında anladım. Hangi nâsir bu gördüklerimden bir sahneyi daha iyi nakledebilir?"

Savaşla pişen bir nesil kayıtsızlığa gömülüyordu. Harp bir vaat olmaktan çıkmış, bir lanete dönüşmüştü. Sanıyorum asırların ve hadiselerin tecrübesine rağmen işbu ikisini, laneti ve vaadi, bir arada yaşamayı sürdüreceğimizi söylemek yanlış olmaz. İşte insanın kalıcı paradoksu: savaş, en büyük cürümlerle en çetin faziletlerin, en fena reziletlerle en esaslı meziyetlerin buluştuğu bir beşer tecrübesi olmaya devam edecek…

Hüseyin Etil

Savaş, Politika ve Yeni Dünya Düzensizliği

"Avrupa'nın yeniden yapılanacağı bir döneme girildi. Egemenlik teorisinin yeniden keşfi yle paralel olarak savaş teorisinin de yeniden popüler olmaya başladığı görülüyor. Savaşların ortadan kalkacağı ütopik görüşlerden ziyade klasik savaş olgusunun, eskinin yeniden gündeme geldiği retrotopik bir manzara karşımızda durmaktadır."

Dünya İmgesinin Radikal Gelgitleri

1980 sonrasında ekonomik, sosyo-kültürel ve politik alan kelimenin tam anlamıyla bir meddücezir yaşamıştır. Seksenli yıllarda başlayan geri çekiliş dönemi Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla doksanlarda çok daha belirgin hale gelmişti. Sosyalizmle kapitalizm, ulus-devletle küreselleşme, sanayi toplumuyla bilgi toplumu, savaşla barış, ideolojiyle arzular, üretimle tüketim karşı karşıya geldi. Bu denklemdeki ikinciler lehine, birinciler aleyhine tarihin sonu ilan edildi. Küreselleşme ve neo-liberal ekonomi-politik birikim stratejisiyle dünya yeni bir düzene doğru evrildi. Dönemin olaylarını hatırlayalım: Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Yeni Dünya Düzeni'nin ilanı. Avrupa Birliği, insan hakları, çok-uluslu şirketler, post-fordizm, post-endüstriyel bilgi toplumu, post-modernite dönemin entelektüellerinin dillerinden düşürmedikleri sözcüklerdi. Buna göre sınıf mücadelesi bitmiş ve kapitalizm liberal evrenselcilik altında zaferini ilan etmişti. Çeyrek asırlık bir süre bu ideolojik tasarımların hegemonyasında geçti. Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla başlayan süreç ABD'nin Irak'a müdahalesiyle yeni bir safhaya ulaştı. "Son" kalıbı ve tertibatı içinde geçirdiğimiz o dönem, iki binli yıllarla birlikte yavaş yavaş yerini başka bir iklime bırakıyordu. Sosyalizm, ulus-devlet, savaşlar, ideolojiler, üretim ve sanayi, krizler ve isyanlar yeniden gündeme geldi. Liberalizmin erken ilan edilmiş zaferinin iyimserliği geride kaldı. Entelektüel ve politik yeni arayışlara girildi. Aslında doksanlı yıllardan itibaren dünyada konvansiyonel savaş olasılığını ileri süren görüşler ve olaylar mevcuttu. Ancak bu savaşlar kapsam ve derinlik itibarıyla yerel ve kısmi kaldığı için genel iyimserliği bozacak boyutlara ulaşmadı. Önce politikanın dönüşü ve popülist dalga ile politikanın ulaştığı yoğunluk derecesi, sonra savaşların giderek genişlemesi ve bütün insanlığı kuşatan bir hacimle insanlığın üzerine doğru gelmesi dünya imgemizi katastrofik bir biçime kavuşturdu. Ancak Rusya'nın Ukrayna işgaliyle yeni bir dönemin başlangıcındayız. Komünizmle-liberalizm arasındaki soğuk savaş iklimine atıfla bugün

Savaş, Politika ve Yeni Dünya Düzensizliği

liberalizm ile otokrasi arasında yeni bir soğuk savaşın yaşandığı ileri sürülüyor. Bunun yeni bir soğuk savaş dönemi olduğundan şüphe etsem de (çünkü dünya savaşı dönemleri soğuk savaş döneminden daha açıklayıcı geliyor) Batının otokratik cepheyi Asya'ya doğru genişleteceği açık bir olgudur.

Karmaşık ve çelişkili şimdiyi anlamanın zor olduğu bir dönemdeyiz. Sosyal bilim tasavvurumuz için şunu söylemekle yetinebilirim: İçinde bulunduğumuz dünya düzen, yasa, yapı, istikrar gibi terimlerden ziyade kriz, kargaşa, belirsizlik, istikrarsızlık, kıyamet, felaket gibi negatif sıfatlarla tanımlanıyor. Yerleşiklik ve oturmuşluk görünümünden radikal bir şekilde uzaklaşmış dünyanın analizi açısından *düzen odaklı analizler* yapmanın imkânı olmadığı bir iklimde *süreç odaklı analizlere* yoğunlaşmak gerekiyor. "Üçüncü Dünya savaşı olacak mı?" sorusuna ancak bu tip bir düşünüşle cevap verilebilir. Bir süreç olarak üçüncü dünya savaşından bahsedilebilir.

Jeopolitikanın Geri Dönüşü

Yeni dönemin olgularını uzun dönemli okumalarda karşımıza çıkan *dalgalar* biçiminde değil, çok daha kısa zamanda gerçekleşen *gelgitler* biçiminde düşünmek gerekiyor. Bu bağlamda belirtmek istediğim gelgit *jeopolitika* kavramıyla alakalıdır. Günümüzde kimsenin dilinden düşürmediği bu konsepte seksenli yıllarda kimse itibar etmiyordu. Soğuk Savaş döneminde ortaya atılan dehşet-dengesi teorilerinde mekân faktörü zaten önemsiz görülüyor, coğrafyanın belirleyici olmaktan çıktığı düşünülüyordu. Teknolojik, ideolojik ve ahlaki görüşler coğrafyayı savaş olgusunun analiz sahasından çıkarmışlardı. Küreselleşme süreci de mekânı iyice önemsizleştirmişti. Bu durum savaş teorilerinde önemli sonuçlar doğurdu. Savaş kuramında mekânın faktör olmaktan çıkışının en önemli analizini Paul Virilio *Pure War* adlı çalışmasında ortaya koymuştur. Virilio'ya göre nükleer füzelerin birbirini yok edecek düzeye ulaşmasıyla savaş, bir mekânda gerçekleşen bir olgu olmaktan çıkmıştı. Dehşet dengesi durumunda savaşın savaş hazırlığına döndüğü savunuluyordu. Teknik kapasitenin artması savaşı taktik, strateji ve politikadan oluşan bir bütünlük olma özelliğini ortadan kaldırmıştı. Savaş hazırlığına dönen savaşın lojistik faaliyet haline geldiği ileri sürüldü.

Savaşın saf savaş biçimine büründüğü durumda ise savaş ile politika arasındaki bağın da koptuğu düşünüldü. Ancak bugün tersine bir hareketten söz etmek yerinde olur.

Bugün Rusya askeri alanda karşılaştığı sorunlar karşısında dünyayı nükleer savaşla, yani mutlak savaşla tehdit etse de bunun basit bir taktik tırmandırma siyaseti olmanın ötesinde bir anlamı yoktur. O nedenle günümüzde rahatlıkla coğrafyanın yeniden önem kazandığını, yeniden toprak kazanma ya da kayıpları dönemine girildiğini söyleyebiliriz. Bu yeni dönem mekânın, beşeri ve siyasi coğrafyanın önemini bir kez daha ortaya koydu. Coğrafyanın yeniden önem kazandığı, sınırlı savaşlara geri dönüldüğü bir dönemde savaş ile politika arasındaki ilişkileri yeniden düşünmeye ihtiyacımız var. Bu itibarla Rusya-Ukrayna savaşının analizinin anahtar kavramlarının başında jeopolitika kavramının geldiğini bilmek ve NATO'nun genişleme politikaları ile Rusya'nın kendi mekânsal derinliğini muhafaza etme çabalarına dikkat kesilmemiz lazım.

Clausewitzyen Polemenolojinin Restorasyonu

Rusya-Ukrayna savaşında neler olup bittiğini anlamak için Clausewitz'in *Savaş Üzerine* kitabını okumaya, ayrıntılı bir şekilde yeniden değerlendirmeye ihtiyaç vardır. Belirsizliklerin arttığı, olguların sarih bir biçimde saptanamadığı evreler aynı zamanda klasiklere dönüş zamanıdır. Rusya'nın Ukrayna işgali cevapların klasiklerde aranacağı bir dönemi başlattı. Son savaş durumuyla ilgili olarak hukuksal, ahlaki ve tarihsel açıklamaları bir yana bırakarak stratejik düşünceyi yeniden merkeze almak gerekiyor. Bir yanda Batı hattı Rusya'yı "uluslararası hukuku ihlal" etmekle suçluyor, diğer yandan Rusya ise kendini meşrulaştırmak için "tarihsel hak" söylemine dikkat çekiyor. İdeolojik suçlamaları da göz önüne alabiliriz: İki tarafın birbirine yönelttiği Nazilerin egemenliğinde Ukrayna ile çılgın ve kanlı bir diktatör olarak Putin imgelerini düşünebiliriz. İdeolojik ve ahlaki propaganda ve analizlerin ötesinde Ukrayna bölgesi Batı ile Rusya arasında stratejik bir mesele olarak ön plana çıkmaktadır. Rusya'nın politik hedeflerinin saptanması ("Donbask'ın Rus topraklarına katılması, NATO genişlemesinin durması

Savaş, Politika ve Yeni Dünya Düzensizliği

Dünyanın güç üzerinden anlaşılmaya çalışılması, uluslararası kurum ve kurallara dönük sinizm, büyük güçler siyasetine dönük gelişmeler, Clausewitzyen çeşitlenmeleri daha da gün yüzüne çıkarmaya adaydır. Son otuz yıl içinde gördüğümüz savaş tiplerinden sonra yeniden gündeme gelen büyük güçler rekabetinin, yirminci yüzyıldaki gibi büyük muharebelere dönüşüp dönüşmeyeceği henüz kesin değil ama yine de Rusya-Ukrayna savaşı büyük çaplı gelişmelerin habercisidir. Bu nedenle bu süre içinde pek çok Clausewitzyen tema ortalığa saçıldı: Savaş hakkındaki meşhur tanımı ("savaş siyasetin başka araçlarla devamıdır"), mutlak savaş-gerçek savaş ayrımı, savunma savaşının saldırı savaşına karşı üstünlüğü, halk-ordu ve siyaset arasındaki üçgen. Bilhassa savunma savaşı bağlamında analizleri Rusya-Ukrayna savaşının analizinde de açıklayıcıdır: Şehirler, halk, silahlanmış insanlar ("ulusu silahlandırmak"), müttefiklerle ilişkiler Ukrayna'nın yürüttüğü muharebeye, eylem biçimlerine, insanların dönüşüm süreçlerine ve harekât tarzına dair çok şey söylemektedir.

Burada epistemik bir kaymadan ya da öze dönüşten de söz edebiliriz. Savaş, stratejik ve taktik toplamdan oluşan sentez bir kategoridir. Uzunca bir süre strateji ve taktik kavramları kendi bütünlüğünden ("savaş") koparak farklı epistemik bölgelerce asimile edilmişti. İşletme literatüründen başlayarak sosyolojiye kadar pek çok alanda metaforlaşmış taktiklerden, stratejilerden söz ediliyordu. Ancak bugün tersine bir hareketle taktik ve strateji kavramlarının kendi bütünsel özüne yeniden döndüğünü görüyoruz. Taktik ve strateji kavramları yeniden militerleşmektedir. Perry Anderson'un vaktiyle sözünü ettiği "stratejik sefalet" olgusu ortadan kalkmış, herkes stratejik düşünmeye başlamıştır. M. Foucault'nun Clausewitz'in sözünü "*siyaset savaşın başka araçlarla yürütülmesidir*" diyerek tersine çevirmişti. Clausewitz'in sözünün bugün yeniden aslına çevrilerek okunduğu bir evrenin içindeyiz. Strateji ve taktik, pratik sahaları düşündüğümüz metaforlar değiller artık, bizzat kendi özleriyle varlık kazanıyorlar. Bu nedenle askerlerin kanaat üretiminde öne çıktığı, uzun uzun askeri doktrinlerden söz edilen bir dönemdeyiz. Sosyal bilimcilerin egemenliğinden askerlerin egemenliğine doğru giden bu epistemik kayma daha uzun bir süre devam edecektir. Ancak şunu da not etmeli: Stratejik düşüncenin sefaletine son verirken stratejik düşünce enflasyonu karşısında da dikkatli olmak gerekiyor. Politika ile savaş arasındaki klasik diyalektiği yeniden kurmaya çabalarken takım elbiseler ile üniformalar arasında yeni bir tür dengesizliğe de yol açmamak gerekiyor.

Yeni Savaşlardan Geleneksel Savaşlara

Son gelişmeler gösteriyor ki savaşın postmodernleştiği, muğlaklık ve müphemlik çağına uygun biçimleri geride kaldı. Savaş modern özüne yeniden yaklaştı. *Yeni Savaşlar, Hibrit Savaş, Pür Savaş, Vekâlet Savaşı, Asimetrik Savaş* gibi savaş türlerinin geriye çekildiği çok daha geleneksel kavram ve kategorilerin öne çıktığı bir gelişme olarak kendisini göstermiştir. 1990'lardan itibaren savaş olgusu belli yerelliklerde devam ediyordu ancak Batı sisteminin kendisini barış bölgesi olarak yapılandırması, muharebe alanından ziyade iletişimsel eylem sahası olarak örgütlemesi özellikle Avrupa için bir altın çağ döneminde olunduğu düşüncesini yaygınlaştırdı. Ekonomik sefaleti ve savaşı geride bırakarak altın çağa doğmuş *baby boomer*'lar ahir ömürlerinde savaşı gerçek bir olgu olarak karşılarında buldular. Boomerlar ütopyalarla başladılar, distopyalarla bitirdiler. Hippi başlayıp partizanlaşmak durumunda kaldılar. Komediden epiğe fırlatıldılar. Komedyenleri bile askeri lider haline getiren fiili durumlar gelişti. Z-kuşağına yapılan özgürlük arzusu yatırımları ise neo-faşizm dalgaları altında tez zamanda iflasla sonuçlandı. Savaş ebedi barış bölgesine, Avrupa'nın kapısına gelip dayandı. Yeni ordular kurma fikri Avrupalı kamusal entelektüellerin gündemlerini daha uzun bir süre meşgul edecektir. Avrupa fikrini besleyen birikimler, bir imkân ve proje olarak modernlik tasavvuru büyük bir tehdit altında kendisini hissediyor. Avrupa'nın yeniden yapılanacağı bir döneme girildi. Egemenlik teorisinin yeniden keşfiyle paralel olarak savaş teorisinin de yeniden popüler olmaya başladığı görülüyor. Savaşların ortadan kalkacağı ütopik görüşlerden ziyade klasik savaş olgusunun, eskinin yeniden gündeme geldiği retrotopik bir manzara karşımızda durmaktadır.

Savaş, Siyasetin Başka Araçlarla Sürdürülmesidir.

Son olarak klasik aforizmayı tekrarlamak yerinde olacak. Prusya-Alman stratejik düşünce geleneğinin kanonik *Savaş Üzerine* kitabındaki meşhur aforizma yeniden değerlendiriliyor: "Savaş siyasetin başka araçlarla sürdürülmesidir." İçinde bulunduğumuz momentin genel belirleyeni savaşın siyaset yapmanın bir biçimi olarak daha çok öne çıkacağı gerçeğidir. Bu açıdan Rusya-Ukrayna savaşına bakıldığında savaşın politik hedeflerinin analizi ön plana çıkmaktadır. Askeri araçların kullanımı ile politik hedefler arasındaki ilişkilerin organizasyonu oldukça zor bir denklem olarak karşımıza çıkıyor. Bir yandan ideolojik mutlaklar, diğer yandan savaşın bizzat kendisinin mutlakçı doğası sınırlayıcı bir edim olarak politika tayinini sürekli olarak aşındırmaktadır. Bu ise amaçların mutlaklığı ile araçların mutlaklığı sorununa bizleri getirmektedir. Örneğin ABD'nin Irak işgali ile Rusya'nın Ukrayna işgalinde ileri sürdükleri meşrulaştırmalara ve somut askeri pratiklere yakından baktığımızda, ABD'nin yürüttüğü siyaset savaş alanında yenilmiştir. Buna karşın Rusya'nın hali hazırda yürüttüğü savaş ise siyaset alanında kaybetmeye yazgılıdır.

İsmail Yaylacı

Ezeli Savaş, Ebedi Barış

“Savaşın varlığı ezeli olduğu kadar, barış isteğimiz de ezeli. Ancak insan tabiatında, siyasal örgütlenme formumuzda yahut dünya siyasetinin temel yapılanmasında öze ilişkin radikal bir dönüşüm olmadıkça savaş hep var olacak.”

“Hazır ol cenge, ister isen sulh u salah” demiş eskiler, Latinlerin “si vis pacem, para bellum” deyişini uyarlayarak. Savaş ve barış diyalektik olarak birbirini var eden iki durum. Savaş olgusu insanlık tarihi kadar eski. İnsan toplulukları tarih içinde aile, kabile, şehir, imparatorluk ve ulus-devlet gibi farklı formlar kazanmışlar; fakat bu komünal varlıklar arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için şiddete başvurulması hep var olagelmiş. Filozoflar, tarihçiler ve yakın zamanda uluslararası ilişkiler teorisyenleri savaşın kaynağını insan doğasında, toplumların örgütleniş biçimlerinde, siyasal rejim türlerinde yahut uluslararası sistemin karakterinde aramışlar. Her ne kadar anarşist düşünürler devlet denen örgütlenmeyi savaşın ana müsebbibi olarak görüp onun yokluğunda insan toplulukları arasında işbirliği ve barışın var olacağını düşünmüşlerse de, antropologların ve tarihçilerin yaptıkları çalışmalar devlet-öncesi yahut devletsiz toplumlarda da savaşın var olduğunu gösteriyor. Bu haliyle savaş neredeyse ezeli diyebileceğimiz bir olgu. Öyle ki, savaşın olmadığı durumlara barış denmiş. Savaş esas addedilmiş, barış onun yokluğuna atıfla tanımlanan, dolayısıyla değillemeyle var olan (negatif) bir kavram olarak kurgulanmış. O yüzden barış “iki savaş arasındaki dönem” olarak görülmüş.

Fakat modern dönemde yaşanan köklü dönüşümler savaş ve barış kavramlarında ve olgularında da köklü dönüşümleri beraberinde getirdi. Endüstrileşme, uluslaşma, düzenli orduların teşkili, teknolojik dönüşümle beraber gelen hız artışı, askeri teknolojinin değişmesiyle artan tahrip gücü, kimyasal, biyolojik ve termonükleer silahların savaşan-savaşmayan ayrımını bulanıklaştırarak savaşı kısıtlı olmaktan çıkarıp mutlaklaştırmaya yönelmesi savaşın karakterini değiştiren önemli dönüşümlerden bazıları. Birinci Dünya Savaşı’na bu yüzden ‘savaşın tabiatını değiştiren savaş’ deniyor. Nükleer silahlar bugüne değin sadece İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda iki defa kullanıldığı ve sonrasında bu silahlara sahip ülkeler savaştıklarında dahi bu silahı kullanmadığı için kimi

Ezeli Savaş, Ebedi Barış

araştırmacılar uluslararası ilişkilerde bir nükleer silah tabusu olduğu kanaatindeler. Fakat 1962 yılında Küba Füze Krizi esnasında Sovyetler Birliği ile Birleşik Devletler nükleer silahların kullanımını da içerebilecek bir savaşa çok yaklaştılar. Böyle bir savaşın yaşanmış olması durumunda her iki ülkenin nükleer silahlarının dünyanın tamamını üç kere yok edecek tahrip gücüne sahip olduğunu söyleyen uzmanlar var.

Savaşı daha yaygın, ölümcül ve tahripkâr kılan tüm bu değişimlere rağmen modernliğin fikri, siyasi ve iktisadi dönüşümlerinin savaşı ehlileştireceğini, hatta tamamıyla yok edeceğini düşünenler oldu. Aydınlanma düşüncesinin kurucu figürlerinden Immanuel Kant, 1795 yılında yayınladığı 'Ebedi Barış: Felsefi Bir Taslak' adlı eserinde böylesi bir vizyonu açımlar. Kant'a göre eğer gelecek bir savaş için gizli bir yığınak yapılıyorsa, o zaman bu durumun adı barış değil, en iyi ihtimalle bir mütareke, kısa dönemli bir silah bırakışması olabilir. Çünkü barış tüm düşmanlıkların bitmesidir; dolayısıyla barışı gerçekleştirmek gelecekte olabilecek bir savaşın tüm sebeplerini ortadan kaldırmayı gerekli kılar. Baştaki ifadeye atıfla söyleyecek olursak, cenge hazırlıkla geçen bir sulh-u salah Kant için gerçek bir barış değil, ancak muvakkat bir mütarekedir. O'na göre böylesi bir barış bir devletin başka bir devlet tarafından ele geçirilmediği, düzenli orduların tedricen ilga edildiği, dış borçların devletlerin dış politikasına bağlanmadığı, devletlerin diğer devletlerin yönetimine dışarıdan müdahale etmediği, savaşta olan devletlerin de barış zamanında karşılıklı güvenin oluşmasını engelleyecek eylemlere girişmediği bir ortamda ancak zemin bulabilir. Kant bunlardan Ebedi Barış'ı hazırlayan ön şartlar olarak bahseder.

Ezeli Savaş, Ebedi Barış

Ardından devletler arasında bir ebedi barışın oluşmasına imkân verecek üç ‘kati şarttan’ bahseder. Buna göre eğer devletler kendi iç işlerinde cumhuriyetçi bir yönetim tarzı benimser, dış ilişkilerinde diğer devletlerin egemenliklerine ve bağımsızlıklarına saygı duyar ve diğer ülke vatandaşlarına kendi topraklarında misafirperverlikle muamele etmeyi temin ederse, bu süreç devletler arasında genişleyen bir barış adacığının oluşmasına kapı aralayacaktır. Kant’ın bu teklifinin altında, yönetilen insan kitlelerinin rasyonel davranmaları durumunda savaşı istemeyecekleri, çünkü savaşın hem ekonomik hem de can maliyetini halkların yüklendikleri, dolayısıyla savaş ve barış kararlarına halkın dahil olduğu parlamentoların karar vermesi durumunda esrik kralların aksine halkın savaştan uzak durmaya meyyal olacağı kabulü vardır. Egemenlik haklarına saygı devletlerin bir diğerini işgal etmesinin önüne geçecek, daha da önemlisi, Kant’ın ‘kozmopolitan hak’ olarak nitelediği ‘evrensel misafirperverlik’ sayesinde toplumlar arasında ticaret ve dolaşım yoluyla ekonomik ve sosyal bağlar kurulacak, tüm bu bağlar savaştan zarar görecek insanların sayısını artıracağı için savaşı daha az mümkün hale getirecektir.

Genel temsillerin aksine Kant bu eserinde hüsnü kuruntular ve hülyalar aleminde gezen naif bir iyimser değildir. Aksine Kant, Thomas Hobbes’un ‘doğa hali’ olarak tasvir ettiği ve orman kanunlarının hükümferma olduğu bir vasatın devletlerarasındaki ilişkilerde de geçerli olduğunu tesbit ederek başlar. Fakat bu halin böyle devam etmesini istemiyorsak, savaşa bir türlü doyamayan yöneticilerin elinden kurtulup ebedi barışı mezarlıkta değil dünyada bulmaya gayret etmemiz gerektiğini işaret eder.

Savaşı tümden yok etmek mümkün müdür? Savaşı tümden yok etmek iyi midir? Bunlar farklı ama aslında özü itibariyle birbiriyle bağlantılı iki soru. Eğer birinci soruya olumlu cevap veremiyorsak, ikinci soruya da olumlu cevap vermemiz zorlaşıyor. İnsanlık tarihini çatışkı ve çatışmalar üzerinden okuyan yaklaşımlar için savaş bu gerilimin kendini açığa çıkarmasından ibaret. Bu açıdan bakınca, devletlerin kendi içindeki devrimler ve devletlerin kendi aralarındaki savaşlar bu çatışmaların bir dışavurumu.

Kimileri savaşı toplumları sağaltan ve silkinmelerini sağlayan bir uyandırıcı olarak yüceltmişler. Mesela G. W. F. Hegel savaşın pozitif bir moment olduğunu düşünüyordu. Kant’a eleştirel bir gönderme yaparak, “nasıl ki esen rüzgarlar uzun süren bir dinginliğin sebep olacağı kokuşmadan denizleri koruyorsa, milletlerin çürümesi de—bırakın ebedi olanını—uzun süreli bir barışın sonucudur,” diyordu. Sosyal Darwinizmden beslenen faşistler savaşı yücelten ideolojileriyle 20. yüzyılı kana buladılar. Mussolini, ‘kadın için annelik ne ise erkek için de savaş odur’ diyebilmişti. Hitler savaşı hayatın değişmez bir yasası kabul ediyordu. Nitekim, o da 1944 yılında genç askerlere yaptığı konuşmada “zafer güçlünündür ve zayıf yok olmalıdır” diyebilmişti. Savaş bu

çizgi için insan varlığının test edildiği nihai sahaydı, bu sebeple güce ve kuvvete perestiş esastı.

Eğer savaş tamamen yok edilemiyorsa, toplumlar ne kadar kaçınırsa kaçınsın savaş kapılarını (ve hayatlarını) çalabiliyorsa ve böyle bir durumda bunu engelleyebilecek yegâne unsur fiziki güçse, o zaman savaşların haklı ve haksız olanlarını birbirinden ayırmak gereği ortaya çıkıyor. Nitekim hem Hristiyan geleneğindeki 'adil savaş' literatürü, hem İslam fıkıh geleneğindeki 'siyer' ve 'cihad' literatürü, hem de modern uluslararası hukuk, farklı biçimlerde, savaşların adil olanı ile olmayanı arasına bir çizgi çekiyor. Bu anlamda hem savaşın adilliğini (*jus ad bellum*) hem de savaş esnasında yapılan eylemlerin adilliğini (*jus in bello*) tartışıyor. Uluslararası hukuk saldırı savaşını yasaklarken savunma savaşını meşru kabul ediyor. O yüzden bir yasallık ve meşruluk kazanabilmek için tüm saldırı savaşları bir savunma savaşıymış gibi paketlenip sunuluyor. Hiçbir ülkenin Saldırı Bakanlığı yok, hepsi savunma yapıyor! Modern uluslararası insani hukuk (*humanitarian law*) savaşlardaki davranışları düzenliyor, hatta 1998 Roma Statüsü çerçevesinde 2002 yılında kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi bu hukukun tanımladığı savaş suçlarını işleyen şahısları yargılayabiliyor.

Savaşın kötülüğünü tanıyabiliyoruz. Ama bir iyilik olarak barış, kimi zaman, hatta belki çoğu zaman, diğer 'iyi' addettiklerimizle çelişebiliyor. Mesela apartheid rejimi altındaki Güney Afrika'da ırkçı rejimin devamını savunanlar barışın devamını istiyordu, düzenin değişmesini isteyenler ise şiddeti meşru görüyordu. Aynı şekilde İsrail statükonun sürgit devamını isteyen bir barıştan yana pozisyonlanırken, Filistinliler kendilerine karşı yapılmış haksızlıkların izalesi için şiddeti meşru addediyor. Yahut Cezayir'de halk sömürge yönetimi altındaki barışı kabul etmektense bağımsızlığı isteyen bir savaşı tercih etti. Apartheid ile mücadele eden aktivistler, Filistinli örgütler ya da Cezayir'deki anti-kolonyalist hareket kendilerine sunulan barışı değil adaleti istediler, adil bir çizgide inşa edilmedikçe statükoyu sürdüren barışı kabul etmediler. 'Fiat justitia et pereat mundus' diyor eski bir Latin sözü. Adalet yerini bulsun, isterse dünya altüst olsun, anlamına geliyor. Bazı durumlarda adaletin tesisi, düzenin ve barışın tesisinden önemli addediliyor. Bu durumların ne olduğunu, adaletin tesisi için barıştan nasıl ve ne derece feragat edileceği ise özü itibariyle siyasal sorular. Çünkü M. Foucault'nun Clausewitz'i tersyüz ettiği meşhur ifadesinin işaret ettiği gibi, "siyaset savaşın başka araçlarla devamıdır." Siyaset burada barışın yerini tutan metonimik bir kavram, bir mecaz. Foucault barışı "savaşın bir formu" olarak adlandırıyor çünkü savaş esnasındaki güç asimetrileri barış zamanının kurumlarına, ilişkilerine, siyasetine nüfuz ediyor ve bu asimetrileri sürdüren ve gizleyen bir "zımni savaşa" dönüşüyor. Bu anlamda savaşla barış arasındaki diyalektik ilişkiyi birbirlerini dışlayan ve nakzeden iki kavramın değil, birbirlerini inşa eden, birbirlerinin içine nüfuz eden iki kavramın ilişkisi olarak okumak mümkün.

Savaşın varlığı ezeli olduğu kadar, barış isteğimiz de ezeli. Ancak insan tabiatında, siyasal örgütlenme formumuzda yahut dünya siyasetinin temel yapılanmasında öze ilişkin radikal bir dönüşüm olmadıkça savaş hep var olacak. Öyle olunca barış isteği de ebedi olacak. Dolayısıyla savaşın ve barışın maliyetinin ne olacağı, hangisinin hangi şartlarda tercihe şayan olacağı da en temel siyasal sorular olarak bizimle olacak.

Hasan Kösebalaban

Ukrayna Savaşı'nın Küresel Etkileri

"Gelinen noktada Rus yayılmacılığının baskısını en yakından hisseden Avrupa olacak. Avrupa bu noktada geleceği tartışmalı bir Amerikan askeri varlığına daha fazla bel bağlamaktan vazgeçerek, "kendi güvenliğini kendi başına temin etme" ilkesine uygun hareket etmek zorunda. Zaten Almanya'nın açıkladığı rekor savunma bütçesi de bu durumu ortaya koyuyor."

Rusya'nın Ukrayna toprağı olan Kırım'ı ilhakının üzerinden sekiz yıl, bu ülkeyi tam kapsamlı işgal kararı almasının ardından ise üç ay geçmiş durumda. Yine 2014 yılından bu yana ayrılıkçı güçler Ukrayna'nın Doğu'sunda Donbas bölgesini işgal altında tutuyor. Çoğu gözlemcinin tahminlerinin aksine Ukrayna kendisinden kat kat daha güçlü bir ülke olan Rusya karşısında olağanüstü direniş sergiliyor. Hatta öyle ki, dünyanın ikinci büyük süpergücü olan Rusya'nın özellikle kara birlikleri anlamında sergilediği perişanlık çok şaşırtıcıydı. Öyle görülüyor ki Rusya başlangıçta egemenlik hakkını hiçe saydığı Ukrayna karşısında hiçbir askeri ve siyasi hedefine ulaşamamış olacak. Aksine bütün Avrupa ve hatta Asyalı hasımlarını uğrattığı tedirginlik nedeniyle savaşın başındaki konumuna göre daha zayıflamış durumda. Almanya ve ABD'Nin rekor silahlanma bütçelerini onaylaması, son olarak İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya katılmak için başvuru kararı almasının da gösterdiği gibi, Ukrayna savaşı Rusya'ya hasım ülkeleri askeri gücünü artırma ve bir araya gelme konusunda teşvik edici bir rol oynadı.

Slav İmparatorluğu hayalini kuran, bu amaca yönelik olarak ülkeleri işgal eden ve nükleer silah tehdidini kullanmaktan çekinmeyen bir Rusya algısı dünya siyasetini derinden etkiliyor. Şayet Putin, Ukrayna engelini kolayca geçerse, bundan sonraki hedefinin, başka ülkeler olmayacağının bir garantisi de yok. Dünya siyasetinin güç dengesinin giderek Batı'dan Doğu'ya doğru kaydığı bir konjonktürde, Rusya'dan cesaret alacak diğer güçlerin de sınırlarını genişletmeye yönelik yeni maceralara girmesine engel olunamayacak. Bu nedenle Ukrayna savaşının etkisi sadece Avrupa ile de sınırlı kalmıyor, Rusya'nın yakın güvenlik partneri Çin'in etrafındaki ülkeleri de yeni tehditlere karşı alarm durumuna geçiriyor. Bu değişen konjonktürde ülkeler savunma bütçelerini hiç görülmediği ölçülerde artırıyorlar.

Dünya siyaseti giderek, işbirliği ve karşılıklı bağımlılık kavramlarının süslediği liberal çağdan çıkarak, işgallerin, güvenlik kaygılarının, ittifakların, nükleer silahların, güç dengesi ve caydırıcılık kavramlarının

Ukrayna Savaşı'nın Küresel Etkileri

yeniden gündemi işgal ettiği bir realpolitik çağa uyanıyor. Aslında dünyanın geri kalan kısmı için hiç de yeni olmayan bu güvensizlik iklimi, şimdi Avrupa'nın kendi sahasına geri dönmüş oldu.

Soğuk Savaş Avrupa'ya Geri Dönüyor

Ukrayna Savaşı, Batı ittifakı ve Rusya arasındaki Soğuk Savaş'ın bitmediğini, aksine bütün canlılığıyla sürdüğünü gösteriyor. Soğuk Savaş dönemi boyunca da buna çok sayıda benzer kriz ve sıcak çatışma yaşanmıştı. ABD, Endonezya'dan Şili'ye dünyanın farklı bölgelerindeki müttefiklerinde yükselen Amerikan karşıtlığını çoğu zaman askeri darbeler marifetiyle dizginlemeye çalışırken, Rusya ise Avrupa kıtasındaki hegemonyasını güç kullanarak tesis etmek ve bu maksatla 1956'da Macaristan'da ve 1968'de Çekoslovakya'da doğrudan askeri müdahalelerde bulunmak zorunda kaldı. Doğu Almanya gibi diğer ülkelerde ise muhtemel muhalefet, katı polis rejimleri yoluyla baskı altında tutuldu. Bu nedenle, Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Rus hegemonyasından kurtulan Doğu Avrupalılar ve Avrupalı eski Sovyet cumhuriyetleri süratle Avrupa Birliği ve NATO üyeliği peşine düştüler. Sağladığı güvenlik şemsiyesi ile, NATO üyeliği özellikle Rus yayılmacılık tehdidini hisseden Avrupa'da istikrarın en önemli garantisi olarak görüldü.

20. yüzyılın sonuna doğru, Çin'in yeni küresel rakip olarak yükselmesi ABD'nin Soğuk Savaş sonrası güvenlik politikalarını Avrupa merkezli olmaktan çıkararak Asya merkezli hale getirmesine yol açmıştı. Obama'nın başlattığı Avrupa ve Orta Doğu'daki askeri varlığı azaltarak Asya'ya ağırlık verme stratejisi, Çin'in etrafında yeni müttefiklerin katılımı ve mevcut ittifakların güçlendirilmesi yoluyla bir ittifak ağının kurulmasını esas alıyordu. Böyle bir ortamda Rusya'nın Çin ile askeri işbirliğinden uzaklaştırılarak bu ittifak ağına katılması mümkün görülmeye başladı. Bu strateji uygulanabilseydi, Soğuk Savaş döneminde Çin'in Rusya'dan koparılmasına benzer bir süreç yaşanacaktı.

1972 yılında, Nixon'ın sürpriz Pekin ziyareti ile başlayan diplomatik temaslar sonucunda Çin Halk Cumhuriyeti, SSCB ekseninden koparılmış ve Çin giderek Batı ekonomik sistemine entegre edilmeye başlamıştı. Şimdi de ABD ve Japonya Rusya'ya çok önemli siyasi ve ekonomik avantajlar sundular. Önce Obama döneminde, sonra da Putin'le yakın ilişkilere önem veren Trump döneminde bu strateji Amerikan dış politikasına yön verdi. Örneğin Suriye'de ABD Rusya ile karşı karşıya gelmek istemedi ve adeta Suriye'deki Rus nüfuz sahasını kabul etti. Yine 2014'de Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ABD'nin güçlü tepkisi ile karşılanmadı. Ancak Putin'in bu yumuşama politikalarından aldığı cesaretle, Avrupa'da ve Orta Doğu'daki nüfuz alanını genişletme konusundaki tatmin olmaz bir iştaha sahip olunca, gözünü başka hedeflere dikti. Nihayet varlık nedenini sorguladığı Ukrayna'ya karşı başlattığı hedefleri belli olmayan işgal kararı, hem Rusya'nın gerçek niyetlerini ortaya çıkardı, hem de Avrupa ve ABD güvenlik politikalarındaki tutarsızlığı ortaya çıkardı. Böylece Rusya'ya yönelik yatıştırma (*appeasement*) politikası tam olarak iflas etti ve Batı yeni bir Soğuk Savaş için zırhlarını kuşandı.

Gelinen noktada Rus yayılmacılığının baskısını en yakından hisseden Avrupa olacak. Avrupa bu noktada geleceği

tartışmalı bir Amerikan askeri varlığına daha fazla bel bağlamaktan vazgeçerek, "kendi güvenliğini kendi başına temin etme" ilkesine uygun hareket etmek zorunda. Zaten Almanya'nın açıkladığı rekor savunma bütçesi de bu durumu ortaya koyuyor.

Nükleer caydırıcılığa sahip olmayan Almanya açısından bu yeni durum hiç de arzu edilmeyen bir gelişme. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ve Putin'in nükleer kartı açıkça sahaya sürmesi, sadece ABD'nin yeni stratejik paradigmasını sarsmakla kalmadı, aynı zamanda Almanya'yı güvenlik konusunda kendi başına yeterli hale gelmesi gerekliliği konusunda da ikna etti. Başbakan Olaf Scholz'un açıkladığı dev askeri harcama planı ile Almanya sadece kendi silahlanmasını artırmakla kalmadı, aynı zamanda yoğun eleştirilerin ardından Alman yapımı silahların çatışma bölgelerine transfer ya da ihracına koyduğu yasağı Ukrayna bağlamında kaldırmış oldu. Böylece Almanya'nın yumuşak ekonomik güç olmaktan çıkarak, sert Avrupa siyasetine dönüş yapıyor. Kuşkusuz bütün bunlar Putin'in Ukrayna'yı işgal kararı alırken hesaba katmadığı gelişmelerdi.

Ukrayna Krizi'nin Doğu Asya'ya Etkisi

Rusya coğrafi alan olarak çok geniş bir alana hükmediyor. Emperyal rekabetler, Rusya ile bu geniş coğrafyanın her tarafında komşusu olan güçler arasında savaşların yoğurduğu güçlü bir tarihi hafıza ortaya çıkardı. Bunlar arasında Çin ve Japonya da bulunuyor.

Ukrayna savaşı Çin'in küresel gücünü vurgulaması için bir fırsat olarak ortaya çıktı. Çin bir yanda Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü vurgulayan açıklamaları, diğer tarafta Rusya'ya karşı ekonomik yaptırımlara iştirak etmeyi kabul etmemesi

Ukrayna Savaşı'nın Küresel Etkileri

bir denge politikası olarak görülebilir. Ancak Çin'in, her hangi bir ülkede ayrılıkçı bölgelere bağımsızlık verilmesinin ortaya çıkaracağı etkilerin Tibet ve Doğu Türkistan gibi kendi ayrılıkçı bölgelerine uzanmasından ve yine her ne kadar aralarındaki stratejik ortaklığa rağmen Rusya'nın güçlenmesinden duyduğu endişelerini tahmin etmek zor olmasa gerek.

Diğer tarafta Çin bu krizi kendisi açısından nüfuz alanını genişletmek amacıyla kullanmak istiyor. Bu anlamdaki en önemli fırsat ekonomik açıdan köşeye sıkışmış Moskova'nın Pekin'e daha fazla yakınlaşması ve bağımlı hale gelmesi olacak.

Tıpkı Avrupa gibi Asya'da da Soğuk Savaş'ın hatları yeniden oluşurken, Çin'in kendi bölgesinde nüfuz alanını tahkim etmeye yönelik adımları kuşkusuz en fazla Tayvan ve Japonya'yı kaygılandırıyor. Bu anlamda, Çin'in Kuzey Kore ile işbirliğini artırma kararı alması dikkat çekici bir gelişmeydi.

İkinci Dünya Savaşı tecrübesi nedeniyle Japonya'nın kaderi bir çok açıdan Almanya›ya benziyor. Tıpkı Almanya gibi, Japon dış politikasında da yumuşak güce vurgu yapan liberalizm, Soğuk Savaş boyunca daha baskın eğilim olmayı sürdürdü. Ancak 1991'de Körfez Savaşı›nda faturanın yarısını karşıladığı halde, Kuveyt emirinin teşekkür mektubu yazdığı ülkelerden biri olmamasının Tokyo'da yarattığı hayal kırıklığı ve şokun bir kırılma noktası olduğu kabul ediliyor. Yumuşak

güç ve ekonomik yardıma dayalı diplomasi tek başına Japonya'yı dikkate alınır bir güç konumuna getirememişti. Daha sonraki dönemlerde Çin'in kaydettiği ekonomik ve siyasi güç hem Japonya'yı geri planda bıraktı, hem de bölgesel tehdit algılarını artırarak yeniden askeri güce dönüşe dair tartışmaları artırdı.

Şimdi Ukrayna kriziyle birlikte içine girilen realpolitik iklimin Japonya'da bu tartışmaları yeniden alevlendirmesi beklenebilir. Her ne kadar Ukrayna uzak olsa da Rusya Japonya için yakın bir tehdit ve Japon dış politikasının en önemli unsurlarından biri. 1905 yılında Japonya'nın Rusya'yı bir donanma savaşında mağlup etmesi, Kuzey Çin bölgesinde iki güç arasındaki emperyal rekabetin başlangıcıydı. Rusya daha sonra İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonya'ya ait dört adayı ilhak ederek bu yenilginin intikamını aldı. Ancak bu konudaki anlaşmazlık giderilemediği için iki ülke arasında savaşı bitiren bir barış anlaşması henüz imzalanabilmiş değil. Kuşkusuz Rusya'nın dünya sisteminden kopmuş bir halde saldırgan askeri gücünü ortaya koyması ve özellikle bu çerçevede Çin'le yakınlaşması Japonya'yı derinden endişelendiriyor.

Bu nedenle Japonya, Avrupalı müttefiklerinin aksine Rusya'nın Çin'den koparılarak Batı ittifakına yakınlaştırılması amacına yönelik Amerikan stratejisine destek verdi. Özellikle Başbakan Şinzo Abe döneminde Japonya bu strateji çerçevesinde Rusya'ya oldukça cömert ekonomik işbirliği sundu. Ancak günün sonunda Tokyo'nun da müşahede ettiği gibi, ne Rusya Çin'den uzaklaşabildi, ne de Batı ittifakına yakınlaşabildi. Ukrayna krizi bu nedenle bu yumuşama politikasını eleştiren Japonlar tarafından bir acil durum alarmı olarak görülüyor.

Şayet Rusya burada güçlenmiş olarak ayrılırsa Japonya kendi bölgesinde çok güçlü iki hasımla yalnız başına kalmış olacak. Bu gelişme Japonya'nın da askeri harcamalarını görülmemiş ölçülerde artırması yolundaki baskıları artıracaktır. Japon gazetelerde yayınlanan anketlere göre, Japon kamuoyu, Rusya'ya karşı alınan uluslararası yaptırımlara Tokyo'nun uyma kararını büyük çoğunlukla destekliyor. Daha da önemlisi Japonlar krizin Asya'ya da sıçrayacağını ve Çin'i Tayvan'a yönelik bir hareket konusunda cesaretlendireceğinden endişeli. Bu yüksek güvensizlik ikliminde Japon hükümeti, anayasa değişikliği de dahil olmak üzere askeri güce yeniden kavuşma yönünde harekete girişebilir.

Özetle, Ukrayna'nın Rusya tarafından işgali, sadece Avrupa'da değil, Doğu Asya'da da güvenlik kaygılarını artıracak, ittifak hatlarını keskinleştirecek, ve kolektif savunma mekanizmalarını güçlendirecek bir gelişmedir. Ukrayna'ya yapılan saldırı bu ülkenin henüz NATO üyesi olmamasının ortaya çıkardığı fırsat penceresini suistimal ederek gerçekleştiğini tespit etmek gerekiyor. Bu noktadan sonra NATO'nun Gürcistan, Bosna-Hersek ve şimdi Kosova gibi Doğu Avrupa ülkelerinin yanısıra, Putin'in tehditlerine rağmen ve o tehditler nedeniyle, Finlandiya ve İsveç gibi NATO üyesi olmayan Batı Avrupa ülkelerinin de üyelik baskısıyla karşılaşacak. Türkiye için de NATO'daki geleceğinin artık her türlü güvenlik ve dış politika tartışmasının üzerinde olacağı yeni bir dönem başlıyor. Şayet Rusya, kendi ulusal güvenliğini artırma gayesiyle bu işgale kalkışmışsa, düşündüğünün aksine, kendisini daha da zayıflamış ve kuşatılmış hissedeceği bir güvenlik ortamının tam ortasına düşmüş oldu.

TRUTH
TV

Ubeydullah Ademi

Medya ve Savaş: Ukrayna Savaşının Açığa Çıkardıkları ve Gizledikleri

"Batı'daki ana akım medyada var olan birtakım kategorilerin ne kadar derinlere vardığını ve bütün önemlere rağmen nasıl açığa çıktığını bizlere gösteriyor. Muhabirlerin ağızlarından dökülen sözcükler çatışmaların ve ölümlerin bazı bölgeler için doğal olarak görüldüğünü ve gösterildiğini tescilliyor."

Ukrayna savaşı, patlak verdiği andan itibaren küresel ölçekte medya organları tarafından haklı bir ilgiyle takip edildi. Söz konusu yoğun ilgiyle birlikte medyada savaşın çeşitli yönlerine Dünya'nın diğer bölgelerinde yaşanan birçok gelişmeyi gölgeleyen geniş bir yer ayrıldı. Fakat hacimli analizler ve saatlerce süren programlar yalnız konuya dair detayları değil aynı zamanda küresel medya organlarının yaşananlara yaklaşımı ile ilgili birçok sorunu da yeniden açığa çıkardı. Son tahlilde, ABD ve Avrupa merkezli ana akım medya organlarının derinlerde yatan eğilimleri ve ırkçılık noktasına varan ayrımcı kategorileri yeniden gözler önüne serildi. Ancak bunların ötesinde söz konusu savaş bizlere medyanın işleyişi ve medya ile iktidar ilişkisini yeniden düşünmemiz için bir alan sağlıyor.

Dikkate Değer ve "Medeni" İnsanların Dramı

Her ne kadar Ukraynalı sivillere karşı medyada geliştirilen sempati ve dayanışma ortamı isabetli olsa da söz konusu duyguların ifade edilme şekli geniş tepki topladı. Özellikle birtakım medya organları tarafından Ukraynalı mültecilerin "medeni", "Avrupalı" ve hatta "bizler gibi sarı saçlı ve mavi gözlü" gibi ifadeler aracılığıyla betimlenmesi bu tepkilerin odak noktalarından biriydi. Öyle ki bu haberler söz konusu savaşın mağduru sivillerin dramını aktarmaktan ziyade Ukrayna'daki savaş mağdurlarının diğer bölgelerdeki mağdurlarla kıyaslanamayacak bir statüye sahip olduğunu ifade ediyordu. Böylece açığa çıkan neydi? Nihayetinde uluslararası çatışmaları aktaran tecrübeli gazeteciler dahi ifadeleriyle savaş alanında kalan her sivilin, her mültecinin aslında eşit olmadığı derinlerde yatan bu anlayışın altını çizmiş oldu.

Her ne kadar söz konusu olaylara karşı batı medyası da eleştiri silsilesine katılmış olsa da bu durum bir gerçeği değiştirmiyor: Bütün "siyasal doğruculuk" ve "ayrımcılığa karşı" olma söylemine rağmen hala söz konusu büyük medya organları bu tip söylemlerin bir aracı haline gelebiliyor. Öyleyse bu durum aslında

Medya ve Savaş: Ukrayna Savaşının Açığa Çıkardıkları ve Gizledikleri

"Batı"'daki ana akım medyada var olan birtakım kategorilerin ne kadar derinlere vardığını ve bütün önemlere rağmen nasıl açığa çıktığını bizlere gösteriyor. Muhabirlerin ağızlarından dökülen sözcükler çatışmaların ve ölümlerin bazı bölgeler için doğal olarak görüldüğünü ve gösterildiğini tescilliyor.

Peki bulunduğumuz noktada bir saniyeliğine durup düşünelim mi? ABD ve Avrupa merkezli pek çok medya organında ortaya çıkan bu görüntüler bizler için beklenmedik bir olay mıydı? Bilakis, söz konusu açıklamalar daha önce pek çok defa gördüğümüz ve Türkiye'ye dair haberlerin de kendinden nasibini aldığı birtakım ayrımları yeniden açığa çıkardı. Tuhaf olan o ki her ne kadar ölen sivillerin ve acıların her coğrafyada aynı değerde olduğunu bilsek de diğer taraftan sanki öyle değilmişçesine yapılan -ve belki de zaman zaman bizlerin de ortağı olduğumuz- muamelenin de hepimiz farkındayız. Ötesi, bu gerçekleri bilen yalnız bizler de değiliz. Derinlere varan ayrımları yalnızca Edward Said gibi bu coğrafyalarda doğan insanlar değil, söz konusu medya organlarının içinde bulunan kişiler de artık dile getiriyor ve rahatça söyleyebiliyor.

Medya'nın Gücü ve Gücün Medyası

Söz konusu birkaç muhabirin ifadeleri olmasaydı da bizler bir tarafta Yemen, Filistin, Libya, Afganistan gibi bölgelerdeki ölümlerin, acıların nasıl da politik çıkarlar uyarınca bütün insani boyutlarından uzaklaştırılarak yalnızca birer istatistik olarak aktarıldığını görebiliyoruz. Batı merkezli medya aslında bunu açık bir şekilde her zaman ifade etmese de şunu rahatlıkla görebiliyoruz ki bazı bölgeler için savaş "normalleşmiş" olarak görünen ve gösterilen bir şey. Bunun neden olduğunu anlamak için ABD ve Avrupa'daki küresel medya organlarının nasıl çalıştığına daha yakından bakmak gerekiyor.

Bu tip bir inceleme için gerekli kıyası sağlayabilecek örnek geçtiğimiz günlerde Eski ABD Başkanı Bush tarafından yapılan bir konuşma esnasında kullanılan ifadelerde kendini gösterdi. Söz konusu konuşmada Bush'un gayrimeşru ve gaddarca bir işgal nitelendirmesinin ardından Ukrayna yerine Irak demesi salondakileri güldürürken, eleştirenler tarafından Irak'ta yaşananların bilinçdışı bir ifadesi olarak görüldü. Benzer ölçüde gayrimeşru ve kanlı olacağı aşikar olan Irak işgali öncesinde de ABD ve Avrupa merkezli medya bugüne benzer bir biçimde konsolide olup adeta tek ses haline gelmişti. Tek fark o ki bugünlerde işgal karşıtı söylemi benimseyen medya organları o dönemde işgali şiddetli bir şekilde destekleyen araçlardı. Dönemin ABD medyasında hayatını kaybeden sivillere karşı benzer bir sempatiyi görmek bir yana işgalin meşruluğu ve gerekliliği fikirleri medyayı kaplıyordu.

Bu ve benzeri pek çok tezat söz konusu medya organları için savaş, işgal, mülteciler gibi konularda tutarlık aranmasının bir yönüyle beyhude olduğunu bizlere gösteriyor. Bunun ötesinde eğer bir tutarlılık varsa bile bu içinde bulundukları ülkelerdeki başat aktörlerin çıkarları ile olan paralelliklerde görülmeli. Bu konuyu daha iyi anlamak için ünlü İngiliz sosyolog Stuart Hall'un medya analizlerine göz atabiliriz. Çeşitli medya organlarını ve söylemlerini analiz ettiği metinlerinde Hall da benzer bir şekilde her ne kadar batıda medyanın direkt olarak yöneticilerin ve siyasilerin kontrolünde olmasa da

toplumda var olan güçlü aktörlerin çıkarları ile paralel olan mesajları baskın normlar haline getirdiğini vurguluyordu. Örneğin, İsrail-Filistin arasında tansiyonun arttığı dönemlerde, herhangi bir direkt emir olmasa da ana akım medya organlarındaki gazetecilerin yaptığı haberlerin ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki İsrail'in politikalarına paralel olması bu konuda önemli bir göstergedir. Benzer bir şekilde aynı ABD ve Avrupa merkezli küresel ölçeğe yayılmış medya organları, bir taraftan bir işgali meşrulaştırırken diğerini kabul edilemez gösterebiliyor ya da bazı ölümleri normalleştirebiliyor ama aynı anda da kendi "siyasal doğruculuğunu" ödün vermeksizin devam ettirebiliyor.

Değişmeyen Kalıplar ve Medya

Bu yazının başında da ifade edildiği gibi medyada kendine yer bulan kalıplar aslında toplumsal tahayyülün derinlerinde kendine yer edinmiş ve çeşitli ayrımları içeriyor. "Batı ve Doğu", "biz ve onlar" ve hatta "medeni ve barbar" gibi ikilemler Edward Said'in ve sonrasında gelenlerin ortaya koyduğu üzere hem ABD hem Avrupa merkezli medya organlarında çeşitli şekillerde kendini gösteriyor. Bu durum Ukrayna savaşındaki acıların ve mültecilerin yaşadığı dramın ayrımcı bir biçimde kıyaslanmasıyla kendini gösterdi. Fakat bu gerçeği işaret etmek kendi başına medyanın küresel siyaset konusundaki işleyişini anlamaya yeterli değil. Bunun ötesinde medyanın "bağımsız" kurumları aracılığıyla normalleştirilen algıların bu ülkelerdeki güç odaklarının çıkarlarıyla olan paralelliği de göz önünde bulundurulmalı. İsrail-Filistin meselesi ve Irak işgali gibi konularda ana akım medya organlarının çizgisi ve konsolidasyonu bu konuda önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Zahide Tuba Kor

Irak'tan Ukrayna'ya

Savaş-Medya İlişkisinde Çarpıcı Değişim

"Batı'nın kendisinden olanı savunma noktasında geçmişten bugüne hep bir tutarlılık içinde olduğunu kim inkâr edebilir? Peki, bizler konu kendi coğrafyamız olduğunda aynı hassasiyetle ve iç tutarlılıkla yaklaşabildik mi?"

Tanzanya'ya bağlı Zanzibar adasından Nisan ayında dönen arkadaşım Ayşenur Gönen, herkesin Ukrayna savaşını konuştuğunu ve Ukraynalı mülteciler için çok dertlendiklerini anlattı. Zanzibarlılara bir benzerinin on yıldır Suriye'de yaşandığını, tıpkı Ukraynalılar gibi milyonlarca Suriyelinin hem Rus hem de kendi rejimlerinin bombardımanından kaçarak Türkiye'ye ve komşu ülkelere sığındığını anlattığında şaşırıp kalmışlar. Müslüman olan ada sakinleri, Suriye diye bir devlet olduğunu hayatlarında ilk kez duymuşlar. Bunu öğrendiğimde savaş ve medya ilişkisinde dünyada yepyeni bir sayfanın açıldığını fark ettim.

1991 Körfez Savaşı, *CNN International* üzerinden 24 saat naklen yayınlarla dünyaya sunulan ilk savaştı. Tam da Soğuk Savaş'ın sona ermekte olduğu bir dönemde Kuveyt'i işgal eden Saddam Hüseyin rejimi 20. yüzyılın en ağır -yani askerî tarihin en yoğun- bombardımanıyla 42 günde dize getirilirken ekranlardan Amerikan gücünün yenilmezliği ve "Yeni Dünya Düzeni" cümle âleme ilan ediliyordu. 80 binden fazla sortinin yapıldığı ve 60 milyon kilodan fazla bombanın atıldığı bu savaşta görevli iliştirilmiş gazetecilerin yayınlarında tabii ki Irak'ın aldığı akıl almaz yıkım ve halkın yaşadığı dehşet yoktu. Zafer sahanın gerçekleriyle lekelenmemeliydi. Keza Kuveyt işgali nedeniyle konan, ama Irak askerleri 6 ay sonra geri çekildiği halde 12 yıl boyunca kaldırılmayan ambargoların nasıl halkı sefalete sürüklediği, yüz binlerce bebeğin canını aldığı, kültürel hayatı ve eğitim sistemini mahvettiği de medyaya yansımayacaktı.

ABD'nin Saddam Hüseyin'i devirme ve "Yeni Amerikan Yüzyılı"nı tesis etme hayaliyle giriştiği 2003 Irak işgalinin ağır bilançosu da küresel medyanın ilgisine mazhar olmayacaktı. Ne de olsa Iraklılar, Amerikan işgali sayesinde Saddam gibi bir diktatörden kurtulup "özgürlük ve refah"a kavuşacaklardı! Sonrasında yıllar boyu oluk gibi akacak kan mı? Bu tabii ki "medeniyet görmemiş" Arapların "vahşi tabiat"ından ve "geri kalmışlığı"ndan kaynaklıydı!

Irak'tan Ukrayna'ya
Savaş-Medya İlişkisinde Çarpıcı Değişim

Naklen yayınlarla savaşların seyirlik bir nesneye dönüşmesinin üzerinden 30 yıl geçmişti ki Ukrayna Savaşı bir milat oldu. İlk kez bir savaşın sivil halk ve şehirler üzerindeki ağır tahribatı, hem geleneksel medyada naklen yayınlarla hem de sosyal medyada teyitsiz, bol dezenformasyonlu anlık paylaşımlarla gözler önüne serildi. İlk kez savaşın kurbanı olan ölenler, yaralananlar ve mülteciler birer istatistik malzemesi olmaktan çıkıp hikâyeleri zikredilmeye değer birer özneye dönüştü. Bu bağlamda ilk kez savaştan kaçarak canını kurtarmaya çalışan sivillere dünyanın dört bir yanından muhabirler mikrofon uzattı, Rus işgalci eliyle yaşadıkları dehşete kulak verildi. Dahası, herkesin kendi mecrasında bir muhabir hüviyetine bürünebildiği iletişim teknolojileri çağında ilk kez savaş mağduru Ukraynalıların çektiği görüntüler sosyal medya şirketlerinin nefret söylemi ve kışkırtma gibi sansürlerine takılmadan dünyaya ulaştı. Bu sayede Ukraynalılar, dünya çapında yoğun bir propaganda eşliğinde bir empati ve sempati odağına dönüştü. Yıllardır mültecilere karşı sınırlarına duvar ören devletler, Rus saldırganlığına maruz kalmış kendi bağırlarından çıkan "beyaz, Batılı, medeni" masumlara kapılarını açma yarışına girdi.

Medyanın işgalcinin askerî-siyasî zaferlerini bırakıp da savaşın sahadaki yıkıcılığına ve sivillerin travmalarına odaklanması çok önemli bir gelişme. Bizler ilk kez savaşın gerçek yüzünü idrak ediyoruz. Yani Ortadoğu'nun her cephesinde görev yapmış İngiliz savaş muhabiri Robert Fisk'in deyimiyle, "savaşın aslında zafer veya yenilgi değil, ölüm ve ölümün ızdırabıyla ilgili olduğu"na, "insan ruhunun topyekûn başarısızlığını temsil ettiği"ne şahit oluyoruz (*Büyük Medeniyet Savaşı: Ortadoğu'nun Fethi*, s.18). Ancak bu doğru

Irak'tan Ukrayna'ya
Savaş-Medya İlişkisinde Çarpıcı Değişim

Dünya medyasının Ukrayna'da görece daha rahat görevini icra edip yaşananları belgeleyebilmesi de bu değişimi kolaylaştıran faktörlerden. Bir mukayese yapmak gerekirse, Suriye'de Esed rejimini parlatan yerli ve yabancı medya organları dışında tarafsız muhabirlerin iş yapması son derece zordu. Sahada haber yapan gazeteciler kâh rejimin ve dış müttefiklerinin, kâh IŞİD'in, kâh diğer örgütlerin saldırılarının kurbanı oldular, vahşice katledildiler. Gerçekleri dünyaya yaymayan çalışan Suriyeli gazeteciler kısıtlı teknik imkânlarla çok zor şartlarda ve kelle koltukta görev yaptılar. Kısaca Suriye'den dünyaya bilgi akışı sınırlı kaldı. Tam da bu yüzden Suriyelilerin neler yaşadıkları pek bilinmedi, anlaşılmadı.

ve gecikmiş değişimin temel saiki, Batı medyasının habercilik zihniyetindeki hakiki bir dönüşümden ziyade, saldırganın bu defa ABD değil de Rusya olması ve savaşın NATO'nun sınırlarında patlak verip Batı çıkarlarını tam kalbinden vurması ve küresel sistemin geleceğini şekillendirecek olması.

Diğer bir yenilik de, Filistin-İsrail çatışması veya Irak ve Afganistan savaşları söz konusu olduğunda "objektif habercilik", işgalci safında durmayı veya en azından tarafsız kalmayı gerektirirken ve aksi bir duruş "terör destekçiliği" anlamına gelirken, Ukrayna'da işgale uğrayanı var gücüyle

savunmak haline geldi. İsrail yanlısı Batı basını tarafından Filistinli çocukların taş atması bir terör eylemi ve 15 yıldır abluka altında yaşayan Gazzelilerin ucuna yanıcı madde bağlayıp İsrail tarafına saldıkları uçurtmalar ve balonlar füzeye eşdeğer gibi sunulurken bir de baktık ki Ukraynalıların Molotof kokteyli hazırlayıp işgalcisine karşı kullanması vatanseverliğin bir alameti sayılıp naklen yayınlarda göklere çıkarıldı. Ortadoğu'da yabancı savaşçı olgusu terörizmle eşitlenirken Zelenski'nin gönüllü yabancı savaşçılara kapıları açması ayakta alkışlandı. İsrail'in ihlallerini dünya kamuoyunun dikkatine sunan Filistinlilerin sosyal medya hesapları nefret söylemi, kışkırtma, saldırgan içerik, teröre destek vs. kapsamına sokularak sansüre uğrar ve hatta kapatılırken, Ukraynalıların işgalci Rusya aleyhine yayınları -hakikaten kışkırtıcı, saldırgan ve dezenformatik bile olsa- her türlü hoşgörüyü hak etti. Kısaca Filistinlilerin vatan savunması veya Suriyelilerin kendilerini katleden rejimlerine karşı direnişi terörizmin zirvesi sayılırken Ukrayna'yı savunmak kutlu bir davaya dönüştü.

Bu 180 derecelik tutum değişikliğini sadece medyada görmüyoruz. Suriye'de kendi rejiminin ve Rusların hava bombardımanıyla katledilen bir halka sahada dengeleri değiştirecek türde silahlar on yıldır bilinçli olarak verilmezken Batı'dan her türlü gelişmiş silah Ukrayna ordusuna ve paramiliter güçlere aktı. İsrail bombalarıyla defalarca yıkılan Gazze'ye inşaat malzemesi yollamak terörü cesaretlendireceği gerekçesiyle yıllardır engellenirken Ukrayna'nın yeniden inşası için çoktan kollar sıvandı. İsrail'in işgaline, katliamlarına ve uluslararası hukuku ihlallerine karşı 70 yıldır kılını bile kıpırdatmayan, dahası Batılı sivil toplumun İsrail'e karşı kurduğu BDS (Boykot, Tecrit, Yaptırım) hareketini yasaklamaya ve İsrail'e boykot uygulamaya kalkışan bireyleri ve kurumları cezalandırmaya tevessül eden Batı, Rusya'nın Ukrayna'yı işgali karşısında hem kendi hem de dünya ekonomisini altüst etme pahasına derhal en ağırından türlü türlü yaptırımlara başvurdu.

İşgalciye ve işgal edilene, işgale uğrayanın kendini savunma hakkına ve mültecilere bakışın her devletin kendi kimliği, çıkarları ve değerleriyle bağlantılı olduğu aşikâr. Ukrayna savaşı bu bakımdan oldukça öğretici. Evet, Batı'nın ikiyüzlülüğünü faş etti. Ancak medyanın propaganda tarzındaki değişimi iyi okursak, Batı'nın kendisinden olanı savunma noktasında geçmişten bugüne hep bir tutarlılık içinde olduğunu kim inkâr edebilir? Peki, bizler konu kendi coğrafyamız olduğunda aynı hassasiyetle ve iç tutarlılıkla yaklaşabildik mi?

En başa dönelim. Batı'nın Ukrayna için dönen propaganda çarkları sayesinde Hint Okyanusu'ndaki Zanzibar'da bile Rus işgali makes bulurken ada sakinlerinin Suriye(liler)den bîhaber oluşları garip geldiyse, güney komşumuz Iraklıların 1991'den ve Suriyelilerin 2011'den bu yana neler yaşadığını Türk halkı olarak bilmeyişimiz çok daha acayip. Ülkemizde Suriyeliler hakkında kamuoyunda yerleşik kanaatlerin %90-95'inin yalan ve yanlış olduğunu biliyor muyuz?

Suriyelilerle tek bir gün dahi empati kuramamış kitleler bugün Ukraynalılara üzülüp sempati besleyebiliyorsa bu, medyamızın Batılı muadillerine ayak uydurup sahaya muhabirler yollaması ve insanî bir yayın çizgisine geçip Ukraynalılara mikrofon uzatması sayesinde. Bu bakımdan Suriyeliler çok bahtsız. Evet, tehlikeli

Irak'tan Ukrayna'ya Savaş-Medya İlişkisinde Çarpıcı Değişim

olduğundan Suriye içine muhabirler gönderemedik. Ama muhabirlerimiz, Türkiye'ye sığındıklarında kendilerine neler yaşadınız da vatanınızı ve sahip olduğunuz her şeyi terk etmek zorunda kaldınız diye tek bir kere bile sormadı. Medyamız görevini doğru düzgün yapmadı diye kızma hakkımız baki. Peki biz, Suriyeliler apartman komşumuz veya okul veya mesai arkadaşımız olduklarında hikâyelerini öğrenmeye hiç tenezzül ettik mi?

Bir dış gücün işgaline karşı vatan savunması ile iç savaş -yani kardeşin kardeşi öldürmek zorunda kaldığı cinnet hali- arasındaki muazzam farkı bile idrak edemedik. Rejimin havadan yağdırdığı varil bombalarıyla tam bir ölüm ve yıkım aygıtına dönüştüğü bir ortamda, karada en yiğit savaşçının bile MANPAD'ler vs. olmadan direnemeyeceğini düşünemedik. Bütün imkânsızlıklara rağmen rejimle savaşırken felç kalmış, kolu bacağı kopmuş, kör olmuş Suriyeli genç erkekleri de, eşlerini veya babalarını cephelerde yitirmiş dul ve yetimleri de hiç fark edemedik. Hala Suriyelilere "Ukrayna'nın kadınları bile vatanları için yiğitçe savaşırken siz haince ve korkakça kaçtınız" diyebiliyoruz. Suriyelilerin kendi rejimleri eliyle her şeylerini yitirdiklerini bile bilmiyoruz. İşte bu, Suriye sahasında neler olup bittiğinden ve Suriyelilerin hayatından habersizliğimizin en çarpıcı kanıtı.

Ukrayna savaşının kanaatimce en önemli sonucu, sivil-insanî olanın en az askerî-güvenlik unsurları kadar önem taşıdığını ve olayları masa başında yorumlayanların değil içeriden, sahadan bilgi ulaştıranların değerli olduğunu bize göstermesi. Unutmayın, masa başında gelişmeleri yorumlayanlar, Rus ordusu Ukrayna kapısına dayandığında bile bize hepsi ABD'nin bir uydurması, Rusya'nın işgal etme ihtimali yok diyorlardı.

Paul Delmotte

Ukrayna: “Beyazların” Savaşı

“Çok şükür ki Ukraynalı mülteciler kendilerini Calais şehrinin “balta girmemiş ormanına veya Paris’in girişindeki otoyol rampalarının altına terkedilmiş bulmayacaklar. Belçika sahil kasabalarının belediye başkanlarını sinirlendirip rahatsız da etmeyecekler. Ortadoğu’dan, Afrika’dan ve hatta daha uzak yerlerden AB kapılarındaki mültecilerin maruz kaldığı hakaretlere de maruz kalmayacaklar.”

Çok şükür ki Ukraynalı mülteciler kendilerini Calais şehrinin “balta girmemiş ormanına veya Paris’in girişindeki otoyol rampalarının altına terkedilmiş bulmayacaklar. Belçika sahil kasabalarının belediye başkanlarını sinirlendirip rahatsız da etmeyecekler.

Ortadoğu’dan, Afrika’dan ve hatta daha uzak yerlerden AB kapılarındaki mültecilerin maruz kaldığı hakaretlere de maruz kalmayacaklar. Aylar boyunca şu ya da bu Yunan adasındaki sefil kamplara tıkılıp istiflenmeyecekler de. Rıhtıma yanaşmak için izin beklerken denize dönmek veya Maritime Alpleri’nde kış ayazında kaybolup gitmek zorunda da kalmayacaklar. Ayrıca Belarus ormanlarında pataklanmayacaklar, hatta öldürülmeyecekler veya açlıktan ve soğuktan ölmeye mahkum da olmayacaklar.

Aslında Ukrayna’dan da pek uzak bir coğrafyada değiller. Galiba vurdumduymazlık ve kötü muamele, Kara veya buğday tenli, siyah gözlü, soluk benizli, esmer “siyahi kökenli” mültecilere mahsus gibi: Afrikalılar, Suriyeliler, Iraklılar, Afganlar... Ayrıca sadece Ukraynalılara yer verebilmek amacıyla Afrikalı mültecilerin Batı’ya giden otobüslere binmelerini sağlayabilmek için tekme tokat engellediklerine ve aynı zamanda Ukrayna otogarlarında hakarete de maruz kaldıklarına şahit olduk. Kusura bakmayın ama “Yalnızca Ukraynalı kadınlar ve çocuklar için” Afrikalılar için değil diye, Polonya ve Macar devlet başbakanlıkları itiraz etmişlerdir. Ancak Afrikalı kadınların da otobüslere bindirilip tahliye edilmeleri maalesef engellenmişti...

Tıpkı Polonyalı ve Ukraynalı sınır muhafızları tarafından sınır kapısından geri çevrilen Arap öğrenciler gibi. Son olarak, bu Ukraynalı mülteciler, Batı Avrupa Devletlerinin kendi bölgelerine girmelerine izin verilen kotalarıyla veya bu mültecileri Orta Avrupa’ya veya İtalya’ya kabul etmeyi açıkça reddetmeleri konusunda gereksiz yere titizlenmeleri ile karşı karşıya gelmek zorunda da kalmayacaklar. Tam da aksine, memnuniyetle kucak açarak karşılanacaklar, Polonyalı ve Macar ev sahipleri tarafından derhal barındırılacak ve beslenecekler.

Ukrayna: "Beyazların" Savaşı

Aynı Polonyalı ve Macar efendiler zencileri ve Arapları sınır kapısından geri çevirmişlerdir. Biz Belçikalılar için bu fırsat işin cabası, neredeyse ballı bir börek niteliğinde: Brüksel'deki Beguinage Kilisesi'ndeki açlık grevi yapanlara karşı inatçı uzlaşmaz tavrıyla ve sahte vaatleriyle tanınan şu Sığınma ve Göçten Sorumlu Devlet Bakanımız Sammy Mehdi, Ukrayna'dan gelen mülteciler söz konusu olunca hemen yüksek sesle "özel bir statü" verilmesini talep ederek popülaritesini yeniden kazanmaya çalışmıştır.

Avrupalı karar vericilerimiz günbegün bana tiksintiden başka en küçük bir güven telkin etmez oldular.

Tüm bunlar "Kültürel osmoz-tesir" yani kültürel bir etkileşim midir?

Bazı yazarlar, Naziler tarafından işlenen Yahudi soykırımının (gecikmiş) Avrupa bilinci üzerindeki tesirinin şu gerçekten de kaynaklanmış olduğunu belirtmişlerdir: Amerikan yerlilerine ve Namibya'daki Herero ve Nama halkına karşı işlenen soykırım ile Yahudi soykırımı arasındaki fark, Avrupa'da soykırıma tabi tutulan Yahudilerin de beyaz ırktan olmalarıydı. (Ameja) adlı Arap ve Ortadoğu Gazeteciler Derneği 27 Şubat'ta Ukrayna'daki savaşla ilgili medya yayında yer alan "Oryantalist ve ırkçı imalara" öfkelenmişti.

Hatta bu tepki karşısında bazı gazeteciler özür bile dilemişlerdir.

Ukrayna'nın Kiev veya Kharkiv şehirleri, "uygar" (aynen alıntılıyorum) şehirler olarak Bağdat, Şam veya "Üçüncü Dünya"

şehirleri ile ilgili yapılan bazı yorumlarda gerçekten eşleştirilip karşılaştırılmışlardır.

Birkaç yıl önce, Joss Dray ve Denis Sieffert, medyamızda sürekli olarak yer alan ve çoğu zaman -duygudaşlığı pekiştirmek için- bir 'empati'den, 'kültürel osmozdan-tesirden, hatta bir 'özdeşleşme'den kaynaklanan "tekrar mekanizmalarına" ve "rutin sözcüklere" dikkat çekmişlerdi.

Tüm bu özdeşimler, empatiler bariz tarihsel nedenlerden, bu durumda Soğuk Savaş'tan kaynaklanıyor olabilir, ancak yazarlara göre, genellikle "etnik veya topluluk reflekslerinden ziyade yaşam koşullarının paylaşılmasından kaynaklanmaktadır. "

BFM-TV' muhabiri Philippe Corbé, "*Burada Suriyelilerden değil, Avrupalılardan bahsediyoruz*" diye garip bir yorumda bulunmuştur.

Gazeteci (ve eski Muhafazakar Milletvekili) Daniel Hannan The Telegraph için bir köşe yazısında bu Ukraynalılar «*bize çok benziyorlar*" diye yazıyor ve "*Ukrayna'daki çatışmayı bu kadar şok yaratan şeyin*" savaşın artık sadece "*yoksul ve uzak coğrafyalarda yaşayan halkların başına gelen bir şey*" olmaması gerçeği olduğunu ekliyor.

Mevcut durum bundan daha iyi daha açık bir şekilde bu kadar güzel anlatılamazdı.

Le Monde gazete yazarı Hélène Sallon, Ukraynalı mültecilerin üstelik "*Netflix aboneliği veya Instagram hesabı da var*" diye tuhaf bir yorumla zırvalamaya devam ediyor.

Veya diğer basın yayın çalışanları şu acayip yorumları yapıyorlar: Ukraynalılar "*bizimkine benzeyen arabalarla seyahat eden*" "*zengin, orta sınıfa ait insanlardır*".

Görüşme yaptığımız mültecilerin çoğunun "*iyi düzeyde İngilizce*" bildiklerini de belirtmeye lüzum var mıdır?

Bu "***özdeşleşme***" meselesinde, genç Ukraynalı kadınların - çoğu zaman çok güzel - ve gözyaşları içinde, kollarında çocukları olan annelerin hepsinin vatansever görüntülerinin ve yorumlarının sürekli basında kapak olarak yayınlanmasından kaynaklandığını belirtmeye lüzum var mıdır?

Tüm bu manipülasyonlar mide bulandırıcı desek acaba biraz abartmış olur muyuz?

Ruandalı, Kürt veya Suriyeli mültecilere dair bu kadar sistematik hiç bir röportaj hatırlamıyorum... Ya siz hatırlıyor musunuz?

Şundan emin olunuz ki Donald Trump'ın sözünü ettiği "*bu zavallı ülkelerde...*" bu sahneler izlenmekte, tartışılmakta ve hafızalara kaydedilmektedir.

Kadriye Alev

Savaşın Örtülü Yüzü: Psikolojik Savaş

Bir Ötekileştirme Simgesi Olarak Başörtüsünün "Halkaların Ezgisi" Romanından Yansımaları

Savaşın, aynanın karşısında bize söylediklerinin yanında aynanın arkasında örtülü bir yüzü de mevcut. İnsanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte, somut veriler bağlamında kısa vadeli kayıp ya da kazanımları olmayan fakat gün geçtikçe dozunu arttırarak devam eden, bir habis gibi insan belleğini saran bir başka yönü de var. Topla, tüfekle, kimyasal silahlarla sadece fiziki zarar verilirken, ruhları ele geçirme ya da onları çökertmenin daha etkili yollarından biri olan psikolojik savaştan söz ediyoruz. Üstelik savaşın bitti denilen yerinden başlayan hatta toplumda barışın ve refahın var olduğu dönemlerde etkisini sürdüren yönüyle psikolojik savaş, uzun vadeye yayılarak daha derinlerde kalıcı izler ve hasarlar bırakan zihinsel bir süreci barındırıyor. Duygu ve düşüncelerin içine sızarak kişiyi yaşadığı toplumla ve nihayetinde kendisiyle çatıştıran psikolojik savaş, onu kendisine ötekileştirirken aynı zamanda ona toplum tarafından ötekileştirildiğini düşündürtüp öz benlik sorunu yaşatıyor.

Kapsamının gün geçtikçe genişlediği psikolojik savaşın bu anlamda bir tanımı yapılabilir mi?

En genel ifadeyle psikolojik savaş bir devlet ya da devlet grubunun bir başka devlet ya da devletler grubu üzerinde seçtiği hedef kitlenin duygu, düşünce, tutum ve davranışlarını kendi amaçları doğrultusunda değiştirmek ya da dönüştürmek maksadıyla yapılan siyasi, askeri, ekonomik, kültürel, sosyolojik alandaki zihinsel faaliyetlerin tümüne verilen ad olarak literatürde yer alır.[1] Aynı zamanda psikolojik savaşın, devletin kendi otoritesini kurmak ve yönettiği halkını kendi siyasi ve kültürel

1 Mikdat Çakır, *Savaş Sosyolojisi*, Ankara 2004, s. 47.

“Psikolojik savaşın toplumu fikri olarak ikiye bölen diğer etkisi halk arasında baş gösterdi. Bir kesim, başörtüsünü sadece kırsalda, tarlada çalışan ve kentlerde de geri hizmet elemanı olarak görev yapan eğitimsiz kadınlara mahsus olmak şartıyla kabul etti. Kamusal alanda ve üniversite sıralarında başörtüsü takan kadınları dini siyasete alet etmekle suçlayarak onlara gerici, irticacı gibi yakıştırmalarda bulundu.”

zihniyeti doğrultusunda sabitlemesi için kullandığı baskın bir yol olduğu da görülür. Bunu yaparken kanaat oluşumu, algı yönetimi, ikna, beyin yıkama, kamuoyu oluşturma, manipülasyon, propaganda gibi yöntemler kullanmış, başarılı olmak için de medya iletişim araçlarını ve entelektüel çevreyi yanında konumlandırmıştır. Asıl amacı ise kitleleri yönetmektir. Kitlenin kanaatini yönetmek, tek tek bireylerin fikirlerini değiştirmekten daha kolay olduğundan iktidarın daha sık başvurduğu yöntemlerden biri olmuştur. Çünkü grup üyeleri birbirinden etkilenecek, böylelikle değiştirilmek ya da yerleştirilmek istenen düşünce ve davranış şekillerinin benimsenmesi daha hızlı gerçekleşecektir. Böylelikle kitleler, yukarıdan baskılanana karşı bir refleks göstermekten ziyade uyum sağlayıp dönüşmeyi tercih edeceklerdir. Fakat bunun dışında kalanlara gelince -kendilerine yapılan psikolojik savaşın direkt muhatabı olanlara, işte onlar iktidarın hâkim paradigmasının dışında ötekileştirilmeye maruz bırakılacaklardır. Öyleyse psikolojik savaşı bu kapsamıyla hedef kitlenin/muhatabın zihnine, ruhuna ve maneviyatına yönelik girişimlerin tümü olarak tanımlamak da mümkündür.

Silah: Bilgi- Yöntem: Propaganda

Psikolojik savaşın en belirgin yansıması, üzerinde psikolojik baskı uygulanan muhatapta ötekileşme/ötekileştirilme duygusunun gelişmesidir. Ötekileştirme eylemini gerçekleştirirken hedef kitlede sosyo-kültürel belirleyicilerle elde edilmiş kanaatleri değiştirmek için baş vurulan yöntemlerden biri propaganda olmuştur.[2] Bunu yaparken hedef kitlenin duygularına

2 Bora İyiat, “Psikolojik Harbin Evrimi: Atılan Bildirilerden Atılan Twitlere”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 5/1 (Mayıs 2021), s. 99.

Savaşın Örtülü Yüzü: Psikolojik Savaş

hitap edecek cümleler ya da duygu değişimini sağlayacak manipülasyon içeren ifadelerle bilinçli bir çaba içine girilmiştir. Çünkü propagandanın amacı, istediği zihniyet ve davranış biçimini oluştururken hedef kitleye onları toplumsal olarak olumsuz yönde etkileyen bir problem olduğu fikrinin gerçekliğini kabul ettirmektir. Dolayısıyla halk, kendisinin kitle iletişim araçları vb. yöntemlerle manipüle edildiğinin farkına varamayacaktır. Sunulan bilgi, kendi mecrasından kaydırılarak başka bir biçim ve form içinde verilse[3] bile halk kendisine sunulan üzerinden bir çıkarıma gidecektir. Yürütülen bu propagandalar esnasında devlet temsilcileri ve aygıtları, uzman kadrolar, sivil toplum kuruluşları vs. yaptıkları söylem ve açıklamalarla sürecin önemli parçası olurlar. Basın yayın organları aracılığıyla paylaşılan çeşitli haberler ve devletin yönetiminde söz sahibi olanların açıklamaları halk arasında bir kamuoyu oluşmasına zemin hazırlar. Nihayetinde psikolojik savaşta bilgi, bir silah olarak kullanılır.

Propagandanın Öznesi: Başörtüsü

Psikolojik savaşın bu yönde önemli hareket noktalarından biri inanç ve geleneklerle kökleşmiş toplumsal değerlerin değiştirmesine yönelik adımlardır. Özellikle milletin nazarında kabul gören dini kavram ve sembolleri bilinçli propagandalarla yıpratmak ve toplumsal arenada bunların olumsuzluğuna dair halkın algısını yönetmek, halk arasında dindar ve seküler kesim arasında ayrışmayı belirginleştiren önemli bir etmen olmuştur.

Türk toplumsal hayatında kamusal alanın modernleştirilmesine yönelik yapılan bu yönde çalışmalarla oluşan ayrışma sosyolojik bir sorun olarak günümüze kadar devam etmektedir. Özellikle 80'leren itibaren daha bariz bir şekilde görülen kamusal alan tartışmalarında çeşitli propagandalarla dini referans ve semboller, rejimin hâkim paradigmasının belirlediği kamunun dışına atılarak dindar ve laik kimlik ayrışması keskinleşmeye başladı. Dozunun 90'larda 28 Şubat postmodern darbesini hazırlayan süreçte ve akabinde arttığı bu propagandalar yoluyla hedef kitlenin algısını, düşünce ve davranışlarını değiştirmenin türlü şekilleri denendi. Kamusal alanda başörtüsü yasakları en belirgin ve etkisi en derin olanı. Tabii bunun bir hazırlık süreci var. Basın yayın organları aracılığıyla neredeyse her gün dini çevreler hakkında skandal niteliğinde bir haberle karşılaşıldı. Tarikat şeyhleri sapık, başörtülü kızlar ahlak seviyesi düşük ya da Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkıp İran devrimini gerçekleştirmek isteyen, sistem düşmanı ve irticacı şeklinde gösterilerek kitle üzerinde bir algı yönetimi başlatıldı. Nihayetinde haber başlıklarında gördüğümüz gerici, yobaz, irticacı, sıkma baş, Ninja gibi yakıştırmaların halk arasında dolaşmaya başlaması çok uzun sürmedi.

28 Şubat Muhtırası'nın ilan edildiği günlerin hemen ardından ülkede irticayla topyekûn mücadele kapsamında bir psikolojik harekât başladı. Kamusal alanda dini çağrıştıran sektörler, yayınevleri, dini söylemlerde bulunanlar çeşitli yaptırımlara uğradı. Şüphesiz en acımasız olanı üniversitelere getirilen başörtüsü yasağıydı. Başörtülü kız öğrenciler üniversite öğrenimine devam etmek için ikna odalarında psikolojik savaşla yüz yüze geldiler. Cicili biçili sözlerle üzerinde bir çeşit ikna yöntemi denenerek eğitimli, meslek sahibi olan kadın profili

3 a.e., s.101.

fotoğrafının dışına atılan başörtülü gençler kendilerine biçilmiş olanı kabul etmeyerek okulunu bırakmak ya da başörtüsünden vaz geçmek arasında kendileriyle de bir savaşın içine girdiler. Ardından imam hatip liselerinin önünü tıkamaya yönelik yapılan katsayı uygulamasıyla bir neslin istikbalinin dibine adeta bomba yerleştirdi. İktidarın güç odaklarının kamusal alanın bütününe yönelik laikliğe karşı bir tehdit unsuru olarak simgeleştirdiği başörtüsü, Müslüman kadın için aynı zamanda bir kimlik savaşına da dönüştü. Üniversitelerde uzun zaman süren eylemlerle, çeşitli sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yitik bir neslin sesini duyurmaya çalışsalar da dindar başörtülü kadınlar bu zaman zarfında kamusal alanda aktif olamadılar.

Sahada pasifleşen başörtülü kadınların sadece eğitim ve meslek anlamında söz meydanında olmamaları yeterli gelmedi. Psikolojik savaşın toplumu fikri olarak ikiye bölen diğer etkisi halk arasında baş gösterdi. Bir kesim, başörtüsünü sadece kırsalda, tarlada çalışan ve kentlerde de geri hizmet elemanı olarak görev yapan eğitimsiz kadınlara mahsus olmak şartıyla kabul etti. Kamusal alanda ve üniversite sıralarında başörtüsü takan kadınları dini siyasete alet etmekle suçlayarak onlara gerici, irticacı gibi yakıştırmalarda bulundu. Bir diğer kesim ise dindar görünümlü aileler oldu ki bunlar kendileri dini yaşamasına rağmen kızlarının eğitim hayatında başörtülü olmalarına karşı çıktı. Çünkü başörtüsü kamusal alanın onamadığı bir semboldü ve üstelik etiketlenme sebebiydi. Bu sebepten pek çok genç kız üniversitede ailelerinin baskısına uğradı. Sistemle ve yaptırımlarla mücadele ederken bir de yakın çevresine karşı duruş göstermek zorunda kaldı. Böylece topla, tüfekle ve kimyasal silahlarla açılan savaşlardan daha etkili bir yöntem olan psikolojik savaş, toplumsal algıyı yönlendirmekte başarılı oldu. Başı örtülü her kadını Fadime Şahin[4] ya da devlet ve sistem düşmanı, radikal İslamcı olarak yaftalayan bir zihniyet için başörtüsü, medeniyete açılmış bir savaşın sembolü olarak korku psikolojisine dönüştü. Kamusal alandan başörtülü olduğu için dışlanan Müslüman kadınlara yapılan muamele insan haklarının ihlali ve haksızlık şeklinde toplumun genelinde de yankı bulamadı. Böylelikle iktidarın belirli güç odaklarının elinde oluşturmak istediği toplum modeli, halkın manipülesiyle inşa edildi.

Savaşın Muhataplarının Cephesinden Yansıyanlar:

"Sen Buraya Ait/Layık Değilsin!"

Hemen her gün bir başka manipüle haberle karşı karşıya kalan mağduriyetin muhatapları olan başörtülü kadınlar için bu psikolojik savaş ne anlam ifade etti? Bir propagandanın ortasında kalan kadınlar sadece hâkim paradigmanın gücüyle mi savaştılar? Yoksa aynı zamanda kendi iç dünyalarında da ayrı bir psikolojik savaşı daha yaşadılar mı? Ya da tersinden düşünürsek başörtüsüyle kamusal alanda yer bulamayan kadınlar muhafazakâr kesimle de ayrı bir psikolojik savaş içine girdiler mi?

Başörtülü kadınlar 28 Şubat öncesi ve sonrası yıllarda yasak ve yaptırımlarla kamusal alanda görünmez kılınırken bütün bunlara rağmen başörtüsü takmak sadece dini vecibeyi yerine getirmenin ötesinde

4 Fadime Şahin, 28 Şubat'ı hazırlayan zihniyetin dindar kesimi marjinal göstererek darbeyi meşrulaştırmak için o günlerde ortaya çıkardığı bir kadındır. Fadime Şahin'le birlikte sahneye çıkan diğer oyuncular Aczimendi lideri Müslüm Gündüz, sahte şeyh Ali Kalkancı ve Emire Ersoy'du. Önce Emire Ersoy'un tesettüre sokulması ve Ali Kalkancı ile evlendirilmesi, ardından Müslüm Gündüz'ün müridi olduğu iddia edilen Fadime Şahin'le basılması gibi bir dizi olay kamuoyunda dindar Müslümanlara bakışın değişmesi için planlanmış propagandaları içeriyordu.

Savaşın Örtülü Yüzü: Psikolojik Savaş

sistemin kalıplaştırdığı modern kadın modeline de bir itiraz niteliği taşıyordu. Bununla beraber başörtüsünün Müslüman kadında giderek bir çeşit agorafobiye dönüşmesi kaçınılmaz bir durumdu. Mücadelenin bir kimlik mücadelesine dönüşmesinin toplumun geneli nazarında manipülasyonların sürekli sıcak tutulduğu bir ortamda gerekli yankıyı oluşturmaması başörtülü kadınlarda ister istemez bir kamusal alan fobisine yol açtı. Uzun pardösüleriyle modern seküler görüntünün dışında kalan başörtülü kadınlar, Türkiye Cumhuriyeti topraklarına layık görülmeyen tarzda bakışlara maruz kaldı. Dönemin iktidarının ağzıyla "okuyacaklarsa Arabistan'a gitmeleri"[5] yönünde bile salıklar verilen başörtülü kızlara kamusal alan; dışlanmanın, hakaret dolu bakışların öteki adı oldu.

İşte Halime Toros'un *Halkaların Ezgisi*[6] romanı kamusal alanda başörtüsüyle görünür olmanın bir genç kadının psikolojisinde bıraktığı etkilerle ilgili önemli ipuçları veriyor. 28 Şubat süreciyle eş zamanlı yayımlanan romanda 80'lerden 90'ların sonuna kadarki bir zaman diliminde başörtüsüyle başlayan ötekileştirilmenin yol açtığı kamusal alan kaygısı, aile baskısı ve bunun kahraman üzerinde oluşturduğu öz benlik sorunu kahramanın iç sesiyle bize ulaşıyor. Romandaki kadın kahramanın yaşadığı ontolojik anlamdaki sorgulamaların zeminini oluşturan ana problemin, dönemin toplumsal fotoğrafının dışında tutulmak, görünür olan haliyle kabullenilmemek olduğu dikkati çekiyor. Sonrasında bunun bir ontolojik sorgulamaya dönmesi ve yazarın kahramana biçtiği çözüm yolu farklı yönlerden yoruma açık olmakla birlikte modern ve seküler zihniyetin onayladığı agoraya girememek bu sorgulamaları besleyen önemli bir damar.

Yaşlı kadın, ben orada bir istilacıymışım gibi bakıyor hem de. Bu topraklara hiç yaraşmayan bir şeymişim gibi…" (s.36) Bu psikoloji, ***Halkaların*** *Ezgisi* romanında Nisa karakteri üzerinden devletin güç odaklarının yaptığı "İrtica geliyor, laiklik elden gidiyor!" propagandalarının bir sonucu olarak merkezde durmakta.

Roman kahramanı Nisa'yı caddelerde, otobüslerde, eczanelerde ve kendi ailesinin yanında dolaştıran yazar, Nisa'nın şahsında kamusal alanda başörtüsünün taşıdığı anlamları bir bir sıralamaya çalışır adeta. Nisa hep tedirgindir. Biraz sonra kötü bir şey olacak ve sebebi kendisi gösterilecek gibi kaygı içindedir. Onun bu düşünceleri kendi döneminde başörtüsüyle yaşamaya çalışan Müslüman kadınların tedirginlik sebeplerini ortaya koymaktadır:

"Ama biz hep tedirgindik/ tedirginiz. Her baskı biçimine karşı hazırlıklı ve gergin… Kütüphane kapılarından, üniversitelerden kovula kovula geniş salonlara karşı bir tedirginlik oluşmuş içimizde. Bu yüzden sopa yutmuş gibi dikiz ve bu yüzden abartı duruşlarımız, bakışlarımız, tebessümlerimiz, surat asmalarımız… Olağan dışı." (s.11)

Dışlanmak, aşağılanmak, kovulmak ve korku uyandırmak gibi bütün olumsuz duygularla etiketlenen Nisa, polisin bile kulübesinden dikkatle kendisini süzdüğünü düşünmektedir. (s.32) Çünkü mevcut otorite, terörle ilişkilendirdiği başörtüsünü simgesel boyutta her türlü kötülüğün faili kabul etmiştir. Manipüle edilen haber ve yayınlarla da hedef kitle başörtüsüne karşı küçümseyici ve dışlayıcı bir tavır

5 Dönemin cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 2006'da katıldığı bir televizyon programında "Türban gericiliktir. Başı bağlı okumak isteyenler Suudi Arabistan'a gitsin." cümlelerini sarf etmiştir.
6 Halime Toros, *Halkaların Ezgisi*, Aralık 1997.

geliştirmiştir. Öyle ki eczaneye ilaç almaya giden Nisa'ya eczacının hiç çekinmeden sorduğu NİÇİN BAŞINIZ KAPALI? (s.32) sorusu, otobüsteki şoförün "HANIM ANNE, BİLETİNİZ? (s.46) şeklindeki hitabı Nisa'yı kamusal alanda özgüven yitimine doğru sevk etmiştir. Yine Nisa'yı bir cenaze kortejinin ortasına atan yazar, orada Nisa'nın şahsında başörtülü Müslüman kadınlara yapılan hakaretleri göz önüne serer. *"Sizin yüzünüzden! Bu kadın sizin yüzünüzden öldü! Siz öldürdünüz!"* (s. 47) Nisa, bu ortamda, o kalabalığın içinde kendini savunmasız, çaresiz ve değersiz hisseder. *"Gözlerimi yumdum. Öylece durdum. Bir şey olmadı. Bana vurmadılar bile. Büzüştüm kaldım. O kadar değerden düşmüştüm ki öldürülüp çöpe atılabilirdim. Ya da öldürülmeye bile değer bulamayabilirdim."* (s.48)

Bütün bu duygularla Nisa için başörtüsünün simgesel boyutuyla hiçbir şey yapmasa da İslam adına yakıştırılan olumsuzlamaların sorumluluğunu taşıdığını hissederiz. Görünürlüğüyle kendini açıkta ve savunmasız hisseden kahraman, Türkiye'de laikliğin önündeki büyük tehdit olarak potansiyel suçludur otoritenin ve halkın bir kesiminin gözünde. Bütün örtülü kadınlar kuytu sokaklardan tek başlarına yürümekten korkuyorlardır Nisa'ya göre. *"Görünür olma paranoyamı besliyor. Bedenim tutuluyor. "Besmeleyi unutup evime girerken "bugün ölmedim" diyorum bir şiire sığınarak"* (s.51)

Sonrasında Nisa'yı bir sinema salonunda görürüz. Başörtülü bir kadının sinema salonlarının koltuklarında görülmesinin yine laik/seküler görüntüyü bozacak bir hareket olduğu algısı yerleştirildiğinden Nisa'nın o koltukta oturması sinemaya giren diğer kitlede tedirginlik uyandırır. Çünkü Müslüman ve dindar olmak cehaletin göstergesidir. Nisa kendini bu sefer sinema salonunda yabancı ve öteki hisseder: *"Şimdilik biz sinemadan, tiyatrodan anlar mıyız? Kitap okur muyuz? Dil bilir miyiz? Düşünsel yetilerimiz var mıdır? Bir sanat eserini doğru algılayıp eleştirecek donanımımız? Çocuklara uçurtma yapar mıyız? Hayır yapmayız. Çünkü biz karayız, siyahız, umacıyız."* (s.71)

Ötekileştirilmenin bir başka boyutu da yine romanda acı bir gerçeklikle önümüze serilir. Bu sefer Nisa'nın ailesidir onu bu fotoğrafın içinde görmek istemeyen ve topluma yakıştıramayan. Nisa, başörtüsü taktıktan sonra mevcut zihniyetin prototipi olan ablasıyla karşı karşıya gelmesi, ablasının kamusal alanda Nisa'nın bu yeni görüntüsüyle dolaşmaktan utanması da dönemin güç odaklarının hedef kitlenin duygu ve algısını değiştirme amacıyla uyguladıkları psikolojik savaşın sonuçlarını göstermektedir:

Savaşın Örtülü Yüzü: Psikolojik Savaş

"Çıkar onu demişti. İnanamıyorum, hayır, kendine yazık etme, senin gibi bir kadın, geri zekalı, aptal gibi şeyler… Ablam, "Bizim de mi başımıza gelecekti." Diye ağlamaya başlamıştı. O sokaklarda görmeye tahammül edemediği "şey"lerden birinin artık kardeşinde olacağını, onunla bir lokantaya ya da alışverişe çıkamayacağını, arkadaşlarından köşe bucak gizleyeceğini." (s.37)

Ayrıca dikkatimizi çeken bir nokta da başörtüsünün getirdiği ötekileştirilme psikolojisinin sadece seküler kesime mal edilmemiş olması. Yazar, burada muhafazakâr çevreyi de özellikle erkek kimliğini merkeze alarak eleştirir. Romanda Basın Yayın Yüksek Okulu'nu bitirmiş başörtülü bir kız iş başvurularında gördüğü küçümseyici tavırdan memnun değildir. Herkesin ezberlediği kadın modeline uygun olarak İslami bir müesseseye iş istemek için giden genç kıza, iş değil hayırlı bir iş teklifi yapılmaktadır çünkü. Zaten yasaklarla itilmiş, örselenmiş Müslüman kadınlarda oluşan çaresizlik, yetersizlik ve özgüvensizlik duyguları bu sefer de kendi içlerinden bir kez daha perçinlenmektedir. Hatta doğrudan bir tarihlendirmeyle yapar bunu yazar. 80'lerin sonu 90'ların başıdır ve okulunu yeni bitirebilmiş, başörtüsü sebebiyle atılmış ve geri dönmüş kızları devlet kapısında buluruz bu sefer. Yine aciz, edilgen ve ötekidirler o kapıda da. İçeri alınmayı bekleseler de bunu yüksek sesle talep edemezler. Kahramanın bu psikolojisi başörtüsünün 1999'da milletin meclisinde gördüğü muamelenin izlerini hatırlatır adeta. Türkiye topraklarında eğitim ve öğretim kurumlarından dışlanan başörtüsünün milletin meclisinden nasıl kovulduğu belleklerdeki yerini halen korumaktadır.[7]

Yukarıdaki örnekler gibi yazar, kahramanı Nisa'yı kamusal alanın hemen her köşesinde dolaştırarak aslında dönemin Türkiye'sinin panoramasını çizmiştir. O dönemlerin yakın şahidi ve muhatabı olanlar bu türden davranışlara, jest ve mimikler ya da çeşitli yakıştırmalarla maruz kaldıklarını hatırlayacaklardır.

Kamusal alandan dışlanan başörtüsünün, onu taşıyanlarda giderek korku psikolojisine dönüşmeye yüz tuttuğunu ve bunun belleklerde bir iz olarak durmaya devam ettiğini de yine dönemin üzerinde psikolojik savaş uygulanan dindar, başörtülü, eğitim ve çalışma hakkı talep eden, modern ve seküler Türkiye agorasında yer almak isteyen kadınlar hatırlayacaktır. İşte yazar, Nisa'nın şahsında bir dönemin dindar kadınlarında kamusal bir sorun olan ötekileştirilme korkusunu Nisa'nın kendi üzerinde oynanan psikolojik harbin onun psikolojisinde nasıl yankılar uyandırdığını çeşitli yönleriyle göstermeye çalışmıştır. Bunun en belirgin yönü Nisa'da oluşan değersizlik, dışlanmışlık ve eziklik hissidir.

Halkaların Ezgisi bu anlamda hâkim zihniyetin "gelince başımızı örttürecekler" ya da "Türkiye İran olacak." gibi algı yönetimiyle projelendirdiği laik seküler toplum modelinin ötekileştirdiği bir neslin kaderine ayna tutmuştur. Başörtüsü, ötekileştirilmiş bir kimliğin temel taşıdır. Müslüman kadının başörtüsünü taşırken kendisinin ona yakıştırılan gibi öcü ya da terörist olmadığını ispatlamak için *"biz*

7 Fazilet Partisi'nden İstanbul vekili seçilen Merve Kavakçı başörtüsüyle Meclis genel kuruluna adım atınca Bülent Ecevit ve DSP milletvekillerinin şiddetli protestoları altında genel kurul salonundan 'and içmeden› çıkmak zorunda kalmıştı. O günden en çok akılda kalanlar Bülent Ecevit›in gösterdiği tepki ve bir milletvekilini Meclis›ten kovması olmuştu. Ecevit kürsüye çıkıp şöyle demişti; "Burası hiç kimsenin özel yaşam mekânı değildir. Burası devletin en yüce kurumudur. Burada görev yapanlar devletin kurallarına uymak zorundadırlar. Burası devlete meydan okunacak yer değildir. Lütfen bu hanıma haddini bildiriniz!" https://www.aksam.com.tr/siyaset/merve-kavakci-olayi-neydi/haber-257067,

sizden farklı değiliz"lerin türevi pek çok söylem ve davranış biçimleriyle oluşturduğu savunma mekanizmaları, onu bu psikolojik savaşın içinde çeşitli arayışlara da sevk etmiştir şüphesiz. Nihayetinde otobüste, caddede, parkta, sinemada bir çeşit öcüleştirilmiş bir kimliğin varlığını taşıyarak hem görünür hem de dışlanmışlığıyla bir o kadar görünmez hisseden roman kahramanının kendini sadece kocaman bir gövdeden ibaret görmeye başlaması ve ardından girdiği ontolojik sorgulamalar da onun kendisiyle de ayrı bir savaşın içinde olduğunu göstermektedir.

Başörtüsü Savaşının Örtülü Yüzü

Başörtüsü özelinde yapılan psikolojik savaşı 28 Şubat'la başlatmak mümkün olmadığı gibi savaşın son on beş yıldır başörtüsünün görünürlüğünün artmasıyla da bittiğini söylemek mümkün değildir. Bu problem Türk modernleşmesinin arazlarından biri olarak merkeze oturan toplumsal bir kimlik problemidir. Modern seküler hayat tarzıyla yapılan bir çeşit savaşın öteki adı olan "başörtüsü", son yıllarda kavga dilini bırakarak modernin içinde barışçıl yollarını aramaya başlamıştır. Cumhuriyet agorasının türlü yöntemlerle bünyesine kabul etmediği başörtülü dindar kadınlar, 28 Şubat'ın ardından bu dışlanmanın hem sosyolojik hem de ontolojik sonuçlarını yaşarken değişen iktidarın kendilerine kamusal alanda açtığı imkanlarla birlikte rahatlama içine girmişlerdir.

Fakat rahatlık ve refahın getirdikleriyle birlikte başörtülü kadınlar halen daha *"Biz sizden farklı değiliz."* psikolojisiyle modern olma ya da görünme kaygısını içinde barındıran refleksleri taşımaktadırlar. Başörtülü kadınlar bugünkü Türkiye fotoğrafında artık daha rahat yer alabilmekte. Bununla birlikte başörtüsüne o günkü psikolojik savaşın ortasında yüklenen anlam ve değerden bugün bahsetmek ne derece bütüncül bir değerlendirmeye gider, tartışılır. *Halkaların Ezgisi* romanında Nisa'nın başörtüsü takmaya başladıktan sonra mevcut Türkiye'nin kamusunda yaşadığı ötekileştirmeyle birlikte romanın örtülü bir şekilde verdiği başörtüsünün anlamı ve anlamlandırılmasıyla ilgili ontolojik hesaplaşmanın sonuçları son yirmi yılın bize bu yönde söylediklerini de barındırmaktadır. Denilebilir ki Türk modernleşmesinin bir parçası olan ve 80'lerle ivme kazanan modern/seküler kamusal alan projesi, 28 Şubat sürecindeki yasak ve yaptırımlarla birlikte başörtüsünü simgesel boyutta öteki olarak kodlamıştır. Başörtüsüyle kamusal alanda görünür olmak isteyen dindar kadınlar da toptancı bir bakışla gerici, gayri medeni yaftaları konularak eğitim ve öğretimden, çalışma hayatından mahrum edilmiştir. Hedefe konulan seküler toplum projesinin mimarı olan zihniyetin yürüttüğü psikolojik savaş, *Halkaların Ezgisi*'nin kahramanı Nisa'nın başı örtülüyken yaşadığı toplumla verdiği savaşın onda oluşturduğu psikolojik tahribatı daha belirgin önümüze serecektir. Kaldı ki bu savaşın muhataplarının cephesinden mücadelenin her zaman aynı iştiyakla devam etmediği de bir gerçektir. Roman kahramanın nihayetinde ontolojik çıkışsızlıklar içinde başörtüsünden vazgeçtiği de psikolojik savaşın ayrı bir boyutu olarak karşımıza dikilmektedir. Başörtüsüyle görünür olmaktansa herkesleşip silinmeyi tercih eden kahramanın bu sefer de kendisiyle bir savaşın içine girerek iç huzurunu kaybetmesi bugün de farklı yönleriyle yaşanmaya devam eden sonuçlar arasındaki yerini korumaktadır.

Evliya Çelebi

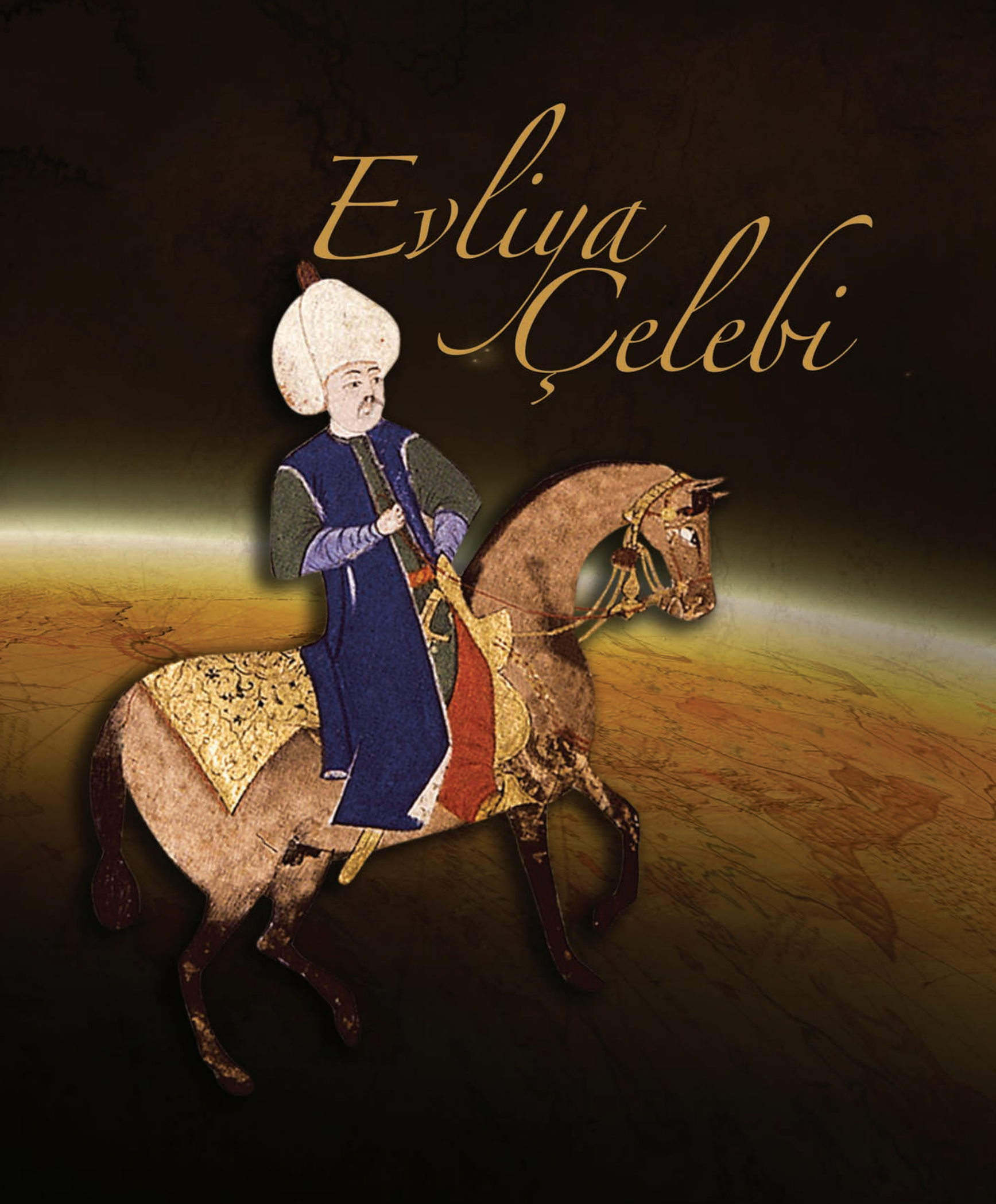

Zekeriya Kurşun

Seyyah-ı Alem Evliya Çelebi'nin Haritacılığı ve Haritaları

"Evliya Çelebi hezârfen kişiliğini bir kere daha çizdiği Nil, Fırat ve Dicle haritaları ile de ispatlamıştır. Bu özelliği ile de Evliya Çelebi, haritacılık tarihimizin de öncülerinden olmuştur."

Evliya Çelebi, başka bir yerde görülmeyen İstanbul'daki "esnaf alayını" anlatırken haritacı esnafından sitayişle bahseder. Bu taifenin "garîp ve acaip bütün ilimlere malik ve pek çok lisan bilmelerinden" sitayişle bahseder. Ayrıca bu haritacıların elinden çıkan haritaları gemicilere sattıklarından ve onların da adaları, limanları, sığ ve derin suları öğrenip bu sayede yol ve güzergahlarını belirlemelerinden söz eder. Ama daha da önemlisi Evliya, döneminin harita ve haritacılık kaynağı kabul eden Gerardus Mercatur'un Latince *Atlas Minör* ve en eski dünya haritalarından olan Mappamundi'den bahsederek bu konudaki bilgisini ve haritacılığa olan ilgisini bize aktarır. Eşsiz eseri *Seyahatnamesi* de okuyucusunu adeta üç boyutlu bir görüntü içine alıp dolaştırır. Gelin görün ki, ne müellife atfettiğimiz Bağdat nüshasında ve ne de çoğaltılan diğer nüsha ve matbu seyahatnamelerde bir haritaya rastlanmamaktadır.

Seyyah-ı alem yani bir dünya gezgini olmasının yanında musikişinas, edîp, nakkaş, fâris, okçu, ve yetenek isteyen pek çok alanlarda maharetiyle tanınan hezarfen Evliya Çelebi'nin harita çizmemiş olması mümkün müdür?

Bu konuda yazıp çizenler ve Evliya uzmanları da hep bunu merak etmiş ve yukarıdaki soruyu sormuşlar ancak uzun zaman boyunca cevabından mahrum kalmışlardır. Bu yüzden kimi araştırmacılar onun tanımladığı güzergahları çizerek Evliya Çelebi Haritaları hazırlamak yoluna gitmişlerdir. On yedinci yüzyılın ortalarından itibaren verdiği bilgiler ile bir taraftan Türk kültürünü diğer taraftan dünya kültürünü besleyen Evliya Çelebi'nin harita çizmiş olmaması mümkün değildir. Eğer bu hükmü benimsiyorsak, tabii olarak çizmiş olduğu haritalara ne olduğunu da sorgulamamız gerekmektedir.

Evliya'nın Nil Haritası

İtalyan Türkolog Ettore Rossi 1949 yılında Vatikan Kütüphanesi'nde gördüğü bir haritanın Evliya Çelebi'ye ait olabileceğinden hareketle kısa bir tanıtımını yapar. Buna rağmen uzun yıllar kimsenin dikkatini çekmeyen bu

Seyyah-ı Alem Evliya Çelebi'nin Haritacılığı ve Haritaları

harita, nihayet 1990larda bu sefer biri Türk diğeri de Amerikalı iki Evliya uzmanı olan Nuran Tezcan ve Robert Dankoff tarafından gündeme alınarak yayımlanır (Robert Dankoff-Nuran Tezcan, *Evliya Çelebi'nin Nil Haritası: Dürr-i bî-misil în ahbar-ı Nil*, İstanbul 2011.). Gerek muhtevası ve gerekse *Seyahatnamesi*'nde sıkça kullandığı "hakir-i pür taksir" mahlasının haritada olması bu haritanın Evliya'ya ait olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Haritasında Evliya o güne kadar hiçbir gezginin gitmeye cesaret edemediği Nil Nehri güzergahını kuzeyden güneye doğru gezip gözlemleyerek resmetmiştir. Nil'in kaynağı kabul edilen Cebel-i Kamer dağından başlayıp Kızıldeniz ile Libya çölü arasında geçerek Kahire'de iki kola ayrılıp Akdeniz'e uzanan harita, 5.45 metre uzunluğundadır. Bez üzerine resmedilen haritanın genişliği eşit olmayıp 45 cm'dan başlayarak 88 cm'ye kadar çıkmaktadır. Nil Deltasından Sudan içlerine kadar yaptığı yolculuğu sırasında büyük gezginimiz gezip gördüğü yerleri, tespit ederek ve gözlemleyerek haritasına maharetle işlemiş ayrıca geniş açıklamalar ilave etmiştir. Peki bu muhteşem eser Vatikan'a nasıl gitmiştir? Bu bir muamma olsa da yayıncılarının ifadesiyle, ölümünün akabinde *Seyahatname*'si İstanbul'a getirilirken, Nil Haritası da bir şekilde Vatikan'a götürülmüş ve ancak üç yüz otuz yıl asır sonra yeniden gündemimize girmiştir.

Evliya'nın Fırat ve Dicle Haritası

Robert Dankoff ve Nuran Tezcan sayesinde Vatikan'da bulunan haritanın Evliya Çelebi'ye ait olduğu ortaya konulmuş ve Türk okuyucusuyla da buluşturulmuştur. Bu keşif sadece bi haritayi ortaya koymamış ayrıca gezdiği yerlerin güzergahını tanımlamada büyük bir maharet gösteren Evliya'nın başka haritalarının var olabileceğini göstermiştir.

Nitekim Evliya'nın Nil haritası macerasına benzer bir biçimde; önce Avrupa'da (Londra'da) ortaya çıkan ve sonra oradan

Asya topraklarına (Katar'a) dönen başka bir haritası bulunmaktadır. Fırat'ın kaynağından başlayarak Şattularap'a kadar uzanan ve bizim keşfedip isimlendirdiğimiz "Fırat ve Dicle Haritası".

1980li yıllarda, 1847 yılından beri Londra'da nadir kitap ve yazmalar ticareti yapan Bernard Quaritch firması "A Rare Ottoman Chart of the Gulf and Mesopotamia/Körfez ve Mezopotamyaya Dair Nadir Bir Osmanlı haritası" başlığı ile bir haritayı satışa sunmuştur. Haritayı şekil ve içerik bakımından kısaca tanımlayan müzayede kataloğu haritanın çıktığı kaynağı da vermektedir. Firmanın satış ilanındaki ifadesine göre harita, William Trumbull'un (1639-1716) kütüphanesinden çıkmıştır. Trumbull, Evliya'nın çağında yaşamış bir İngiliz devlet adamı, iyi bir entelektüel ve seyyahtır. Daha da önemlisi 17 Ağustos 1687 tarihinden 31 Temmuz 1691 tarihine kadar, İstanbul'da İngiltere adına elçilik yapmıştır. Bu dönem Evliya'nın ölüm tarihinden hemen sonrasına tekabül etmektedir. Elçi, Osmanlı topraklarında İngiliz ticaretinin gelişmesi için çalışmalar yapmakla bilinmektedir. Bu yüzden büyük ihtimal ile ticaret yollarını gösteren haritalar ile de ilgilenmiştir. Buna rağmen satışa sunulan bu haritanın onun kütüphanesine nasıl girdiğine dair hiçbir bilgi verilmemiştir. Bernard Quaritch firması, satış ilanında harita hakkında, Chicago Üniversitesi tarafından basılacak olan *The History of Cartography/Kartografi Tarihi* isimli eserde bir yayın yapılacağını da duyurmuştur. Fakat bu haritanın kime ait olabileceği sorusu hiç sorulmamıştır.

Söz konusu harita Katar yönetici ailesine mensup Şeyh Hasan'ın özel koleksiyonu için satın alınmış ve bu sefer Avrupa'dan Asya'ya dönmüştür. Katar ile ilgili yapmakta olduğum araştırmaların sırasında 1998 yılında özel izin ile gördüğüm haritanın Evliya Çelebi'ye ait olabileceğini düşünüp üzerinde çalışmaya başladım. Nitekim Katar'dan elde ettiğim bir röprodüksiyon üzerinde yaptığım incelemeler ve *Seyahatname* ile karşılaştırmalar, ayrıca uzmanlar ile istişareler neticesinde haritanın Evliya Çelebi'ye ait olduğuna dair kanaatlerim netleşti. Böylece söz konusu haritayı Evliya Çelebi'ye ait Dicle ve Fırat Haritası adıyla 2012 yılında ilim alemine İngilizce, Türkçe ve Arapça birer makale ile tanıttım.

Birleştirilmiş sekiz parça folyodan oluşan Fırat ve Dicle haritasının boyutları 3.43X43.5 cm.dir. İçindeki yazılar 17. yüzyıl Osmanlı rikasına uygun yapma siyah mürekkeple yazılmıştır. Dağlar, sarı-yeşil, nehirler mavi mürekkeple gösterilmiş Musul etrafındaki "zift yatağı" ya da "petrol bölgesi" siyah renkle renklendirilmiştir. Ayrıca başta çöller olmak üzere pek çok mekân renksiz bırakılmıştır. Bazı bina ve tarihi mekânların kubbe, sütun veya çatıları -muhtemelen özellikleri dikkate alınarak- kırmızı renkle verilmiştir. Harita, Erzurum'dan başlayarak kuzey-güney istikametinde Fırat ve Dicle nehirlerini takip ederek, Basra Körfezi'nde Şattularap ve çevresine ulaşmaktadır. Haritada renklendirilmiş bir kısım dağlar hariç topografik özellikler gösterilmemiştir. Ancak Fırat ve Dicle Nehirlerinin her iki yakasındaki kaleler, camiler, ziyaret yerleri, zaman zaman köprüler, geçitler ve konaklar, hanlar dönemin özelliklerini yansıtan özenli küçük ölçekli **çizimler ile gösterilmiştir.** Haritanın yaklaşık orta kısmında diğer çizimlere nispetle Bağdat kalesi ve şehri daha büyük bir şekilde mükemmel bir biçimde çizilmiştir.

Seyyah-ı Alem Evliya Çelebi'nin Haritacılığı ve Haritaları

Nil haritasında olduğu gibi bu haritada da çizer ve yazar belirtilmemiştir. Ancak gerek fiziki nedenler ve gerekse muhteva haritanın Evliya Çelebi'ye ait olduğunu göstermektedir. Buna göre harita, kâğıt, yazı ve tasarım açısından 17. Yüzyıla, yani Evliya Çelebi'nin asrına ait olduğunda şüphe yoktur. Boyutları farklı olmakla birlikte, Fırat ve Dicle haritası yazı stili ve çizim açısından Nil haritasına benzemektedir. Ancak Nil haritasında bölgeler, harita üzerinde yazı ile tanıtılırken, Dicle ve Fırat haritasında gösterilen mekânların resimleri ve sadece isimleri ön plana çıkmaktadır. Bunu da iki güzergâhın yerleşim mekânlarındaki farklılıkları ile izah etmek mümkündür. Zira Doğu Anadolu'dan, (Erzurum'dan) Basra Körfezi'ne kadar pek çok tarihi şehir ve kaleler yer alırken, Nil boyu aynı özelliklere haiz değildir. Diğer taraftan ve Fırat ve Dicle haritasında yoğun bir şekilde kale, cami, ziyaret yerleri, hatta kısmen şehir çizimleri ön plana çıkarılmasından dolayı, teknik olarak daha fazla açıklamaya yer verilemediği varsayılabilir. Ayrıca Fırat ve Dicle haritasında gösterilen mekanlar hakkında hem *Seyahatname*'de ve hem de başka kaynaklarda bilgi bulmak mümkündür. Buna mukabil Nil boyunca yaptığı gözlemlerine dair bilgi bulmak oldukça zor olduğundan Evliya bilinçli bir şekilde Nil haritasına geniş açıklamalar koymuştur. Buna karşılık Fırat ve Dicle haritasında çizime önem vererek ilgili yerler hakkındaki bilgileri *Seyahatname*'sine kaydetmiştir.

Nitekim Harita içerik açısından ele alındığında; Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'si ile uyumlu olduğu görülmektedir. Şehir ve kale çizimleri ile seyahatnamedeki şehir ve kalelerin betimlemeleri neredeyse birebir aynıdır. Haritada gösterilen şehir, cami, evliya makamları vs. ziyaret yerlerinin ve türbelerin isimleri aynen seyahatnamedeki gibi, bazen de sıfatları ile verilmiştir. Bu uyum da haritanın Evliya'ya ait olduğunu kanıtlamaktadır. Haritanın Evliya Çelebi'nin bizzat kendi elinden veya Nil haritasında olduğu gibi onun gözetimindeki birilerinin elinden çıktığını söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, Evliya Çelebi hezârfen kişiliğini bir kere daha çizdiği Nil, Fırat ve Dicle haritaları ile de ispatlamıştır. Bu özelliği ile de Evliya Çelebi, haritacılık tarihimizin de öncülerinden olmuştur. Kim bilir hâlâ bir yerlerde keşfedilecek başka çizimleri, haritaları da bulunmakta ve yeni kâşiflerini beklemektedir.

Musa Duman

Evliya Çelebi Araştırmaları Merkezi

“Seyahatname’nin kendisi kadar eserin yazıldıktan sonra zamanımıza kadar gelme macerası da araştırmacıların dikkatini çeken bir alan olmuştur. Mesela 1896 baskısında sansürlenen kısımlar ve Ahmet Cevdet’in eserin yayımlanması sürecinde karşılaştığı zorluklar, devrinin sosyal ve siyasal olaylarına şahitlik eden tarihi değerde anekdotlardır.”

Nasrettin Hoca, Dede Korkut, Yunus Emre benzeri kültür tarihimizin farklı alanlarında zirve olan isimler var. Seyahat kelimesi ile özdeşleşmiş, kendi alanında zirve bir ismimiz de Evliya Çelebi. Herkes biliyor ki Evliya Çelebi, sadece yaşadığı asrın değil, seyahat edebiyatımızın zirve ismi… Bu zirvedeki yerini Seyahatname adlı 10 ciltlik büyük eserini yazmış olduğu için aldı. Yine herkes kabul ediyor ki Seyahatname, sadece XVII. Yüzyılın değil bütünüyle Türk kültürünün seyahat alanındaki en önemli eseri ve kaynağı…

Yani elimizde iki değerimiz var. Seyahatname ve bu muazzam eserin müellifi Evliya Çelebi. Hem Seyahatname’yi hem Evliya Çelebi ile ilgili her şeyi Seyahatname’den öğrendik. Öğrendik ve artık genel olarak, hiç olmazsa isim olarak Evliya Çelebi’yi ve eseri Seyahatname’yi toplum olarak da biliyoruz ama ne kadar tanıyoruz?

Bu kişi Seyahatname’yi nasıl yazdı, neler yazdı, yazdıklarını nasıl anlattı?

Evliya Çelebi meşhur rüyasında Peygamberimiz’in huzurunda heyecanına yenilmeyip “Seyahat ya Rasullah” yerine “Şefaat ya Rasulallah” diyebilseydi başka mı olacaktı? Günümüz şartlarında bile insan havsalasını zorlayan işleri yapmış olan “heykeli dikilesi” bu kişi muhayyel bir insan olabilir mi?

Elli bir yıl süresince gezip dolaştığı yerlerle ilgili kaynağa ve müşahedeye dayalı notları alıp, bu notları muhafaza edip ömrünün sonlarına doğru bunları tasarlayıp belli bir düzene göre on ciltlik muazzam eseri Seyahatname’yi yazmak ve yazabilmek… Böyle bir eser bile ona göre fazıl kimseler nezdinde “na-tamam”dır ve bütün noksanlıklar “kesret-i seyahat”e yüklenmelidir. Ve nihayet eser yine kendi ifadesiyle “bu müsveddatımız cümle kendü sergüzeşt ü serencamımız ve ifna-yı vücud edüp seyahatimizdür”. Okuyan herkesten özür dileyip özrünün kabul edilmesini ve hayır dua ile anılmasını isterken Evliya Çelebi Türk milletine ve aslında dünya seyahat kültürüne eşsiz ve abidevi bir eser bıraktığının farkında değil gibidir.

Esere hak ettiği değeri verebildik mi? Genel olarak tanıdığımızı söyledik de doğru mu tanıyoruz? Genellikle olağan

Evliya Çelebi Araştırmaları Merkezi

üstü olayların mübalağalı bir dille anlatıldığı gibi bir kanaatin yaygın olduğu bilinir. Bütün edebi metinlerde bir ifade şekli olarak "takdir edilen" mübalağalı anlatım nedense Evliya Çelebi için bir "nakisa/eksiklik" olarak görmekle ona haksızlık etmiş olmuyor muyuz? Bunun yanında eseri "kendine mahsus" kılan nakiller/latifeler de ne yazık ki doğru "anlaşılamamış"tır. Bu durumda, Seyahatname'yi doğru okuyamama/anlayamama gibi bir problemimiz olduğunu söyleyebilir miyiz? Bu ve benzer sorulara tatmin edici olumlu cevaplar veremiyoruz maalesef.

Seyahatname, 1685'lerde Mısır'da yazıldıktan sonra değişik tarihlerde nüshaları istinsah edildi, eski ve yeni yazılarla ve sadeleştirilerek baskıları yapıldı. Değişik isimler tarafından seçmeler hazırlanıp yayımlandı. Son çeyrek asırdır da eser üzerinde bir ilgi yoğunlaşması yaşıyoruz denebilir. Yerli ve yabancı araştırmacıların eser üzerinde dikkat çeken önemli çalışmaları oldu, lisansüstü tezler yapıldı, esere dayalı belgeseller hazırlandı. Başlangıçta bir tarih kaynağı olarak görülen eser sonraları dil, mimari, edebiyat, kültür tarihi gibi pek çok farklı alanlar için de kaynak olarak değerlendirilmeye başlandı.

Tarihten coğrafyaya, inanç ve sosyal ilişkilerden boy ve millet adlarına, konuşma örneklerine, sosyal ve iktisadi hayata kadar akla gelebilecek her konuda bilgi. Uzun çabalar sonrasında eseri temin eden Hammer (1814), Seyahatnameyi tanıdıktan sonra "İnsanın, Avrupalı seyyahların ne kadar çok şeyi gözden kaçırdıklarını, Evliya Çelebinin ise ne kadar çok yeni ve hiç söylenmemiş şeyi söylediğini görerek şaşkınlığa düşeceğini" ifade eder ve "Belki Seyahatnameye bir "topografik, etnografik, tarihi ve filoloik kayıtlar içeren bir hazine" olarak değerlendirir.

Her okuyucu, her meslekten insan, Seyahatnamede kendine bir şeyler bulur.

Son on yılda tertip edilen sadece 4 sempozyumun bildiri kitaplarında Evliya Çelebi ve Seyahatnameyle ilgili farklı konuyu işleyen 120'yi aşkın bildiri sunulmuştu. Buradaki başlıklar, Seyahatnamenin konu çeşitliliğini ve kültürel değerini anlatmak için okuyucuya bir fikir verebilir:

Çok geniş anlamıyla başta tarih, şehir tarihi, kişi tarihleri, kültür tarihi, hukuk tarihi, mimarlık, mimarlık tarihi, uluslararası ilişkiler, dil ve anlatım, kurmaca, gerçek ve fantezi, metinlerarası, edebiyat ve edebiyat tarihi, halk edebiyatı, halk bilimi (hurafeler, latifeler), iktisat, iktisadi hayat, toplumsal hayat, toplumlar arası ilişkiler, inanç ve sosyal ilişkiler, dil tarihi, dil ilişkileri, dil coğrafyası, dilde mahallileşme, iki dillilik, fonetik gelişmeler, ateşli silahlar, bilim tarihi, coğrafya, yollar, İslam tarihi, sanat tarihi, yemek kültürü, içki, şarap, uyuşturucular, müzik tarihi, müzikoloji, Türk müziği, hat vb. güzel sanatlar, yazı kültürü, hastalıklar, tıp tarihi, şifahaneler, ziraat, seyahat kültürü, savaş anlatımı (muhabirlik), av ve av kültürü, dini hayat, inanışlar, dinler tarihi, tasavvuf tarihi, tasavvuf mekanları, eğitim tarihi, yer adları bilimi (onomastik), boy ve millet adları, tarih düşürme sanatı, etnoloji, gayrımüslimler, otobiyografi, sosyoloji.

Ancak Seyahatname, bütün inceleme ve araştırmalara rağmen, gittikçe daha çok araştırılmayı ve incelenmeyi hak etmektedir. Daha çok konularda çalışmalara kaynaklık edeceği anlaşılmaktadır. Bu çalışmalar her yönüyle geliştirilmeye ve çeşitlendirilmeye muhtaçtır.

Hatta öyle ki Seyahatname'nin kendisi kadar eserin yazıldıktan sonra zamanımıza kadar gelme macerası da araştırmacıların dikkatini

“Elli bir yıl süresince gezip dolaştığı yerlerle ilgili kaynağa ve müşahedeye dayalı notları alıp, bu notları muhafaza edip ömrünün sonlarına doğru bunları tasarlayıp belli bir düzene göre on ciltlik muazzam eseri Seyahatname’yi yazmak ve yazabilmek…”

çeken bir alan olmuştur. Mesela 1896 baskısında sansürlenen kısımlar ve Ahmet Cevdet’in eserin yayımlanması sürecinde karşılaştığı zorluklar, devrinin sosyal ve siyasal olaylarına şahitlik eden tarihi değerde anekdotlardır.

Bütün bu yönlerden bakıldığında Evliya Çelebi ve Seyahatname’nin müstakil bir araştırma ve inceleme merkezini hak ettiği ortadadır. Bu ihtiyacı karşılamak üzere geçen yıl (27 Haziran 2021) Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi bünyesinde “Evliya Çelebi Araştırmaları Merkezi” kuruldu.

Bu merkezin kuruluş amaçları arasında şunlar yer alıyor:

Öncelikle şunu ifade edelim ki bu merkezde, bütün dikkatlerini Evliya Çelebi’ye odaklayan çalışmalara yer verilecektir. Burada Evliya Çelebi ve eseri hakkında gerek yayın gerekse inceleme olarak yeni çalışmalar yapılacaktır. Şimdiye kadar yapılan çalışmalar merkez bünyesinde bir arada toplanacak ve bir Evliya Çelebi yayınları kütüphanesi oluşturulacaktır. Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi üzerine yapılan çalışmaların bibliyografyası tamamlanacaktır. Dankoff ve Kraiser’in bibliyografya çalışması yenilenerek sonraki çalışmalar da toplanmış olacaktır. Evliya Çelebi’nin daha geniş kitlelere doğru tanıtılması maksadıyla yazılı ve görsel yayınlar üretilecektir. Evliya Çelebi ve Seyahatname ile ilgili yapılmış olan yabancı dillerdeki yayınlar Türkçe’ye kazandırılmaya çalışılacaktır. Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi üzerinde çalışma yapan araştırmacıların bir listesi oluşturulacak ve bunların çalışmaları akademik çevrelerde duyurulacaktır. Bu alanda çalışan bilim insanlarını belli aralıklarla bir araya getirecek toplantılar düzenlenecektir. Merkezin çalışmalarında, her alanda bilim insanlarının tecrübelerinden de yararlanılacak, merkez çalışmalarına katkı sunmaları sağlanacaktır. Ayrıca bütünüyle Türkçe ve diğer dillerde yazılmış seyahat metinlerinin derlenmesiyle bir “seyahat edebiyatı külliyatı” ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu sayede Evliya Çelebi ve Seyahatname ile ilgili çalışmaların bir merkezden takip edilmesi de sağlanmış olacaktır.

Çalışmalarını Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Ayasofya Yerleşkesi’nde yürütecek olan merkez, bütün bu amaçlara yönelik çalışmalarını merkezin internet sayfasından ve diğer dijital ortamlardan yararlanarak ilgililerle paylaşacaktır.

Her şeyden önce Evliya Çelebi ve Seyahatname ile ilgili çalışmaları yapacak merkezin ülkemizde ve hatta İstanbul’da olması önemliydi. Ülkemizin ve milletimizin gurur kaynakları arasında yer alan Evliya Çelebi aynı zamanda da İstanbul’un bir aydını idi. Akademik camiada ilk olan bu merkez Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi bünyesinde kurulmakla Evliya Çelebi ve Seyahatname çalışmalarına ve çalışanlarına bir çatı kurulmuş olmaktadır. Bu merkez, aynı zamanda bir sorumluluğun yerine getirilmesi olarak da değerlendirilebilir.

Hanefi Vural

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Secili Anlatım

Uzun soluklu bir seyahatin pek hacimli bir ürünü olan Seyahatname, gerek muhteva gerekse üslup bakımından zengin bir eser hüviyetiyle dikkati çekmektedir. Türünün diğer örneklerinden farklı olarak, gezilip görülen geniş bir coğrafyanın maddi ve manevi kültürel unsurlarını, sadece bir ayna tutarak tahkiye etme yoluna gitmemiş, gözlemlerini aynı zamanda 'dil' denen verili imkânın hemen bütün vasıtalarından yararlanarak takdire şayan bir 'anlatı'ya dönüştürmüştür. Kıvrak zekâsının bir ifadesi olan bu dilinin, diğer önemli vasıflarıyla imtizacı; erken yaşlarda ona sarayların kapısını açtırmış, onu sultanların huzuruna aldırmış ve nice müşkül meseleleri hal yoluna koymasına sihirli bir vasıta olmuştur.

Korkut Ata'ya öykünerek söylemek gerekirse, atları ve adamları ayağına çabuk ve dili ozanca 'çevik' olan, 'seyahat' dualı Evliya, seyyah-ı âlem olma yolunda yaşadıklarını ve biriktirdiklerini rahat bir üslupla dile getirmiş, söylediklerini/yazdıklarını asırlar boyu sevdirerek okutturmuştur. Şiir türüne kıyasla nesrin edebilik araçları daha sınırlı olsa da Seyahatnâme'de kullanılmış olan dilin edebiyat inceliklerini fazlasıyla gözettiği söylenebilir. Esasen bu durumun, kastedilen, niyetlenilen ve gözetilen bir maksattan öte, Evliya'nın anlatım tarzının tabii bir görünümü olduğu pek aşikârdır. Nitekim kendisi de "Düzgün, güzel ve rahat söz söyleme, dil açıklığı." demek olan talâkat yeteneğinin kendisine verildiğini şu sözlerle dile getirmektedir: "Ve bi-emrillâh Cenâb-ı Bârî hakîre ol kadar kelâm-ı örfiyye ve talâkat-ı lisân ihsân etmişdi kim bi'l-bedâhe niçe elfâz-ı tumturâk ile kendi ihtirâ'ımdan gûnâ-gûn latîfe-âmîz şakalar ve bikr-i fikrimden bikr mazmûnlar sâdır olurdu."

Seyahatnâme'de kullanıla gelen bu rahat dilin önemli estetik araçlarından biri de

“Evliya Çelebi, kalemini, kelamın kemaline vesile kılmış, gezip gördüklerini, duyup yaşadıklarını en münasip ve mütenasip bir dille anlatmış ve eserini bütün gelecek zamanlara güzel bir vedia olarak bırakmıştır.”

secili anlatımdır. Klasik nesrimizde zaman zaman başvurulan bu dil imkânı, Evliya’nın anlatımında dikkati çekecek kadar zengin ve renkli bir ses armonisi oluşturmaktadır. Kumru, güvercin gibi kuşların belli aralıklarla ötüşü anlamına da gelen seci, bir edebiyat terimi olarak, eski nesirde ahenk oluşturmak veya vurgu yapmak amacıyla kullanılan kafiyeye denmektedir. Daha yerinde bir ifadeyle seci, nesrin kafiyesidir. Sözü estetize etme, ahenkli bir değere büründürme/kavuşturma yolunda tarihî nesirde bu söz sanatına sıkça yer verilmiştir. Seyyah-ı âlem Evliya, geniş bir coğrafyada gerçekleştirdiği seyahati sırasında önemli ve çeşitli konularda/alanlarda yaşadığı ve karşılaştığı kültürel ortamlardan devşirdiklerini, hem kendi mizacı hem de münevver tabakadan muhatapları gereği edebî, ahenkli bir dil ile anlatma yolunu tercih ettiğinden sözün sesine, uyumuna ve hatta okşayıcılığına da önem vermiştir. Tanık olduğu acayiplikleri ve garayiplikleri, tuhaflıkları adeta tuhfe bir dil ile terennüm etmiştir. Seyahatname metninin tamamı boyunca ara ara duyulan/duyumsatılan ahenkli ses dalgaları, seciler, anlatının monoton bir tahkiye derekesine düşmesine mani olmaktadır denebilir.

Bu kısa yazı çerçevesinde Seyahatname’nin bilcümle secili ifadelerine elbette ki yer verilmeyecektir. Burada, eserin bu yönünü örneklendirmek adına birinci kitapta geçen bir kısım ifadelere yer verilecektir. Eserde, secinin öne çıkan üç ayrı türü için de verilebilecek çok sayıda örnekten birkaçı:

“Bir gazelin her beytinin birinci ve ikinci mısraları arasına iki veya daha fazla mısra ilâve edilerek meydana getirilen şiir” için kullanılan ‘**mutarraf**’ terimi aynı zamanda bir seci türü için de kullanılmış ve ayrı vezinlerdeki iki ayrı kelimenin sonundaki kafiyeli sesi ifade etmektedir. Eserde geçen mutarraf secilerden birkaçı:

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Secili Anlatım

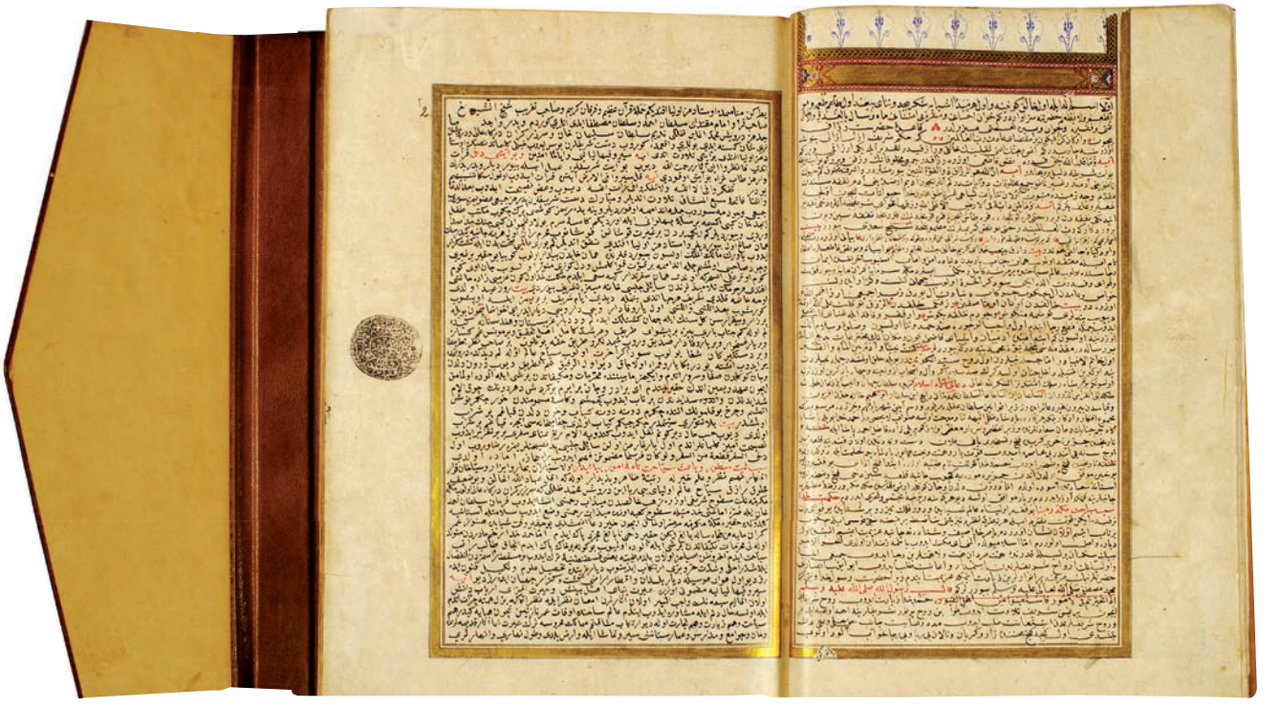

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa Koleksiyonu)

Ve dâ'imâ **dervîş**-i **dil-rîş**ân ile hüsn-i ülfet edüp şeref-i sohbetleriyle müşerref olup,

Ammâ bizzât râyiha-i Hazret-i Resûl ***za'ferân****-ı verd-i* ***handân*** *gibi kokardı.*

Hülâsa-i kelâm gulgule-i Rûm ve tantana-i Rûm ve velvele-i Rûm ve debdebe-i Rûm ve gulibeti'r-Rûm bir **dâr** [u] **diyâr** kim vech-i arzda naziri yokdur.

"Âşık-ı **sâdıkın** ve ümmet-i **müştâkın** Evliyâ kulun şefâ'atin ricâ eder"

Hazret-i Süleymân bu **duhter**-i **bedahter**in **ahvâ**l-i pür-**melâl**inden su'âl etdükde kız eyitdi.

Azak câniblerinde cüyûş-ı muvahhidînden **Tatar**-ı sabâ-**reftâr** askeri muztaribü'l-hâl olmağile Hazret'in himâyesinde olan bu İslâmbol'a gelüp andan Tatar Hân'a imdâda gideriz.

…

İlgili ibarelerde hem kafiye seslerinin hem de seciyi meydana getiren sözcüklerin vezninin aynı olması durumunda oluşan türe **mütevâzî seci** denmektedir. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, aynı ibarede veya cümlede birbiriyle belli bir ses ahengiyle ilişkilendirilen kelime çiftlerinin hem kafiyeli hem de aynı vezinden olmaları gerekmektedir. Seyahatname bu tür bakımından da zengin malzeme barındırmakta ve sesin, sözün ahengine imkân tanımaktadır:

Evvelâ mahlas-ı **hakîr**-i **fakîr** ve dâ'î-i kesîrü't-taksîr seyyâh-ı âlem ve nedîm-i **âdem,** Evliyâ-yı bi-riyâ ibn Dervîş Mehemmed Zıllî dâ'imâed'iye-i me'sûre-i istihâreye tâlib ü müdâvim ve esniye-i mevfûre-i müşerrefeye râğıb ü mülâzım olup Hikmet-i Rabbânî ve hidâyet-i

Yezdânî, sûre-i kerîm-i **Furkâniyye** ve âyât-i azîme-i **Kur'âniyye** berekâtiyle dil-i çeşm-i alîl Cenâb-ı Hazret-i Celîl tarafından istimdâd taleb edüp maskıt-ı re'simiz olan İslâmbol'da künc-i mihnethânemizde girde-**bâliş**-i **nâliş** üzre hâb-ı murâda yasdanup bin kırk {mâh-ı} Muharreminin leyle-i âşûrası idi kim bu hakîr beyne'nnevm ve'l-yakazada iken görürüm ki Yemiş iskelesi kurbünde Ahî Çelebi câmi'i nâm câmi' kim helâl-i zülâl mâl ile inşâ olunmuş bir müstecâbü'dda' ve câmi'-i atîkdir, menâmımda hakîr kendümi ol câmi'de gördüm.

Birbiriyle kafiyeli ve secili olan iki ayrı bölüğün aralarındaki benzer değerlerde olması ise üçüncü tür olan **murassa' seci**yi meydana getirmektedir. Evliya'nın ahenkli dili secinin bu çeşidine de malzeme verecek zenginliktedir:

"Pâdişâhım Kaydefâ nâm avretin ne haysiyyeti ola, deryâ-misâl asker ile üzerine varup elin, vilâyetin **harâb** u **yebâb**, halkın dendân-ı tîğdan geçirüp ciğerlerin **kebâb** edelim" dediklerinde İskender eyitdi…

"Yâ İskender, eğer Kaydefâ'dan intikâm alam dersen **ceng** [ü] **cidâl** ve **harb** [ü] **kıtâl** dahi olmaya…

Hasılıkelam Evliya Çelebi, edebî bir metin ortaya koyma amacını gütmese de eserinde, nesirdeki söze dayalı sanatlardan biri olan secili kullanımlara sık sık başvurmuş, sözün armonisini ve müzikalitesini pek önemsemiştir. Kalemini, kelamın kemaline vesile kılmış, gezip gördüklerini, duyup yaşadıklarını en münasip ve mütenasip bir dille anlatmış ve eserini bütün gelecek zamanlara güzel bir vedia olarak bırakmıştır. Ruhu şâd, muakkipleri ber-murâd olsun.

Abdullah Mesud Küçükkalay

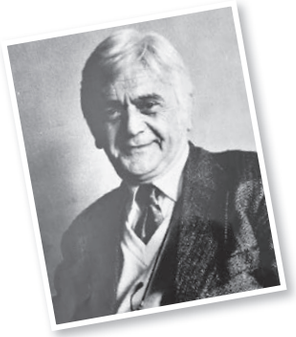

Mehmet Genç:
Bir Âlimin Hayatı ve İlmî Serencâmı

Eğer her büyük insan kendi çağının gerçek çocuğu olarak görünmeyi tercih ederse ve her ne olursa olsun kendi çağının hastalıklarını tüm bu daha küçük insanlardan daha şiddetli bir şekilde ve daha büyük bir duyarlılıkla yaşarsa o zaman böyle büyük bir kişinin kendi çağına karşı verdiği mücadele kendisine karşı verdiği anlamsız ve yıkıcı mücadeleden başka bir şey değilmiş gibi görünür. Ama sadece öyle görünür, çünkü o, çağının, kendisinin büyük olmasını engelleyen boyutlarına karşı mücadele eder ki, büyüklük onun için doğrudan şu anlama gelir: Özgür ve tamamen kendisi olmak.

Friedrich Nietzsche

Zarafetin, bilim aşkının, inceliğin, insani derinliğin, hoş sohbetin ve erdemin temsilci olan Mehmet Genç 04 Mayıs 1934 yılında, Artvin'in Arhavi ilçesinin güneyinde, Arhavi'ye 8,5 kilometre uzaklıkta, Orçi Çayı'dan ayrılarak çatal yapan Sidere Deresi ile Orçi Çayı'nın arasında kalan üçgen araziye konuşlanmış Kemerköprü Köyü'nde mütevazı bir ailenin 4'ü kız, 3'ü erkek 7 çocuğunun en küçük çocuğu olarak dünyaya geldi. Aslında nüfus cüzdanında doğum tarihi olarak 1934 yazmasına rağmen Mehmet'in çok sevdiği ve tahsil hayatı boyunca neredeyse maaşının yarısından fazlasını Mehmet'e gönderen ve ondan beş yıl önce, 1927 yılında dünyaya gelen büyük ağabeyi Mithat Mutlu, Mehmet'in 1932 yılında doğduğunu ama ailenin iki yıl gecikmeli olarak nüfus cüzdanı aldığı için nüfus kayıtlarına doğum tarihi olarak 1934 yılının kaydedildiğini kendi çocuğu Tonguç Genç'e söylemişti. Mehmet'in Babası, atalarının Kafkasya'dan geldiği tahmin edilen Laz kökenli Ali Bey (nüfus kaydında ismi Ali olarak geçiyordu ama köylüler ona Ali Rıza diyorlardı), ilk hanımı Ayşe'nin

“Genç hala ilmî lezzeti algılayamamakta ve günlerce uğraşarak çözdüğü matematik problemlerinin kendisine verdiği hazzın ne olduğunu tanımlayamamaktaydı. Bu tanımı yapabildiği ve ilmin hazzını aldığı ilk yer, bir burs için rapor almak üzere gittiği bir hastanede yaşananlardan kaynaklanmıştı. Bu olay Mehmet Genç’in sadece ilmi lezzeti aldığı yer değil, ona aylar süren, inzivaya benzer bir yaşam da sunarak onun dünya tarihinin klasik eserlerini okumak fırsatını da sunacaktı.”

vefat etmesi üzerine ikinci hanımı Hatice ile evlenmiş ve böylece ilk hanımından olan Safiye, Hacer, Ahmet ve Hanife isimli çocuklarına ikinci hanımından olan Mithat Mutlu, Sıdıka ve Mehmet isimli çocukları katılmışlardı. Ali Razı Bey o dönemde çiftçilikle uğraşıyor, yaklaşık 25-30 haneden oluşan Kemerköprü Köyü’nün camisinde de gönüllü imamlık yapıyordu.

Mehmet henüz doğmadan, babası Ali Rıza Bey kendisinin işlemediği bir kan davası yüzünden 1934 yılında yargılanmış, kız kardeşi Asiye (Mehmet Genç’in halası) ve amcasının oğlu Şakir ile birlikte 4,5 yıl süren bir hapis hayatına çarptırılmıştı. Dava tam 4,5 yıl sürdü. Bu zaman zarfında hapiste tutuklu kalan Ali Genç beraat edip serbest bırakılacağı 1938 yılına kadar, aynı koğuşta kaldığı medreseli bir âlimden Arapça, tefsir ve hadis gibi dinî ilimleri okumuş, hapishane hayatı onun için bir tür medrese olmuştu. Normal bir köylü olarak girdiği hapisten ilim tahsil etmiş bir medreseli olarak çıkmıştı. Bu nedenle, doğumunda babası mahpus olan Mehmet, babasının beraat ederek eve dönmesinden sonra, kendisini derin dinî sohbetlerin yapıldığı bir ortamda buldu. Bu sohbetler ve babasının köyde imamlık yapmaya başlaması Mehmet’in ilk dini bilgilerinin oluşmasına ve ondaki dini inançların gelişmesinde ilk muharrik güç olmuştu.

Ailenin mütevazi geliri ve Mehmet’in haylaz bir çocuk olması, onun ilkokulu bitirdikten sonra tahsil hayatını ileriye taşımasını zora sokmasına rağmen annesi Hatice hanım Mehmet’in okumasını istiyordu. Hatta ilerleyen yılların yaz aylarında Mehmet’in yaz tatili için köye gelerek çalışmasını ve bağ bahçe işlerinde babasına yardımcı olma niyetini örselemek için kendisi ve diğer çocuklarını biraz daha fazla çalıştırır

Mehmet Genç:
Bir Âlimin Hayatı ve İlmî Serencâmı

ve Mehmet'in ilim tahsil etmesi ve köye gelmemesi yolunda katkıda bulunurdu. Bu duygular içinde olan Hatice Hanım, ilkokulu bitiren Mehmet'i Kemerköprü'ye 28 kilometre uzaklığındaki Hopa'ya götürerek orada ortaokula kaydettirmişti. Tam o sıralarda olsa gerek, Mehmet'in ağabeyi Mithat liseyi bitirmiş ve Trabzon Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nde okumaya başlamıştı ve yakın bir zamanda oradan mezun olarak yine aynı bölgede öğretmenliğe başlayacak ve tanınan bir öğretmen olacaktı. Mehmet ortaokulda okuduğu sırada köyüne gelip gitmesine rağmen kendisine Hopa'da iken kalması için arkadaşları ile birlikte küçük bir oda da kiralamıştı.

Ortaokulu 1949 yılında Hopa'da bitiren Mehmet, maddi imkânsızlıklar nedeniyle eğitim hayatına bir yıl ara vermiş ve hemen ardından bir arkadaşının tavsiyesi ile, parasız yatılı okulu sınavlarına girerek o arkadaşı ile birlikte İstanbul Haydarpaşa Lisesi'ni kazanmıştı. Bu yıllarda, gelecekte kendisini içinde bulacağı tarih denizinin aksine matematik ve gramerden hoşlanıyor, çözümü imkânsız matematik problemleriyle uğraşmaktan büyük zevk alıyordu. Tarih dersinin, ülkemizde her öğrenciye itici gelen özelliği Mehmet Genç'in de tarihe karşı merak duymamasının temel nedenleri arasında olmuş olmalıydı. Genç, o tarihlerde matematik ve gramere olan ilgisini, bu iki dalın fazla çalışma gerekmeksizin öğrenilebilmesine bağlayacak ve kendisinin o yıllarda çok çalışmaktan pek de haz etmediğini ifade edecekti. Ancak hayatın garip cilvelerinden birisidir ki, ilerleyen zamanlarda neredeyse 60 yıl boyunca bütün zamanını tarih ilmi içinde geçirmeye adayacaktı. Bu çalışmalar günde yirmili saatleri bulan zaman sürelerine baliğ olacaktı. Fakat Genç o çağlarda henüz bundan habersizdi.

Arhavi'den İstanbul'a gelen Genç, bu gelişin kendisinde birkaç yüzyıllık bir sıçramaya neden olduğunu ve hemen fark edilemeyen bu sıçramanın birkaç sene sonra bir kültür şokuyla birlikte ortaya çıktığını anladı. Bu şok aynı zamanda onun ilgi alanlarının sosyal konulara, felsefe ve dine doğru kaymasının temel mimarlarından birisi olmuştu. Arhavi'den edinilmiş Moskof düşmanlığı, İslami bilgiler ve milliyetçi duygular Genç'i, Haydarpaşa Lisesi'nde, hocası olmamasına rağmen, edebiyat öğretmeni H. Nihal Atsız'a yaklaştırmıştı. Aslında Nihal Bey'in eşi tarihçi Bedriye Hanım Mehmet Genç'in Haydarpaşa Lisesi'ndeki hocasıydı ama Bedriye Hanım bu zeki çocuğun yetişmesi için çaba sarf ederken Genç, Nihal Atsız'ı tanımış ve onun kendi ruh ve düşünce dünyasına daha fazla hitap ediyor olduğundan olsa gerek ona yakınlık duymaya başlamıştı. H. Nihal Atsız bu nedenle Mehmet Genç'in milliyetçi duygularının şekillenmesine ve bir bilgi zemini üzerinde biçimlenmesinde son derece önemli bir mimar olmuştu. Atsız'ın da tesiriyle Genç, tarih, felsefe ve edebiyat sahalarına ilgi duymaya başlamıştı. Dinî duygularında fazla bir değişiklik olmamasına rağmen Mehmet Genç, lise son sınıfta ırkçılığa meyletmeye başlamıştı. Ancak hayatının ilerleyen yıllarında, Mülkiye sıralarında da sürdürdüğü, ırkçılığa kadar ulaşan bu milliyetçi düşüncelerini terk ettiğini ve ılımlı bir milliyetçiliğe doğru düşüncelerini değiştirdiğini ifade edecekti.

Sosyal konular, medeniyet tartışmaları ve tarih ilgisi ile geçen lise yıllarında Genç, matematiğe karşı olan tutkusu sönmemiş olsa bile ilgi alanını yavaş yavaş değiştirmeye başlamıştı. Özellikle lise son sınıfa geldiği zaman matematiğin soyut yönlerini de hissetmeye başlayan Genç, matematik konusunda artık tereddütte

düşüyordu. Nitekim matematik gibi para getirmeyen soyut bir alanda ilerlemek ile bir an evvel bir meslek sahibi olmak ve ailesine bakabilmek arasında karar vermek bağlamında yol ayrımına gelmişti. Matematik alanında daha ileriye gitmek ve ailesine maddi yönden yardımcı olabilmek amaçları açıkça birbiriyle çelişki içindeydi. Ya matematiğin soyutluğunu ve problem çözmenin zevkini tatmayı ya da bir an evvel hayata atılıp ailesine bakmayı tercih edecekti. Fakat o bu tercihi yapmadan, hayatın kendisi onu, bulunduğu yerden alarak başka mecralara zaten taşımaya başlamıştı bile.

Sosyal konulara karşı yavaş yavaş artan ilgisi de buna eklenince, Genç kendisini Mülkiye sıralarında buldu. Bu yıllarda artık Mehmet'in ağabeyi Mithat bir öğretmen olarak maaş almaya ve bazı zamanlarda neredeyse kazandığının yarısını Mehmet Genç'e göndermeye başlamıştı. Bu maddi destek onu biraz olsun rahatlatıyor ve tahsil hayatını sürdürmesi için onun için büyük bir motivasyon kaynağı oluyordu. Sert bir milliyetçi olarak Mülkiye'de konuyla ilgili yabancı literatürü okuması gerektiğinin farkına varan Genç, bunun için 2. ve 3. sınıflarda iki yaz boyunca Fransızca çalıştı. Bir yandan Nietzsche ve Schophenhauer okudu, diğer yandan Nietzsche'yi Almanca orijinalinden tahlil edebilmek için Almanca öğrenmeye kalkışmışsa da bundan vazgeçti. Bir müddet sürdürülen bu ciddi okumalardan sonra ırkçılığın kendisini tatmin edecek bir ideolojik yol olmadığını anlayarak daha yumuşak ve savunulabilir bir milliyetçiliğe doğru düşüncelerini esnetmeye başladı. Bunda, Mülkiye'deki geniş tartışma ortamının büyük rolü olmuştu. Sezai Karakoç, M. Şevket Eygi, Ergin Günçe, Cemal Süreya, Mete Tunçay, Taner Timur ve Orhan Duru

bu tartışmalarda Genç'in tanıdığı simalar arasındaydı.

Yıl 1954'tü. Mülkiye yılları ona çok verimli bir entelektüel ortam sunmakla birlikte, Genç hala ilmî lezzeti algılayamamakta ve günlerce uğraşarak çözdüğü matematik problemlerinin kendisine verdiği hazzın ne olduğunu tanımlayamamaktaydı. Bu tanımı yapabildiği ve ilmin hazzını aldığı ilk yer, bir burs için rapor almak üzere gittiği bir hastanede yaşananlardan kaynaklanmıştı. Bu olay Mehmet Genç'in sadece ilmi

Mehmet Genç: Bir Âlimin Hayatı ve İlmî Serencâmı

lezzeti aldığı yer değil, ona aylar süren, inzivaya benzer bir yaşam da sunarak onun dünya tarihinin klasik eserlerini okumak fırsatını da sunacaktı. Hastanede kendisine verem teşhisi koyan doktorun heyecanı ve kafasındaki bir formun realite ile uyuşması nedeniyle duymuş olduğu bilgi şoku Mehmet Genç'i son derece etkilemişti. Genç bir insanın ölüm fermanını okurken bile bilgi bağlamında duyduğu heyecan Genç için şaşkınlık veren bir tutumdu.

Mehmet Genç, hastalığı esnasında Osman Y. Serdengeçti'nin getirdiği kitapları altı ay boyunca aralıksız okudu. Sanatoryumda yattığı zaman zarfında Mülkiye'de bir yıl kaybetse de bu esnada Unomuno, Dostoyevski, Gogol, Gazali ve benzeri yazarların kaleme aldığı eserlerin de içinde olduğu 200'e yakın eseri okuması onun kültürel yapısının şekillenmesinde ve yazdığı metinlerin özetinin bile çıkarılmasının neredeyse imkânsız olacak derecede yoğun yazılabilmesinde gerekli olan düşünsel alt yapıyı hazırlamıştı. Bu nedenle de ileriki yıllarda Mehmet Genç'in kaleme aldığı yazıları nota dökmek ve özetlemek isteyenler, onun yazdığından daha hacimli metinlere ulaşmak gibi bir garip durumla karşı karşıya kalacaklardı.

Bu ilginç tecrübe ve hastanede ve hastalık sonrasında edebiyat ve felsefe okumaları ile geçen yıllar Genç'i ciddi bir entelektüel tatminsizlik içine sürüklüyordu. Bu tatminsizlik içinde Genç, müzik, felsefe ve edebiyatın kendi kültürü içinde de var olduğunu düşündü. Heyecan duymaya başladığı başka kültürlerdi. Başka kültürler neydi, medeniyetimiz neydi, biz kimdik ve başka kültürlerle aramızda nasıl bir ilişki vardı gibi soruları kendi kendine sormaya başladı. Bu sorular onda, çözümü kendisine büyük bir haz verecek ve hacimli bir bilgi okyanusu ile karşı karşıya olduğu izlenimini uyandırmış olmalıydı. İşte bu kimlik problemi onu garip bir şekilde iktisat tarihine doğru sürüklemeye başladı. O dönemlerde iktisat tarihinin dünyada içinde bulunduğu durum neredeyse iktisat tarihi denilince akla ilk isim olarak Max Weber'i getirdiği için Genç, başlangıçta sosyoloji ile ilgilenmesinin daha doğru olduğunu düşünmeye başlamıştı. Bu nedenle de Mülkiye hocalarından birisinin, iktisat bölümünde ona yaptığı asistanlık teklifini reddetmiş, ama sonradan açılacak olan sosyoloji kürsüsü asistanlığına ise cuma namazına gittiği gerekçesi ile alınmamıştı. Sosyoloji ile olan ilgisi sürerken Mülkiye'de açılan asistanlık sınavında kabul edilmeyen Genç, Ankara Vilayeti Maiyet Memurluğu sınavında başarılı olup maiyet memuru oldu. Tam bu esnada garip bir olay daha Mehmet Genç'in hayatındaki yerini almıştı.

Mehmet Genç Mülkiye'yi bitirdiği yıl içinde Fransız Kültür Ataşeliği bir sosyoloji eğitim bursu açarak, bu bursu almaya hak kazananların Fransa'ya göndereceğini ilan etmişti. Mehmet bu sosyoloji bursuna başvurdu. Mülakatta yapmak istediklerini anlattı. O, bilgi sosyolojisi, zihin ürünlerinin sosyolojik ve sosyal determinasyonlarını bulmakla ilgileniyordu. Sorokin, Scheler, Sombart ve Weber gibi yazarları merak ediyor onları daha ileriye taşımak istiyordu. Ataşelikten kendisine, bursun idare sosyolojisi alanında verildiği, forma böyle yazdığı takdirde kabul edileceği ancak Fransa'ya gidince istediği konuyu çalışabileceği söylenmesine rağmen o, forma kendi istediklerini yazdı ve reddedildi. İleride benzer bir tavrı doktora tezi çalışmaları sonucunda, kendi çalışmasından tatmin olmadığı için, doktora tezini yazmamak şeklinde, farklı bir mecrada sergileyecekti. Bu belki de Genç'in Türk

bilim camiasındakilerce anlaşılması en güç davranışları olarak kalacaktı.

Mülkiye'de asistanlığa kabul edilmeyen Mehmet Genç, içinde bulunduğu parasızlıktan kurtulmak için Şereflikoçhisar'a kaymakam vekili olarak atandı. Orada kasaba halkı ile yakından ilgilenmesi, halkın onu çok sevmesine ve neredeyse bütün sıkıntılarını, hatta bazı özel problemlerini bile bu toy kaymakama açmasına neden olmuştu. Hatta Genç, olgunluk yıllarında o kasabada içinde bulunduğu durumu biraz da şaka yollu bir şekilde, pantolonumun bir bacağını giyinmiş olduğum halde iken bile kasaba halkı bana derdini anlatmaya devam ediyor diye tarif edecekti.

Ara sıra Ankara'ya gidip geldiği dönemlerde gazetede gördüğü bir ilan üzerine İstanbul Üniversitesi bünyesinde açılan iktisat tarihi asistanlığı sınavı için İstanbul'a gitmeye karar verdi. Artık daha önceden yaptığı sosyoloji okumalarında sürekli önüne çıkan iktisat tarihi alanında bilim insanı olabilmek için önemli bir fırsat yakalamış oldu. Üstelik hayatının geri kalan kısmını İstanbul'da geçirme planları için bu asistanlık sınavı kapı aralamıştı. Okumakta olduğu Weber'in kendisinde bıraktığı etki de bu başvuruda etkili olmuş olmalıydı. Bir sosyolog, hukukçu, teorisyen ve iktisat tarihçisi olan Weber, Genç'in deyimiyle tam da ona uygun bir model gibiydi. Sonuçta iktisat tarihi konusunda hiç bilgisi olmayan Genç, Ö. Lütfi Barkan'ın mülakatı sonucunda 1960 yılında akademik hayata adım attı. Asistanlığa başladığı yıllarda Genç'in hayatında, başka bir önemli kırılma daha gerçekleşti. Çünkü F. Gemuhluoğlu'nun onları tanıştırırken siz hiç birbirinizden ayrılmayın yolundaki tavsiyesinin de etkisiyle olacak ki, Genç'in merhum Erol Güngör ile oluşturduğu sıkı dostluk hayatındaki en derin dostluk ve en derin tecrübe oldu. Aslında Güngör ile Genç, o henüz Mülkiye'de okuduğu yıllarda, Haydarpaşa Lisesi'nden arkadaşı olan Mehmed Çavuşoğlu tarafından tanıştırılmışlardı. Genç, Erol Güngör ile sıklıkla Marmara Kahvesi'nde buluşarak birçok entelektüelin de katıldığı sohbetlerde bir çeşit beyin fırtınası yaşamaya başlamıştı. Erol Güngör onun için sadece bir arkadaş değil, nezaketine, entelektüel derinliğine ve dostluğuna güvendiği bir insandı. Kendi anlatılarında yirmi yıl boyunca Erol Güngör ile görüşmediği neredeyse üst üste iki gün geçmediğini söyleyecekti. Bu nedenle, yaklaşık yirmi yılını birlikte geçirdiği Erol

Mehmet Genç:
Bir Âlimin Hayatı ve İlmî Serencâmı

Güngör 1983 yılında vefat ettiğinde Genç, zihninin yarısını kaybetmişçesine derinden sarsıldı ve Erol Güngör'in isminin geçtiği her ortamda bu kaybını bizzat ifade etti.

Genç 1962 yılında Ö. Lütfi Barkan'ın asistanlığında doktora çalışmasına başlamıştı. Doktora çalışmasına başladığı zaman Osmanlı iktisat tarihinin ikinci büyük problematiği olarak yorumladığı ki birincisi yükseliş ve daralmanın mucizevîliğiydi Sanayi Devrimi karşısında Osmanlı sanayinin durumunu yani farklı bir söylemle Osmanlı'nın neden bir sanayi devrimi gerçekleştiremediğini ve buna rağmen nasıl olup da Avrupa ile mücadele ettiğini araştırmaya yönelecekti.

Genç, önceleri Osmanlı arşivine girmeksizin uzun vadeli değişimleri teşhis etmeye imkân verecek verileri bulmayı ümit ettiği yabancı dildeki seyahatname türü eserlerin pek çoğunu okumuş ve Osmanlı vakanüvislerinin kroniklerini incelemişti. Fakat bunun için İngilizce çalışması gerektiğinin farkındaydı. Fransızcası ileri düzeyde olmasına rağmen İngilizce bilmediği için çalışmalarına altı ay kadar ara vererek İngilizce öğrendi. Yaptığı çalışmalar sonucunda elde biriken verilerin kıymetli olsalar da, sadra şifa kabilinden bir tatmin edicilikten uzak olduklarını fark etmişti. Hemen ardından yaklaşık beş sene süren arayışının sonunda, kendisinden uzak durduğu ve fakat şimdi son ümit mercii olan Osmanlı arşivine girmeye karar verdi. Bu arada da, her doktora tezi yazan araştırmacının başına gelebilecek akademik bir formaliteyle, resmî doktora tez süresinin bitimiyle karşı karşıya kaldı. Doktorasını kendi isteğiyle tamamlamamış olması Genç'in maddi imkânsızlıklarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştu. Ama o bunu hiç önemsememişti. Ona göre şayet ilmin tadını almışsanız, bunlar hiç önemli olmazdı. İnsan parasızlığa da katlanabilirdi, ilmin unvanlarda gizli olduğunu sananların istihfaflarına da.

Resmi tez süresinin bitmesi, Genç'in asistanlık ile olan ilişkisinin kesilmesi anlamına da geleceğinden kendisini

çok seven ve Türkiye'deki iktisat tarihi çalışmalarının başlamasında bir öncü rolü üstlenen hocası Barkan, asistanının imdadına yetişmiş ve Mehmet Genç için 1965 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Türk İktisat Tarihi Enstitüsü'nde iktisat tarihi uzmanlığı kadrosunun verilmesini temin etmiş ve Genç'i biraz olsun içine düştüğü maddi imkânsızlıklardan kurtarmıştı.

Genç 1965 yılından 1982 yılına kadar tam on yedi yıl aynı enstitüde bir uzman olarak görev alacak, akademik yükselmeyi bir kenara bırakarak bilimsel yolculuğuna olanca hızıyla devam edecekti.

Genç, o ana kadar bulduklarıyla tezini hazırlayıp sunabilme ve çalışmasına bundan sonra devam etme imkânına sahip olmasına rağmen bu yolu tercih etmedi. O vakte kadar topladığı verilere dayanarak hazırlamak zorunda kalacağı metne bu benim tezimdir demeyi içine sindirememişti. Çünkü eldeki malzeme, sorduğu soruların henüz hiçbirine cevap vermiyor, kurduğu hipotezlerin hiçbirini test etmeye imkân tanımıyordu. Bu nedenle akademik unvan edinmeyi bir kenara itti ve zihnini meşgul eden meseleleri çözme yolunu tercih ederek Osmanlı arşivine girdi.

Bu karar Mehmet Genç'in, kendi hayatında gösterdiği ikinci aykırılık ve eylem düşünce uyumunun ikinci büyük tezahürü olmuştu. Genç batı medeniyetinin bir tür samuray kılıcı olan Sanayi Devrimi karşısında Osmanlı medeniyetinin tepkilerini incelemeyi amaçlamasına rağmen, doktora tezinde saplandığı çözümsüzlük onu, yapmış olmak için bir tez yazmaktan alıkoydu. Bütün olumsuz getirilerine rağmen, bir yandan düşünce ve eylem uyumunu bir kez daha tesis etmiş, bir diğer yandan da sanki kendi geleceğinin kaldırım taşlarını ince ince döşeyerek, bütün alternatif bedellerine rağmen, akademinin soğuk, gelişmeye kapalı, basit ve özgür iradeden uzak olan dört duvarı ve manevi sınırlarının dışına kendini konumlandırabilmek için ilk hamlesini yapmıştı.

Mehmet Genç, kullandığı tercihin kendisine getireceği sonuçları, isteyerek ve bilerek seçmiş gibiydi. Bütün filozofların ve kadim sıradan geleneğe meydan okuyan beyinlerin ortak yazgısı olan, yalnızlık, ötekileştirilme, görmezden gelinme ve maddi problemler gibi alternatif bedellerin kendisini beklediğini çok iyi bilmesine rağmen, bu tercih onda bilinçli ve iradî olarak tecelli etmişti. Sıradan insanlara bir tür gariplik gibi gelen bu türden tercihler, Charles Dickens'ın Martin Chuzlewitt isimli romanında ifade ettiği, her dahi biraz garipliklere sahiptir önermesini doğruluyor gibiydi.

Mehmet Genç'in zaman zaman Türkiye'de bilim üzerine yürütülen anti–cognitive (bilinçsiz) bir kolektif taarruzun olduğunu ifade etmesi ve Fichte'nin, ben, başkalarına karşıt ve muhalif olduğum oranda benim önermesini dile getirmesi, onun böyle düşündüğünün ispatı olarak pekâlâ ileri sürülebilirdi. O, bu tavrıyla, aynı zamanda, Dostoyevski'nin ifade ettiği gibi, rutinin dışına çıkmak ve aykırılıkla yüzleşmenin de, gelişmenin temel dinamiği olduğu inancını taşır gibidir. Bu nedenle, dile getirdiği *zihninin duvarlarını yıkan için artık sınır yoktur* diktatumu, Mehmet Genç'in belki de kendi hayat pratiğini ve zihin koordinasyonlarını örtük bir biçimde tanımlama özelliği taşıyordu.

Mehmet Genç doktora çalışmasına başladığı zaman kendisine temel problematik olarak belirlediği şey, sanayi devrimi karşısında

Mehmet Genç: Bir Âlimin Hayatı ve İlmî Serencâmı

veya farklı bir söylemle modern iktisadî büyüme karşısında Osmanlı'nın durumunu açıklamaktı. Çalışmasını iki temel hipotezi ispat etmek üzere sürdürmeyi planlamıştı. İlk hipotez, uçan kuştan dahi vergi alan Osmanlı'nın, sanayinin bütün dallarından da vergi almış ve bunu kaydetmiş olduğuydu. O halde uzun dönemli vergi gelirlerinin nominal ve reel olarak izlenmesinin gerekliliği açıktı. İkinci hipotez ise, bu vergi gelirlerine ait uzun vadeli rakamların kullanılarak sanayi ve ekonominin vergilemeye tabi tutulan dallarındaki değişmelerle ilgili modern makro büyüme ile Osmanlı ekonomisi ve sanayisi arasında bir ilişki kurmaktı. Birinci hipotezi doğrulamak nispeten kolaydı ve Genç bunu yıllar alan ve neredeyse arşivde geçen uzun zamanların ıstırabına katlanarak başarabilmişti. Üstelik fotokopi makinesinin olmadığı, arşiv belgelerinin elektronik kopyalarının verilmediği ve her bir belge ya da defterin tek tek arşivde okunarak notlanmasının ancak yapılabildiği bir dönemde bunu başarmıştı.

Fakat dört yıllık bir çalışmayı kapsayan ikinci hipotezin ispatı mümkün olmadı. 18. yüzyılın başlarından 19. yüzyılın ortalarına kadar 100-150 yıllık dönemi kapsayan çalışma sonucunda elde edilen serilerin küçük farklarla birbirini tekrarlayan rakamlardan oluştuğu ortaya çıkmıştı. Fiyatların yaklaşık 20 misli arttığı bir dönemde nasıl oluyordu da vergi geliri sabit kalabiliyordu! Bu, ekonomik pratiğin doğasına uygun görünmüyordu ve çözülmesi gereken ilginç bir bilmece gibiydi. Bu bilmeceyi çözmek için rotasını biraz değiştiren Genç belki de bu noktadan sonra bilgiye ulaşmanın gizemine kapılmış bir şekilde doktora tezinden iyiden iyiye uzaklaşmaya başlamıştı.

Doğrulanmayan ikinci hipotez çöpe gitmişti. Ancak Genç rotasını biraz değiştirerek vergi gelirlerindeki bu değişmezliğin nedeni ya da nedenleri üzerine eğilmeye başladı. Önünde duran bu problem, Osmanlı ekonomik sisteminin anlaşılması için en az birincisi kadar hayati görünüyordu. Üstelik yolun tam ortasına düşmüş bu kaya kütlesini paramparça etmeden yolu devam etmesi mümkün görünmüyordu. Çözüm, yıllar alan çalışmalar sonucunda geldi. Değişmezlik, vergide iltizam sisteminden malikâne sistemine geçilmesinden ve malikâne sisteminin işleyiş mantığından kaynaklanıyordu. Genç artık önemli bir kavşağa gelmiş gibi görünüyordu. İlk olarak mukataaların vergi gelirlerindeki bu kardiogramik durumu anlamıştı ve mukataa, iltizam ve malikâne sistemlerinin temeline inmesi gerektiğini düşünüyordu. Zira bunlar Osmanlı maliye tarihinin neredeyse ana direkleri gibiydiler. Bu nedenle de çalışmalarına biraz ara vererek bu konularda makaleler kaleme almıştı. Hatta Genç, elindeki değişmeyen verileri, Osmanlı'nın uzun dönemli olarak göstermiş olduğu performansı gösterecek bir şekilde kullanışlı bir hale getirebilmeyi de düşünmeye başlamıştı.

Ancak Genç için problem yumağı yine de çözülmüşe benzemiyordu. Onun durumu, okyanus ortasında ana karayı bulmak için adadan adaya dolaşan, pusulasız ve rotasız bir denizcinin zor ama merak ve heyecan yüklü arayışı gibiydi. Rakamların neden değişmez olduklarını keşfettikten sonra sıra, rakamların ilgili olduğu iktisadî faaliyetlerin reel hacimlerindeki değişmeleri yansıtacak şekilde bu rakamların canlandırılmasının mümkün olup olmadığının test edilmesine gelmişti. Bu imkânın derecesi ve sınırları ayrı ve uzun bir makalenin konusu olarak ortaya çıktı. Genç'in deyimiyle bu

makaleler onun yapmak istediklerinin yan ürünleriydi ve o, asıl varmak istediği noktanın heyecanını ve varlığını hep içinde hissediyordu.

Genç, neredeyse yüz yıl boyunca değişmeden duran verileri kullanılabilir hale getirdikten sonra önemli bir bulgu tespit etmişti. Bu bulgu, bir tür gerileme dönemi olarak nitelendirilen 18. yüzyılın özellikle ilk yarısında Osmanlı ekonomisinin tam bir gelişme içinde olduğunu, oysa ikinci dönemde ekonomik yapının bir gerileme içinde olduğunu tespit etmişti. Bunun nedeninin ne olduğunu araştırmak için kaleme aldığı *18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş* isimli makalesi, on yıllardır söylene gelen bir inancı yıkmış ve ilk olarak 18. yüzyılın bir tür gerileme yüzyılı olmadığını, hatta bazı kurumların bu yüzyıl içinde canlanmaya başladığını ortaya koymuştu. İkinci olarak bu makale ile Mehmet Genç, bu yüzyıldaki ekonomik trendin, yüzyıl içinde meydana gelen savaşlara bağlı olarak değişme gösterdiğini ispatlamıştı. Hakkında yazılanların az olduğu 18. yüzyıla ilişkin olarak kaleme alınan bu çalışma, Osmanlı çöküşünü 16. yüzyıla kadar geri götüren yüzlerce yıllık varsayımları altüst etmişti. Genç bu çalışması ile aynı zamanda güdümlü bir ekonominin istikrarlı iktisadî büyüme ve erken sanayileşme için gerekli genel koşulları sağladığı sonucuna varsa da bu, Genç'in diğer dışsallıkların, özellikle de büyük çapta savaşın getirdiği maliyet ve kayıpların etkisinin boyutlarını ortaya koymuştu. İngiltere ile kıyaslandığında, büyük savunma giderlerinin, imparatorluğun kalkınma imkânlarını ciddi şekilde tehlikeye soktuğu, bu çalışma ile keşfedilmiş oluyordu. Mehmet Genç bütün bunları yaparken bu arada dünya evine de girmiş bir izdivaç yapmıştı. İleride sonlanacak olan bu izdivaçtan Zeynep ve Elif Süreyya isminde iki kızı da dünyaya geleceklerdi. Artık hayatın maddi zorluklarını bu aşamadan sonra daha fazla hissetmeye başladığı kesin gibiydi. Bir taraftan bilimsel bilginin içinde seyahat etmenin hazzı, bir taraftan da hayatın dikte ettiği zorunluluklarda kesin bir tercih yapmadan dengeye gelmiş bir terazinin kefeleri gibi her ikisini de birlikte yürütmeye çalışıyordu. Ama bunda çok zorlandığı, hatta zaman zaman yaptığı konuşmalarında kendi yaşam biçiminin bir evlilik için gerçekten de kabul edilebilir olmadığını, bir bilim insanının evliliğin kimi gerekliliklerini yerine getirmede yaşayacağı zorluklara yaptığı vurgudan anlaşılıyordu.

Genç, yıllarca uğraşarak elde ettiği verileri kullanılabilir bir seri haline dönüştürdükten sonra bu kez de bir başka bilinmeze savrulmaya başlamıştı ve belki de doktora tezindeki konudan sonra en büyük problemi bu olacaktı. Bu problem, 18. yüzyılın ikinci yarısındaki ekonomi gerileme karşısında yönetici elitin neredeyse donmuş gibi bir tavır sergileyerek bu gerileme karşısında büyük ölçüde sessiz kalmış gibi görünüyor olmasıydı. Osmanlı yönetici elitinin bu tutumu Genç'i, bu elitin iktisadi zihniyetinin ne olduğu ve devletin ekonomi ile ilişkisinin boyutlarının arka planında yer alan dinamiklerin neler olduğu sorusuna götürmüştü.

Devletin ekonomi ile ilişkisini bu somut tezahürlerin ötesine taşıyarak daha soyut ve genel bir çerçeveye yerleştirmek üzere analizi derinleştiren Genç, Osmanlı elitinin iktisadî hayatla ilgili tavırlarında anlaşılması paradoksal derecede zor unsurlarla karşılaştı. Bu paradoksal durumlar Genç'te, Osmanlı iktisadî dünya görüşünü anlamada son derece açıklayıcı üçlü teorik modeli oluşturabilmesi için

Mehmet Genç:
Bir Âlimin Hayatı ve İlmî Serencâmı

ilk kıvılcımları ateşleyecekti. Sonuç çok belirleyici ve açıklayıcı idi. Osmanlı elitinin ekonomiye bakışı ile pratik, ekonomi ile din, çağın koşulları ile ekonomi ve devlet felsefesi ile ekonomi arasında kurduğu güçlü bağı ortaya koyan bu teorik model, Osmanlı'nın uyguladığı ve şaşılacak derecede mantık dışılık gösteren ekonomik kararların da anlaşılmasına yardımcı oldu. Üstelik bu teorik modelleme Osmanlı medeniyetinin, dünyanın diğer ulus ve medeniyetleri karşısındaki nevi şahsına münhasırlığının kökenlerini ve bunun pratiğe yansıyan sistem kurgusunu da gözler önüne seriyordu. İşte bu teorik modelleme Osmanlı'nın iktisadi yapısının anlaşılmasında büyük bir düşünsel devrime neden olacaktı. Genç'in yaptığı çalışmalar elbette yalnızca bunlardan ibaret değildi. Hayatı boyunca Genç, her birisi magnum opus niteliğindeki 60 kadar makale ve yayınlanmış sempozyum metnine imza atacaktı.

Bunların dışında bini geçkin konuşma yapacak ve onun eserlerinin yorumunu içeren onlarca yazı kaleme alınacaktı. Bu konuşmalar sadece yurt içinde değil yurt dışında da verilen konuşmalardan ve konferanslardan oluşuyordu. Mehmet Genç, Hamburg Üniversitesi, Princeton Üniversitesi, Münih Üniversitesi, New York State Üniversitesi, Harvard Üniversitesi, Columbia Üniversitesi, Heidelberg Üniversitesi, Tokyo Yamagata Üniversitesi, Fransa Montpellier Üniversitesi, Hollanda Leiden Üniversitesi ve Münih Ludwig Maximillan Üniversitesi gibi kurumlarda araştırmalar ve konuşmalar yapmıştı. Bu satırların yazarı, kendisine neden dünyanın büyük üniversitelerinden birisinde kalmadığını, oralarda bilimsel çalışmalarını daha ileriye taşımak ve daha fazla bilinmek imkânına sahip olabileceğini ifade ettiğinde, ben bizim kendi kültürümüz içinde, bu medeniyetin içinden ve bu medeniyetin zaviyesinden başka medeniyetlerin bilim insanları ile ilişkiye girmeyi tercih ettim şeklinde anlamlı bir cevap verecekti.

Mehmet Genç, 1965'ten 1982'ye kadar İstanbul Üniversitesi Türk İktisat Tarihi Enstitüsü'nde iktisat tarihi uzmanı olarak çalıştı. 1983 yılında Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak iktisat tarihi ve tarih metodolojisi dersleri verdi. Öyle anlaşılıyordu ki artık o, akademik unvan alarak sıradanlaşmayı bir kenara bırakmış ve kendi rotasında kendi keşfini yapan bir kâşif gibi hayatını anlamlandırma yolunu tutmuş gibiydi.

Mehmet Genç, 1985-1988 yılları arasında TRT'de danışman olarak görev ve aynı yıllarda TRT televizyonlarında çok sayıda kültür ve bilim sohbetleri yaptı. 1985-2002 yıllarında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde yarı zamanlı öğretim üyesi olarak görev alarak yüksek lisans ve doktora düzeyinde tarih dersleri verdi. Genç 1999 yılında emekliye ayrılacaktı. Emeklilik yıllarında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde, İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde, İstanbul Şehir Üniversitesi'nde yarı zamanlı olarak dersler vermeye ve doktora öğrencileri yetiştirmeye devam etti. Türkiye'nin her yerinden doktora öğrencileri ve akademisyenler, onun görmediği bir tezin veya ciddi bir çalışmanın kesinlikle eksik kalmış olacağının farkında olarak bir şekilde çalışmalarını hocaya göstermek için çaba harcıyorlardı. Mehmet Genç'e 2015 yılında Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Ödülleri'ne de layık görülmüştü.

Mehmet Genç yaptığı çalışmalarla son derece önemli, meydan okuyucu bilimsel katkılarda bulunmuş ve Osmanlı tarih

ve iktisat tarihi çalışmalarının rotasını değiştirerek genç araştırmacılara önemli bir mihmandar olmuştu. Arşivlerin nasıl kullanılması gerektiği, iktisat tarihi çalışanların bir araya gelerek dernekleşmelerinin önemi, iktisat tarihinin ve tarih biliminin diğer bilimlere açılması gerektiği, Osmanlı incelemelerinin dönemlendirilerek incelenmesinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiği, gerileme mitosunun yanlış olduğu, Osmanlı yöneticilerinin iktisat algılarının ne olduğu ve neden Batılı paradigmalardan uzak ve onlara aykırı uygulamalarda ısrar ettikleri, Osmanlıların kurmaya çalıştığı iktisadi ve sosyal düzenin hangi dinamiklerden esinlendiği ve uygulamaları nasıl belirlediği, Osmanlıların neden kapitalizmi benimsemedikleri, Osmanlı maliye uygulamaları olan mukataa, iltizam, malikâne ve esham gibi kurumların bütün yönleriyle ortaya koyulması hep Mehmet Genç'in katkıları ile netleşmişti. Ana hatları ile ifade edilen bu katkıları ve Mehmet Genç'in açmış olduğu yolun izlenmesi bu nedenle son derece önemli bir ameliye olarak görülmeliydi.

Mehmet Genç, 1999 yılında emekliye ayrıldıktan sonra da çalışmalarına hiç ara vermedi. Bir konuşmasında *bütün amacım Osmanlıyı yüceltmek ve yermek değildi. Bütün amacım Osmanlıları anlamaktı* diyecekti. Vefat ettiği 18 Mart 2021 tarihinin saat 21:45'ine kadar sürekli çalıştığı, hatta hasta yatağında yatarken bile tıpkı el-Biruni gibi büyük âlimlerin yaptığı tarzda hikmeti bilmek istiyordu ve elinde ya bir kitap ya da okumak istediği bir arşiv belgesi vardı. Vefatından kısa bir zaman önce sanki emanetini teslim vaktinin geldiğini artık anlamış gibi tanıdıkları ile birer birer helalleşmeye başlamıştı ve kendisinin vefatı durumunda çok sevdiği Gazi Osman Paşa'nın da medfun bulunduğu Fatih Camisi'nin haziresine defnedilmeyi arzuladığını yakınındakilere ifade etmişti. Vefatının ardından devlet büyüklerinin tavassutu ile bu istediği yerine getirildi. Cenaze merasimi de tıpkı yaşamı ve karakterinin en temel özellikleri olan mütevazilik, nezaket ve alçak gönüllülüğüne uygun biçimde olmuştu. Debdebeden ve gösterişten uzak, tıpkı dünya tarihinin diğer âlimlerin defin merasimlerinde olduğu gibi.

Mesut Meyveci

Üsküdar Modeli Bir Mekân: Mehmet Genç Kütüphanesi

Pek az kişiye nasip olur bir durum olsa gerek; yaşamında üzerinde durduğu, emek verdiği ve eser ürettiği alanda kalıcı hale gelerek nesiller boyu hatırlanmak... Bu durumu sağlamanın birden fazla yolu olabilir. En başta gereken hiç şüphesiz ki özgün ve kalıcı eserler üretmektir. Bu durum her ne kadar kolay söylenebilir bir ifade olsa da üretim sürecinde gösterilen disiplin ortaya çıkan eserin kalıcılığıyla doğru orantılıdır. Bu disiplin ise oldukça kıskanç bir vasfa sahip olup kendisinden başka herhangi bir maddenin hayattaki varlığına tahammül edemez çoğunlukla. İşte bu disiplinli çalışma süreci sonucunda ortaya konan özgün eserler, kalıcı hale gelerek sahibini yaşamının ardından hatırlanabilir kılar.

Nasıl ki eser üretmek için gerekli olan noktaya disiplin denmişse, bir diğer ilelebet var olmanın yolu için gerekli olan anahtar kavram da "Vefa" dır. Vefa duygusuna sahip olanlar tarafından ortaya konulacak olan çalışmalar kişinin her daim varlığını sürdürmesinin önemli bir yoludur. Burada mutlaka belirtilmesi gereken bir husus da şudur ki azimli bir çalışma hayatı sonrasında ortaya konan eserler, kendisinden sonra kişi için vefa duygusunun doğuşunda ilk kıvılcımı ateşleyen unsur olmaktadır. Hâl böyle olunca insan fıtratı gereği söylemeden edemiyor: üretmenin ve hatırlanmanın bir araya gelmesi ne hoş saadettir.

Her şehir sokaklarına atılan ilk adımdan itibaren bazı duyguları hatırlatır. Kimi şehirde korkudur bu duygu, kimi şehirde ise huzur; kimi şehirde paniktir bu duygu kimi şehirde ise sevinç. Binlerce yıllık tarihi ile her daim bir çekim merkezi olan; köşesindeki taşa değen binlerce elin ve alınan sayısız nefesin bir karakter verdiği Üsküdar'a adımınızı attığınızda, binlerce yılın birikimi pek çok duygu yürür kalbimize. Üsküdar'da yürürken bizden önce

"Üsküdar'ın tarihi misyonunu oldukça iyi bilerek medeniyet değerlerimiz etrafında bir kültür hamlesi ile şehri geleceğe taşıma hususunda çalışmalara imza atan Hilmi Türkmen'in, özellikle yeni nesil kütüphanelere yönelik yaklaşımı ve gayreti Üsküdar'ı gençliğin gözünde ve kalbinde ayrı bir noktaya koyacak cinsten."

bu sokakları adımlayanları- çoğunlukla da onların bizlerden çok daha özel hasletlere sahip olduğunu düşünerek- hayal ederiz. Bu eşsiz birikim yüzyıllar boyunca birçok duygunun üst üste yerleşmesi ile Üsküdar'a bir görünüm kazandırır. Üsküdarlı Ahmed Yüksel Özemre'nin "Üsküdar her şeyden önce bir üsluptur, bir yaşam üslubu" diyerek tarif ettiği bu farklı davranış kalıplarının içinde de en önce -belki de Üsküdar'ın kalbinde yer alan Karacaaahmed'den olsa gerek- en temel duygulardan biri geride bıraktıklarımıza, geçmişimize ve hatta bir görev misyonu ile geleceğe yönelik vefadır.

Her ne kadar kolay ifade edebiliyor isek de vefa duygusu diğer duygulardan biraz farklı da olacak şekilde mutlaka yüksek bir bilince ihtiyaç duyar. Yapılanların, söylenenlerin ve hissedilenlerin idrakine varmış güçlü bir bilinç duygusu olmaksızın ortaya çıkacak olan vefa yalnızca sloganik bir söylemden ibaret kalır. Üsküdar'ın vefasının bu denli güçlü olarak ortaya çıkması ve kendisini doğrudan göstererek hayat bulmasında Üsküdar kimliğini bir nişane gibi taşıyan sakinlerine ve bu yüksek bilinç çerçevesinde hareket ederek şehri günümüze taşıyan idarecilerine şükran borçluyuz.

Şehrin tarihi, kültürel ve sosyal değerlerinin ortaya koyularak korunması ve geleceğe aktarılması hususunda gayretli olan idarecilere hayli uzun zamandan beri sahip olan Üsküdar'ın son yıllarda ortaya koyduğu kültürel mirasın korunması yönündeki önemli çalışmalar Üsküdar Belediye Başkanı Sayın Hilmi Türkmen'in imzasını taşıyor. Üsküdar'ın tarihi misyonunu oldukça iyi bilerek medeniyet değerlerimiz etrafında bir kültür hamlesi ile şehri geleceğe taşıma hususunda çalışmalara imza atan Hilmi Türkmen'in, özellikle yeni nesil kütüphanelere yönelik yaklaşımı ve gayreti Üsküdar'ı gençliğin gözünde ve kalbinde ayrı bir noktaya koyacak cinsten.

Üsküdar Modeli Bir Mekân: Mehmet Genç Kütüphanesi

"Nevmekân" konsepti ile Millet Kıraathaneleri modelinin öncüsü konumunda olan Üsküdar'da kütüphaneler hayatın tam merkezinde yer alıyor. Nevmekân Bağlarbaşı, Nevmekân Sahil ve Nevmekân Selimiye ile aynı çatı altında sanat galerisi, ders çalışma salonları, lezzetli bir mutfağı, performans sahnesini ve eşsiz bir kütüphaneyi bir araya getiren Üsküdar Belediyesi, "Kütüphane" kavramına katılan canlılıkta öncü bir noktada yer alıyor. Pek çok özgün kültür projesine imza atan Üsküdar Belediyesi'nin gençlerin ihtiyaçları ve beklentileri doğrultusunda- örneğine pek de rastlanmayan bir yaklaşımla- bir kamu kurumunun hemen girişinde yer alan kapsamlı bir bölümü 24 saat açık kütüphane haline getirmesi, üstelik buraya kültür dünyamızın önemli isimlerinden merhum Prof. Dr. Ahmet Haluk Dursun'un adını vermesi Üsküdar Belediye Başkanı Sayın Hilmi Türkmen'in attığı ve atacağı vefa adımlarından da sembolü gibidir.

Her ne kadar vefatından sonra yapılan çalışmalar ve atılan başlıklar merhum Mehmet Genç'in çalışmalarını iktisat tarihi alanı ile sınırlıymış gibi gösterse de onun eserleri bir milletin düşünce yapısının genel mahiyetini gösterir vaziyettedir. Adeta temel yaşam unsurlarımızın mantığını ve işleyişini ortaya koyan Genç için iktisat yalnızca bunu ortaya koyan önemli göstergelerden biridir. Mehmet Genç ismi başta da değindiğimiz üzere herhangi bir dış etkene ihtiyaç duymaksızın varlığını sürdürecek bir mahiyettedir. Mütevazı karakteri etrafında yalnızca tarih değil tiyatrodan müziğe, edebiyattan felsefeye geniş bir ilgi alanında inşa ettiği entelektüel duvarlar, Mehmet Genç ismini abidevileştiren bir unsudur. "Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi" adlı klasikleşen eseri ile düşünce hayatımızın yanı sıra, ilim hayatımızın da önemli bir boşluğunu dolduran Genç'in, bir hoca olarak talebeleri ile ilişkisi ve yol göstericiliği, mutlaka üzerinde durulması gereken bir konudur.

Üsküdar'da yaşaması hasebiyle bir Üsküdarlı olan Mehmet Genç, uzun yıllar süresince Üsküdar Belediyesi'ne bağlı Altunizade Kültür ve Sanat Merkezi'nde seminer dizilerine imza atmıştır. "Mehmet Genç ile Tarih Seminerleri" başlığıyla düzenlenen bu seminerler ile yaşadığı şehre entelektüel birikimini sunmayı bir borç olarak gördüğünü ifade ederek vefa duygusunu ortaya koyan Mehmet Genç Hoca, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu için de önemli bir ismidir. Gerek Bilim Kurulu üyeliği ile gerekse de sunduğu tebliğler ile Üsküdar Sempozyumu'nda önemli bir imzası olan Mehmet Genç Hoca için vefatının ardından düzenlenen 11. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu'nda tebliğ sunulan salona adının verilmesi ve Beşir Ayvazoğlu tarafından "Üsküdar'la Özdeşleşmiş Büyük Bir Âlim: Mehmet Genç" gibi kapsamlı tebliğlerin sunulması gerçekleştirilen en anlamlı anma faaliyetlerinden biri olmuştur.

Üsküdar ve Mehmet Genç ilişkisi pek tabii ki burada yer verilen birkaç küçük örnekten müteşekkil değildir. Pek uzun tutabileceğimiz bu bahiste, geleceğe bu ilişkinin en sağlam şekilde kalarak millî hafızamızda Mehmet Genç ismini saygıyla yâd etmek için atılan bir adımdan, Üsküdar denildiğinde tüm gençlerin aklına Mehmet Genç isminin gelmesini sağlayan "Mehmet Genç Kütüphanesi"nden bahsetmenin daha uygun olacağı kanaatindeyim.

Üsküdar'ın Burhaniye Mahallesi'nde bünyesinde barındırdığı eğitimler, atölye çalışmaları, üniversite sınavına hazırlık kursları ve mesleki eğitime yönelik

hayata geçirilen ÜSMEK kapsamındaki çalışmaları ile adeta bir eğitim üssü haline gelen "Üsküdar Gençlik Merkezi"nin hemen altında yer alan bölümler yeniden değerlendirilerek kütüphane haline getirildi.

Üsküdar Belediyesi tarafından açılan 9. kütüphane olan bu mekâna, Üsküdar Belediye Başkanı Hilmi Türkmen'in teklifleri ile yine bir Üsküdarlı olan Mehmet Genç Hoca'nın ismi verildi. 20 Mayıs 2022 tarihinde Millî Eğitim Bakanı Mahmut Özer, Kültür ve Millî Eğitim eski Bakanı Prof. Dr. Nabi Avcı, İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürü Coşkun Yılmaz, Yazar Beşir Ayvazoğlu, Mehmet Genç Hoca'nın öğrencileri ve sevenlerinin yanı sıra kültür dünyamızdan pek çok önemli isim, Mehmet Genç Hoca için duyulan vefa ve sevginin bir kütüphane şeklinde varlığını göstermesine şahitlik ettiler.

Üsküdar'ın son dönemde sahip olduğu kütüphane zenginliğinin en yeni adımlarından biri olan ve 1.500 metrekare kapalı alan üzerine kurulan Mehmet Genç Kütüphanesi'nin kitaplar, toplantı ve ders çalışma salonları, greenbox stüdyosu, video ve ses kayıt odaları ve görme engelliler kütüphanesi gibi özel alanlara sahip olmasının öneminin altını çizen Üsküdar Belediye Başkanı Hilmi Türkmen'in "Tüm bu özelliklerinin yanı sıra güzel olan, bizim için asıl anlamlı olan bir diğer şey ise merhum iktisat tarihi profesörümüz Mehmet Genç Hoca'mızın adının verilmiş olmasıdır." ifadesi Üsküdar vefasını gösterir niteliktedir.

Üsküdar'da ve İstanbul'da var olan kütüphaneler içerisinde, değişen ihtiyaçlar ve beklentiler ışığında şekillenen yapısı ile Mehmet Genç Kütüphanesi'ne mutlaka özel bir yer açmak gerekli. 24 Saat açık ve aynı anda 220 kişinin ders çalışmasına imkân tanıyan bir kütüphane olmasının yanı

sıra Mehmet Genç Kütüphanesi, gençlerin kendilerini ifade edebilecekleri zengin bir imkân çeşitliliğine de sahip. İki farklı görüntüyü birbirlerinin üzerine oturtarak mekândan bağımsız bir arka plan ve çekim imkânı tanıyan greenbox teknolojisinin tamamen ücretsiz olarak gençlere sunulması, oldukça büyük bir farklılık. Mehmet Genç Kütüphanesi'ni diğerlerinden farklı kılan en önemli özelliklerinden biri ise görme engelliler için özel bir alan oluşturulması. Yepyeni bir dünyanın kapılarını aralayan bu hizmetin kolay ulaşılabilir olması, takdiri hak eden noktaların içerisinde yer alıyor.

Görünen o ki artık kütüphanelerin yalnızca kitapların ve ders çalışmaya yarayan masaların bulunduğu mekânlar olma durumu hayli geride kaldı. Bu gerçekliği fark ederek, çağın imkânlarının kolay, güvenli ve sade bir şekilde sunulmasının yanı sıra; kütüphane kapısından girme kararlılığını göstererek ilim dünyasına ilk adımı atan herkesin "Mehmet Genç" ismini öğrenmesine vesile olacak olan bu özel proje Üsküdar'ın ve Üsküdar vefasının nişanesi olma özelliğini koruyor.

45. YILDÖNÜMÜNDE 4K DİJİTAL RESTORASYONLU
DİJİTAL VE DOLBY SES SİSTEMLİ MUHTEŞEM GÖRSEL ŞÖLEN
EFSANE FİLM YAPIMCISI MOUSTAPHA AKKAD'TAN
OSCAR ÖDÜLLÜ
ANTHONY QUINN
IRENE PAPAS
EN İYİ
ORİJİNAL MÜZİK
OSCAR ADAYI
THE MESSAGE
ÇAĞRI
İSLAM'IN DOĞUŞ HİKAYESİ

Ahmed Fatih Andı

Mekke'den Trablus'a Bir Devrim Hikayesi:

46. Yılında Çağrı'nın Mesajını Düşünmek

"Sponsor arayışı içindeki Akkad'ın ziyaret ettiği siyasilerden biri de Libya devlet başkanı Muammer Kaddafi'dir. O ana dek çekilen sahnelerin Libyalı yetkililere izletildiği özel seansta, Müslümanların kol kola girip müşriklerce taşlanarak Kabe'ye yürüdükleri sahne oynarken eksantrik kişiliğiyle meşhur Albay Kaddafi'nin cezbeye gelerek "Allahu Ekber, Allahu Ekber!" diye nida etmesi ile sorun kökten çözülür."

2022 Ramazan'ında, ilk gösteriminden 46 yıl sonra, Çağrı 4K restorasyonuyla yeniden beyaz perdeye yansıdı. Ülkemizde maalesef herhangi bir sansasyon uyandırmayan ve kültür camiasının yetkili isimlerinde gereken makesi bulmayan bu restorasyon başlıca film dağıtımcılarının da zımni ambargosu altında kaldı ve İstanbul'da dahi yalnız birkaç salonda izlenebildi.

Çekilme sürecindeki kaderini tekrar yaşayan ve yalnızlığa terk edilen bu film sinema tarihinde en çok izlenen fakat kavramsal altyapısı ve hakiki mesajı düşünüldüğünde en az anlaşılan filmlerden biri olagelmiştir. Bu yazıda kamera arkasına ve dördüncü duvarın ardına geçerek Çağrı'nın maruz kaldığı ekseriyeti haklı olan eleştiriler, çekilme hikayesi ve yapımcıların zihin dünyası ışığında Çağrı'nın mesajını anlamaya çalışacağım.

Çağrı'nın Hikayesi

Kariyerini, Yavuz Turgul'un "Aşk Filmlerinin Unutulmaz Yönetmeni" misali, sanatsal kıymeti haiz olmayan filmlerle geçiren Suriyeli yönetmen Mustafa Akkad'ın mesleki ve entellektüel krizi Çağrı'nın doğuşundaki ana motivasyon addedilebilir. İslam Alemi'nin neden geri kaldığını kafaya takan yönetmenimizin Irlandalı senarist H.A.L. Craig, Suriyeli edip Tevfik el Hakim ve Mısırlı alim Cevdet es-Sahhar ile güçlerini birleştirmesiyle Çağrı'nın ilk senaryosu yazılır. Mısır'ın "Ezher"i, Suudi Arabistan'ın "Rabıta"sı ve Şii mercileri gibi dünya çapında tanınmış pek çok kurumun eşiği aşındırılır. Suudi iş adamı Adnan Kaşıkçı'nın finansörlüğü ile Fas çöllerinde çekime başlanır. Sonradan başta Kral Faysal olmak üzere Suudi yetkililerin fikrinin değişmesi üzerine Kaşıkçı desteğini geri çeker. Fas'ta çekimler bir süre devam eder ancak Kral Faysal'ın Fas kralı II. Hasan'a diplomatik baskısının sonucu olarak Mustafa Akkad ve ekibi Fas'ı terk etmek zorunda kalır. Devr-i iktidarı siyasi tarih literatürüne "kurşun yılları" olarak giren ve sert "strongman" imajıyla tanınan II. Hasan gerçekte bir filme dahi sahip çıkamamıştır. Sponsor arayışı içindeki Akkad'ın ziyaret ettiği siyasilerden biri de Libya

Mekke'den Trablus'a Bir Devrim Hikayesi: 46. Yılında Çağrı'nın Mesajını Düşünmek

devlet başkanı Muammer Kaddafi'dir. O ana dek çekilen sahnelerin Libyalı yetkililere izletildiği özel seansta, Müslümanların kol kola girip müşriklerce taşlanarak Kabe'ye yürüdükleri sahne oynarken eksantrik kişiliğiyle meşhur Albay Kaddafi'nin cezbeye gelerek "Allahu Ekber, Allahu Ekber!" diye nida etmesi ile sorun kökten çözülür. Film Muammer Kaddafi'nin tam desteğiyle Libya'da tamamlanacaktır. Kendine haksızlık edilen Çağrı, Mekkeli müminler misali, dış aktörlerden korkmayan bir Necaşi'nin ülkesine hicret etmiştir.

Coşkulu sahnelerde çoğunluğu oyuncu değil Libya Devrim Muhafızları ordusunun mensupları olan figüranların kötü performans göstermesi üzerine bir oyuncunun 4. Arap-İsrail Savaşı'nda savaşmış bir komutan kılığında kahramanlık hikayeleri anlatarak figüranları coşturması ve üzücü sahneler için de hazin dini menkıbeler anlatılması; manipüle edilen oyuncuların da habersizce kaydedilip filme eklenmesi de çekim sürecindeki enteresan anekdotlar arasındadır.

Çağrı'yı Doğuran Dünya

Çağrı genellikle İslam'ın doğuş hikayesinin çıplak, duru ve kuruluk derecesinde müdahaleden ari şekilde anlatıldığı bir film olarak değerlendirilegelmiştir. Bu, ancak Çağrı'nın doğuş hikayesinin ve 1970'lerin siyasi-sosyal ortamının ihmal edilmesiyle varılabilecek bir sonuçtur. Bu ortamı değerlendirmek Çağrı'yı karşımıza sıklıkla anlatılanın aksine gayet ince işlenmiş, spesifik bir ideolojik doktrinin imbiğinden geçmiş bir hikaye olarak çıkartacaktır.

Dinlerin özleri yani akideleri ve nassları kesinlikle sabit olmakla beraber sosyal alanda icra edilen her davranış gibi dini icralar/performanslar ve din yorumları da içinde bulundukları toplumun ve sosyal ortamın ürünü olan birer inşadır. Örneklendirmek gerekirse "diğer yanağı dönme" öğretisine dayanan Hristiyanlık zamanla sosyal şartların etkisiyle Haçlı Seferleri'ni düzenleyecek kutba evrildiği gibi Raşid Halifeler'in yıldırım hızıyla fütuhat yapan İslam'ı Moğol İstilası'nın tazyikiyle diğer bir kutba salınacak ve Ömer Lütfi Barkan'ın "kolonizatör dervişleri"nin barış lisanıyla yayılışını sürdürecekti. Zira sosyal alana hakim olan dini etkileşim kültürü elbette dini söylemin içeriğini belirleyecektir.

Çağrı'nın çekildiği 1970'li yıllarda dünya siyasetinde dekolonyalizasyon, bağlantısızlık, üçüncü dünyacılık ve üçüncü pozisyonculuk gibi trendler meşhur ve revaçta idi. Batı hegemonyasına karşı bağlantısızlık yeni bir kutup kurma, üçüncü dünyacılık solcu bir mukavemet ve üçüncü pozisyonculuk ise sağdan mülhem bir kutupta birleşme hedeflerine talipti. Bu üç büyük trend arasında pasif direniş temasına en münasip olanı üçüncü dünyacılık fikridir. Diğer dünya ülkelerine takip edilesi, örnek ve barışçıl bir ittifak ve kardeşlik vizyonu sunmayı amaçlayan solcu üçüncü dünya fikriyatının başlıca savunucularından biri ise Albay'dan başkası değildi. Muammer Kaddafi'nin Mao Zedong'un Kırmızı Kitap adlı eserinden ilhamla kaleme aldığı ve siyasi görüşlerini açıkladığı Yeşil Kitap'a kısaca bakmak, Batı medyasının Batı karşıtı bir aktörden duyduğu rahatsızlığın tabii bir neticesi olarak sürekli işlediği "sorumsuz ve eksantrik tiran" imajından sıyrılarak bu sıradışı siyaset adamının ne yapmak istediğini anlamamızı sağlayacaktır.

Kaddafi'nin Yeşil Kitap'ı yerinden yönetimi, direkt demokrasiyi, ülke topraklarında

yaşayan kabile ve sosyal grupların ülkenin (tek) halkı olarak bütünleşmesini, özel mülkiyet ve serbest piyasanın resmi müdahalelerle kısıtlanmasıyla sermayenin güçlenmesini önlemeyi öğütlüyordu. Yeşil Kitap kadınları temin-i maişet derdinden "özgürleştirme" ve "ağır" işlere koşulmalarına mani olma vaadi; zencilerin beyazlara galip geleceği kehaneti ve nakit paranın bir gün ilga edilmesi hayaliyle önplana çıkmaktaydı. Yeşil Kitap'a göre direkt demokrasi mümkün olmadığında tıpkı "sovyet"ler (işçi birlikleri) gibi "cemahiriye"ler (yerel topluluklar) yönetimde söz sahibi olarak yönetimi denetlerler.

Düz, desensiz yeşil bayrağı ve Yeşil Kitap'ı ile Yeşil Libya (resmi adıyla Büyük Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi) sözde Arap Baharı öncesi Arap otokrasilerinden radikal şekilde ayrılır. Söz gelimi Suriye, Mısır ve bilhassa Irak gibi büyük aktörler hep savaşlarla anılırken; Yemen, Tunus gibi ülkeler dini kimliklerin ceberutça baskılanmasıyla, Lübnan sürekli etnik çatışmayla akla gelirken Yeşil Libya barışçıl ideolojisi sebebiyle savaş vb. ile yad edilmez. Libya Ordusu Çad-Libya Savaşı hariç sadece yalnız uzmanlara malum olan birkaç küçük çatışmada yer almıştır. Kansız bir ihtilalle iktidara gelen Kaddafi büyük savaşlar yerine nokta atışı harekatları ve diplomatik-finansal destekleri tercih etmiş; IRA, Polisario Cephesi, FKÖ gibi kanondışı sol/üçüncü dünyacı hareketleri desteklemiştir.

İki Yeşil Kitap Arasında: Çağrı'nın Mesajı

Çağrı ortalama izleyicisinin onu idrak etme biçiminden tecrit edilerek inşa edildiği dünya paralelinde değerlendirildiğinde karşımıza üçüncü dünyacı, kolonyalizm karşıtı, yer yer Fanoncu ve tabir yerindeyse "Kaddafist" bir anlatı çıkar. Çağrı İslam'ın, Kur'an-ı Kerim'in mesajını anlattığı kadar bilerek ya da bilmeyerek Yeşil Kitap'ın da mesajını anlatır.

Çağrı'daki Kaddafist unsurlar arasında en çok dikkat çeken unsur savaş karşıtlığıdır. Pek çok sahnede Rasulullah'ın savaştan hoşlanmadığı ve savaşın müstekreh bir şey olduğu vurgulanır. Namaza çağırmak için davul sesi kullanılması teklifi "kan koktuğu" için geri çevrilirken Hz. Hamza'nın Rasulullah'a dedikleri bu tezi zihnimize oturtur iyice: "Bilirim, kandan kılıçtan nefret edersin, ama mallarımızı geri almamız lazım". "Kandan nefret edersin" sözünü müteakip aniden müşriklerin karargahını görürüz, ileri gelen bir müşrik "Savaş mı? Bayılırım savaşa!" diye şen bir nida koyuverir. Bir taraf savaştan nefret ederken diğer taraf savaştan bir gece önce dansöz oynatır, kılıç kalkan oynar, develere şarap yükleyerek savaşı bir şölen gibi yaşar. Savaş meydanında müşrikler kırmızı ve mor gibi sıcak renkler giyerken Müslümanlar serapa beyaz giyinir. Müşriklerin süslü sancaklarının aksine Müslümanlar beyaz sancak kullanırlar. Bugün dünyada çokça ve maalesef olumsuz çağrışımlarla yad edilen siyah sancak yalnızca bir kez, Rasulullah Kabe'deki putları asasıyla bizzat devirirken görülür. Savaş karşıtlığı sadece replikler ve sembolizmle değil olay örgüsüyle de ortaya konur. Mesela Saddam Hüseyin himayesinde çekilseydi veya Arap-İsrail Savaşları döneminde farklı bir ekiple çekilseydi sürekli şanlı zaferlerden bahsedecek olan bu film seriyyelerden hiç bahsetmediği gibi Bedir ve Uhud hariç hiçbir gazveden de bahsetmez. Hendek gibi önemli bir gazve dahi anlatıya dahil edilmez. Uhud, Mekke'nin kansız fethine doğrudan bağlanır. Anlatılmak istenen şey savaşlar değil barıştır.

Mekke müşriklerinin iktidar temerküzü ve çevrelerindeki diğer krallarla iyi ilişkileri

Mekke'den Trablus'a Bir Devrim Hikayesi: 46. Yılında Çağrı'nın Mesajını Düşünmek

bir yerde modern dünyanın hakim güçlerini ve sistemini temsil eder. Ezilen, mustazaf müminleri himaye etmeyi kabul eden Necaşi Mekkeliler'le olan hukukunu ve dostluğunu kenara atarak doğru bildiği yolda mazlumların yanında durmayı tercih eden, devletler arasında kölelerin ve esirlerin muhakkak iade edilmesi teamülünü bozarak uluslararası toplumun normlarına başkaldıran asi ("rogue") bir üçüncü dünyacı lider portresi çizer. Islam, hak yol olarak ancak böyle bir liderin himayesinde can suyu bulabilmiştir.

Müslümanların Medine'ye gelmesiyle Medineliler "tiran"ları İbn Selul'ü devirerek Medine'de yeni bir "cemahiriye" kurarlar. Medine Devleti'nde yahut "cemahiriye"sinde sosyal ilişki biçimleri dikkat çekicidir. Tüm Mekkeli müşrikler zengindir ve köleleri vardır. Mekke'de hiyerarşi, servet ve efendi-köle ilişkisi ön plandayken Medineliler, gerçeğin aksine, genelde zengin değildir; hiçbir Medineli'nin kölesi olmadığı gibi servetiyle meşhur olanlar bile bunu gizler. Rasulullah Medine'ye geldiğinde ahali onu Talea'l Bedru Aleyna ezgisiyle onu karşılarken eski Medine emiri ve münafıkların reisi İbn Selul'ün kölesine "Çabuk saklan yoksa seni gösteriş için serbest bırakmam gerekecek" demesi de manidardır. Mekke'den gelen bu yeni yönetim (filme göre) bulduğu her ama her köleyi serbest bırakmakta, köleciliğe ikrahla bakmaktadır. Medine'de patron, efendi, melik, sultan vesair mütegallibe takımı bulunmadığı gibi Peygamber Efendimiz (sav) ve Hz. Hamza mescid inşaatında ashab ile omuz omuza çalışır. Filmde efendilik müessesesi daima kötücül çağrışımlarla bezenmiştir. Mekke sahnelerinde diyaloglar çoğunlukla uzanan, dinlenen, sofra başındaki efendi statüsüne sahip müşrikler arasında geçerken Medine'de ya pazarda tezgah başında, ya tarlada çalışılırken ya da ibadetle meşgulken geçer.

Tiranını deviren devrimci Medine Cemahiriyesi bir başka özelliğiyle, ırki ve cinsi yapısıyla da dikkat çeker. Mekke yalnız Kureyşi Araplardan oluşurken Medine Cemahiriyesi farklı milletlerden ve kabilelerden Müslüman olan herkese ev sahipliği yapar. Siret-i Nebi'de zenci sahabelerden az bahis geçtiği halde, Afrika Birliği yanlısı liderimizin himaye ettiği bu filmde üçüncü dünya ideolojisine paralel olarak Müslüman saflarında zencilerin aslından nisbeten daha görünür olduğu dikkatten kaçmaz. Mekke'de Hind haricinde kadın karakterler görünür değildir. Medine'de ise kadınlar, savaşmasalar ve ağır işler yapmasalar da daima erkekleriyle birlikte ve ön saftadır.

Yeşil Kitap veya üçüncü dünyacılık bağlamı haricinde dikkat çekici noktalardan biri de müşrik liderlerin genellikle ciddiye alınasılıktan uzak kişiler olmalarıdır, eski Medine emiri İbn Selul ve müşriklerin elçisi Amr gülünç karakterlerdir. Ebu Cehil'e gelirsek, onu davranışlarından tanırız, ismi bir kez bile zikredilmez.

Sanatçının niyetini tam olarak bilemesek de, eserin niyetini masaya yatırdığımızda, ortaya konulan sembolizm ışığında Çağrı karşımıza kuru bir hikaye olarak çıkmıyor. Albay'ın Yeşil Kitap'ının yanı sıra Frantz Fanon'un ırk ve efendi-köle ilişkisi üzerine fikirlerinin de mazlum bir halkın "yeryüzünün lanetlisi" hükmündeki müşrik elitleri devirdiği bu hikayeye çok iyi oturduğu dikkatten kaçmaz. Postkolonyal, emansipasyon teması işleyen devrimci bir üçüncü dünya anlatısı olarak dini arkaplanından iyiden iyiye soyutlandığında Çağrı şaşırtıcı şekilde yalnız Muammer Kaddafi'nin değil pek çok üçüncü dünya liderinin de hikayelerini hatırlatır.

Rasulullah'ın "zırhını bir kez giydi mi çıkarmamakla" övündüğü ve nübüvvetten önce haram aylarda yapılan ficar savaşlarına dahi (cephe gerisinde) iştirak ettiği, zenci sahabelerin siyerde filmdekinden daha az görünür olduğu, pek çok zengin sahabe olduğu, köle azad etmek teşvik edildiği halde köle tutan Müslümanlar olduğu, pek çok teolojik konseptin müşriklerde de muharref yahut şirk bulaşmış şekilde bile olsa mevcut olduğu gibi tarihi hakikatler düşünüldüğünde Çağrı'nın düz, kuru ya da objektif bir anlatı değil spesifik bir doktrinin paralelinde tasarlanmış bir anlatı olduğu aşikar şekilde görülecektir.

Sonuç Yerine: Eleştiriler ve Çözümler Arasında

İlham verici bir devrim hikayesi olmakla birlikte Çağrı pek çok noktada haklı ya da haksız olarak eleştirilmiştir. Kısaca eleştirilerden bahsetmek Müslüman Alemi'nin bu ilk sinema tecrübesinden çıkacak dersleri anlamak adına önem arz ediyor.

Filmin ilk sorunu olarak yan epizodların çokluğu gelir. Siyer-i Nebi'deki pek çok ince nüansı anlatısına dahil etme yönünde ansiklopedik bir kaygı güden bu filmde yan hikaye dalları/cepleri o kadar çoktur ki karakter gelişimini göstermeye zaman kalmaz. Müşrik karakterlerin eski dinlerinden şüpheye düşmeleri ve İslam'ı benimsemeleri arasındaki boşluk sıklıkla birkaç dakikanın altında kalır. Filmin malumat kalabalığı maalesef anlatımı yer yer tuhaf ve mantığa muhalif kılar. Filmin ağır söylem yükü bir görsel sanat eseri olması icab eden bu filmi görsellik açısından oldukça da zayıflatır. İkinci bir büyük mesele de Ehl-i Sünnet dışındaki grupları da memnun etme kaygısıyla yaşarken cennetle müjdelenmiş raşid halifelerin filmde neredeyse ima yoluyla bile zikredilmemesidir. İslam'ın mesajının Hz. Ömer'in adaleti, Hz. Osman'ın hayası ve Hz. Ebubekir'in dürüstlüğü vurgulanmaksızın anlatılması muhaldir.

Mekke'den Trablus'a Bir Devrim Hikayesi: 46. Yılında Çağrı'nın Mesajını Düşünmek

Bunlara ilaveten İslam'da tasvir meselesine çözüm olarak Rasulullah'ın filmde gösterilmemesi bir çözüm sunduğu kadar bir sorun da teşkil eder. Enver Gülşen'in de vurguladığı üzere[1] bu görünmeyiş hali görünmeyen gizemli ve üstün bir manevi kuvvet mercii imajı oluşturarak üslubu zenginleştirmek için seferber edilebilecekken bu imkan zayi olmuş ve seyircinin muhakemesini tatmin etmeyen fakir bir üslup benimsenmiştir. Örneklendirmek gerekirse bu "görünmeyen ve büyülü manevi otorite figürü" olumlu yönde Paolo Sorrentino'nun The Young Pope'unda ve The New Pope'unda; olumsuz yönde Ingmar Bergman'ın Yaban Çilekleri, Yedinci Mühür, Kış Işığı filmlerinde başarıyla kullanılmıştır.

Bir başka önemli problem ise temsil ve imajlar meselesidir. Çağrı, Ezher'den aldığı onayı mağrurca vurguladığı açılış anından itibaren o kadar çok gerçeği direkt olarak anlatıyor imajına bürünür ve fakat o kadar da öyle değildir[2] ki bir tenakuz doğar izleyici adına. Çağrı'nın mesajında Hz. Hamza avangard bir devrimci komutan iken Çağrı'nın üslubunda Hz. Hamza olarak gördüğümüz adam yalnızca ve direkt olarak Hz. Hamza'dır, Hz. Hamza adlı tarihi şahsiyeti yorumlayan bir sanatçı değil. Filmi izleyen ortalama insanın gözünde Anthony Quinn yani Meksikalı bir Hristiyan Hz. Hamza'nın ta kendisi gibi canlanmaktadır. Vahşi'yi oynayan oyuncunun aldığı ölüm tehditleri ve naif figüranların Hz. Hamza'nın şehadet sahnesinin çekimini sözüm ona Hz. Hamza'nın ölmemesi için sabote etmesi bu durumu örneklendirmesi adına önemlidir. Filmde rol alan insanlar dahi bu problemden tam olarak beri kalamamıştır. Tıpkı Hazret-i Peygamber'in tasvir edilmemesi gibi Asr-ı Saadet ortamının tasvir edilmesine de büyübozucu (disenchantment) bir potansiyelden dolayı karşı çıkan kritikler olduğu da şayan-ı dikkattir.

Hz. Hamza örneğinde de vücut bulan bu temsil problemini aşmak adına Çağrı'yı yalnız dini bir film değil aynı zamanda tarihi bir film olarak düşünmemiz gerekiyor. Çağrı, İslam Alemi'nde çekilen pek çok tarihi film ile aynı sorundan muzdarip. Sembolik bir anlatıya müracaat ederek tarihten ilham alan bir üslup kullanmak yerine belgeselci ve "mimetik" yani gerçeği taklit etme iddiasındaki bir üslubu benimsiyor. Mimetik sanat görüşü sanatın hayatı taklit ettiğini ve Aristo'nun mütekabiliyet (correspondence) teorisine uygun olarak imge ve olgu arasında belirlenim olduğunu öne sürer. Oysa, Oscar Wilde'ın dediği gibi bu ilişki doğru olsa da tersi daha doğrudur: "Sanatın hayatı taklit ettiğinden daha çok hayat sanatı taklit eder". 21. yüzyılın simülasyon dünyasında çoğumuzun ekranlarda gördüğümüz yoğun duygular ve hareketli, inişli-çıkışlı hayatlar karşısında imreniş duyduğu doğru değil midir? Bu meseleyi Çağrı'nın problemine tekrar bağlarsak, söz gelimi merhum Diriliş Mimarı Sezai Karakoç'un Çocukluğumuz şiirindeki Hz. Ali ve Asr-ı Saadet tasvirleri anti-mimetik bir hüviyetteyken Çağrı mimetik evsaftadır. Anti-mimetik üslubun benimsenişi başta tasvir olmak üzere pek çok ilahiyat sorununu jump-cut'lardan ve 3. tekilli, rivayet kipli senaryolardan daha iyi saf dışı edecektir.

Anti-mimetik üslubun başarısını göstermek adına Martin Scorsese'nin oldukça severek izlediğim Silence filmi güzel bir örnek teşkil eder. Kariyerinin eski dönemlerinde The Last Temptation of Christ (1988)

1 Enver Gülşen, "Bir Sinematografik İmkan Olarak 'Suret Yasağı' ve Efendimiz'in (S.a.v) Film Sanatında Temsili", *Hazreti Peygamber'i Sanatla Anlatmak,* Adapazarı 2018, s. 117-155.

2 Bu ifadeden maksat Çağrı'nın yalan söylediği değil direkt ve ham bir anlatı yerine bir hayli yorumlanmış ince bir mesaj sunduğudur.

gibi daha az sembolik bir Hz. İsa hikayesi anlatan Scorsese Usta, Silence'ta (2016) ziyadesiyle sembolik ve anti-mimetik bir tarz benimsemiştir. Japonya'ya giden Portekizli Cizvit misyonerlerin hikayesini anlatıyor gibi görünen Silence dikkatli bir nazar için Engizisyon mirasıyla hesaplaşma, kefaretin imkanı, cari Hristiyanlık anlayışının muhasebesi gibi pek çok altmetnin yanı sıra ne Hz. İsa'yı, ne Nasıra'yı, ne Romalılar'ı göstermeden bir Hz. İsa biyografisi sunmuştur. Yeni bir Hz. İsa biyografisi yorumu yaparken diğer yandan da pek çok altmetni arada kotarıveren bu filmde ne Hristiyan ne de Müslüman teolojisi adına bir sorun olmadığı gibi birden fazla problematik üzerine sanatkarane bir muhasebe de sunulabilmiştir[3].

Tüm noksanlarına rağmen Çağrı itinayla tasarlanmış katarsis anları içeren, yer yer kurgudaki inişlerin ve çıkışların dikkatle inşa edildiğini seyirciye hissettiren bir eser. Ölüm döşeğindeki Ebu Talib'in "Sizler korktunuz, dinlemekten dahi korktunuz" sahnesi veya Hz. Hamza'nın Kabe önünde Rasulullah'ın gençleri ifsad ettiğini söyleyen müşriklerle yüzleştiği sahne emsali çalışılmış ve dramatik sahneleriyle sık sık geçmiş perdesini aşıp bugünkü İslam aleyhtarlarının ve İslam Alemi'nin güncel durumuna atıfta bulunan, dünü nakletmektense bugüne konuşan bu tarzı filmi üst bir seviyeye taşır.

"Eleştiri" olarak sıkça dillendirilen meselelerden biri Çağrı'nın dini bir film değil bir devrim güzellemesi olduğudur. Lakin bu eleştiriyi yöneltenlerin kendi İslam nosyonlarını gözden geçirmesi gerekiyor. Bu film pasifist ve postkolonyal tutumu sebebiyle benim şahsi anlayışıma tam olarak uymasa da onun bir devrim anlatısı olmasını özellikle de İslami kesimdeki yorumcuların bir kusur saymasını anlamakta zorlanıyorum. Her ne kadar Çağrı gayet seçmece bir hikaye sunsa da İslam'ın doğma hikayesi dürüstlüğü sayesinde yaptığı şöhreti dışında sermayesi olmayan fakir ve idealist bir zatın takipçilerini belli ilkeler etrafında konsolide ederek yaşadığı siyasi uzamın cari kaideleri yerine kendi nizamını ihdas ettiği bir devrim hikayesidir[4].

Mimetik üslubuyla hayatı taklit eden Çağrı bize bu gerçekliğin (mukallidane) bir yorumunu sunar. Ne kadar bilinçli ve ne kadar tesadüfidir, ne kadar yönetmen ve hami arasındaki ideoloji yakınlığının ve ne kadar dirijizm yani siyasi müdahalenin ürünüdür bilemeyiz; ancak bu film İslam'ın devrim hikayesini anlattığı kadar kurulan Medine'nin vasfı itibarıyla 1969'da genç bir albay olan Muammer Kaddafi'nin gerçekleştirdiği Libya Devrimi'nin hikayesi ile de oldukça iyi örtüşür. Bu filmde Mekke'den Trablus'a uzanan bir mihverde, devrimler devrimlere ulanmakta ustalık gösterir. Çağrı bu bağlamda bilerek ya da bilmeyerek hem İslam'ın doğuşunun yol açtığı devrimin hem de Libya Devrimi'nin ideallerini hem İslam Alemi'ne hem Batı Dünyası'na anlatır. Hasılı tüm eleştirilerinden daha etkili olan ve 46 yılda milyonlarca müslümanın hislerine tercüman olan bu film, bu "mesaj" adeta açılış sahnesinde dünyanın dört bir yanına dağılan süvarilerin taşıdığı "risale"dir; yani dünya müslümanlarını yeni ve devrimci bir vizyona davet eden bir "çağrı"dır. Allah başta yönetmeni ve hamisi olmak üzere bu eserde emeği geçen müslümanları misliyle ecirlendirsin...

3 Silence'ın ayrıntılı bir tahlili için Karabatak Dergisi'nin 39. sayısında yer alan "Nasıra'dan Nagasaki'ye: Scorsese'nin Silence'ı Üzerine" başlıklı çalışmama müracaat edilebilir.

4 İslamiyet'in muhafazakar değil devrimci olduğunu Müslüman nesillere belleten Kudüs Şairi'ne rahmet ve minnetle...

Cengiz Çakmak

Türkçenin Felsefe İmkânları

“Bir dille ve dilde felsefe yapmak nedir?” sorusu üzerinden Türkçenin felsefe yapma imkânlarına üç ana noktadan yaklaşabiliriz: İlk olarak Antik diller ve ortaya koydukları metinler; ikinci olarak modern ‘kültür’ dillerinin ortaya çıkışı ve dini metinlerin çevirisi; son olarak da Türkçede felsefe yapma imkânları bağlamında. Böylelikle amacımız Türkçe düşünmek nedir? sorusuna genel bir yanıt aramaktır.

Antik Diller ve Metinleri

Dil, içinde yaşadığımız ve her zaman kendisiyle birlikte bulunduğumuz, kendimizi anlamlandırdığımız, dünyamızı ve gerçekliğimizi kurduğumuz en temel yönümüzdür. Dil nedir? sorusunu üç noktada ele almak mümkündür:

1. İletişim aracı olarak dil;
2. Dilin gerçekliği tasvir etmede kullanılması;
3. Dilin insanı, dünyayı, gerçekliği meydana getirmesi anlamıyla kullanılması.

İlk iki yaklaşım dili bir araç olarak kullanır. İki yaklaşımın ortak özelliği modern dönem düşüncesinin içerisinde biçimlenmiş olmalarıdır. Temel yanlışlardan birisi, dilin sadece iletişim aracına indirgenmesidir. Bu yaklaşım dili, düşünceleri aktaran bir kaba, bir kanala dönüştürerek, araçsallaştırır. Dil olmaksızın ne düşünceleri ne de anlam dünyalarını yaratmak mümkündür. Ayrıca dil yalnızca gerçekliği tasvir eden bir araç değil, gerçekliğin bir ayna tasavvuru değil, gerçekliği bizzat kendisiyle yaratan etkinliktir. Tanrı “ol” dediğinde oldurdu, nesneleri yarattı ama nesnelerin adlandırılmasını insana yani Adem’e bıraktı. Adem nesneleri anlamlandırarak onları insanın dünyası hâline getirdi.

Dil yaşadığımız mekânı dünya yapar. Her birimiz dille anlam kazanır, dünyayı dille yakalarız. Her dil gibi Türkçenin de düşünce, anlam ve gerçeklik dünyaları vardır.

İnsan yapımı her doğal dil, kendi meydana getirdiği ‘yaşama dünyasında’ iletişim ve gerçekliği tasvir etme, biçimlendirme

İnsan yapımı her doğal dil, kendi meydana getirdiği 'yaşama dünyasında' iletişim ve gerçekliği tasvir etme, biçimlendirme imkânlarına diğerleri kadar sahiptir. Bu bakımdan, hiçbir dil diğerinden doğal olarak üstün değildir. İşlendiği ve imkânları 'kuvveden fiile' geçirilebildiği takdirde, 'kültür' dili olmaya adaydır. Kaldı ki, bir dilin değeri 'kültür' dili olmakla ölçülemez.

imkânlarına diğerleri kadar sahiptir. Bu bakımdan, hiçbir dil diğerinden doğal olarak üstün değildir. İşlendiği ve imkânları 'kuvveden fiile' geçirilebildiği takdirde, 'kültür' dili olmaya adaydır. Kaldı ki, bir dilin değeri 'kültür' dili olmakla ölçülemez. Bu tür üstünlük iddiaları sömürgecilikten kalma ırkçılıktır.

Yeryüzündeki doğal dillerden biri olan Türkçede her türlü iletişimi yerine getirebilme, gerçekliği biçimlendirme ve resimleme, en karmaşık düşünce yapılarını inşa etme imkânları mevcuttur. Yeter ki, Türkçenin 'anlam dünyası' içinden düşünülsün ve Türkçenin imkânları metinler bağlamında açığa çıkarılsın. Felsefe ve bilim dili deyince akla öncelikle eski Yunanca, sırasıyla Almanca, Fransızca ve İngilizce gelir. Bu görüş, daha önce belirttiğimiz gibi ırkçı ve "medeniyetçi" bir görüştür. Türkçe de her açıdan felsefe ve bilim dilidir. Buradaki sorun, anadili Türkçe olan pek çok yazarın, Türkçenin imkânlarını geliştirmek yerine, kendilerince 'yüksek kültür' dili olarak gördükleri dillerin 'dünya görüşü' içinde düşünmeleridir. Batı dillerinden biriyle düşünüp Türkçe düşünemediğiniz ve Türkçenin imkânlarını kullanamadığınız zaman ne bir çeviri ne Türkçeyle felsefe yapabilirsiniz. Türkçenin dünyasıyla kavrayamadığınız bir metni Türkçeye çeviremezsiniz. Ama İngilizcedeki bilimsel dil ve Türkçedeki bilimsel diller arasında farklar olsa da ortak noktalar vardır. Burada en önemli olaylardan biri "bu kelimenin Türkçesi neydi?" denildiğinde Türkçenin dünyasını bilmediği için kelime aramaktır. Kelimeyi bulabilmen için İngilizce metindeki dünyayı anlayıp Türkçeye bunu çevirmen gerekir. Bu bağlamda üçlüyü tekrar ele alacak olursak, dilin sadece bir iletişim aracı olması sadece resimleme aracı olması onu araca indirger. Ancak dil araç değildir, onu kullanan bizler araç konumundayız. İletişimde önce düşünüp sonra tasarlayıp ortaya koymayız, dilin kendisi bize bunu buyurur. Her doğal dil bunu ayrı biçimde yapar. Aynı şekilde her doğal dilde gerçekliği ayrı bir şekilde bölümleriz. Her doğal

Türkçenin Felsefe İmkânları

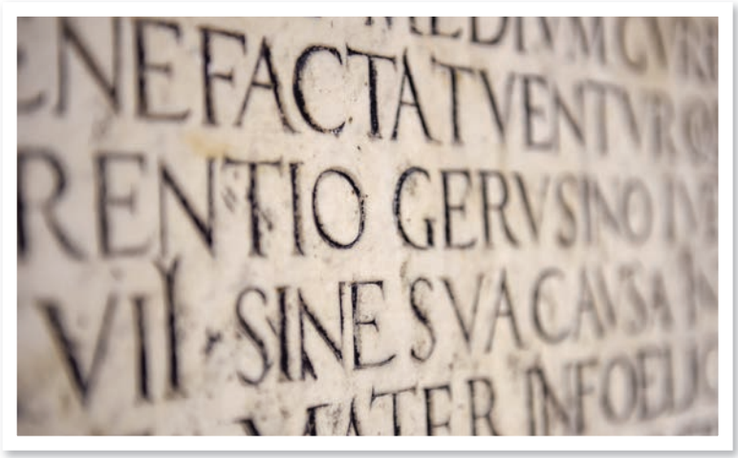

dilin farklı şekilde bölümlemesi, diğer doğal dillerden üstün olması anlamına gelmemektedir. Bu, gerçekliği kendi dil imkânların doğrultusunda bu şekilde bölümleyeceğin anlamına gelmez. Örneğin inek kelimesi ile ilgili birçok terim vardır ve bu da dil ve kültür arasındaki bağlantıyı gösterir. Günümüz dünyası açısından bakıldığında iletişim mekanikleşmiştir. İletişimde en önemli şey paranın iletişimidir, basit mesajların anlaşılmadan iletilmesidir. Bu anlamda dil gücünü kaybeder. Her dil dünyayı kendine göre anlamlandırır. Her dilin kendine özgü dünya görüşü vardır.

Heidegger'den beri gelen bir anlayış vardır: Felsefe dili önce Yunanca ikinci olarak Almancadır. Eski dönemlere bakıldığında Yunanca sığır çobanlarının diliydi. Bu dilde sığırlarla ilgili pek çok terim vardır ve dilin çok özel yanı yoktur; insan yapımı bir dildir. Sonra Homeros gelir, dili zenginleştirir. Her dilin temelinde destanlar gibi edebi yaratılar vardır. Önemli olan bunu yazılı dilde zenginleştirebilmektir, bu birinci aşamadır. İkinci aşama şairlerin işlediği dili yeniden işleyip geliştirebilmektir. Her dilin bir dünya görüşü vardır, demiştik. Dünya görüşü o dilin sözdizimine, anlam yapısına ve kullanımına yansır, bunlar aynı zamanda sizin dünya görüşünüzü belirler. Sözdizim, sizin nesneleri kurma ve görme biçiminizi de belirler. Dilin imkânı ve kullanımıyla dünyayı belli bir şekilde anlamlandırır, yorumlar ve dilde düşünceyi yaratırsınız. Dünya da düşünce de dilden bağımsız değildir.

Şairlerden sonra gelen, ilk filozof dediğimiz insanlar, Yunancanın imkânlarını işlemişler ve bu dilin kavramsallaştırma ve söyleme imkânını geliştirmişlerdir. Bu konuda zirve isimlerden biri Aristoteles'tir. Aristoteles Yunancanın dünya görüşü bağlamında kendi görüşünü içeriden işleyerek geliştirmiştir. Bu bağlamda Homeros, Aristoteles olmasa Yunanca Afrika'daki dillerden biri gibi olabilirdi. İşin politik yönüne bakalım. Yunanca ister istemez Akdeniz, Ege, özellikle denize yakın yerlerde, Mezopotamya'da uzun yıllar hâkim hâle gelmiştir.

Bazı diller yazarların dilden hareketle, dille ve dilde ortaya koyduklarından hareketle metinler ortaya koyarlar. Bu metinler de insanların derdi hâline gelir. Eğer siz metni insanların derdi hâline getirirseniz insanlar metni o dilde okur. Burada "Batı bizim metinlerimizi okumuyor" önyargısıyla karşılaşılır. Senin kitapların bugünkü felsefe problemlerine ilişkin bir tavır, konuşma ortaya koyduğu takdirde okunur.

Felsefede Antik Yunan'dan itibaren problemler birikerek gelir. Eğer siz bu problemlere ilişkin metinler yazarsanız, nitelikli Türkçe eserler yazarsanız, başka

dillere çevrilir. Ama siz metninizi İngilizce olarak yazarsanız bu Türkçede felsefe alanına girmez. Anadilinde ortaya koyduğun görüşler dünyayı anlamada, başka diller üzerinden bakanlara dert oluyorsa o zaman Aristoteles, Descartes gibi değerlendirilme olanağı ortaya çıkar.

Her dilin imkânları yüksek kültür olmaya müsaittir; ama bunun için belli koşullar gerekir: İlki o dildeki sagalar, efsaneler, sözlü kültür ürünleridir. Ancak tek başına bunlar yeterli değildir; bu yazılı eserlerin sonradan güçlü yazarlar tarafından işlenmesi de gerekir; yani hem toplama hem de işleme etkinliğinin ortaya çıkması gerekir.

Yazarlar ve politik nedenler dışında Yunanca üzerinden bakıldığında üçüncü gerekçe kamusal tartışma imkânları olarak karşımıza çıkmaktadır. Dilin en önemli yönü tartışarak gelişmesidir. Bu da kamusal özgürlük alanlarıyla mümkündür.

Özetle, antik dillerin felsefe gelişiminde şu üç etkenin bir arada oluşunu görmekteyiz. Birinci olarak politik güç ve hegemonya sahibi bir politik birlik, ikinci olarak dilin güçlü yazarlarca işlenmesi ve üçüncü olarak devlet etkinliklerine indirgenemeyecek bir kamusal özgürlük alanı.

Modern Dönemde Ulusal Dillerin Etkisi

Benzer bir gelişim İngilizce ve Almancada da görülmektedir. M.Ö 800'lerde bu iki dil edebi ve felsefi bakımlardan etkisizdir. Ormanlarda yaşayan insanların dilidir; bitkileri, hayvanları adlandırır ama varlıkla ilgili soyut nesneleri adlandırmada yetersizdir. Daha sonra bu diller Latince ile ilişkilenerek teolojik konularla karşılaşmışlardır. Bir bakıma ormandaki adamın dünya görüşünün dışına çıkmışlardır. İlk anlamda dilin gelişimi yavaş gerçekleşse de düşünce gelişir. Latincenin sağladığı imkânlar İngilizcenin sağladığı imkânlardan daha fazladır. Bu neyi sağlamaktadır? Bu topluluklar gündelik hayatta kendi doğal dilleri olan İngilizce ya da Almancayı kullandılar, Latin dili, bu diller üzerine bir basınç yaptı ve dillerini geliştirmeyi sağladı. Latince ile gelen Hıristiyanlık, "Bu düşünce imkânlarını dilde nasıl geliştiririm?" sorusuna zemin hazırlar. Uzun süre İngiliz dünyasında da Alman dünyasında da eserler Latince yazılır. Ama bu Latince yazılma süreci, dipten dibe iki dilin de düşünme dünyasına etkide bulunmuştur. Bu dünya görüşü var olan günlük dile sığmadığı için bu metinler, İngilizcede Almancada kendini geliştirdi. Öte yandan Almancada ve İngilizcede iki önemli olay gerçekleşir: İncillerin çevrilmesi. Burada dinî bir yaklaşımın ötesinde bakıldığında dilin imkânlarının İngilizcede ve Almancada nasıl açıldığını görüyoruz. Dillerin Latince ile teması belli bir zaman sonra dilleri ilerletiyor. 1500'lerde iki dilde de edebi eserler ciddi manada İngilizceden veriliyor. Leibniz "Ben bu ilkel dille yazamam" diyerek çoğunlukla Fransızca veya Latince yazmıştır. Leibniz kendi dilinde yazmakta isteksiz davranırken daha sonra Goethe gibi isimler ortaya çıktı. Ortaçağ'da Almanca veya başka ulusal dillerde yazmanın eseri sığlaştırdığı düşünülmekteyken teolojik metinlerin ulusal dillere çevirisi yakın ve modern dönemlerde ulusal dillerin gelişesi üzerinde güçlü bir ivme yaratmıştır.

Türkçenin Felsefe İmkânları

Türkçenin Felsefe İmkânları

Türkçede felsefe yapma imkânları bağlamında dile biraz daha yakından bakıldığında felsefe çevrelerinde birtakım ön yargılar göze çarpar. Dil, sana Türkçe düşünme imkânlarını verir. Eğersen Türkçe düşünemiyorsan, demek ki Türkçeyi kullanmıyorsun! İşte bu bağlamda da Türkçenin bir kültür dili olmadığını ve bu imkânlara sahip olmadığı ön yargısı karşımıza çıkmaktadır. Oysa her dil kültür dili olma imkânına sahiptir. Kültür dili olmanın başlıca imkânı o dildeki eserlerdir. Afrika'da bir kabilenin kullandığı dili düşünelim. Bu dilde Shakespeare benzeri, Yunus Emre benzeri edipler varsa bu dil kültür dilidir.

Türkçede felsefe dediğimizde Türkçe yazarak felsefe yapan ya da düşünenleri kastediyorum. Türk felsefesi demekten ziyade Türk dili ile yapılan etkinlikleri ifade ediyorum. Burada da Türkçe her dil gibi işlendiği anda kültür dili olma imkânlarına sahiptir. Türkçeye baktığımızda, M.S 8.yüzyıldaki ilk yazılı metinlerden günümüze söz dizimi hemen hiç değişmemiş görünmektedir. Bir dilin sözdizimi o dilde konuşanların düşünce tarzını da belirler. Bu sözdizimi sayesinde divan şiiri ortaya çıkar. 8. yüzyıldaki temel sözdizimimiz, sayı sistemimiz, kök ve gövde yapımız önemlidir.

Önemli bir nokta da saf dilin olmamasıdır. Her dil bir şekilde melezdir. Saf dil demek, dilin ölü olması demektir. Diller birbirlerinden alırlar ve verirler. Türkçe de birçok dilden kelimeler ödünçlemiş, terimler almış, ancak bu terim ve kelimeleri kendine göre dönüştürmüştür. İslamiyet ile tanıştıktan sonra varlığın başka bir yönü İslamiyet'le açılır. Türkçe uzun yıllar, Arapça ve Farsçanın etkisi altında kalmıştır. Biz İngilizlerin yaptığı gibi bir meal yapamadık. Bu bir kusur değil, bir durumdur.

Bizde bir her dilde olduğu gibi bir destan geleneği var, yapısal anlamda getirdiğimiz birikim var. Bu birikim de süreklilik bağlamında Anadolu'da yaşamaya devam ediyor. Yani halk şiiri, ozanların dili. Yunus Emre kendi döneminde Türkçe dünya görüşü içinde kalmıştır.

Bir dilin kültür dili olması için dilin işlenmesi gerekir. Nereden işlenecek? Gerek Yunancadan, gerek Almancadan, gerek İngilizceden verdiğimiz örnekleri Türkçeye uyarlarsak, Türkçede de destan geleneği zengin. Ama bilim dilinde terimleri Türkçeden yapamamışız. İran, İngiliz Alman bunu yapabilmiş görünmektedir. Islam dinini Arapçadan alıyorlar, katkı sağlıyorlar ama burada önemli olan nokta Türkçenin gelişmemesi.

1850'li yıllarda dünyada dilin gelişimi için önemli olan olgular var: Emperyalizm denilen olgu var. Fransa bir dönem ekonomik anlamda güçlüyken diplomasi dili Fransızca üzerinden gelişmiş. Daha sonra Almanya ve İngiltere güçlenince Almanca ve İngilizce de kültür dili olarak serpiliyor. Bir dilin kültür dili olarak serpilmesiyle o dili kullanan ulusun emperyal devlet olması arasında da bir paralellik var, ama oradan hareketle dili anlamak istemiyoruz. Bilhassa ABD'nin dünya siyasetindeki en etkin güçlerden biri hâline gelmesiyle İngilizce diplomasi dili olmuştur. Diplomasi dilinin Fransızca olduğu zamanlarda, bizim Tanzimat'taki pek çok yazarımız Türkçeyi kültür dili açısından yetersiz görüyorlar. Bu durum ilk zamanlar İngilizce veya Almancada da böyledir. Ama

bizde neredeyse 1000 yıllık bir kayıp var. İslam ile karşılaşma sonrası ortaya Türkçede çok az eser çıkmıştır. En büyük sıkıntımız budur: Arapçaya teslim olmak.

Tanzimat'tan sonra Türkçeyi geliştirecek önemli hamleler yapılmıştır. Şunu söylemeliyim: Bir dil, devlet eliyle "Şu dili geliştirelim." denildiğinde geliştirilemez. Sizin düşünce dünyanız onu zorlamalı, dil sizi zorlamalıdır. Siz yeni düşünme imkânlarını zorlarsanız, dil de sizi zorlar. Dil kendi imkânlarını içinde barındırır, yeter ki ona kulak verecek yazarları gelsin. Osmanlıca dediğiniz şey Türkçedir, alfabe Arapçadır, Türkçenin sözdiziminden dolayı, farklı cümle yapıları ile karşılaşabilirsiniz bu hiç sorun değildir. Ama bu dönemlerde Türkiye'de düşünmeye başlanmış ve Türkçenin imkânları gelişmiştir. 1920'lere kadar süreç bu şekilde geliyor. Sonrasında alfabe değişiyor. İlk defa da değişmiyor. Yapacak bir şey yok. Kayıplar tabii ki söz konusundur. Evet harf devrimi oldu, bitti. Türkler tarihte birçok alfabe kullandı, bunu yadsımayalım. Şimdi biz gerçeğe bakalım. Gerçeğe baktığımız zaman da bir sıkıntı ortaya çıkmıştır. O da Türkçeyi arılaştırmaktır. Bu Türkçeye yapılabilecek en büyük kötülüktür. Türkçedeki kelimelerin %15'i bizim Orta Asya'dan getirdiğimiz kelimelerdir. Yunanca, Latince, İtalyanca, İngilizce, Gürcüce, Çerkezce, Kürtçe, Farsça, aklınıza gelebilecek bütün dillerden kelimeler var ve bu kelimeler hâlâ gündelik dilde, yazı dilinde kullanıyoruz. Eğer anlaşabiliyorsak o kelimeyi kullanırız. Dil bunu yapar, onu zorlayamazsınız. "Bunu insanlar anlayamıyor." diyemezsiniz. Ben de farkında

Türkçenin Felsefe İmkânları

olmadan burada bir sürü eski Yunanca, Farsça kelime kullandım, bunlar Türkçeleşmişlerdir. Bu kelimeleri Türkçeden atmak faşizan bir girişimdir. Dilin en güzel yanı bir kelimeyi alıp kendine dönüştürebilmesidir. Bu yıllarda Türkçeyi zalim bir şekilde öz Türkçeye çevirmek dile yapılan en büyük zararlardan biridir. Sırasıyla Arapçacılık, harflerin değişmesi, ve öz Türkçecilik. Bunlar önemli ve aşılabilirdir. Dil üzerinden karşılıklı faşizm yaptığımız için Türkçenin gelişmesini bu anlamda engelliyoruz.

Günümüz dünyasında ise farklı bir engel söz konusudur, o da küresel kültürdür. Küresel kültür imgeye dayalı bir kültürdür. Küresel kültür yazılı metinleri, imgelere dönüştürür, mesajların, içini boşaltır. Yüksek anlamdaki teknolojiyle beraber birtakım kelimeler Türkçeye hızlı bir şekilde giriyor ve Batı dillerinde de bu kelimeler İngilizce üzerinden geliyor, Artık televizyon kelimesi Türkçedir, buzdolabı, çamaşır makinesi, bulaşık makinesi muhteşem kelimelerdir. Son yıllarda ise dünyanın bütün dillerinde olduğu gibi yeni gelen kelimeleri hazmedemiyoruz.

Esas sorun Türkçeyi geliştirmek için Türkçe düşünmek, Türkçe yazmaktır. Nereden baksanız 200 yıllık bir işleme macerası vardır. Buradaki sorunlardan bir tanesi de şudur: Türkçenin işlenebilmesi için üniversitelerin şu hâlinden silkinmesi gerekir. Üniversitelerin mevcut hâlinde ne vardır? İlk olarak Amerikan tarzı üniversite. Amerikan tarzı üniversite demek Amerikan düşünme dünyasıyla iş yapmak demektir. Amerikan tarzı, Amerikan dilinin çerçevesi içinde kalmak demektir. İkincisi, üniversite öğreniminin bilim sanılan İngilizceyle yapılması gibi bir talihsizliktir. İngilizceyi bileceksin, fakat Türkçenin gelişmesini istiyorsan bunu yazarlara ve çocuklara bırakmak gerekir. Bu yüzden lise müfredatlarına tekrar Türkçe yazı derslerinin eklenmesi gerekir ve bilimsel konferansların Türkçe yapılması gerekir. Bunu yaparken de kişilerin ilgisini çekmek gerekir. Diğer yandan bugünkü felsefe ve bilimle ilgili alanlara ilişkin bir meydan okuma gerekmektedir. Yani "Hadi gel medeniyetimize dönelim." gibi bir düşünce olamaz, bu kendi kendini aldatmaktır. İki şekilde miras canlanmaz: Miras iyi değilse ya da mirası kafanda canlandıramazsan.

Türkçenin önündeki en önemli engel kamusal, politik tartışma imkânlarının olmamasıdır. İkincisi, medeniyetçilik takıntısıyla küresel kapitalizmin değirmenine su taşınmasıdır. Üçüncü olarak, üniversitelerde ağırlıklı olarak eski zamanda Humanitas dediğimiz metinleri yorumlama anlamında dilleri bilmemektir. Üniversitede İngilizce ile eğitim veren bölümler olmalıdır ancak esas anlamda yazma, konuşma dili Türkçe olmalıdır.

Uluslararası alanda Türkçe yazmak, konuşmak önemli ama yeterli değildir. Esas olan, dünyada yankı etki uyandıracak içerikte metinlerin yazılmasıdır. Dünyadaki felsefe tartışmalarına bir yerinden dâhil olup onunla diyalog kurmak önemlidir. Bu bakımdan liselerde yazma derslerinin olması gerekir. Şöyle bitirmek istiyorum: Âşık Paşa'nın söylediği şey bugün de nispeten geçerlidir: Türkçenin yüzüne kimseler bakmaz idi. "Türkçe bir felsefe dili değildir, imkânları yeterli değildir." derler hâlâ. Türkçenin imkânları olağanüstü yeterlidir, yeter ki kullanalım.

M. Ertan Kardeş

Türkçede Felsefe Hareketliliği

Türkçedeki felsefe metinlerini, bir kelimenin Türkçe çevirisinden duyduğumuz hoşnutluk ya da hoşnutsuzluk üzerinden değerlendiremeyiz. Dil kendini kavramsal olarak geliştirmektedir. Kendi sözünü, kendi sentaksıyla düşünebilmektedir. Ortaya koyulan bu öncüllerle Türkçede felsefe sorunlarından bahsetmekte fayda vardır. Çoklu terminoloji sorunu bunların başında gelir. Bu sadece yeni Türkçe kelimelerle ilgili bir durum değildir.

Türkçe felsefe yapmaya elverişli midir? Türkçe felsefe yapılıyor mu? Bu soruya entelektüeller arasında sıkça rastlanır. Türkçe felsefe ve Türkçe felsefenin geleceği konusunda birkaç kelam etmek isteriz.

Kimsenin şüphesi olmasın: Türkçe felsefe yapılmaktadır. Türk dilinin bu anlamda yeterliliğini ve imkânlarını sorgulamaktan ziyade mevcut etkinliklerin felsefe nezdinde nasıl geliştirilebileceğini düşünmek daha verimli bir yol olarak görünmektedir. Üstelik bu düşünmeyi güncel siyasetin ve farklı ideoloji yaklaşımlarının kendi fikirlerini doğrulama, söylenmiş olanların tekrardan söyleme imkânı yaratılması açısından kendini haklı çıkarma sahasına dönüştürmenin de konuya bir katkısı yoktur. Eğer konumuz felsefe ise, etkinliği kendi dinamikleri açısından değerlendirmek en doğru yaklaşım olacaktır.

Vakit kaybettirici ve anlamsız tartışma biçimlerinden ikisi şunlardır: İlki, Türkçenin evrimini, evrim geçirme şekillerini bir mazerete dönüştürüp, Türk diliyle düşünce üretilemeyeceğini söylemek. İkincisi, dilde ve düşüncede yeterince gelenekçi ve yerlici bir düşünme tarzına sahip olunursa, en üstün yaratımın ortaya koyulacağını iddia etmek, bu iddia dışında da başka bir şey konuşamamak.

Oysa Türkçe, tüm farklı kullanım biçimleriyle zaten hâlihazırda kavram üretmektedir, kavramsal düşünme açısından başka dillerde üretilmiş kavramların anlamlarını, en az başka bir dilin yakalayabildiği kadar yakalamakta, aynı zamanda da kendi kavramsal üretimlerinin sınırlarını zorlamaktadır. Eğer Türkçedeki felsefe hareketliliğinden çıkan felsefe metinleri, diğer dillerdeki üretimler kadar (özellikle Antik Yunanca, Latince, Fransızca, Almanca, İngilizce, Arapça, İspanyolca ve İtalyanca) yetkinliğe ulaşmadıysa bunun sebepleri bütünüyle Türk dilinin "sekteye" uğratılmasında aranamaz. O zaman "sekteye" uğratılmadan önceki üretim(sizliğ) i açıklamak mümkün olmaz. Kısaca ideolojik yaklaşımların kendi sözünü haklı çıkarmak için felsefeyi değerlendirme çabası beyhudedir.

Türkçede Felsefe Hareketliliği

Türkçede felsefe bahsini açmak aynı zamanda felsefe yapma ve onun koşullarıyla ilgili bahisleri de açmayı gerektirir. Bugünün akademik dünyasına küresel anlamda hâkim olmuş İngilizceyi ya da bir dönem mantıkçı pozitivistlerin savunduğu tek ve evrensel dili diğer tüm dilleri bertaraf edecek şekilde öne çıkaran bir felsefe yapma tarzını savunanlar şüphesiz hâlâ vardır. Dil çeşitliliğini, bir dile sızmayı, bir dilde düşünmeyi arızileştirerek tek dil çatısı altında tüm etkinliklerin sürdürülmesinin daha geçerli olduğu düşünen küreselcilerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Üstelik birçok kurumun bu düşünceyi açıktan desteklediğini iddia etmede çekingen davranmanın da bir yararı yoktur. Ancak bu tavra karşın yine de farklılıkları, farklı dillerde kavram üretmeyi kendisine esas alan, dahası bir "evrensellikten" söz açılacaksa bu kapıyı kültürel birikimleri kullanarak açmaya çalışan yaklaşımlar da vardır. Bu ikinci bakış açısıyla duruma bakıldığında Türkçemizde büyük tartışmalara yol açan çevirilerdeki "kelime" seçimine ya da var olan "bir kavramın Türkçedeki karşılığı tam olarak nedir?" tartışmasının ötesinde bir düşünme hattı açmak da mümkündür. Basit bir şekilde, şu kavramları arka arkaya sıralamak bile dildeki aktarımların, kopuşların, anlam çoğulluklarının bizzat kendisinin bir felsefe yapma tarzına dönüştüğünü göstermek için yeterlidir: "Logos" (Antik Yunanca), "Potestas" (Latince), "Ḥikma" (Arapça), "Gegenstand" (Almanca), "Lumières" (Fransızca), "Mind" (İngilizce) vb. Bu kavramların bir seferde çevirisini yapmaktan ziyade söz konusu kelimelerin kendi dillerinde üretilmiş anlamlarının kavranması önemli durmaktadır. Çoğu kez çeviri, uzlaşma bir terim ya da kelime olarak belirir. Yoksa bir çeviri tam olarak kavramı karşılamaz. Küreselci yaklaşım bu anlam çoğulluğunu indirgeme riskine sahiptir.

Burada amaç bir çeşit yerlicilik ya da kültüralizm savunusu yapmak değildir; aksine şimdiye kadar yapılmış felsefe üretimlerinin dil aracılığıyla değil dilde yapıldığını vurgulamaktır. Böylelikle dilde gerçekleşen bir etkinlik olarak felsefe, dilinin imkanlarından faydalanır. Üretimden çıkan anlamlar "evrensellik" vurgusu yapsa da, her dile birebir çevrilebilir durumda değildir. Hatta birçok dil, çeviri yaparken felsefe etkinliğini geliştirmiş, anlam bozulmaları, kopuşlar ve yanlış anlaşılmalar bizzat etkinliğin yani felsefe üretiminin parçasına dönüşmüştür. Bu bağlamda felsefenin kökensel bir dili yoktur. Kökensel dile sadakat fikri de, tarihsel olarak oluşmuş anlam farklılaşmalarını düzeltme arayışı da felsefe için uygun değildir. Ayrıca çokluk ve farklılık sadece çevirilerde ortaya çıkmaz bizzat dilin kendi tarihsel evriminde de ortaya çıkar.

Toparlayacak olursak Türkçedeki felsefe metinlerini, bir kelimenin Türkçe çevirisinden duyduğumuz hoşnutluk ya da hoşnutsuzluk üzerinden değerlendiremeyiz. Dil kendini kavramsal olarak geliştirmektedir. Kendi sözünü, kendi sentaksıyla düşünebilmektedir. Ortaya koyulan bu öncüllerle Türkçede felsefe sorunlarından bahsetmekte fayda vardır. Çoklu terminoloji sorunu bunların başında gelir. Bu sadece yeni Türkçe kelimelerle ilgili bir durum değildir. "Signe" (Fransızca) kelimesi çevrilirken "im" ya da "gösterge" kelimeleri tercih edilebildiği gibi "işaret" de kullanılabilmektedir. Benzer bir biçimde dilin eski hallerinde olduğu iddia edilen ancak yeni zamanlarda dolaşıma ısrarla sokulmak istenen ve Türkçe gündelik yaşamda hiç kullanılmayan kelimelerle de felsefe yapma arzusu ayrı bir sorun olarak belirmektedir. Bu da manzara olarak Almanca ve Fransızca gibi birçok Batı dilindeki oturmuş terminoloji yerine 15-20 yılda bir başkalaşıma uğrayan bir felsefe terminolojisi sorunu olduğunu göstermektedir. Mevcut sorunun yukarıdan kurumsal dayatmalarla çözme girişiminin boşa çıkacağı açıktır.

Dil kullanıldıkça anlamlarını üretir. Bu bağlamda çoklu terminolojinin felsefe üretimine engel olduğu sanılmamalıdır. Bu yazı için bana teklif getirildiğinde masamda durmakta olan sadece 2021 yılında yayımlanan üç kitabın konuları bile bunu yanlışlamak için birer örnek niteliğindedir: Tamamı Türkçe teliflerden oluşan bir çağdaş Hegel okuması kitabı, yaşamın metafiziğini doğa, tarih ve alışkanlık eksenlerinde irdeleyen bir çalışma ve J. Derrida'nın edebiyat kavrayışı üzerine bir telif. Konularını rastgele saydığım bu yapıtlarda Türkçe yazan felsefe akademisyenlerinin hem dünya literatürüne hakimiyeti hem de meseleleri kavrama becerileri ortadadır. Üstelik Türkçe felsefe yayınlarının yeni yeşerdiği zamanlardaki gibi artık okura felsefenin ne olduğunu sıfırdan anlatmak zorunda hissetmeyen, kendi meselelerini belirli bir olgunluk seviyesinde yayına dönüştürebilen bir felsefe araştırmacı topluluğunun oluştuğunu görmek gerekmektedir. Saydığım yayınlardaki terminolojik farklılık da buna engel değildir.

2000'li yılların başında bir televizyon programında "Türkçe felsefe yapılmaz" tezini savunan bir edebiyatçı o tarihe kadar yazılmış felsefe metinlerinin ders kitabından başka bir şey olmadığını ifade ederek bizzat Türkçe felsefe etkinliğini küçümsemişti. Bir diğer küçümseme tarzı ise aktarıcılık eleştirisidir. Bu iki basit iddiayı da çürütmek oldukça kolaydır. Türkçe felsefe, çağdaş felsefe sorunlarını dile getirmeye de "kadim felsefe" metinlerini çözümlemeye de zaten yetmektedir. Esas sorun olarak görülmesi gereken unsur ise Türkçe yazılmış bir kanonik felsefe metninin hâlâ olmamasıdır. "Kanon nedir?", "kanon nasıl oluşur?" ve de "kanona nasıl dâhil olunur?" tartışmaları birçok bağlamda yapılmaktadır. Amaç bu tartışmayı Türkçede felsefe bağlamında açmak değildir. Bir durum tespiti olarak, henüz Türkçe yazılmış olmazsa olmaz konumunda bir felsefe metni yoktur. Aslına bakılırsa dünyanın birçok dilinde de kanonik felsefe metni olmadığını görebiliriz. Felsefe, etkinlik olarak bazı tarihsel uğraklarda ortaya çıkmıştır: Felsefe, koşuluyla özellikle de politik koşuluyla birlikte düşünülmesi gereken bir etkinliktir. Onu salt zihinsel uğraşa indirgeyemeyiz. Özellikle kamusal hareketliliğin olduğu mekanlarda felsefe ortaya çıkmıştır. Bu haliyle felsefenin yaratıcı ve kurucu uğrakları ile bu uğraklar sonrasında gelen uğraşılarını diyalektik bir tarzda düşünmek gerekir. Felsefede kanonik metin istenildiğinde hemen ortaya çıkacak bir girişim olmadığı gibi kanona dahil olma da başka bir tarihsellik tartışmasının konusudur.

Türkçede Felsefe Hareketliliği

Özetle kanonik olan Türkçe felsefe metni yoktur iddiasından ziyade Türkçede giderek artan felsefe hareketliliğine odaklanmak, bu hareketliliğin koşullarını zenginleştirmeye yönelmek gerekmektedir.

Günümüz dünyasında felsefenin genel olarak kurucu bir uğrağı içinde değiliz. Hatta felsefe etkinliği çoğunlukla akademisyen olan felsefe hocaları tarafından yürütülmektedir. Bunlara paralel olarak özel şirket olan yayınevlerinin tercihleri de felsefe okur-yazar çevresini olumlu ya da olumsuz yönlendirmektedir. Türkçe özelinde Türkiye sınırlarının dışında Türkçe konuşanlar da düşünülerek daha kurumsal adımların atılması felsefe hareketliliğinin artmasına olanak tanıyabilir. En azından kimsenin okumaktan zevk almadığı hatta felsefeden bütünüyle soğutan lise ders kitaplarının bütün çerçevesinin değiştirilmesi yerinde olacaktır. Ayrıca Türkçe felsefe, sadece yayınevlerinin piyasa tercihlerine bağlı kalınmadan, kurumsal olarak desteklenmelidir. Fen bilimlerini ya da piyasaya iş yapan disiplinleri gözeterek oluşturulmuş fonlar ve "bilimsel kriterler" sadece Türkçe felsefeyi değil genel olarak Türkçe bilim etkinliklerini de olumsuz etkilemektedir. Felsefenin kamusal yaygınlığının artırılması, tarih alanında olduğu gibi popüler felsefe dergilerinin desteklenmesi zorunlu görünmektedir. Bu hem Türkçe bilim kültürünü artıracaktır hem de kamusal alanda düşünme ve meşruluk sorgulamasına imkân tanıyacaktır. Doğal olarak refah dolu ortamların hazırlanması felsefenin gelişimine doğrudan hizmet etmez. Kişisel konformizmlerden bürokratik reflekslere kadar felsefenin kökensel meşruluk sorgulamasının önünde engel olarak duran düşünme biçimleri bulunmaktadır. Ancak 21. yüzyıla özgü yeni bir kamusallığın gelişmesi, yapısı gereği politik olan felsefenin serpilmesine yol açabilir.

Büyük Çamlıca Camii
İslam Medeniyetleri Müzesi

Mimar Sinan Mah. Çavuşdere Cad. No: 35 Üsküdar/İSTANBUL